POLIROM
VLADIMIR NABOKOV

„Cărţile lui Vladimir Nabokov ocupă pe rafturile bibliotecii mele cam un metru şi jumătate din spaţiu, singurul care îl întrece fiind Shakespeare... Pentru mine, Nabokov este cel mai important romancier al secolului XX". Martin Amis cíe Mj/fepy-VLADIMIR NABOKOV

OPERE 3

Colecţia BIBLIOTECA POLIROM este coordonată de Bogdan-Alexandru Stănescu.

Vladimir Nabokov, *Speak, Memory: an Autobiography Revisited* Copyright 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, e 1967 by Vladimir Nabokov All rights reserved, including the right of reproduction in whole or în part in any form. This edition published by arrangement with the estate of Vladimir Nabokov.

e 2008 by Editura POLIROM, pentru prezenta traducere www.polirom.ro

Editura POLIROM

Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506 Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, el. 7, ap. 33, O.P. 37; P.O. BOX 1 – 728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

NABOKOV, VLADIMIR VLADIMIROVIC

Vorbeşte, memorie: o autobiografie rescrisă / Vladimir Nabokov; trad. de Sanda Aronescu.

— Iaşi: Polirom, 2008

ISBN: 978 – 973 – 46 – 0616-O

I. Aronescu, Sanda (trad.) 821.111 (73).09 Nabokov, V. (O: 82 – 94) 821.111 (73) – 94 = 135.1 929 Nabokov, V. (O: 82 – 94) Printed in ROMÂNIA

VLADIMIR NABOKOV

Vorbeşte, memorie

O autobiografie rescrisă

Traducere din limba engleză şi note de Sanda Aronescu

POLIROM 2008

Vladimir Vladimirovici Nabokov s-a născut pe 23 aprilie 1899 la Sankt Petersburg, într-o familie foarte cultivată, astfel încât stăpânea impecabil germana, franceza şi engleza încă din copilărie. În 1919, Nabokovii sunt nevoiţi să emigreze, iar în 1922 tatăl scriitorului este ucis de un fanatic rus la Berlin. Nabokov a studiat limbile slave şi romanice la Trinity College din Cambridge până în 1922. Apoi a locuit la Berlin (1923 – 1937) şi Paris (1937 – 1940), scriind cu fervoare, în rusă, opt romane, zeci de povestiri, sute de poeme şi câteva drame. În 1925 s-a căsătorit cu Vera Slonim. În perioada respectivă, şi-a întreţinut familia din traduceri, lecţii de engleză şi tenis, precum şi ca autor de cuvinte încrucişate în rusă şi analist de şah. În 1940 a plecat în America, împreună cu soţia şi fiul său, de teamă să nu fie trimis într-un lagăr de concentrare. A predat la Universităţile Wellesley, Harvard şi Stanford. Între 1948 şi 1959 a fost profesor de literatură rusă la Cornell University. Pasionat de entomologie, Nabokov a descoperit în 1944 o (sub) specie de fluture care-i va purta numele: *Lycaeides melissa samuelis Nabokov*. A tradus în engleză *Evghenii Oneghin* de Puşkin şi *Un erou al timpului nostru* de Lermontov. Este autorul mai multor lucrări de critică literară, dintre care studiul despre Gogol (1944) este foarte important pentru înţelegerea artei acestuia. Din seria rusă a scrierilor lui Nabokov, publicate sub pseudonimul V. Sirin, fac parte romanele *Maşenka* (1926), *Rege, damă, valet* (1928), *Apărarea Lujin* (1930), *Hohote în beznă* (1932), *Disperare* (1934), *Darul* (1937), *Invitaţie la eşafod* (1938). După stabilirea în Statele Unite, începe strălucita sa carieră de romancier în limba engleză. Publică *Adevărata viaţă a lui Sebastian Knight* (1941), *Bend Sinister* (1947), *Lolita* (1955), *Pnin* (1957), *Foc palid* (1962, roman în versuri, cu adnotări), *Ada sau ardoarea* (1969), *Lucruri transparente*

(1972) *şi la priviţi la arlechini* (1974).

În 1967 îi apare volumul autobiografic *Vorbeşte, memorie*, o carte care se concentrează cu precădere asupra locurilor şi oamenilor care au marcat copilăria şi tinereţea scriitorului. Dincolo de nostalgia firească în orice rememorare a trecutului, în textul lui Nabokov se simte, de asemenea, fiorul tragic dat de conştiinţa faptului că Rusia pe care o părăsise în împrejurări dramatice este pentru totdeauna pierdută – nu doar în adâncurile propriei memorii, ci şi în convulsiile istoriei.

Pentru activitatea sa literară, Nabokov a fost distins cu National Book Foundation Medal. S-a stins din viaţă la Montreux, în 1977.

În 2008, Editura Polirom inaugurează seria de autor „Vladimir Nabokov".

Cuvânt înainte

Lucrarea de faţă este o culegere, sistematic corelată, de amintiri personale ce se desfăşoară într-un spaţiu geografic cuprins între St. Petersburg şi St. Nazaire şi acoperă o perioadă de treizeci şi şapte de ani, din august 1903 până în mai 1940, cu numai câteva incursiuni în spaţiul temporal ulterior. Eseul care a iniţiat această serie corespunde cu ce a devenit aici capitolul al cincilea. L-am scris în franceză, sub titlul „Mademoiselle O", în urmă cu treizeci de ani, la Paris, unde Jean Paulhan l-a publicat în cel de-al doilea număr al revistei *Mesures*, în 1936. Există o fotografie (publicată recent în *James Joyce la Paris* de Gisèle Freund) care imortalizează acest eveniment, numai că eu am fost identificat greşit (în grupul *Mesures*, stând relaxat în jurul unei mese de grădină din piatră) drept „Audiberti".

În America, unde am emigrat pe data de 28 mai 1940, „Mademoiselle O" a fost tradusă de răposata Hilda Ward în engleză, revăzută de mine şi publicată de Edward Weeks în numărul din ianuarie 1943 al lui *Atlantic Monthly* (care a fost şi prima revistă care mi-a publicat povestirile scrise în America). Colaborarea mea cu *The New Yorker* a început (prin Edmond Wilson) cu o scurtă poezie în aprilie

1942, urmată de alte piese ocazionale. Dar prima mea scriere în proză a apărut acolo abia pe 3 ianuarie 1948; aceasta a fost „Portretul unchiului meu” (capitolul al treilea din lucrarea completă) scrisă în iunie 1947 la Columbine Lodge, Estes Park, Colorado, unde soţia mea, copilul meu şi eu n-am mai fi putut locui mult timp dacă Harold Ross n-ar fi dat lovitura cu fantoma trecutului meu. Aceeaşi revistă a mai publicat capitolul 4 („Educaţia mea englezească”, 27 martie 1948), capitolul 6 („Fluturi”, 12 iunie 1948), capitolul 7 („Colette”, 31 iulie 1948) şi capitolul 9 („Educaţia mea rusească”, 18 septembrie 1948), toate scrise la Cambridge, Massachusetts, într-o perioadă de mare tensiune psihică şi fizică, precum şi capitolul 2 („Portretul mamei mele”, 9 aprilie 1949), capitolul 12 („Tamara”, 10 decembrie 1949), capitolul 8 („Diapozitive”, 11 februarie 1950; investigaţia lui H.R.: „Au fost Nabokovii o familie de trăsniţi?”); capitolul 1 („Trecutul perfect”, 15 aprilie 1950) şi capitolul 15 („Grădini şi parcuri”, 17 iunie 1950), toate scrise în Ithaca, New York.

Dintre cele trei capitole rămase, capitolele 11 şi 14 au apărut în *Partisan Review* („Prima poezie”, septembrie 1949 şi „Exil”, ianuarie-februarie 1951), iar capitolul 13 a apărut în Harper’s *Magazine* („Locuinţe din Trinity Lane”, ianuarie 1951).

Versiunea engleză a eseului „Mademoiselle O” a fost republicată în volumul *Nouă povestiri* (New Directions, 1947) şi în *Duzina lui Nabokov* (Doubleday, 1958; Heinemann, 1959; Biblioteca Populară, 1959; şi Penguin Books, 1960); în cea din urmă colecţie; un inclus şi „Prima iubire”, care a devenit răsfăţata antologiştilor.

Deşi am scris aceste capitole în succesiunea haotică reflectată de datele primelor apariţii sus-menţionate, ele au umplut perfect anumite goluri din mintea mea, care au respectat actuala succesiune a capitolelor. Această succesiune a fost stabilită în 1936, odată cu instalarea pietrei de temelie care cuprindea deja în străfundurile ei nevăzute diverse hărţi, orare, o colecţie de cutii de

chibrituri, un ciob de sticlă rubinie şi chiar – acum îmi dau seama – perspectiva pe care o aveam din balconul meu asupra lacului Geneva şi oazele lui de lumină de la ora ceaiului, astăzi întunecate, cu lişiţele şi raţele lui moţate. De aceea, nu mi-a fost greu să alcătuiesc un volum, pe care editura Harper & Bros din New York l-a publicat în 1951, cu titlul *Dovezi concludente*; dovezi concludente ale existenţei mele. Din păcate, această expresie sugera o povestire poliţistă şi mi-am propus să intitulez ediţia britanică *Vorbeşte*, *Mnemosina*, dar mi s-a spus aşa: „cucoanele bătrâne, drăguţele de ele, n-or să aibă chef să ceară o carte al cărei titlu nu-l pot pronunţa”. Am mai cochetat cu titlul *Anthemion*, denumirea dată unei combinaţii florale cu caprifoi, constând din împletituri sofisticate şi ciorchini atârnători, dar nu i-a plăcut nimănui; şi astfel, în cele din urmă, ne-am hotărât pentru *Vorbeşte*, *memorie* (Gollanez, 1951, şi Biblioteca Universală, New York, 1960). Traducerile sunt următoarele: în rusă, de către autor (*Drughie Berega*, Editura Cehov, New York, 1954), în franceză, de Yvonne Davet (*Autres Rivages*, Gallimard, 1961), în italiană, de Bruno Oddera (*Paria*, *Ricordo*, Mondadori, 1962), în spaniolă, de Jaime Pineiro Gonzáles (*Habla*, *memorial*, 1963) şi în germană, de Dieter E. Zimmer (Rowohit, 1964). Cu aceasta se epuizează cantitatea necesară de informaţii bibliografice pe care criticii nevricoşi, deranjaţi de nota de la sfârşitul *Duzinei lui Nabokov*, sper s-o accepte la începutul lucrării de faţă după ce vor fi fost total hipnotizaţi.

În timp ce scriam prima versiune în America, eram handicapat de o lipsă aproape totală de date referitoare la istoria familiei mele şi, în consecinţă, de imposibilitatea de a-mi verifica memoria când simţeam că s-ar putea înşela. Acum biografia tatălui meu a fost extinsă şi revăzută. S-au făcut numeroase alte revizuiri şi adăugiri, îndeosebi în primele capitole. S-au deschis câteva paranteze strânse, lăsându-le să-şi reverse conţinutul încă activ. Sau un obiect oarecare, o simplă ficţiune aleasă la întâmplare, fără vreo

semnificaţie faptică în relatarea unui eveniment important, continua să mă obsedeze de fiecare dată când reciteam acel pasaj în timp ce corectam şpalturile la diverse ediţii, până ce, în cele din urmă, făcând un mare efort, ochelarii aleşi în mod arbitrar (de care ar fi avut nevoie Mnemosina mai mult decât oricine) s-au metamorfozat într-o tabacheră în formă de carapace de stridie, pe care mi-o aminteam foarte clar, licărind în iarba umedă, sub un plop, pe *Le Chemin du Pendu*[1], unde am găsit, în acea zi a anului 1907, un fluture de noapte din familia Sfinx, rareori întâlnit atât de departe în vest, şi unde, în urmă cu un sfert de secol, tata prinsese în plasă un fluture Peacock foarte rar în ţinuturile noastre împădurite din nord.

În vara anului 1953, la o fermă de lângă Portal, Arizona, într-o casă închiriată în Ashland, Oregon, şi în diverse moteluri din Vest şi din Vestul mijlociu, am reuşit, făcându-mi timp între vânătoarea de fluturi şi scrisul la *Lolita* şi *Pnin*, să traduc *Vorbeşte, memorie*, cu ajutorul soţiei mele, în limba rusă. Din cauza dificultăţilor psihologice de a relua tema elaborată în cartea mea *Dar* (*Darul*), am omis un capitol întreg (11). Pe de altă parte, am revăzut multe pasaje şi am încercat să ameliorez defectele amnezice ale originalului – spaţii lacunare, zone neclare, părţi mai vagi. Am descoperit că uneori, printr-o concentrare profundă, poţi aduce o pată neutră în centrul atenţiei, astfel încât să poţi identifica o perspectivă ivită brusc sau să numeşti un servitor anonim. Pentru actuala ediţie definitivă a cărţii *Vorbeşte, memorie*, pe lângă modificările esenţiale operate şi adăugirile stufoase făcute în textul englezesc originar, m-am folosit şi de corecturile pe care le făcusem când am tradus-o în rusă. Rescrierea în engleză a unei noi versiuni ruseşti a unei repovestiri în engleză a unor amintiri din Rusia, cum fusese iniţial, s-a dovedit a fi o muncă diabolică, dar m-am consolat oarecum cu gândul că o asemenea metamorfoză multiplă, obişnuită pentru fluturi, n-a mai fost experimentată de nicio altă

1 Drumul Spânzuratului (în fr. în orig.). Menţionăm că notele din subsol aparţin versiunii româneşti (n.r.).

fiinţă omenească.

Printre anomaliile memoriei, al cărei posesor şi victimă n-ar fi trebuit să încerce niciodată să-şi scrie autobiografia, cea mai gravă este tendinţa de a pune retrospectiv semnul de egalitate între vârsta mea şi cea a secolului respectiv. Asta a dus la o serie de gafe cronologice remarcabil de consecvente în prima versiune a cărţii de faţă. M-am născut în aprilie 1899 şi, în mod firesc, în prima treime a anului 1903 – să zicem –, aveam înjur de trei ani; în luna august a aceluiaşi an mi s-a dezvăluit că acel categoric „3” (aşa cum stă scris în „Trecutul perfect”) ar trebui să se refere la vârsta secolului, nu la a mea, care era „4” şi la fel de elastică şi de bombată ca o pernă de cauciuc. În mod similar, la începutul verii anului 1906 – vara în care am început să colecţionez fluturi – aveam şapte ani şi nu şase, după cum s-a afirmat iniţial în acel catastrofal paragraf al doilea al capitolului 6. Trebuie să recunoaştem că Mnemosina s-a dovedit a fi o fată foarte neglijentă.

Toate datele sunt pe stil nou; noi am rămas în urmă cu douăsprezece zile faţă de restul lumii civilizate în secolul al nouăsprezecelea şi cu treisprezece zile, la începutul secolului al douăzecilea. Pe stil vechi, m-am născut pe 10 aprilie, în zorii zilei, în ultimul an al secolului trecut, ceea ce însemna (dacă aş fi putut fi trecut imediat peste graniţă) 22 aprilie, în Germania, să zicem; dar, întrucât toate zilele mele de naştere au fost sărbătorite, cu tot mai puţin fast, în secolul al douăzecilea, toată lumea, inclusiv eu însumi, fiind transferaţi din cauza Revoluţiei şi a expatrierii din calendarul iulian în cel gregorian, am adăugat treisprezece şi nu douăsprezece zile la data de 10 aprilie. Eroarea este gravă. Ce este de făcut? în cel mai recent paşaport al meu văd că este trecut „23 aprilie” sub „data naşterii”, care este şi data naşterii lui Shakespeare, a nepotului meu Vladimir Sikorski, a lui Shirley Temple şi a lui Hazel Brown (care, în plus, e trecută pe paşaportul meu). Aceasta este deci problema. Neputinţa calculelor mă împiedică să încerc s-o rezolv.

Când, după douăzeci de ani de absenţă, m-am întors cu vaporul în Europa, am reînnoit legăturile desfăcute chiar înainte de a o fi părăsit. La aceste reuniuni de familie a fost judecată cartea mea

Vorbeşte, *memorie*! Au fost examinate detalii de date şi împrejurări şi s-a descoperit că în multe cazuri m-am înşelat sau că n-am cercetat îndeajuns de profund o amintire vagă, dar verificabilă. Anumite chestiuni au fost repudiate de sfătuitorii mei, considerându-le legende sau zvonuri, sau, dacă erau autentice, s-au dovedit a fi legate de alte evenimente sau perioade decât cele stabilite de o memorie fragilă. Vărul meu Serghei Sergheevici Nabokov mi-a dat informaţii preţioase despre istoria familiei noastre. Ambele mele surori m-au mustrat furioase pentru felul în care am relatat călătoria noastră la Biarritz (începută în capitolul 7) şi, bombardându-mă cu detalii precise, m-au convins că am greşit omiţându-le („cu doici şi mătuşi!”) Ceea ce n-am reuşit încă să refac, din lipsa unor documente specifice, am preferat acum să elimin pentru a păstra adevărul general. Pe de altă parte, a ieşit la iveală şi a fost inclusă în această versiune finală a cărţii *Vorbeşte*, *memorie* o serie de fapte referitoare la strămoşi şi la alte personaje. Sper să scriu într-o bună zi un volum *Vorbeşte*, *memorie* care să surprindă şi perioada 1940 – 1960, petrecută în America; în cazanele şi creuzetele mele se mai produce încă evaporarea anumitor substanţe volatile şi topirea unor anumite metale.

Cititorul va găsi în lucrarea de faţă referiri răzleţe la romanele mele, dar în general am considerat că a fost suficientă osteneala de a le scrie şi că ele trebuie savurate ca atare. Ultimele mele prefeţe la versiunile engleze ale volumelor *Zaşcita Lujina*, 1930 (*Apărarea Lujin*, Putman, 1964), *Otcianie*, 1936 (*Disperare*, Putman, 1966), *Priglaşenie na kaznî*, 1938 (*Invitaţie la eşafod*, Putman, 1959), *Dar*, 1952 (*Darul*, Putman, 1963) şi *Sogliadatai*, 1938 (*Ochiul*, Putman, 1965) oferă o descriere suficient de amănunţită şi de picantă a perioadei creatoare a trecutului meu european. Cei care doresc o listă mai detaliată a

cărţilor mele publicate au la dispoziţie o bibliografie completă alcătuită de Dieter E. Zimmer (*Vladimir Nabokov Bibliographie des Gesamtwerks*, Rowohit, prima ediţie decembrie, 1963; a doua ediţie revăzută, mai, 1964).

Cele două mutări descrise în capitolul 14 au fost republicate în *Probleme de şah* de Lipton, Matthews & Rice (Faber, 1963, p. 252). Cea mai amuzantă invenţie a mea este însă o problemă de „Mutare de retragere a albului" pe care am dedicat-o lui E.A. Znosko-Borovski, publicată de el prin anii treizeci (1934?) în cotidianul emigranţilor din Paris, *Poslednie Novosti*. Nu-mi amintesc îndeajuns de limpede poziţia pentru a o putea consemna aici, dar poate că vreun iubitor de „şah cinstit" (de care ţine acest gen de probleme) o va căuta într-una din acele binecuvântate biblioteci unde ziarele vechi sunt transpuse pe microfilme, aşa cum ar trebui să se procedeze cu toate amintirile noastre. Cronicarii au citit prima versiune mai atent decât vor citi această nouă ediţie; doar unul dintre ei a observat „atacul meu răutăcios" la adresa lui Freud în primul paragraf al capitolului 8, secţiunea 2 şi niciunul n-a descoperit numele unui mare caricaturist şi omagiul pe care i l-am adus în ultima propoziţie din secţiunea 2, capitolul 11. Este foarte jenant pentru un scriitor să fie nevoit să sublinieze el însuşi asemenea lucruri.

Anumite nume proprii au fost modificate pentru a nu-i ofensa pe cei vii şi a nu-i tulbura pe cei morţi. Aceste modificări sunt marcate prin ghilimele la index. Scopul principal a fost de a alcătui o listă, în folosul meu, cu câţiva dintre oamenii şi subiectele ce se referă la trecut. Prezenţa ei în această carte îi va deranja poate pe oamenii obişnuiţi, dar s-ar putea să fie pe placul celor cu simţ de discernământ, fie şi numai pentru că

Pe fereastra acelui index. Se caţără o roză şi uneori o blândă briză *ex Ponto* adie.

Vladimir Nabokov 5 ianuarie 1966 Montreux

SUD

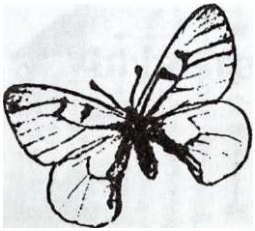

Schiţă a moşiei familiei Nabokov din apropiere de Sankt Petersburg

NORD

V.N. 1965

Această fotografie, făcută de un turist american foarte amabil în 1955, înfăţişează casa familiei Nabokov din Sankt Petersburg, din granit roz, cu fresce şi alte ornamente în stil italian, aflată pe strada Hertzen, nr. 47. Aleksandr Ivanovici Hertzen (1812 – 1870) a fost un liberal celebru (pe care această dovadă de respect din partea unui stat poliţienesc nu l-ar fi încântat defel) şi, totodată, talentatul autor al lui *Blloe*i *Durul* (*Amintiri şi meditaţii*), una dintre cărţile favorite ale tatălui meu. Camera mea era la etajul trei, deasupra foişorului. Teii de pe marginea străzii nu existau pe atunci. Frunzişul lor verde ascunde

fereastra camerei unde m-am născut, în colţul estic al etajului al doilea. După naţionalizare, casa a devenit sediul ambasadei Danemarcei, iar mai târziu al unui institut de arhitectură. Maşina oprită la colţul străzii aparţine probabil fotografului.[2]

Vorbeşte, memorie

Capitolul 1

1

Leagănul se balansează deasupra unui abis, şi bunul-simţ ne spune că existenţa noastră este doar o crăpătură de lumină între două entităţi de întuneric. Deşi cele două sunt gemene, identice, omul, de regulă, priveşte cu mai mult calm abisul prenatal decât cel spre care se îndreaptă (cu o viteză de circa 4.500 de bătăi de inimă pe oră). Am aflat totuşi că un tânăr cronofob a intrat într-un fel de panică vizionând pentru prima oară nişte filme făcute în familie cu câteva săptămâni înainte de naşterea sa. A văzut atunci o lume practic neschimbată – aceeaşi casă, aceiaşi oameni – şi atunci şi-a dat seama că el nu exista deloc acolo şi că nimeni nu deplângea absenţa lui. A zărit-o pe mama lui făcând cu mâna de la o fereastră de la etaj, şi acel gest nefamiliar l-a tulburat ca un misterios rămas-bun. Dar ceea ce l-a înspăimântat în mod deosebit a fost vederea unui cărucior de copil, nou-nouţ, stând acolo pe veranda de la intrare, cu aerul infatuat, de uzurpator, al unui sicriu; chiar şi acesta era gol, de parcă, în sensul invers al evenimentelor, până şi oasele lui s-ar fi dezintegrat.

Asemenea fantezii nu sunt străine celor care au păşit de curând în viaţă. Sau, altfel spus, primele şi ultimele trăiri tind să aibă o notă adolescentină – cu excepţia cazurilor, posibile, când ele sunt îndrumate de vreo religie venerabilă şi rigidă. Natura se aşteaptă ca adultul să accepte cele două neanturi, dinainte şi de după, cu aceeaşi indiferenţă cu care acceptă extraordinarele viziuni dintre ele. Imaginaţia, suprema bucurie a nemuritorilor şi a

2 Textele care însoţesc ilustraţiile îi aparţin autorului, (n.r.)

imaturilor, ar trebui limitată. Ca să ne bucurăm de viaţă, nu trebuie să ne bucurăm prea mult de ea.

Eu mă revolt în faţa acestei stări de lucruri. Simt nevoia să-mi scot această revoltă în exterior şi să îngrădesc natura. Mintea mea a făcut, în repetate rânduri, eforturi uriaşe pentru a putea distinge şi cea mai vagă licărire personală în întunecimea impersonală dintre extremele vieţii mele. Faptul că această întunecime este produsă doar de zidurile timpului ce mă despart pe mine şi pumnii mei zdreliţi de lumea liberă a atemporalităţii este o convingere pe care o împart bucuros cu sălbaticul pictat în cele mai ţipătoare culori. Am călătorit înapoi în gând – şi gândul se îngusta tot mai mult, fără speranţă, pe măsură ce înaintam – înspre regiuni îndepărtate unde am bâjbâit în căutarea unei deschideri secrete, pentru a descoperi că temniţa timpului este sferică şi fără ieşiri. Cu excepţia sinuciderii, am încercat totul. Mi-am lepădat identitatea, ca să trec drept o nălucă tradiţională şi să mă furişez pe tărâmurile care existau înainte ca eu să fi fost conceput. Am suportat mental degradanta companie a doamnelor romanciere victoriene şi a coloneilor în rezervă care-şi aminteau că fuseseră într-o viaţă anterioară sclavi mesageri pe un drum roman sau înţelepţi sub sălciile din Lhasa. Am scotocit prin cele mai vechi vise ale mele în căutarea unor chei şi a unor indicii – şi ţin să afirm categoric că resping total lumea vulgară, mizeră, fundamental medievală a lui Freud, cu căutările ei trăsnite de simboluri sexuale (ca şi cum ai căuta acrostihuri create de Bacon în operele lui Shakespeare) şi cu micuţii ei embrioni care spionează înverşunaţi, din lăcaşurile lor naturale, viaţa amoroasă a părinţilor lor.

La început n-am fost conştient că timpul, atât de nemărginit la prima vedere, este o temniţă. Cercetându-mi copilăria (ceea ce este lucrul cel mai bun de făcut după ce scormoneşti eternitatea cuiva) întrevăd trezirea conştiinţei ca pe o serie de străfulgerări distanţate, iar intervalele dintre ele se micşorează treptat, până ce se formează blocuri strălucitoare de percepţie, îngăduind memoriei să

înşface câte ceva. Am învăţat să număr şi să vorbesc mai mult sau mai puţin simultan, la o vârstă destul de fragedă, dar înţelegerea lăuntrică a faptului că eu sunt eu şi că părinţii mei sunt părinţii mei a apărut abia mai târziu, când a fost direct asociată cu descoperirea relaţiei dintre vârsta mea şi vârsta lor. Judecând după puternica lumină solară care îmi inundă memoria când mă gândesc la această revelaţie, cu stropi de soare aruncaţi prin împletitura de verdeaţă ce încerca să-i acopere, prilejul acesta a fost poate aniversarea zilei de naştere a mamei, la sfârşitul verii, la ţară, când am pus întrebări şi am cântărit răspunsurile primite. Toate acestea sunt aşa cum ar trebui să fie conform teoriei recapitulării; începutul conştiinţei reflexive din creierul celui mai îndepărtat strămoş al nostru a coincis precis cu prima percepţie a timpului.

Aşadar, când formula proaspătă şi fercheşă, recent descoperită, a propriei mele vârste de patru ani a fost confruntată cu formulele părinteşti, treizeci şi trei şi douăzeci şi şapte, s-a întâmplat ceva cu mine. Mi s-a administrat un şoc teribil de fortifiant. Supus parcă unui al doilea botez, mai cucernic decât cufundarea capului meu în apă, pe care o îndurasem cu cincizeci de luni în urmă, zbierând, pe jumătate înecându-mă şi pe jumătate victorios (prin uşa întredeschisă, în spatele căreia un vechi obicei îi silea pe părinţi să se retragă, mama a izbutit să repare boacăna făcută de protopopul Konstantin Vetvenitski), m-am simţit azvârlit brusc într-un mediu strălucitor şi mobil care nu era altceva decât elementul pur al timpului. Acest mediu îl împărţi – aşa cum cei care se scaldă fericiţi împart apa strălucitoare a mării – cu făpturi care nu sunt tu însuţi, care ţi se alătură, împinse de şuvoiul comun al timpului, un mediu total diferit de lumea spaţială, pe care nu numai omul, dar şi maimuţele, şi fluturii o pot percepe. În acea clipă, am devenit extrem de conştient că fiinţa de douăzeci şi şapte de ani, înveşmântată în alb şi roz, care mă ţinea de mâna stângă era mama şi că fiinţa de treizeci şi trei de ani, înveşmântată într-un alb necruţător şi în auriu, care mă ţinea de mâna dreaptă era tata. În timp ce ei înaintau cu

pas regulat, eu păşeam ţanţoş între ei, apoi alergam şi iarăşi păşeam ţanţoş, din strop de soare în strop de soare, pe mijlocul unei cărări, pe care astăzi o identific cu uşurinţă cu o alee dintre tinerii stejari ornamentali din parcul moşiei noastre Vira, din fosta provincie St. Petersburg, din Rusia, într-adevăr, de pe culmea timpului îndepărtat, izolată şi aproape nelocuită, pe care mă aflu acum, văd diminutivul eului meu sărbătorind, în acea zi de august a anului 1903, naşterea vieţii conştiente. Fiinţa care mă ţinea de mâna stângă şi fiinţa care mă ţinea de mâna dreaptă fuseseră poate amândouă prezente, şi mai înainte, în vaga mea lume de copil mic, dar ele purtau atunci masca unui tandru incognito; acum vestimentaţia tatii, superba uniformă a Cavaleriei, cu acea platoşă bombată, netedă şi aurie, care-i sclipea pe piept şi pe spate, ieşea în evidenţă ca un soare şi mulţi ani după aceea m-a preocupat intens vârsta părinţilor mei, continuând să mă informez asupra ei, ca un călător nervos care se interesează de oră pentru a verifica un ceas nou.

Trebuie menţionat că tata efectuase serviciul militar cu mult înainte de naşterea mea, deci presupun că în ziua aceea îşi pusese zorzoanele vechiului său regiment ca o glumă festivă. Unei glume îi datorez deci prima mea străfulgerare de totală luciditate – care din nou are implicaţii recapitulative, de vreme ce primele făpturi de pe pământ care au perceput timpul au fost şi primele făpturi care au zâmbit.

2

În spatele jocurilor mele de la vârsta de patru ani, se afla peştera primordială (şi nu cea pe care ar putea s-o bănuiască misticii freudieni). În mintea mea apare un divan mare, acoperit cu creton alb, cu frunze de trifoi negre, dintr-unul din saloanele de la Vira, ca un produs masiv al unei convulsii geologice de dinaintea începutului istoriei. Istoria începe (cu promisiunea frumoasei Grecii) nu departe de unul dintre capetele acestui divan, unde un ghiveci mare cu o tufă de hortensii, cu flori bleu şi câteva verzui, ascundea pe jumătate, într-un colţ al camerei,

piedestalul unui bust de marmură al Dianei. Pe peretele de care era lipit divanul, o altă etapă a istoriei era marcată de o gravură cenuşie cu ramă de ebonită – unul dintre acele tablouri cu bătălii napoleoniene în care episodicul şi alegoricul sunt adevăraţii adversari şi unde se văd grupaţi la un loc, în acelaşi plan vizual, un toboşar rănit, un cal mort, trofee, un soldat, care stă să înfigă baioneta într-altul, şi invulnerabilul împărat pozând cu generalii lui în mijlocul bătăliei imortalizate.

Cu ajutorul unei persoane adulte, care folosea mai întâi ambele mâini şi apoi un picior zdravăn, divanul era deplasat la câţiva centimetri de perete, pentru a se crea un pasaj îngust deasupra căruia eram apoi ajutat să construiesc cu grijă un acoperiş din perne, închizându-l la capete cu două perne mai mici. Marea mea bucurie era să mă târăsc apoi prin acest tunel cufundat în beznă, unde mai întârziam un pic ca să ascult muzica din urechile mele – acea vibraţie singulară atât de familiară băieţaşilor ascunşi în cotloane pline de praf – şi după aceea, cuprins de o delicioasă panică, o zbugheam rapid, tropăind în patru labe, spre capătul îndepărtat al tunelului, dădeam pernele la o parte şi eram întâmpinat de reţeaua de raze de soare de pe parchet, sub împletitura de trestie a unui scaun vienez, şi de două muşte jucăuşe care se aşezau pe el cu rândul. O altă senzaţie de vis, şi mai delicată, era furnizată de un alt joc de-a peştera, când, după ce mă trezeam dis-de-dimineaţă, îmi făceam un cort din aşternuturi şi-mi lăsam imaginaţia să se joace, în mii de direcţii vagi, cu cearşafurile ca nişte avalanşe de zăpadă şi cu lumina firavă care părea că pătrunde prin acoperământul meu din penumbră, de la o imensă depărtare, unde îmi închipuiam animale ciudate, palide, rătăcind într-un peisaj cu lacuri. Amintirea pătuţului meu, cu plasele laterale din sfori miţoase de bumbac, îmi retrezeşte, de asemenea, plăcerea de a ţine în mâini un anumit ou de cristal frumos, fermecător de solid, din granit întunecat, rămas de la un Paşte pe care nu-l mai ţin minte; aveam obiceiul să mestec un colţ al cearşafului până se

uda complet şi apoi înfăşuram strâns oul în el, ca să pot admira şi linge din nou luciul brun-roşcat al faţetelor frumos înfăşurate, care răzbătea prin ţesătură cu o miraculoasă perfecţiune de strălucire şi culoare. Dar nu atunci m-am apropiat cel mai mult de starea în care să mă hrănesc din frumuseţe.

Cât de mic este cosmosul (ar încăpea în marsupiul unui cangur), cât de jalnic şi plăpând este în comparaţie cu luciditatea umană, cu o singură amintire individuală şi cu exprimarea ei în cuvinte! Poate că îmi sunt exagerat de dragi primele impresii, dar am şi un motiv să fiu recunoscător. Ele m-au călăuzit spre un veritabil Eden de senzaţii vizuale şi tactile. Într-o noapte, în timpul unei călătorii în străinătate, în toamna anului 1903, îmi amintesc că m-am aşezat în genunchi pe perna mea destul de plată, la geamul unui vagon de dormit (probabil în Trenul Mediteraneean de Lux, de mult dispărut, acela care avea şase vagoane vopsite în partea de jos în roşu „terra-de-Sienna” şi tăbliile în crem) şi am văzut cu o emoţie inexplicabilă o mână de lumini ireale care clipeau spre mine de pe un deal îndepărtat, şi care apoi au dispărut într-un săculeţ de catifea neagră: diamante pe care mai târziu le-am dăruit personajelor mele pentru a mă uşura de povara bogăţiei mele. Probabil că reuşisem să desfac şi să împing în sus transperantul dens de la capătul patului şi călcâiele îmi erau reci, dar şedeam în continuare în genunchi să privesc. Nimic nu este mai plăcut sau mai ciudat decât să meditezi la aceşti primi fiori. Ei aparţin armonioasei lumi a copilăriei perfecte şi ca atare deţin în memoria noastră un contur plastic firesc, care poate fi trasat aproape fără efort; abia când apar amintirile adolescenţei, Mnemosina începe să devină capricioasă şi posacă. Mai mult de atât, eu susţin că, în ceea ce priveşte capacitatea de a înmagazina impresii, copiii ruşi din generaţia mea au trecut printr-o perioadă de geniu, de parcă destinul ar fi încercat să fie drept cu ei, dăruindu-le mai mult decât li se cuvenea, având în vedere cataclismul care urma să lichideze toată lumea pe care o cunoscuseră.

Geniul a dispărut după ce totul a fost înmagazinat, aşa cum se întâmplă şi cu ceilalţi copii mai speciali, copii minune – copilaşi frumuşei, cu capete cârlionţate, care flutură baghete de dirijor sau îmblânzesc piane uriaşe, şi care în cele din urmă ajung muzicieni de mâna a doua, cu priviri triste, boli ciudate şi şezutul uşor diform, ca de eunuc. Dar, chiar şi aşa, misterul individual îl va chinui în continuare pe memorialist. Nu pot găsi nici în mediul înconjurător, nici în ereditate instrumentul exact care m-a modelat, ruloul care a imprimat vieţii mele complicatul filigran al cărui model unic devine vizibil doar atunci când lumina artei este făcută să răzbată prin tichia de măscărici a vieţii.

3

Pentru a fixa corect în timp unele dintre amintirile mele din copilărie, trebuie să mă orientez după comete şi eclipse, aşa cum procedează istoricii când abordează fragmentele unei saga. În alte cazuri însă, nu există penurie de date. Mă văd, de pildă, căţărându-mă pe stâncile negre de pe ţărmul mării, în timp ce domnişoara Norcott, o guvernantă molatică şi melancolică, ce crede că vin după ea, se plimbă mai departe pe plaja cotită împreună cu Serghei, fratele meu mai mic. Port o brăţară de jucărie. În timp ce mă târăsc pe stânci, repet mereu, ca un fel de incantaţie plină de elan, îmbelşugată şi profund satisfăcătoare, cuvântul englezesc *childhood* (copilărie), care sună misterios şi nou şi devine tot mai străin pe măsură ce se amestecă în minţişoara mea ticsită şi febrilă cu Robin Hood şi Scufiţa Roşie, cu bonetele cafenii ale bătrânelor zâne cocoşate. În stânci sunt scobituri pline cu apă de mare călduţă, şi şoaptele mele magice însoţesc anumite vrăji pe care eu le urzesc deasupra minusculelor bazine de safir.

Locul unde mă aflu este desigur Abbazia, pe ţărmul Adriaticii. Obiectul de la încheietura mâinii mele – care arată ca un inel de şervet fantezi, confecţionat dintr-un fel de celuloid semitransparent, verde-deschis cu roz – este o podoabă dintr-un pom de Crăciun, pe care Onia, o

verişoară drăguţă, de aceeaşi vârstă cu mine, mi-a dat-o la St. Petersburg, cu câteva luni în urmă. Am păstrat-o, din motive sentimentale, până ce s-au format înăuntru nişte dungi închise la culoare, care am hotărât în vis că sunt şuviţe din părul meu, intrate cumva în substanţa aceea sclipitoare odată cu lacrimile mele, în timpul unei groaznice vizite la un frizer nesuferit din învecinatul Fiume. În aceeaşi zi, într-un local de pe ţărmul mării, tata a zărit, din întâmplare, în timp ce eram serviţi, doi ofiţeri japonezi la o masă alăturată şi am plecat imediat – nu înainte ca eu să înşfac grăbit o întreagă *bombe*[3] cu şerbet de lămâie, pe care am tăinuit-o în gura-mi pofticioasă. Era în 1904. Aveam cinci ani. Rusia lupta împotriva Japoniei. Cu o plăcere plină de râvnă, revista englezească ilustrată săptămânală, la care era abonată domnişoara Norcott, reproducea scene de război pictate de artişti japonezi arătând cum locomotivele ruseşti – reprezentate în mod ciudat de pictorii japonezi ca nişte jucării – se vor scufunda în apă, dacă armata noastră va încerca să instaleze şine peste gheaţa înşelătoare a lacului Baikal.

Dar, dacă mă gândesc mai bine, în mintea mea există o amintire şi mai timpurie despre acel război. Într-o după-amiază, la începutul aceluiaşi an, în casa noastră din St. Petersburg am fost dus din camera copiilor în biroul tatii, pentru a spune bună ziua unui prieten al familiei, generalul

Europatkin. În timp ce corpul lui masiv, strâns în uniformă, foşnea uşor, în dorinţa de a mă amuza, el a împrăştiat pe divanul pe care şedea o mână de beţe de chibrit, punând zece dintre ele cap la cap, pentru a alcătui o linie orizontală, şi a spus: „Asta e marea pe vreme liniştită”. Apoi a atins uşor fiecare pereche pentru a transforma linia dreaptă într-una frântă – era „marea pe furtună”. A adunat chibriturile şi se pregătea să mai facă – speram eu – încă o scamatorie, când am fost întrerupţi. A fost introdus aghiotantul lui, care i-a spus ceva. Mormăind enervat pe ruseşte, Europatkin s-a ridicat greoi din locul

3 Formă (în fr. în orig.).

lui, şi beţele de chibrit împrăştiate pe divan săreau în toate părţile pe măsură ce corpu-i masiv se disloca. În ziua aceea, primise ordinul de a-şi asuma comanda supremă a armatei ruse din Extremul Orient.

Acest incident a avut o urmare deosebită cincisprezece ani mai târziu, când, într-o anumită etapă a fugii tatii din St. Petersburgul cucerit de bolşevici spre sudul Rusiei, a fost oprit, în timp ce traversa un pod, de un bătrân care părea un ţăran cu barbă căruntă, îmbrăcat într-un cojoc. Îi ceru tatii un foc. În clipa următoare, se recunoscură. Sper că bătrânul Europatkin, în travestiul lui rustic, a reuşit să evadeze din temniţa sovietică, dar nu despre asta-i vorba. Ceea ce mă interesează este evoluţia temei beţelor de chibrit: acele beţişoare magice pe care mi le arătase fuseseră bagatelizate şi rătăcite, armata lui se risipise şi ea; totul se prăbuşise între timp, ca trenuleţele mele pe care în iarna lui 1904 – 1905 la Wiesbaden am încercat să le fac să meargă pe smârcurile îngheţate din parcul hotelului Oranien. Urmărirea unor asemenea motive tematice, pe parcursul unei vieţi, ar trebui să fie – cred eu – adevăratul scop al unei autobiografii.

Sfârşitul dezastruoasei campanii a Rusiei în Extremul Orient a fost însoţit de violente tulburări interne. Neînfricoşată de ele, mama s-a întors la St. Petersburg împreună cu cei trei copii ai ei, după aproape un an de colindat prin staţiuni străine. Asta se întâmpla la începutul anului 1905. Chestiuni de stat solicitau prezenţa tatii în Capitală; Partidul Democratic Constituţionalist – printre ai cărui fondatori se număra – va câştiga în anul următor majoritatea în Primul Parlament. În vara aceea, în timpul uneia dintre scurtele lui şederi cu noi la ţară, a constatat, rănit în patriotismul lui, că fratele meu şi cu mine ştiam să citim şi să scriem în engleză, dar nu în rusă (în afară de *kakao* şi *mama*). S-a stabilit ca învăţătorul satului să vină în fiecare după-amiază să ne dea lecţii şi să ne ducă la plimbare.

În sunetele ascuţite şi vesele ale fluieraşului care făcea parte din primul meu costumaş de marinar, copilăria

mă cheamă înapoi în acel trecut îndepărtat, ca să dau din nou mâna cu fermecătorul meu dascăl. Vasili Martinovici Jernosekov avea o barbă castanie şi pufoasă, un cap chel, ochi albaştri ca de porţelan, unul având pe pleoapă o excrescenţă fascinantă, în prima zi când a venit, a adus o cutie plină cu nişte cuburi extrem de atrăgătoare care aveau pictată câte o literă diferită pe fiecare faţetă; umbla cu ele de parcă ar fi fost nişte obiecte extraordinar de preţioase, ceea ce, de altminteri, chiar erau (în afara faptului că din ele se puteau face tunele splendide pentru trenuleţe). Îl venera pe tata, care, recent, reconstruise şi modernizase şcoala din sat. Arbora, ca un simbol de modă veche al liber-cugetătorului, o bogată cravată neagră, legată neglijent ca o fundă. Când mi se adresa mie, pe-atunci un băieţel, folosea persoana a doua plural – nu cu rigiditatea servitorilor şi nici ca mama în momentele ei de mare tandreţe, când aveam febră mare sau când pierdusem un trenuleţ de pasageri (ca şi cum singularul ar fi fost prea fragil ca să suporte greutatea dragostei ei), ci cu francheţea politicoasă a unui bărbat vorbind altuia pe care nu-l cunoaşte suficient de bine pentru a-l tutui. Revoluţionar înfocat, vocifera vehement la adresa rătăcirilor ţării noastre şi vorbea despre umanitate şi libertate, despre răul pe care-l produc războaiele şi despre trista (dar interesanta, credeam eu) necesitate de a înlătura tiranii, iar uneori ne arăta pe atunci populara carte pacifistă *Doloi Orujie*! (o traducere a lucrării *Die Waffen Nieder*![4] de Bertha von Suttner) şi mă bombarda pe mine, un copil de şase ani, cu citate plicticoase; eu încercam să le combat: la acea vârstă fragedă şi bătăioasă susţineam vărsarea de sânge, apărându-mi furios lumea mea de pistoale de jucărie şi de cavaleri ai regelui Arthur. Sub regimul lui Lenin, când toţi radicalii necomunişti au fost persecutaţi cu cruzime, Jernosekov a fost dus într-un lagăr de muncă forţată, dar a izbutit să fugă în străinătate şi a murit la Narva, în 1939.

Lui îi datorez într-un fel forţa de a mai parcurge o

4 Jos armele! (în germ. în orig.).

etapă pe poteca mea personală care se desfăşoară paralel cu drumul acelui deceniu frământat. Când, în iulie 1906, ţarul a dizolvat Parlamentul, procedând neconstituţional, câţiva membri, printre care şi tata, au organizat o sesiune rebelă la Viborg şi au scos un manifest care-i îndemna pe oameni să se opună Guvernului. Pentru asta au fost întemniţaţi, după mai bine de un an şi jumătate. Tata a petrecut trei luni la odihnă, deşi s-a simţit cam singur, în regim de carceră, cu cărţile lui, cu cada lui de baie rabatabilă şi cu un exemplar al manualului de gimnastică la domiciliu al lui J.P. Müller. Mama a păstrat, până la sfârşitul zilelor ei, scrisorile pe care el a reuşit să facă să-i parvină – epistole vesele scrise cu creionul pe hârtie de toaletă (cele publicate de mine în 1965, în numărul 4 al revistei în limba rusă *Vozduşnâie puţi*, la Editura Roman Grynberg din New York). Eram în ţară când şi-a recăpătat libertatea, şi învăţătorul satului a fost cel care a organizat festivităţile şi a instalat pavilioanele (o parte dintre ele de-a dreptul roşii) pentru a-l primi pe tata în drum spre casă, de la gară, pe sub bolţi alcătuite din crengi de brad şi clopoţei, floarea preferată a tatii. Noi, copiii, ne duseserăm în sat şi, când îmi amintesc acea zi deosebită, văd foarte clar râul scăldat în soare; podul, tabla strălucitoare a unei cutii de conserve lăsate de un pescar pe balustrada lui de lemn; măgura acoperită de tei, cu bisericuţa trandafirie şi cu mausoleul de marmură în care se odihneau morţii mamei; drumul prăfuit care ducea în sat; fâşia de iarbă verde-deschis, cu petice pleşuve de sol nisipos, dintre drum şi tufele de liliac din spatele cărora se iţeau, înşiruite alandala, izbe de lemn acoperite cu muşchi; noua clădire din piatră a şcolii, lângă cea veche din lemn; şi, în timp ce treceam în viteză cu maşina, căţeluşul negru cu dinţi foarte albi care a ţâşnit dintre căsuţe cu un elan înfricoşător, dar într-o tăcere absolută, păstrându-şi glasul pentru scurta izbucnire de care avea să se bucure în clipa când avântul lui mut l-a adus în sfârşit aproape de maşina care gonea pe lângă el.

Vechiul şi noul, tenta liberală şi cea patriarhală, o sărăcie fatală şi o bogăţie fatalistă s-au împletit în mod fantastic în acel ciudat prim deceniu al secolului XX. De mai multe ori pe parcursul unei veri se putea întâmpla ca, în mijlocul prânzului, în luminoasa sufragerie cu multe ferestre, îmbrăcată în panel de stejar, de la primul etaj al conacului nostru de la Vira, majordomul Alexei să se aplece cu o figură nefericită, ca să-l informeze pe tata, cu glas scăzut (deosebit de scăzut când aveam companie) că un grup de ţărani doreşte să vorbească afară cu *barin*[5]. Tata îşi dădea repede la o parte şervetul de pe genunchi şi o ruga pe mama să-l scuze. Una dintre ferestrele dinspre apus ale sufrageriei dădea spre o porţiune a aleii de lângă intrarea principală. Se vedeau vârfurile tufelor de caprifoi din faţa verandei. Din direcţia aceea ajungea la urechile noastre zumzetul glasurilor de ţărani, invizibili pentru noi, dându-i politicoşi bineţe tatii, şi el invizibil pentru noi. Parlamentările ulterioare, duse pe un ton obişnuit, nu se auzeau, întrucât ferestrele sub care aveau loc erau închise ca să nu intre căldura în casă. Era probabil vorba de o solicitare de mediere a tatii în vreun conflict local sau de vreo subvenţionare, de permisiunea de a strânge recolta de pe o parte a moşiei sau de a tăia un pâlc de copaci pe care-i râvneau de mult. Dacă, după cum se întâmpla de obicei, solicitarea era satisfăcută pe loc, se auzea din nou acel zumzet şi pe urmă, în semn de recunoştinţă, bunul *barin* era supus la chinul naţional de a fi legănat şi azvârlit în sus, apoi prins bine de câteva perechi de braţe vânjoase.

În sufragerie, fratelui meu şi mie ni se spunea să ne vedem de mâncarea noastră. Mama, rămasă cu o delicatesă între două degete, arunca o privire sub masă, să vadă dacă nervosul şi posacul ei *dachshund*[6] era acolo. „*Un jour ils vont le laisser tomber*”[7] se auzea glasul domnişoarei Golai, o cucoană bătrână, afectată şi pesimistă, care fusese guvernanta mamei şi mai locuia încă

5 Boierul (în rusă în orig.).

6 Baset (în germ. în orig.).

7 Intr-o zi o să-l scape (în fr. în orig.).

la noi (certându-se îngrozitor cu guvernantele noastre). Din locul meu de la masă vedeam brusc, printr-una din ferestrele dinspre apus, un miraculos caz de levitaţie. Acolo era expusă, pentru o clipă, silueta tatii în costumul lui alb de vară, umflat de vânt, desfăşurându-se superb în văzduh, cu membrele într-o postură ciudat de degajată şi cu faţa lui frumoasă, imperturbabilă, întoarsă spre cer. De trei ori zbura astfel, în strigătele puternice de hei-rup ale bărbaţilor invizibili care-l aruncau în sus şi a doua oară se ridica mai sus decât prima dată şi apoi îl vedeam în ultimul şi cel mai înalt zbor, înclinându-se, parcă definitiv, pe fondul albastru de cobalt al amiezii de vară, ca unul din acele personaje paradiziace care plutesc confortabil, cu veşminte bogat drapate, pe tavanul boltit al bisericilor, în timp ce dedesubt lumânări de ceară ţinute de mâini muritoare se aprind una după alta, alcătuind un roi de flăcărui minuscule în fumul de tămâie, iar preotul cântă veşnica pomenire, şi crinii funerari ascund chipul celui care zace acolo, printre luminile ce licăresc înjur, în coşciugul deschis.

Capitolul 2

1

De când îmi amintesc de mine însumi (cu interes, cu amuzament, rareori cu admiraţie sau scârbă), am fost expus unor uşoare halucinaţii. Unele sunt auditive, altele sunt optice, dar de nici unele n-am profitat prea mult. Vocile fatidice care l-au reţinut pe Socrate sau au îmboldit-o pe Jeanne d'Arc au degenerat în cazul meu la nivelul unor sunete pe care le auzi între momentul când ridici şi cel când trânteşti la loc receptorul unui telefon care sună ocupat. Chiar înainte de a adormi, percepeam deseori un fel de convorbire unilaterală care se purta într-o zonă adiacentă minţii, cu totul independent de şirul real al gândurilor mele. Este o voce neutră, degajată, anonimă, pe care o aud rostind vorbe fără nicio semnificaţie pentru mine – o propoziţie în engleză sau în rusă, care nici măcar nu mi se adresează şi atât de banală, încât nici nu-mi vine să ofer o mostră, de teamă ca platitudinea pe care vreau s-

o evoc să nu fie viciată de vreo semnificaţie cât de măruntă. Acest fenomen stupid pare a fi pandantul auditiv al anumitor viziuni premergătoare somnului, pe care de asemenea le cunosc bine. Mă refer nu la imaginea mentală luminoasă (ca, de exemplu, chipul unui părinte drag, decedat demult) invocată printr-un efort de voinţă; acesta este unul dintre cele mai curajoase gesturi pe care le poate face spiritul uman. Nu este vorba nici de aşa-numitele *muscae volitantes*[8] – umbre aruncate pe celula retinală de o umoare sticloasă, care se văd ca nişte fire transparente plutind prin câmpul vizual. Poate că mai aproape de mirajele hipnagogice2 la care mă gândesc este pata de culoare, şocul de postimagine, cu care lampa pe care abia ai stins-o răneşte bezna palpebrală[9]. Totuşi, un asemenea şoc nu este neapărat adevăratul punct de plecare pentru lenta şi constanta desfăşurare de viziuni ce se perindă prin faţa ochilor mei închişi. Ele apar şi dispar, fără ca observatorul somnoros să participe la ele, dar se deosebesc esenţial de imaginile din vis, căci el este stăpân pe simţurile lui. Deseori sunt groteşti. Sunt sâcâit de profiluri de tâlhari, de câte un pitic cu obrajii rumeni şi trăsături grosolane, cu o nară sau o ureche umflată. Alteori însă fotismele mele sunt liniştitoare, devenind *flousi*, şi atunci văd – de parcă ar fi proiectate pe partea interioară a pleoapei – siluete cenuşii umblând printre stupi de albine sau mici papagali negri dispărând încet-încet printre munţi înzăpeziţi sau un abur mov care se risipeşte în spatele unor catarge mişcătoare.

Ca o încununare a celor spuse până aici, voi prezenta un minunat caz de auz colorat. Poate că „auz” nu este cuvântul foarte potrivit, de vreme ce senzaţia de culoare pare a fi produsă prin însăşi acţiunea mea orală de a alcătui o anumită literă în timp ce îmi imaginez conturul ei. *A* lung din alfabetul fonetic englez (şi la acest alfabet mă refer mai departe, cu excepţia cazurilor când precizez că este un altul) îmi evocă tenta lemnului ars de intemperii, în

8 Muşte zburătoare (în lat. în orig.).

9 Bezna pleoapei.

timp ce un *a* franţuzesc îmi sugerează abanosul lustruit. Acest grup negru mai include *g* tare (cauciuc vulcanizat) şi *r* (o cârpă murdară de funingine care e sfâşiată). *N*, ca făina de ovăz, l, neputincios şi prostănac, precum şi oglinjoara de mână cu dos de fildeş a lui *o* fac parte din grupul alb. Mă derutează franţuzescul *o* nazal, pe care-l văd ca suprafaţa tensionată, care dă pe afară, a alcoolului dintr-un păhărel. Trecând la grupul albastru, găsim x-ul ca de oţel, *z* ca un nor de furtună şi *k* semănând cu merişorul. Întrucât există o interacţiune subtilă între sunet şi formă, eu îl văd pe *q* mai maro decât *k*, în timp ce's nu este bleu-deschis precum *e*, ci o combinaţie ciudată de azuriu cu sidef. Nuanţele apropiate nu se contopesc, şi diftongii nu au culorile lor distincte, decât atunci când sunt reprezentaţi printr-un singur caracter într-o altă limbă (astfel litera rusească gri şi pufoasă, cu trei tulpini, reprezentând sunetul *sh*, o literă la fel de veche ca apele năvalnice ale Nilului, influenţează reprezentarea ei în engleză).

Mă grăbesc să închei lista până nu sunt întrerupt. În grupul verde sunt: *f*, cel ca frunza de arin, p, ca un măr necopt şi *t*, de culoarea fisticului. Pentru *w* nu găsesc ceva mai bun decât un verde-închis combinat cu violet. Sunetele galbene includ diversele e-uri şi ¿-uri, d-ul crem; y-ul auriu strălucitor şi *u*, a cărui valoare alfabetică nu o pot exprima decât prin „alămiu cu un luciu măsliniu". În grupul maro sunt: nuanţa bogată, cauciucată a moalelui *g*, aceea, mai palidă, a lui şi aceea de şireturi bej a lui *h*. În sfârşit, printre cele roşii, *b* are nuanţa denumită de pictori „sienna" arsă, în este un pliseu de flanel roz, iar astăzi am găsit echivalentul perfect al lui *v*, acela de „cuarţ trandafiriu", în *Dicţionarul culorii* al lui Maerz şi Paul. Cuvântul pentru curcubeu, un curcubeu primitiv, dar categoric nămolos, este aproape imposibil de pronunţat în limbajul meu: *kzspygv*. Primul autor care a discutat despre *auzition colorée*[10] a fost – din câte ştiu eu – un medic albinos, în 1812, la Erlangen.

10 Auzul colorat (în fr. în orig.).

Confesiunile unui sinestet[11] li se par probabil plictisitoare şi preţioase celor care sunt ocrotiţi de asemenea scurgeri şi curenţi prin ziduri mai solide decât ale mele. Mamei, însă, toate astea i se păreau foarte normale. Chestiunea a intrat în discuţie într-o zi din al şaptelea an de viaţă al meu, când construiam un turn folosind o grămadă din vechile cuburi ce reprezentau alfabetul. I-am spus ca din întâmplare că toate erau greşit colorate. Am descoperit apoi că unele dintre literele ei aveau aceeaşi nuanţă cu ale mele şi că, pe lângă asta, notele muzicale aveau asupra ei efecte optice. Mie nu-mi evocau absolut niciun cromatism. Îmi pare rău că trebuie s-o spun, dar muzica nu înseamnă pentru mine decât o înşiruire arbitrară de sunete, mai mult sau mai puţin enervante. În anumite circumstanţe sentimentale pot să suport convulsiile unei viori cu sunet plin, dar pianul de concert şi toate instrumentele de suflat, administrate în doze mici, mă plictisesc, iar în doze mai mari simt că-mi iau pielea de pe mine. În pofida numeroaselor opere la care eram pus să asist în fiecare iarnă (cred că am văzut *Ruslan* şi *Pikovaia Dama*[12] de cel puţin douăsprezece ori în decurs de câţiva ani), slaba mea reacţie faţă de muzică era total anihilată de cazna vizuală de a nu putea citi peste umărul lui Pimen sau de a încerca în zadar să-mi imaginez fluturii zburând printre florile întunecate din grădina Julietei.

Mama făcea tot ce putea ca să încurajeze sensibilitatea mea generală faţă de stimulii vizuali. Câte acuarele a pictat pentru mine! Ce revelaţie am avut când mi-a arătat liliacul crescut din combinaţia roşului cu albastrul! în casa noastră din St. Petersburg, scotea uneori dintr-o nişă secretă din peretele camerei ei de toaletă (în care mă născusem) o grămadă de bijuterii, ca să mă amuze înainte de culcare. Eram foarte mic pe atunci, şi acele diademe, coliere şi inele sclipitoare nu mi se păreau cu

11 Sinestezie – tehnică literară constând în transpunerea metaforică a datelor unui simţ în limbajul altui simţ.

12 Dama de pică (în rusă în orig.).

nimic mai prejos prin misterul şi vraja pe care le răspândeau decât iluminarea oraşului în timpul serbărilor imperiale, când, în liniştea vătuită a unei nopţi geroase, uriaşe monograme, coroane şi alte semne heraldice alcătuite din becuri colorate – safire, smaralde, rubine – licăreau cu un fel de obligativitate fermecată deasupra cornişelor tivite cu zăpadă de pe faţadele caselor din străzile rezidenţiale.

2

Numeroasele mele boli din copilărie ne-au apropiat şi mai mult pe mama şi pe mine. Când eram mic, manifestam o înclinaţie deosebită pentru matematică, pe care mi-am pierdut-o total în tinereţea mea, ciudat de lipsită de orice talent. Acest dar juca un rol oribil în lupta cu febra dată de amigdalită sau scarlatină, când simţeam sfere imense şi numere uriaşe umflându-se necontenit în creierul care mă durea. Un profesor nechibzuit îmi explicase logaritmii mult prea de timpuriu şi citisem (într-o publicaţie britanică, *The Boy's Own Paper*, parcă) despre un calculator hindus care putea găsi în exact două secunde rădăcina a şaptea din – să zicem – 352947114576027513230189734205586617139 2 (nu sunt sigur că mi-l amintesc bine; în orice caz, rădăcina era 212). Asemenea monştri erau zămisliţi de delirul meu şi singurul mod în care îi puteam împiedica să mă scoată în ghionţi din mine însumi era să-i ucid, extrăgându-le inimile. Dar erau mult prea puternici, şi eu stăteam treaz nopţile, alcătuind cu multă caznă propoziţii ciuntite, pentru a încerca să-i explic mamei tot felul de lucruri. În delirul meu ea recunoştea senzaţii trăite şi de ea, şi înţelegerea ei readucea universul meu în expansiune la o dimensiune newtoniană.

Viitorul specialist într-un domeniu literar atât de plicticos precum autoplagiatul va dori să confrunte experienţa protagonistului din romanul meu, *Darul*, cu evenimentul originar, într-o zi, după o lungă boală, zăcând în pat, încă foarte slăbit, m-am pomenit că mă cufund într-o neobişnuită stare de euforie, simţindu-mă uşor şi odihnit.

Ştiam că mama plecase să-mi cumpere cadoul zilnic care îmi făcea convalescenţele atât de plăcute. Nu puteam ghici în ce va consta de data asta, dar prin cristalul stării mele ciudat de transparente vedeam foarte viu imaginea ei străbătând strada Morskaia spre bulevardul Nevski. Zăream sania uşoară trasă de un armăsar murg. Auzeam fornăitul, clămpănitul ritmic al testiculelor lui şi bufnitura produsă de bucăţile de zăpadă îngheţată când se loveau de partea din faţă a saniei. În faţa ochilor mei şi ai mamei se profila spinarea vizitiului, în pufoaica lui albastră şi cu ceasul îmbrăcat în piele (era două şi douăzeci) prins în spate, la centură, pe sub care se rotunjeau ca un dovleac bucile uriaşului său şezut, bine înfofolit. Vedeam blana de focă a mamei şi, pe măsură ce goneau tot mai iute prin ger, manşonul pe care şi-l ridica în faţă – acel gest graţios al unei doamne din St. Petersburg, în timpul călătoriilor de iarnă. Voluminoasa blană de urs care o acoperea până la talie era prinsă în două colţuri, prin nişte inele, de cele două mânere laterale ale spătarului scund al banchetei pe care şedea. Şi în spatele ei, ţinându-se de aceste mânere, stătea în picioare pe un suport îngust, deasupra extremităţilor din spate ale tălpilor saniei, un valet cu pălărie cu cocardă.

Urmărind în continuare sania, am văzut-o oprindu-se la magazinul Treumann (ustensile de scris, brelocuri de bronz, cărţi de joc). Mama a ieşit imediat din magazin, urmată de valetul care ducea obiectul cumpărat, aparent un creion. M-am mirat că nu ducea ea singură un obiect atât de mic şi această neplăcută problemă dimensională a produs o vagă revenire, din fericire foarte scurtă, a „efectului de dilatare a minţii”, care sperasem că dispăruse odată cu febra. În timp ce era din nou instalată în sanie, am văzut cum ieşeau aburi din toţi, inclusiv din cal. Am văzut de asemenea grimasa familiară pe care a făcut-o desfăcându-şi reţeaua deasă a voalului legat prea strâns peste faţă şi, în timp ce scriu acest lucru, simt din nou pe buze senzaţia de tandreţe reticulară pe care o simţeam când îi sărutam obrazul acoperit de voal – acea

senzaţie *zboară* din nou spre mine cu un strigăt de bucurie, dinspre trecutul cu zăpezi albastre şi cu ferestre albastre (perdelele nu sunt încă trase).

Câteva minute mai târziu, a intrat în camera mea. Ţinea în braţe un pachet mare. În viziunea mea, dimensiunile lui fuseseră mult reduse – poate pentru că eu rectificam subliminal ceea ce logica mă prevenea că ar putea fi încă temutele rămăşiţe ale lumii dilatate a delirului. Obiectul se dovedi a fi un uriaş creion Faber poligonal, lung de un metru şi jumătate şi corespunzător de gros. Fusese expus ca reclamă în vitrina magazinului, şi ea presupusese că mi-l doream, aşa cum îmi doream orice obiect care nu era de vânzare. Patronul magazinului s-a văzut obligat să sune un agent al firmei, un anume „doctor" Libner (de parcă tranzacţia ar fi avut o semnificaţie patologică). În groaznicul răstimp al unei clipe, m-am întrebat dacă vârful era într-adevăr din grafit. Era. Câţiva ani mai târziu m-am convins, perforând creionul într-o parte, că mina se desfăşura pe toată lungimea – o ilustrare perfectă a artei de dragul artei, îmbrăţişată şi de doctorul Faber, şi de doctorul Libner, de vreme ce creionul era prea mare pentru a fi folosit şi, într-adevăr, nici nu avea acest scop.

„O, da", spunea ea când îi vorbeam de cutare sau cutare senzaţie neobişnuită. „Da, cunosc toate astea" şi, cu o candoare oarecum stranie, discuta despre fenomene precum vederea dublă, uşoare bătăi în lemnul unor mese cu trei picioare, presimţiri sau senzaţia de *déjà vu*. Strămoşii ei direcţi avuseseră înclinaţii spre sectarism. Se ducea la biserică doar în postul Paştilor şi de Paşti. Tendinţele ei schismatice se manifestau prin antipatia sănătoasă faţă de ritualul Bisericii Greco-Catolice şi al preoţilor ei. Simţea o atracţie profundă pentru latura morală şi poetică a Evangheliei, dar nu simţea nevoia să se sprijine pe nicio dogmă. Înfricoşătoarea nesiguranţă a vieţii de apoi, cu lipsa ei de intimitate, nu intra în vederile ei. Religiozitatea ei profundă şi pură se manifesta printr-o credinţă egală în existenţa unei alte lumi şi a imposibilităţii

de a o înţelege în termenii vieţii pământene. Tot ce puteai face era să arunci o privire, prin ceaţă şi himere, spre ceva real dinaintea ta, aşa cum persoanele înzestrate cu o neobişnuită persistenţă a activităţii cerebrale diurne sunt capabile să întrevadă în somnul cel mai profund, undeva, dincolo de chinul unui coşmar încâlcit şi stupid, realitatea ordonată a ceasurilor de trezie.

3

Să iubeşti din tot sufletul şi să laşi restul în mâinile sorţii era singura regulă pe care o respecta mama. *Vot zapomni* (ţine minte), spunea ea pe un ton conspirativ când îmi atrăgea atenţia asupra cutărui sau cutărui lucru frumos de la Vira – o ciocârlie avântându-se spre cerul ca laptele covăsit al unei zile mohorâte de primăvară, fulgere fotografiind noaptea, un pâlc de copaci, paleta frunzelor de arţar pe nisipul cafeniu, urmele palmate ale picioarelor unei păsări mici pe zăpada proaspătă. Ca şi cum ar fi simţit că peste câţiva ani partea tangibilă a lumii ei va pieri, cultiva o extraordinară conştientizare a diverselor vestigii ale timpului distribuite pe tot domeniul nostru de la ţară. Îşi îndrăgea trecutul cu aceeaşi înflăcărare retrospectivă cu care reconstitui eu acum imaginea ei şi trecutul meu. Astfel, am moştenit, într-un fel, un superb simulacru – frumuseţea proprietăţii intangibile, a moşiei ireale – şi aceasta s-a dovedit a fi o splendidă pregătire pentru capacitatea mea de a îndura pierderile de mai târziu. Simbolurile şi însemnele ei speciale mi-au devenit la fel de dragi şi de sfinte precum erau pentru ea. Printre acestea era încăperea care fusese rezervată în trecut pasiunii îndrăgite de mama, un laborator de chimie; mai era teiul care marca locul de pe marginea drumului ce urca spre satul Griazno (accentul pe ultima silabă), pe panta cea mai abruptă unde preferai să „iei bicicleta de coarne” *ibâka za roga*), după cum îi plăcea tatii, ciclist pasionat, să spună, locul unde el o ceruse în căsătorie; mai era, în aşa-numitul parc „vechi”, arhaicul teren de tenis, acum o zonă acoperită cu muşchi, cu muşuroaie de cârtiţe şi cu ciuperci, care fusese scena unor vesele întreceri în anii

optzeci şi nouăzeci (chiar şi sobrul ei tată îşi lepăda haina şi încerca racheta cea mai grea), dar pe care, când eu am împlinit zece ani, natura îl făcuse să dispară, cu meticulozitatea cu care o radieră şterge o problemă de geometrie.

În perioada aceea se amenajase un excelent teren modern, în fundul părţii „noi" a parcului, de către muncitori calificaţi aduşi din Polonia în acest scop. Un gard lung din plasă de sârmă îl despărţea de pajiştea cu flori care încadra pământul lui roşiatic. După o noapte umedă, terenul căpăta un luciu maroniu, şi liniile albe erau revopsite cu var, dintr-o găleată verde, de către Dmitri, cel mai scund şi mai bătrân grădinar al nostru, un pitic blajin, cu cizme negre şi rubaşcă roşie, care se retrăgea încet, încovoiat de spate, în timp ce trasa linia cu pensula. Un gard viu din tufe de mazăre siberiană („acacia galbenă" din nordul Rusiei), cu o deschidere în mijloc, care corespundea cu paravanul terenului, se desfăşura paralel cu gardul de sârmă şi ducea spre o cărare numită *tropinka Sfinksov* („cărarea Sphingidelor"), din cauza fluturilor care vizitau în amurg liliecii spumoşi, înşiraţi de-a lungul bordurii din faţa gardului viu, care se întrerupea şi ea la mijloc. Această cărare alcătuia piciorul unui mare T, a cărui linie verticală era aleea de stejari zvelţi, de o seamă cu mama, care traversa (după cum am spus) noul parc pe toată lungimea. Privind în lungul acestei alei, de la baza T-ului de lângă peronul casei, puteai să distingi foarte clar micul spaţiu strălucitor la cinci sute de metri depărtare – sau la cincizeci de ani depărtare faţă de momentul în care mă aflu acum. Instructorul nostru curent sau tata, când stătea cu noi la ţară, îl avea invariabil ca partener pe fratele meu, în furtunoasele noastre dubluri familiale. „Loveşte!" striga mama în stilul vechi, întinzându-şi înainte piciorul ei mic şi aplecându-şi capul acoperit cu o pălărie albă pentru a salva un serviciu conştiincios, slab. Eu mă enervam repede pe ea, şi ea pe băieţii de mingi, doi ţărani tineri în picioarele goale (nepotul cu nas turtit al lui Dmitri şi fratele geamăn al drăguţei Polenka, fiica vizitiului

principal). Vara nordică devenea tropicală pe la strânsul recoltei. Roşu la faţă, Serghei îşi vâra racheta între genunchi şi îşi ştergea cu râvnă ochelarii. Plasa mea de fluturi stătea proptită de gardul de sârmă – pentru orice eventualitate. Cartea lui Wallis Myers despre tenisul de câmp stătea deschisă pe o bancă şi, după fiecare schimb de mingi, tata (un jucător de primă mână, cu un serviciu năprasnic în stilul lui Frank Riseley şi un frumos *lifting drive*) ne întreba pedant pe fratele meu şi pe mine dacă am izbutit să intrăm în acea stare de graţie care este „urmărirea continuă a mingii". Uneori, o miraculoasă spargere de nori ne obliga să ne înghesuim sub un adăpost dintr-un colţ al terenului, în timp ce bătrânul Dmitri era trimis să aducă din casă umbrele şi mantale de ploaie. După un sfert de ceas, reapărea sub un maldăr de haine pe lunga alee şi, pe măsură ce înainta, îşi recăpăta petele de leopard, căci soarele strălucea din nou, şi imensa lui povară nu mai făcea trebuinţă.

Mamei îi plăceau toate jocurile de îndemânare şi de noroc. În mâinile ei pricepute, cele o mie de piese ale unui joc de *puzzle* alcătuiau treptat o scenă de vânătoare englezească; ceea ce părea un picior de cal se dovedea a fi ramura unui ulm şi piesa căreia până atunci nu i se găsise locul umplea perfect un gol pe fundalul pestriţ, producându-ţi delicata bucurie a unei satisfacţii abstracte şi totuşi tactile. Într-un timp, era pasionată după pocher, joc introdus în societatea petersburgheză prin intermediul cercurilor diplomatice, şi de aceea unele combinaţii au pătruns cu frumoasele lor denumiri franţuzeşti – *brelan*, pentru „trei cărţi de acelaşi fel", *couleur*, pentru toate cărţile de aceeaşi culoare şi aşa mai departe. Jocul cel mai popular pe atunci era pocherul cu cacealma la care jokerul înlocuia orice carte şi care era acompaniat de clinchetul banilor din pot. În oraş, mama juca deseori pocher în casele unor prieteni, până la trei dimineaţa, aceasta fiind o distracţie de societate în ultimii ani dinaintea Primului Război Mondial; iar mai târziu, în exil, şi-l imagina (la fel de uimită şi deznădăjduită ca atunci când şi-l amintea pe

bătrânul Dmitri) pe şoferul Pirogov, care părea s-o aştepte încă în gerul necruţător al unei nopţi nesfârşite, deşi, în ceea ce-l privea, veghea îi era probabil de mult timp îndulcită de un ceai cu rom într-o bucătărie primitoare.

Una dintre cele mai mari plăceri ale ei pe timpul verii era jocul tipic rusesc *hodit po gribî* (la cules de ciuperci). Prăjite în unt şi îngroşate cu smântână, delicioasele ei capturi apăreau cu regularitate pe masa noastră de prânz. Deşi nu momentul degustării lor era important pentru ea. Bucuria ei era căutarea lor, şi această căutare avea regulile ei. De pildă, nu culegea niciodată bureţi; nu culegea decât ciupercile comestibile din specia *Boletus* (ciuperca maro-roşcată *edulis*, ciuperca maro *scaber*, cea roşie *aurantiacus*, şi alte câteva rude apropiate), denumite „ciuperci tubulare" sau definite sec de micologi „ciuperci terestre cu tulpina centrală, cărnoase, fetide". Pălăriile lor compacte – înfipte bine la cele tinere, robuste şi apetisant boltite la cele mature – au o căptuşeală netedă (nu lamelată) şi o tulpină vânjoasă, elegantă. Prin simplitatea clasică a formei lor, boletele se deosebesc considerabil de „ciuperca adevărată", cu lamelele ei absurde şi cu inutilul ei inel de pe tulpină. Cu toate acestea, naţiunile cu gusturi mai şovăielnice îşi limitează cunoştinţele şi apetitul la acestea din urmă, inferiorii şi urâţii bureţi, şi în felul acesta, pentru mintea profană a anglo-americanilor, aristocraticele bolete sunt, în cel mai bun caz, un fel de ciuperci otrăvitoare reformate.

Pe ploaie, frumoasele bolete răsăreau în număr mare sub brazii, mestecenii şi plopii din parcul nostru, îndeosebi în partea sa veche, la est de drumul de trăsuri care împărţea parcul în două. Adăposturile sale umbroase emanau pe atunci mirosul specific al boletelor care fac să se dilate nările rusului – acel amestec maroniu, jilav, plăcut, de muşchi umed, pământ rodnic şi frunze putrezite. Dar trebuia să scotoceşti şi să te uiţi bine după o ciupercă gustoasă, în timp ce umblai prin frunzişul ud de sub copaci, până să descoperi şi să extragi cu grijă din pământ ceva cu adevărat frumos, cum ar fi o familie de pui de

edulis cu capişoane sau acea varietate de *scaber* asemănătoare cu marmura.

În după-amiezile înnorate, singură în ploaia măruntă, cu un coş pe braţ (pătat cu albastru pe dinăuntru de cineva care pusese afine în el), mama pornea într-un lung tur de cules ciuperci. Spre ora cinei, putea fi văzută ieşind din adâncurile nebuloase ale unei alei din parc mica ei siluetă, într-o pelerină cu glugă, din stofă de lână maro-verzuie, pe care nenumărate picături de umezeală o prefăceau într-un fel de ceaţă plutind în jurul ei. În timp ce se apropia pe sub copacii care picurau şi mă zărea, faţa ei căpăta o expresie ciudată, mâhnită, care ar fi putut semnifica ghinion, dar care eu ştiam că reprezintă sublima bucurie reţinută, prevăzătoare, a vânătorului victorios, înainte de a ajunge la mine, îşi lăsa coşul jos, coborându-şi brusc braţul şi umărul şi scoţând un oftat, simulând o epuizare exagerată, pentru a sublinia greutatea lui, fabuloasa lui plinătate.

Îşi întindea apoi boletele în cercuri concentrice, pentru a le număra şi a le sorta, pe o masă rotundă de grădină din fier, de lângă o bancă de grădină albă. Cele bătrâne, cu carnea spongioasă, murdară, erau eliminate şi rămâneau doar cele tinere şi proaspete. Înainte de a fi adunate de o slujnică pentru a fi duse într-un loc necunoscut de ea, locul de execuţie, care n-o interesa, mama mai stătea o clipă să le admire, cu o privire strălucitoare de satisfacţie tăcută. Deseori se întâmpla ca la sfârşitul vreunei zile ploioase soarele să mai licărească palid înainte de a apune deasupra mesei jilave pe care erau întinse ciupercile ei, foarte colorate, unele purtând urmele vegetaţiei din jurul lor – câte un fir de iarbă lipit de o pălărie cafenie vâscoasă sau o bucăţică de muşchi ce îmbrăca baza bulboasă a unei codiţe cu puncte întunecate. Şi mai era printre ele câte o omidă micuţă şerpuindu-şi trupul şi măsurând, cum ar face un copil cu degetul mare şi arătătorul, marginea mesei, ridicându-se din loc în loc pentru a căuta zadarnic tufa din care fusese dislocată.

4

Nu numai că mama nu vizita niciodată bucătăria şi

aripa servitorilor, dar ele erau atât de departe de preocupările ei, de parcă ar fi fost încăperile corespunzătoare dintr-un hotel. Tata n-avea nici el vreo înclinaţie administrativă pentru a conduce gospodăria. Comanda totuşi masa. Oftând uşor, deschidea un fel de album pe care i-l punea majordomul pe masa din sufragerie, după desert, şi aşternea pe hârtie, cu scrisul lui elegant şi curgător, *menu-vi* pentru ziua următoare. Avea un obicei ciudat de a-şi lăsa creionul sau stiloul să vibreze chiar deasupra hârtiei în timp ce se gândea la următorul şir de cuvinte. Mama dădea din cap, aprobând vag sugestiile lui sau făcea o grimasă. Gospodăria era, cu numele, pe mâna fostei ei doici, ajunsă pe vremea aceea o bătrână grea de cap, incredibil de zbârcită (născută ca roabă pe la 1830), cu o faţă mică de broască-ţestoasă melancolică şi cu nişte tălpi mari pe care le târşâia veşnic. Era îmbrăcată cu o rochie maro de călugăriţă şi degaja un miros vag, dar de neuitat, de cafea şi putregai. Ne îngrozeam când trebuia să ne felicite de zilele de naştere şi de onomastică, sărutându-ne pe umăr, după obiceiul iobagilor. Cu vârsta devenise de o zgârcenie patologică, îndeosebi în privinţa zahărului şi a dulceţurilor, şi de aceea au intrat treptat în vigoare, cu aprobarea părinţilor mei, alte reguli domestice, ţinute în secret faţă de ea. Fără să ştie asta (i s-ar fi frânt inima dacă ar fi ştiut), rămăsese parcă atârnată de legătura ei de chei, în timp ce mama se străduia să-i alunge cu vorbe mângâietoare bănuielile care-i mai treceau uneori prin mintea tot mai tulbure de bătrână. Unică stăpână pe micul ei regat, situat departe şi plin de mucegai, pe care ea îl considera cel adevărat (am fi murit de foame dacă ar fi fost aşa), era urmărită mereu de privirile batjocoritoare ale lacheilor şi ale cameristelor, în timp ce se furişa cu pas greoi pe lungile coridoare, pentru a piti o jumătate de măr sau nişte bucăţele de biscuiţi Petit-Beurre adunate de pe o farfurioară.

Între timp, gospodăria noastră din oraş şi cea de la ţară, având un personal permanent de vreo cincizeci de servitori, cărora nu li se cerea socoteală, constituiau

scenele pe care evolua o fantastică tiribombă a furturilor. Conform unor mătuşi bătrâne şi curioase, cărora nimeni nu le dădea atenţie, dar care până la urmă s-a dovedit că aveau dreptate, cei care conduceau din umbră operaţiunile erau bucătarul-şef. Nikolai Andreevici, şi grădinarul-şef Egor, amândoi nişte bărbaţi cu ochelari, cu figuri serioase şi cu tâmple cărunte, ca nişte slujitori respectabili. Când era confruntat cu nişte note de plată surprinzătoare şi de neînţeles sau când se pomenea că dintr-odată s-au evaporat căpşunile de grădină sau piersicile de seră, tata, care era jurist şi politician, se simţea rănit în mândria lui profesională fiindcă nu era capabil să ţină piept economiei propriei gospodării; dar, de câte ori ieşea la iveală câte un caz complicat de tâlhărie, diverse scrupule sau îndoieli juridice îl opreau să ia vreo măsură. Când bunul-simţ cerea concedierea vreunui servitor ticălos, aproape matematic se îmbolnăvea grav micuţul fiu al omului respectiv şi preocuparea de a-i aduce cei mai buni medici de la oraş anula orice alte consideraţii. Deci – una peste alta – tata prefera să lase toată situaţia gospodăriei într-o stare de echilibru precar (nu lipsită de un oarecare umor plăcut), în timp ce mama îşi găsea multă alinare în speranţa că lumea iluzorie a bătrânei ei doici nu va fi zdruncinată.

Mama ştia foarte bine cât de dureros este să-ţi fie spulberate iluziile. Cea mai mică dezamăgire căpăta la ea dimensiunile unei catastrofe majore. Într-un ajun de Crăciun, la Vira, cu puţin timp înainte de a se naşte cel de-al patrulea copil al ei, s-a întâmplat să fie ţintuită la pat de o afecţiune uşoară şi ne făcuse pe fratele meu şi pe mine (având pe atunci cinci şi respectiv şase ani) să promitem că n-o să ne uităm în ciorapii de Crăciun pe care-i vom găsi atârnaţi la căpătâiul paturilor în dimineaţa următoare, să-i aducem în dormitor şi să scotocim acolo în ei, ca să asiste şi ea la bucuria noastră. După ce m-am trezit, m-am consultat repede cu fratele meu, după care am început să pipăim nerăbdători ciorapii îndesaţi cu mici daruri şi foşnind foarte plăcut; le-am scos pe rând, cu precauţie, am desfăcut panglicile, am tras puţin hârtiile de împachetat,

examinând totul în lumina firavă care se strecura printr-o crăpătură a jaluzelelor, apoi le-am împachetat din nou şi le-am înghesuit înapoi, la locul lor. Îmi amintesc apoi cum şedeam pe patul mamei, cu voluminoşii ciorapi în mâini, străduindu-ne să jucăm spectacolul la care ea dorise să asiste; dar încurcasem în aşa hal hârtiile de împachetat şi am mimat atât de prost surpriza şi entuziasmul (parcă-l văd pe fratele meu dându-şi ochii peste cap şi exclamând, imitând-o pe guvernanta noastră franţuzoaică, „Azi, *que c'est beau* /”), încât, după ce ne observă o clipă, „publicul” nostru izbucni în plâns. A trecut un deceniu de atunci. A izbucnit Primul Război Mondial. O mulţime alcătuită din patrioţi, între care era şi unchiul meu Ruka, a aruncat cu pietre în ambasada germană. Petersburg-ul a decăzut, devenind *Petrograd* împotriva oricăror reguli de prioritate a denumirilor. Beethoven s-a dovedit a fi olandez. Jurnalele cinematografice arătau explozii fotogenice, convulsiile unui tun, pe Poincaré în nădragii lui de piele, băltoace de noroi, sărmanul ţarevici atât de mititel, în uniformă cercheză cu pumnal şi cartuşieră, surorile lui lungane îmbrăcate şleampăt, trenuri lungi înţesate cu trupe. Mama a înfiinţat un spital pentru soldaţii răniţi. Mi-o amintesc în uniforma modernă de infirmieră, gri cu alb, pe care nu putea s-o sufere, condamnând cu aceleaşi lacrimi copilăreşti resemnarea impenetrabilă a acelor ţărani infirmi şi ineficacitatea compasiunii ocazionale. Chiar şi mai târziu, rememorând trecutul, se învinuia deseori (pe nedrept, îmi dau seama acum) pentru că o afectaseră mai puţin suferinţele oamenilor decât încărcătura emoţională revărsată asupra naturii inocente – copaci bătrâni, cai bătrâni, câini bătrâni.

Afecţiunea ei deosebită pentru câinii *dachshund* maro le nedumerea pe cusurgioaicele mele mătuşi. În albumele de familie ce ilustrau anii ei de tinereţe, aproape că nu exista grup care să nu includă şi un asemenea animal – de obicei cu o parte a corpului său flexibil neclară şi întotdeauna cu acei ochi stranii, paranoici, pe care-i au câinii *dachshund* în instantanee. O pereche de veterani

obezi, Box şi Loulou, mai zăceau încă la soare pe verandă când eram eu copil. Cândva, prin 1904, tata mi-a cumpărat de la o expoziţie din München un căţel care a devenit irascibilul, dar superbul Trainy (cum l-am botezat eu, fiindcă era lung şi maro ca un vagon de dormit). Una dintre temele muzicale ale copilăriei mele era lătratul isteric al lui Trainy, pe urmele iepurelui pe care nu-l prindea niciodată, în străfundurile parcului nostru din Vira, de unde se întorcea în amurg (după ce mama îl fluierase mult timp pe aleea stejarilor) cu stârvul uscat al unei cârtiţe în fălci şi cu scaieţi în urechi. Prin 1915, a paralizat de picioare şi, până când i s-a administrat cloroform, se târa disperat pe suprafaţa lungă şi lucioasă a pardoselii acoperite cu parchet, ca un *cui de jatte*[13]. Apoi cineva ne-a dăruit un alt căţel, Box II, ai cărui bunici fuseseră Quina şi Brom, câinii doctorului Anton Cehov. Acest ultim *dachshund* ne-a însoţit în exil şi, în 1930, într-o suburbie a Pragăi (unde mama mea văduvă şi-a petrecut ultimii ani de viaţă, trăind dintr-o mică pensie acordată de guvernul ceh), mai putea fi încă văzut ieşind, împotriva voinţei lui, la plimbare cu stăpâna, împleticindu-se mult în urma ei şi gâfâind, îngrozitor de bătrân şi furios pe botniţa cehească de sârmă – un câine emigrant într-o haină peticită care nu i se potrivea.

În ultimii doi ani de Cambridge, fratele meu şi cu mine ne petreceam vacanţele la Berlin, unde părinţii noştri, împreună cu cele două fete şi cu Kirill, pe atunci în vârstă de zece ani, ocupau unul dintre acele apartamente mari, întunecoase şi remarcabil de burgheze, în care am plasat atâtea familii de emigranţi din romanele şi povestirile mele. În noaptea de 28 martie 1922, pe la ora zece, în livingul unde, ca de obicei, mama stătea întinsă pe canapeaua de pluş roşu din colţul camerei, se întâmpla ca eu să-i citesc versurile lui Blok despre Italia – tocmai ajunsesem la sfârşitul micului poem despre Florenţa, pe care Blok o compara cu un boboc delicat şi fumuriu de stânjenel, când ea a spus privind peste andrele: „Da, da,

13 Olog (în fr. în orig.).

Florenţa seamănă într-adevăr cu un *dimnîi iris*[14], aşa este! îmi amintesc…”. Şi atunci sună telefonul.

După 1923, când s-a mutat la Praga, iar eu locuiam în Germania şi Franţa, nu mai puteam s-o vizitez prea des; n-am fost lângă ea nici când a murit, în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial. De câte ori reuşeam să ajung totuşi la Praga, simţeam întotdeauna acel fior iniţial pe care-l simţi exact înainte ca timpul, surprins nepregătit, să-şi azvârle din nou masca familiară. În locuinţa mizeră pe care o împărţea cu însoţitoarea ei cea mai dragă, Evghenia Konstantinovna Hofeld (1884 – 1957), care o înlocuise, în 1914, pe Miss Greenwood (care, la rândul ei, o înlocuise pe Miss Lavington) ca guvernantă a celor două surori ale mele (Olga, născută pe 5 ianuarie 1903, şi Elena, născută pe 31 martie 1906), în jurul ei erau răspândite, pe tot felul de mobile desperecheate, uzate, luate la mâna a doua, albume în care în ultimii ani copiase poeziile ei preferate, de la Maikov la Maiakovski. Un mulaj de ghips al mâinii tatii şi o acuarelă cu mormântul lui din cimitirul greco-catolic din Tegel, acum în Berlinul de Est, împărţeau un raft cu cărţi ale unor scriitori emigranţi, predispuse dezintegrării în copertele lor de hârtie ieftină. O cutie de săpunuri acoperită cu o pânză verde constituia suportul unor mici fotografii neclare, cu rame ciobite, pe care-i plăcea să le aibă lângă canapeaua ei. De fapt nu avea nevoie de ele, căci nimic nu se pierduse. Aşa cum nişte actori ambulanţi poartă cu ei pretutindeni, cât timp mai ştiu încă replicile pe dinafară, o câmpie bătută de vânturi, un castel învăluit în ceaţă sau o insulă vrăjită, tot aşa păstra ea tot ce îndrăgise sufletul ei. O văd foarte limpede şezând la o masă şi examinând senină cărţile de joc întinse într-o pasienţă: o văd cum stă cu cotul stâng pe masă, proptindu-şi obrazul de policarul liber al mâinii stângi, în care ţine o ţigară aproape de buze, în timp ce întinde mâna dreaptă spre cartea următoare. Pe inelar sclipesc două verighete – a ei şi a tatii, care, fiindu-i prea largă, este legată de a ei cu o aţă neagră.

14 Stânjenel fumuriu (în rusă în orig.).

Ori de câte ori văd morţii în vis, îmi apar tăcuţi, mâhniţi, ciudat de deprimaţi, cu totul altfel decât erau în viaţă. Îi simt, fără să mă mir, în locuri pe care nu le-au vizitat niciodată în timpul existenţei lor pământene, în casa vreunui prieten al meu pe care nu l-au întâlnit niciodată. Stau deoparte, încruntaţi, cu capul plecat, de parcă moartea ar fi o pată neagră, un ruşinos secret de familie. În mod sigur nu atunci – nu în vis ci atunci când eşti foarte treaz, în clipe de bucurie sănătoasă şi de împlinire, la cel mai înalt nivel al conştiinţei, au ocazia muritorii să privească dincolo de limitele lor, din catarg, din trecut şi din turnul castelului lor. Şi, deşi nu se vede mare lucru prin ceaţă, ai într-un fel sublima senzaţie că priveşti în direcţia cea bună.

Capitolul 3

1

Un heraldist lipsit de experienţă seamănă cu un călător medieval care îşi aduce din Orient fantezii faunistice influenţate de bestiarul domestic pe care l-a deţinut tot timpul, şi nu de rezultatele unor cercetări zoologice directe. Astfel, în prima versiune a acestui capitol, când am descris însemnele heraldice ale familiei Nabokov (uitându-mă neglijent prin nişte fleacuri ale familiei cu mulţi ani în urmă), am reuşit să le deformez, înfăţişându-le drept un fel de ilustraţie la un basm bun de spus la gura sobei, cu doi urşi ce pozează cu o tablă mare de şah proptită între ei. Acum, privind blazonul cu atenţie, am constatat dezamăgit că de fapt sunt doi lei – nişte fiare cam maronii poate şi exagerat de flocoase, dar nu arată deloc a urşi – care îşi ling fălcile, arătând cu aroganţă spre scutul nefericitului cavaler, care este doar a şaisprezecea parte din tabla de şah, alternând ultramarinul cu roşu-închis şi cu o cruce sub formă de trifoi, argintată, în fiecare pătrat. Deasupra se vede ce a mai rămas din cavaler: coiful lui solid şi o incomodă gardă de gât care-l împiedică să mănânce, precum şi un braţ viteaz ieşind dintr-un fel de ornament cu frunze, roşu-închis şi ultramarin şi încă fluturând o spadă scurtă. *Za hrabrost*,

„pentru vitejie”, stă scris ca deviză.

Conform vărului primar al tatii, Vladimir Viktorovici Golubţov, amator de antichităţi ruseşti, pe care l-am consultat în 1930, întemeietorul familiei noastre a fost Nabok Murza (*floruit*[15]1380), un prinţ tătar rusificat, din Muscovy. Propriul meu văr primar, Serghei Sergheevici Nabokov, erudit genealogist, mă informează că în secolul al cincisprezecelea strămoşii noştri deţineau pământ în cnezatul moscovit. El mă trimite la un document (publicat de Iuşkov în *Acte din secolele XIII-XVII*, Moscova, 1899), ce se referă la un conflict rural pe care l-a avut sub Ivan al III-lea, în 1494, moşierul Kulaikin cu vecinii lui, Filat, Evdokim şi Vlas, fiii lui Luka Nabokov. În secolele următoare, Nabokovii au fost funcţionari guvernamentali şi militari. Stră-străbunicul meu, generalul Aleksandr Ivanovici Nabokov (1749 – 1807), a fost, sub domnia lui Pavel I, comandantul garnizoanei din Novgorod, numită în documentele oficiale „Regimentul lui Nabokov”. Cel mai mic dintre fiii lui, străbunicul meu, Nikolai Aleksandrovici Nabokov, era tânăr ofiţer de marină în 1817, când a participat împreună cu viitorii amirali, baronul von Wrangel şi contele Litke, sub conducerea căpitanului (ulterior viceamiral) Vasili Mihailovici Golovnin, la o expediţie pentru cartografierea Novaia Zemlea (tocmai acolo!) unde „râul Nabokov” a fost numit după strămoşul meu. Amintirea conducătorului expediţiei se păstrează într-un mare număr de toponimice, unul dintre ele fiind Laguna lui Golovnin din peninsula Seward, din vestul Alaskăi, unde trăieşte fluturele *Parnassius phoebus golovinus* (care cere neapărat un *şic*), descris de doctorul Holland; dar străbunicul nu are cu ce se lăuda în afară de râuleţul foarte albastru, aproape indigo, chiar scandalos de albastru, care şerpuieşte printre stânci ude; căci a părăsit curând marina, *n ayant pas le pied marin*[16] (după cum se exprimă vărul meu Serghei Sergheevici, care mi-a dat informaţii despre el) şi a trecut în garda moscovită. S-a

15 în floare în... (în lat. în orig.).

16 Având rău de mare (în fr. în orig.).

căsătorit cu Anna Aleksandrovna Nazimov (sora cunoscutului decembrist). Nu ştiu nimic despre cariera lui militară; oricum ar fi fost, n-ar fi putut concura cu fratele lui, Ivan Aleksandrovici Nabokov (1787 – 1852), unul dintre eroii războaielor antinapoleoniene şi, la bătrâneţe, comandant al fortăreţei Petru şi Pavel din St. Petersburg, unde (în 1849) a fost întemniţat scriitorul Dostoievski, autorul romanului *Dublul* etc. Şi căruia amabilul general îi împrumuta cărţi. Mult mai interesant este însă faptul că el a fost căsătorit cu Ekaterina Puşcin, sora lui Ivan Puşcin, colegul de şcoală şi cel mai bun prieten al lui Puşkin. Atenţie, tipografi: sunt doi „cin" şi un „kin".

Nepotul de frate al lui Ivan şi fiul lui Nikolai era bunicul meu patern Dmitri Nabokov (1827 – 1904), ministru al Justiţiei timp de opt ani, sub doi ţari. El s-a căsătorit (la 24 septembrie 1859) cu Maria, fiica în vârstă de şaptesprezece ani a baronului Ferdinand Nicolaus Victor von Korff (1805 – 1869), general german în armata rusă.

În familiile vechi menţinute cu tenacitate, anumite trăsături faciale se repetă, purtând amprenta întemeietorului lor. Nasul Nabokovilor (de exemplu, al bunicului meu) este de tip rusesc, cârn, cu vârful uşor rotunjit şi cu o mică scobitură, când e privit din profil; nasul Korff (de exemplu, al meu) este un frumos organ germanic, cu o şa osoasă îndrăzneaţă şi un vârf cărnos uşor arcuit, cu o tăietură distinctă. Nabokovii îngâmfaţi sau uimiţi au sprâncenele ridicate, dese doar spre nas, subţiindu-se spre tâmple; sprânceana Korff este mai frumos arcuită, dar la fel de rară şi ea. Altminteri, Nabokovii, pe măsură ce se află într-un colţ tot mai îndepărtat al galeriei de tablouri a timpului, se alătură chipurilor neclare ale Rukavişnikovilor, familie din care nu i-am cunoscut decât pe mama şi pe fratele ei, Vasili, ceea ce reprezintă o mostră prea nesemnificativă pentru a sluji scopului meu actual. Pe de altă parte, văd foarte limpede femeile din ramura Korff, fete frumoase, crini-trandafiri, cupommettes înalţi, îmbujoraţi, cu ochi albaştri şi cu acea

frumoasă pată de pe unul din obraji, ca semn distinctiv, pe care bunica, tata, trei sau patru dintre fraţii şi surorile lui, câţiva din cei douăzeci şi cinci de veri ai mei, sora mea mai mică şi fiul meu Dmitri le-au moştenit în diverse stadii de intensitate, ca nişte copii mai mult sau mai puţin reuşite ale aceluiaşi tipar.

Străbunicul meu german, baronul Ferdinand von Korff, căsătorit cu Nina Aleksandrovna Şişkov (1819 – 1895), s-a născut la Königsberg în 1805 şi, după o carieră militară încununată de succes, a murit în 1869, pe moşia de lângă Volga a soţiei lui, în apropiere de Saratov. Era nepotul lui Wilhelm Carl, baron von Korff (1739 – 1799) şi al Eleonorei Margarethe, baroneasă von der Osten-Sacken (1731 – 1786), şi fiul lui Nicolaus von Korff (m. 1812), maior în armata prusacă şi al Antoanettei Theodora Graun (m. 1859), nepoata compozitorului Carl Heinrich Graun.

Mama Antoanettei, Elizabeth, născută Fischer (n. 1760), era fiica Reginei, născută Härtung (1732 – 1805), fiica lui Johann Heinrich Härtung (1699 – 1765), patronul unei renumite edituri din Königsberg. Elizabeth era considerată drept o mare frumuseţe. După ce a divorţat în 1795 de primul ei soţ, *Justizrat* Graun, fiul compozitorului, s-a căsătorit cu un poet minor, Christian August von Stägemann, şi a fost „prietena ca o adevărată mamă”, după cum notează sursa mea germană, a unui scriitor mult mai cunoscut, Heinrich von Kleist (1777 – 1811), care, la treizeci şi trei de ani, s-a îndrăgostit pătimaş de fiica ei de doisprezece ani, Hedwig Marie (ulterior von Olfers). Se spune că a convocat familia pentru a-şi lua rămas-bun înainte de a pleca la Wannsee – pentru a da curs unui entuziast pact de sinucidere încheiat cu o doamnă bolnavă –, dar cererea lui n-a fost acceptată întrucât era zi de spălat în casa Stägemann. Numărul şi diversitatea contactelor pe care le-au avut strămoşii mei cu lumea literelor sunt într-adevăr remarcabile.

Carl Heinrich Graun, străbunicul lui Ferdinand Korff, străbunicul *meu*, s-a născut în 1701, la Wahrenbrück, în Saxonia. Tatăl lui, August Graun (n. 1670), preceptor

Königlicher Politischer und Kufürstlicher Sächsischer Akziseneinnehmer – (electorul respectiv fiind tizul lui, August II, rege al Poloniei) se trăgea dintr-un lung şir de pastori. Stră-străbunicul lui, Wolfgang Graun, era, în 1575, organist la Plauen (în apropiere de Wahrenbrück), unde o statuie a urmaşului său, compozitorul, înnobilează o grădină publică. Carl Heinrich

Graun a murit la vârsta de cincizeci şi opt de ani, în 1759, la Berlin, unde, în urmă cu şaptesprezece ani, se inaugurase noua clădire a operei, cu *Cezar şi Cleopatra*. A fost unul dintre cei mai talentaţi compozitori ai vremii lui, chiar cel mai mare, conform autorilor locali de necrologuri, impresionaţi de durerea patronului său regesc. Graun este înfăţişat (postum), stând în picioare, puţin retras, cu braţele încrucişate, în tabloul lui Menzel care-l reprezintă pe Friedrich cel Mare interpretând la flaut o compoziţie a lui Graun; reproducerile acestui tablou m-au urmat în toate locuinţele germane unde am stat în anii de exil. Mi s-a spus că la palatul Sans-Souci din Potsdam există o pictură contemporană care-i înfăţişează pe Graun şi pe soţia lui, Dorothea Rehkopp, aşezaţi la acelaşi clavecin. În enciclopediile muzicale este deseori reprodus portretul expus la Opera din Berlin, în care seamănă foarte mult cu compozitorul Nikolai Dmitrievici Nabokov, vărul meu primar. Un ecou amuzant în timp, concretizat prin suma de 250 de dolari, al acestor concerte executate sub tavanele pictate ale unui trecut poleit cu aur, a ajuns printr-un gest curtenitor până la mine, în Berlinul răsunând de *Heil Hitler*, în 1936, când moştenirea familiei Graun, constând în esenţă dintr-o colecţie de frumoase tabachere pentru prizat şi alte fleacuri preţioase, a căror valoare – după ce trecuse prin numeroase avataruri în băncile statului prusac – se redusese la suma de 43.000 de mărci ale Reich-ului (aproximativ 10.000 de dolari), a fost împărţită între urmaşii economului compozitor, clanurile von Korff, von Wissmann şi Nabokov (o a patra ramură, conţii Asinari di San Marzano, se stinsese).

Două baronese von Korff au rămas în analele poliţiei

pariziene. Una dintre ele, născută Anna-Christina Stegelman, fiica unui bancher suedez, era văduva baronului Fromhold Christian von Korff, colonel în armata rusă, străunchi al bunicii mele. Anna-Christina era totodată verişoara sau iubita sau amândouă la un loc a unui alt militar, celebrul conte Axei von Persen; ea a fost aceea care, în 1791, la Paris, şi-a împrumutat paşaportul şi caleaşca de călătorie, comandă specială, nou-nouţă (maşinărie luxoasă pe roţi roşii, înalte, căptuşită cu catifea albă de Utrecht, cu perdele verde-închis şi tot felul de *gadget-wci*, pe atunci moderne, cum ar fi un vas *de voyage*) familiei regale, pentru a fugi la Varennes, regina reprezentând-o pe ea, iar regele – pe tutorele celor doi copii ai ei. Cealaltă poveste rămasă în analele poliţiei este legată de o mascaradă mai puţin dramatică.

Apropiindu-se la Paris săptămâna carnavalului, cu mai mult de un secol în urmă, contele de Morny a invitat la un bal mascat, în casa lui, *une noble dame que la Russie a prêtée cel hiver à la France* (o nobilă doamnă pe care Rusia a împrumutat-o în această iarnă Franţei), după cum relata Henrys în rubrica „*Gazette du Palais*" a revistei *Illustration*, 1859, p. 251). Aceasta era Nina, baroneasă von Korff, pe care am menţionat-o deja; cea mai mare dintre cele cinci fiice ale sale, Maria (1842 – 1926), se va căsători în luna septembrie a aceluiaşi an, 1859, cu Dmitri Nikolaevici Nabokov (1827 – 1904), un prieten al familiei, aflat şi el la Paris în acea perioadă. Doamna a comandat pentru Maria şi Olga, în vederea balului, costume de florărese, la două sute douăzeci de franci bucata. Preţul lor reprezenta, conform volubilului reporter de la *Illustration*, şase sute patruzeci şi trei de zile „*de nourriture, de loyer et d'entretien du père Crépin*" (mâncare, chirie şi încălţăminte), ceea ce pare ciudat. După ce costumele au fost gata, Mme de Korff le-a găsit „*trop décolletés*" şi le-a refuzat. Croitoreasa şi-a trimis *le huissier* (portărelul) după care s-a stârnit un mare scandal, şi buna mea străbunică (era frumoasă, pătimaşă şi – regret că trebuie s-o spun – mult mai puţin austeră în morala ei personală decât ar

reieşi din atitudinea ei faţă de decolteuri adânci) a dat-o în judecată pe croitoreasă, cerând despăgubiri.

Ea pretindea că *les demoiselles de magasin*, care au dus rochiile, erau *„des péronelles”* (nişte obrăznicături) care, ca răspuns la obiecţiile ei cum că rochiile aveau decolteuri prea adânci pentru a putea fi purtate de nişte doamne onorabile, *„se sont permis d’exposer des théories égalitaires du plus mauvais goût”* (au îndrăznit să expună teorii egalitare de cel mai prost gust); a spus că era prea târziu să comande alte costumaţii şi că fiicele ei nu s-au mai dus la bal; l-a acuzat pe *le huissier* şi pe acoliţii lui că ei stăteau tolăniţi pe scaune moi în timp ce pe doamne le-au invitat să şadă pe nişte scaune tari; s-a plâns, de asemenea, furioasă şi vehementă, că *le huissier* chiar îl ameninţase cu închisoarea pe Monsieur Dmitri Nabokoff, *„Conseiller d’Etat, homme sage et plein de mesure”* (un bărbat înţelept, cu simţul măsurii), numai pentru că numitul domn a încercat să-l azvârle pe *le huissier* pe fereastră. N-a fost un proces prea serios, dar croitoreasa l-a pierdut. Şi-a luat rochiile, a înapoiat contravaloarea lor şi a mai plătit încă o mie de franci reclamantei; pe de altă parte, nota de plată prezentată în 1791 Christinei de constructorul caleştii ei, în valoare de cinci mii nouă sute patruzeci şi patru de livre, n-a fost achitată niciodată.

Dmitri Nabokoff (terminaţia în îi era un vechi capriciu european), ministru de stat al Justiţiei din 1878 până în 1885, a făcut tot ce a putut, dacă nu să întărească, măcar să protejeze reformele liberale ale anilor şaizeci (procesul cu juraţi, de pildă) de atacurile sălbatice ale reacţionarilor. „El a acţionat”, scrie un biograf al lui (în *Enciclopedia Brockhaus*, cea de-a doua ediţie rusească), „cam aşa cum acţionează un comandant de vas pe furtună, când azvârle peste bord o parte din încărcătură pentru a salva restul”. Îmi dau seama acum că în această comparaţie epitafică îşi găseşte ecoul o temă epigrafică – încercarea anterioară a bunicului de a-l azvârli pe fereastră pe reprezentantul legii.

Ajuns la vârsta pensionării, Alexandru al III-lea i-a

oferit să aleagă între titlul de conte şi o sumă de bani, probabil mare – nu ştiu exact cât valora un titlu de conte în Rusia, dar contrar speranţelor economului ţar (ca şi unchiul lui, Ivan, căruia i se oferise o alegere asemănătoare de către Nicolae I) a optat pentru recompensa mai concretă. (*„Encore un comte raté”*[17], comentează sec Serghei Sergheevici). După aceea a trăit mai mult în străinătate. În primii ani ai acestui secol, mintea a început să i se întunece, dar el se agăţa de convingerea că atâta timp cât rămânea în zona mediteraneeană totul era în regulă. Medicii aveau o părere contrarie, considerând că ar putea trăi mai mult în clima unei staţiuni de munte sau în nordul Rusiei. Există o poveste extraordinară – pe care n-am reuşit s-o reconstitui pas cu pas – despre fuga lui din sanatoriu pe undeva prin Italia. A hoinărit un timp pe acolo, denunţându-şi copiii cu o vehemenţă demnă de Regele Lear în faţa unor străini care chicoteau amuzaţi, până ce a fost prins printre nişte stânci sălbatice de nişte banali *carabinieri*. În iarna anului 1903, mama, singura persoană a cărei prezenţă o putea suporta bătrânul în momentele lui de nebunie, s-a aflat permanent alături de el, la Nisa. Fratele meu şi cu mine, pe atunci în vârstă de trei şi respectiv patru ani, ne aflam de asemenea acolo cu guvernanta noastră englezoaică; îmi amintesc cum zăngăneau geamurile în adierea uşoară a brizei şi surprinzătoarea durere produsă de o picătură de ceară de sigiliu fierbinte pe degetul meu. Cu ajutorul flăcării unei lumânări (care căpătase o paloare înşelătoare din cauza razelor de soare ce scăldau lespezile de piatră pe care stăteam în genunchi), eram foarte preocupat să transform stalactitele ce picurau din sigiliu în bobiţe colorate stacojiu, albastru şi alămiu, frumos mirositoare. În clipa următoare, zbieram întins pe pardoseală, şi mama alerga să mă salveze, iar pe undeva pe-aproape bunicul meu, ţintuit în căruciorul de invalid, bătea cu bastonul în lespezile de piatră răsunătoare. Mama a avut mult de furcă cu el. Folosea vorbe de ocară. Îl confunda mereu pe

17 încă un conte ratat (în fr. în orig.).

servitorul care-i împingea căruciorul pe Promenade des Anglais cu contele Loris-Melikov, un coleg de-al lui (mort de mult) din cabinetul ministerial din anii optzeci. *„Qui est cette femme*? *Chassez la* Z*”*[18], striga către mama, arătând cu degetul tremurând spre regina Belgiei sau a Olandei care trecuse pe la noi ca să se intereseze de sănătatea lui. Îmi amintesc vag cum am alergat odată până la căruciorul lui, pentru a-i arăta o pietricică frumoasă, pe care el a examinat-o pe îndelete, apoi a băgat-o în gură. Îmi pare rău că n-am fost mai curios în anii următori, când mama depăna amintiri despre acele vremuri.

Erau tot mai dese perioadele în care intra într-o stare de inconştienţă; în timpul unei asemenea crize, a fost transferat în locuinţa lui provizorie de pe Cheiul Palatului din St. Petersburg. În timp ce îşi recăpăta treptat cunoştinţa, mama îi aranja dormitorul ca să arate la fel ca dormitorul lui din Nisa. Au fost găsite câteva mobile similare, o serie de obiecte au fost expediate din Nisa cu un mesager special, s-au obţinut toate florile cu care se obişnuiseră simţurile lui rătăcite, în toată varietatea şi bogăţia lor; o porţiune din zidul casei, vizibilă de la fereastră, a fost zugrăvită într-un alb strălucitor, pentru ca, de fiecare dată când îşi recăpăta relativ luciditatea, să aibă impresia că se află în siguranţă, pe iluzoria Riviera înscenată artistic de mama; şi aici s-a stins în pace, pe 28 martie 1904, cu exact optsprezece ani înainte de a muri tata.

A lăsat patru fii şi cinci fiice. Cel mai mare era Dmitri, care a dobândit dreptul de primogenitură a Nabokovilor în ceea ce era pe atunci regatul Poloniei; prima sa soţie a fost Lidia Eduardovna Falz-Fein, cea de-a doua, Marie Redlich; apoi urma Serghei, guvernator lamitau, care s-a căsătorit cu Daria Nikolaevna Tucikov, stră-strănepoata feldmareşalului Kutuzov, prinţ de Smolensk, şi apoi urma tata. Cel mai mic era Konstantin, celibatar inveterat. Surorile lui erau: Natalia, soţia lui Ivan de Peterson, consul rus la Haga; Vera, soţia lui Ivan

18 Cine e femeia asta? Alungaţi-o! (în fr. în orig.).

Pâhacev, sportiv şi moşier; Nina, care a divorţat de baronul Rausch von Traubenberg, guvernator militar al Varşoviei, pentru a se căsători cu amiralul Nikolai Kolomeiţev, erou în războiul cu Japonia; Elisaveta, căsătorită cu Henri, prinţ de Sayn-Wittgenstein-Berleburg şi, după moartea lui, cu Roman Leikmann, fostul preceptor al fiilor ei; şi Nadejda, soţia lui Dmitri Vonliarliarski, de care a divorţat ulterior.

Unchiul Konstantin lucra în serviciul diplomatic şi, în ultima etapă a carierei lui la Londra, a dus o luptă înverşunată, fără rezultat, împotriva lui Sablin, pentru postul de conducere al misiunii ruse. Viaţa lui a fost marcată de evenimente deosebite, dar a reuşit de două ori să scape de o soartă mai puţin blândă decât curentul dintr-un spital londonez care l-a ucis în 1927. Prima oară, la Moscova, pe 17 februarie 1905, când un prieten mai vechi, marele duce Serghei, s-a oferit cu jumătate de minut înaintea exploziei să-l ia în caleaşca lui, şi unchiul meu a spus nu, mulţumesc, prefer să merg pe jos, şi caleaşca s-a dus spre fatala întâlnire cu bomba unui terorist; a doua oară, şapte ani mai târziu, când a lipsit de la altă întâlnire, de data aceasta cu un aisberg, înapoind întâmplător biletul rezervat pe Titanic. Îl vedeam deseori la Londra după ce fugise din Rusia lui Lenin. Întâlnirea noastră din gara Victoria în 1919 mi s-a întipărit în minte: tata îndreptându-se spre formalistul lui frate şi cuprinzându-l într-o îmbrăţişare de urs; el, dându-se înapoi şi repetând *Jdi v Anglii, ml v Anglii"* (suntem în Anglia). Micul şi fermecătorul lui apartament era plin de suvenire din India, de pildă, fotografii cu tineri ofiţeri britanici. El este autorul cărţii *Calvarul unui diplomat* (1921), uşor de obţinut în orice mare bibliotecă publică, şi a unei versiuni engleze a lui *Boris Godunov* de Puşkin; şi el este înfăţişat cu barbişon cu tot (împreună cu contele Witte, cei doi delegaţi japonezi şi un binevoitor Theodore Roosevelt) într-o frescă ce reprezintă semnarea Tratatului de la Portsmouth, aflată pe partea stângă a holului principal din Muzeul American de Istorie Naturală – un loc extrem de potrivit pentru a-mi fi descoperit numele de familie imprimat cu caractere slave

aurii, atunci când am trecut pe acolo pentru prima oară – împreună cu un coleg lepidopterist, care a spus: „Desigur, desigur”, ca răspuns la exclamaţia mea de entuziasm.

Cele trei moşii de pe Oredej ale familiei, situate la şaptezeci şi cinci de kilometri sud de St. Petersburg, pot fi reprezentate schematic ca trei inele legate între ele într-un lanţ de cincisprezece kilometri care taie de la vest la est şoseaua spre Luga, moşia Vira a mamei aflându-se la mijloc, cea a fratelui ei, moşia Rojestreno, în dreapta, şi moşia Batovo, a bunicii, în stânga, verigile fiind podurile peste râul Oredej, care, având un curs şerpuit şi întortocheat, cu multe cotituri, scălda moşia Vira pe ambele părţi.

Două alte moşii, situate mult mai departe în aceeaşi regiune, erau legate de Batovo: moşia Drujnoselie a unchiului meu, prinţul Wittgenstein, situată la câţiva kilometri de gara din Siverski, la nouă kilometri înspre nord-est de noi; moşia Mitiuşino a unchiului Pâhacev, la vreo şaptezeci şi cinci de kilometri spre sud, pe drumul spre Luga: n-am fost niciodată acolo, dar străbăteam deseori cu trăsura cei aproximativ cincisprezece kilometri până la familia Wittgenstein şi o dată (în august 1911) i-am vizitat la cealaltă moşie a lor, superba Kamenka, în provincia Podolsk, din sud-vestul Rusiei.

Moşia Batovo a intrat în istorie în 1805, când a fost cumpărată de Anastasia Matveevna Rîleev, născută Essen. Fiul ei, Kondraţii Feodorovici Rîleev (1795 – 1816), poet minor, gazetar şi celebru decembrist, şi-a petrecut majoritatea verilor în această regiune, închinând elegii râului Oredej, cântând castelul prinţului Alexei, bijuteria malurilor sale. Legenda şi istoria, legate într-o asociere neobişnuită, dar solidă, pentru a sugera, după cum am explicat mai amănunţit în notele mele la *Oneghin*, că duelul cu pistoale dintre Rîleev şi Puşkin, despre care se cunosc atât de puţine lucruri, a avut loc în parcul Batovo, între 6 şi 9 mai (pe stil vechi) 1820. Puşkin împreună cu doi prieteni, baronul Anton Selvig şi Pavel Iakovlev, care l-au însoţit o bucată de drum în prima etapă a lungii

călătorii de la St. Petersburg la Ekaterinoslav, părăsise liniştit şoseaua spre Luga, la Rojestreno, traversase podul (zgomotul înfundat al copitelor se prefăcu pentru scurt timp în uruit) şi o luase pe vechiul drum desfundat de la vest de Batovo. Acolo îi aştepta nerăbdător, în faţa conacului, Rîleev. Cu puţin timp în urmă, îşi trimisese soţia, însărcinată în ultima lună, la moşia ei de lângă Voronej, şi abia aştepta să termine mai repede cu duelul şi, cu ajutorul lui Dumnezeu, să se ducă la ea. Parcă simt pe piele şi în nări asprimea plăcută a primăverii nordice care i-a întâmpinat pe Puşkin şi pe cei doi secunzi ai lui când au coborât din caleaşcă şi au pătruns pe aleea de tei din spatele brazdelor încă negre, virgine ale moşiei. Îi văd limpede pe cei trei tineri (aveau la un loc câţi ani am eu acum) urmându-şi gazda şi două persoane necunoscute în parc. În perioada aceea, mici violete boţite se iţeau prin covorul de frunze uscate din anul precedent şi păpădiile tremurătoare abia îşi scoseseră capetele portocalii. Preţ de o clipă poate că soarta a oscilat între două alternative: să împiedice un eroic rebel să se îndrepte spre spânzurătoare sau să priveze Rusia de *Evghenii Oneghin*; dar n-a ales-o pe niciuna.

La două decenii după execuţia lui Rîleev pe bastionul fortăreţei Petru şi Pavel, în 1826, moşia Batovo a fost cumpărată de la statul rus de mama bunicii mele paterne, Nina Aleksandrovna Şişkov, ulterior baroneasă von Korff, de la care a cumpărat-o bunicul, prin 1855. Două generaţii de Nabokovi crescuţi cu preceptori şi guvernante cunoşteau o anumită potecă din pădurile de dincolo de Batovo sub numele de *Le Chemin du Pendu*, locul preferat de plimbare al Spânzuratului, cum i se spunea lui Rîleev în societate; preferând această poreclă nemiloasă, dar în acelaşi timp eufemistică şi surprinzătoare (pe vremurile acelea nu erau deseori spânzuraţi boierii), poreclelor Decembristul sau Insurgentul. Mi-e uşor să mi-l imaginez pe tânărul Rîleev în desişul verde al pădurilor noastre, plimbându-se în timp ce citea o carte, activitate ambulatorie tipică pentru epoca lui, la fel de uşor cum îl

pot vizualiza pe neînfricatul locotenent sfidând despotismul în mohorâta Piaţă a Senatului faţă de camarazi şi de trupele nedumerite; dar denumirea acelei lungi *promenade* „pentru oameni mari”, atât de căutată de copiii cuminţi, n-a fost asociată niciodată în minţile noastre de adolescenţi cu soarta nefericitului stăpân al moşiei Batovo; vărul meu, Serghei Nabokov, care s-a născut la Batovo în *La Chambre du Revenant*[19], îşi imagina o stafie convenţională, iar eu îi împărtăşeam preceptorului sau guvernantei mele bănuiala că un străin misterios a fost găsit spânzurat de plopul care prăsea o specie rară de fluturi. Este firesc ca pentru ţăranii locali Rîleev să fi fost pur şi simplu „Spânzuratul” (*poveşenîi* sau *viselnik*); dar în familiile de la conac, un straniu tabu îi împiedica pare-se pe părinţi să identifice stafia, în ideea că o referire concretă ar fi putut introduce prezenţa Răului în acea expresie vagă şi fermecătoare care desemna o plimbare pitorească într-un loc îndrăgit, la ţară. Mi se pare şi acum ciudat că până şi tata, care deţinea atât de multe informaţii despre Decembrişti şi nutrea pentru ei mult mai multă simpatie decât rudele lui, nu l-a menţionat niciodată, din câte mi-aduc aminte, pe Kondraţii Rîleev în timpul hoinărelilor şi plimbărilor noastre cu bicicleta prin împrejurimi. Vărul meu îmi atrage atenţia asupra faptului că generalul Rîleev, fiul poetului, era prieten bun cu ţarul Alexandru al II-lea şi cu bunicul meu, D.N. Nabokov şi că „*on ne parte pas de corde dans la maison du pendu*”[20].

De la Batovo, vechiul drum desfundat (pe care l-am străbătut cu Puşkin şi îl refăceam acum) se desfăşura trei kilometri spre est, până la Rojestreno. Chiar înainte de podul principal, puteai să coteşti spre nord, în câmp deschis, spre moşia noastră, Vira, şi spre cele două parcuri ale ei, aflate de ambele părţi ale drumului, sau să continui spre est, coborând un deal abrupt şi trecând pe lângă un vechi cimitir înecat în tufe de zmeură şi de plante cu ciorchini şi să traversezi podul spre casa cu coloane albe a

19 Camera Fantomei (în fr. în orig.).

20 Nu se vorbeşte de funie în casa spânzuratului (în fr. în orig.).

unchiului, ce se înălţa singuratică pe deal.

Moşia Rojestreno, împreună cu un sat mare purtând acelaşi nume, întinderi vaste de pământ şi un conac clădit sus, deasupra râului Oredej, pe şoseaua spre Luga (sau Varşovia), în districtul Ţarskoe Selo (actualmente Puşkin), la aproximativ şaptezeci şi cinci de kilometri sud de St. Petersburg (actualmente Leningrad), era cunoscută înainte de secolul al optsprezecelea sub numele de domeniul Kuroviţ, din vechiul district Koporsk. Pe la 1715, fusese proprietatea prinţului Alexei, nefericitul fiu al acelei brute, Petru I. O parte dintr-o *escalier dérobé*[21] şi încă ceva de care nu-mi amintesc au fost păstrate în noua anatomie a clădirii. Am atins cu mâna acea balustradă şi am văzut (sau am călcat pe) celălalt detaliu uitat. Din acel palat a fugit prinţul, pornind pe şoseaua ce ducea spre Polonia şi Austria, fiind însă ademenit înapoi tocmai din sud, din Neapole, în casa paternă de tortură, de către agentul ţarului, contele Piotr Andreevici Tolstoi, pe vremuri ambasador la Constantinopole (unde-l obţinuse pentru stăpânul lui pe micul arap al cărui strănepot va fi Puşkin). Rojestreno cred că a aparţinut apoi unui alt favorit al ţarului Alexandru I, şi conacul a fost parţial reconstruit când domeniul a fost cumpărat pe la 1880 de bunicul meu patern pentru fiul lui cel mai mare, Vladimir, care a murit la şaisprezece ani, câţiva ani mai târziu. Fratele lui, Vasili, l-a moştenit în 1901 şi şi-a petrecut acolo zece veri din cele cincisprezece care-i mai rămăseseră de trăit. Îmi amintesc în mod deosebit răcoarea şi ambianţa sonoră a acelui loc, dalele ca o tablă de şah din hol, zece pisici de porţelan înşirate pe o etajeră, un sarcofag şi o orgă, lucarnele şi galeriile superioare, întunecimea colorată a unor încăperi misterioase, garoafe roşii şi cruci răspândite peste tot.

Carl Heinrich Graun avusese în tinereţe o voce frumoasă de tenor; într-o noapte, când trebuia să cânte într-o operă compusă de Schurmann, capelmaistrul de la Brunswick a fost atât de scârbit de câteva arii, încât le-a înlocuit cu altele compuse de el. Acest gest m-a şocat,

21 Scară secretă (în fr. în orig.).

făcându-mă să mă bucur că am un asemenea strămoş; şi totuşi prefer doi alţi strămoşi, tânărul explorator deja menţionat şi acel mare medic patolog, bunicul matern al mamei, Nikolai Ilarionovici Kozlov (18141889), primul preşedinte al Academiei Ruse Imperiale de Medicină şi autorul unor lucrări precum *Despre evoluţia ideii de boală* sau *Despre comprimarea orificiului jugular la nebuni*. Dacă tot a venit vorba, aş putea menţiona aici şi propriile mele lucrări ştiinţifice, îndeosebi cele trei preferate, „Note despre: *plebejinae neotropice*" (*Psyche*, vol. 52, Nr. 1 – 2 şi 3 – 4, 1945), „O nouă specie de *Cyclargus Nabokov*" (*The entomologist*, decembrie 1948) şi „Membrii nearctici ai genului *Lycaeides Hubner*" (*Buletin Mus. Comp. Zool.*, Colegiul Harvard, 1949), an după care mi-a fost fizic imposibil să mai îmbin cercetarea ştiinţifică cu conferinţele, cu beletristica şi cu *Lolita* (căci era pe drum – a fost o naştere grea, fiind un copil dificil).

Blazonul Rukavişnikovilor este mai modest, dar şi mai puţin convenţional decât cel al Nabokovilor. Şildul este o versiune stilizată a unui *doamna* (cuptor de cuvă primitivă), fără îndoială o aluzie la topirea minereurilor din Ural descoperite de aventuroşii mei strămoşi. Doresc să remarc că aceşti Rukavişnikovi – pionieri siberieni, prospectori de aur şi ingineri minieri – nu sunt înrudiţi, după cum au presupus din neglijenţă unii biografi, cu negustorii mai puţin avuţi din Moscova purtând acelaşi nume. Rukavişnikovii *mei* aparţineau (din secolul al optsprezecelea) nobilimii de ţară din provincia Kazan. Minele lor erau situate la Alopaevsk, în apropiere de Nijni-Tagilsk, în provincia Perm, în partea siberiană a Uralilor. Tata a călătorit de două ori până acolo cu fostul expres transsiberian, un tren frumos din familia împărăteasa Nordului, cu care plănuisem să călătoresc şi eu cândva, în scopuri mai degrabă entomologice decât mineralogice, dar revoluţia mi-a dat peste cap acest proiect.

Mama mea, Elena Ivanovna (29 august 1876 – 2 mai 1939), era fiica lui Ivan Vasilievici Rukavişnikov (1841 – 1901), proprietar de pământ, judecător de pace şi

filantrop, fiul unui industriaş milionar şi al Olgăi Nikolaevna (1845 – 1901), fiica doctorului Kozlov. Ambii părinţi ai mamei au murit de cancer, în acelaşi an, el în martie, ea în iunie. Dintre cei şapte fraţi ai ei, cinci au murit în prima copilărie şi, dintre cei doi fraţi mai mari, Vladimir a murit la şaisprezece ani la Davos, în 1880, iar Vasili la Paris, în 1916. Ivan Rukavişnikov era iute la mânie, şi mama se temea de el. Tot ce am cunoscut despre el în copilărie au fost portretele lui (barba şi lanţul de magistrat de la gât) şi obiectele pasiunii lui principale: raţele folosite ca momeală la vânătoare şi capetele de elan. În vestibulul cu gratii de fier al casei noastre de la ţară erau expuşi doi urşi extrem de mari, împuşcaţi de el, stând în picioare cu labele din faţă ridicate ameninţător. În fiecare vară îmi măsurăm înălţimea, încercând să ajung la ghearele lor fascinante – întâi am ajuns la laba de jos, apoi la cea de sus. Am fost dezamăgit să constat cât de tari erau burţile lor, când îngropam degetele (obişnuite să palpeze câini vii sau animale de pluş) în blana lor maronie şi aspră. Din când în când erau scoşi într-un colţ al grădinii pentru a fi bine bătuţi ca să iasă praful din ei şi aerisiţi, iar biata Mademoiselle, apropiindu-se de ei din direcţia parcului, scotea întotdeauna un ţipăt de groază când zărea cele două fiare sălbatice aşteptând-o în umbra mobilă a copacilor. Pe tata nu l-a pasionat deloc vânătoarea, deosebindu-se mult în această privinţă de fratele lui, Serghei, sportiv pasionat care, începând din 1908, a fost maestru de vânătoare al Maiestăţii Sale Ţarul.

Una dintre amintirile mai fericite din copilăria mamei a fost călătoria pe care o făcuse într-o vară cu mătuşa ei Praskovia în Crimeea, unde bunicul ei patern avea o moşie lângă Feodosia. Amândouă au făcut o plimbare cu el şi cu un alt domn bătrân, renumitul pictor de peisaje marine, Aivazovski. Îşi amintea că pictorul spusese (repetând fără îndoială ceea ce spusese de multe ori) că, în 1836, la o expoziţie de tablouri din St. Petersburg, îl văzuse pe Puşkin, „un tip mărunţel şi urât cu o nevastă frumoasă şi înaltă”. Asta se întâmplase cu mai bine de jumătate de

secol în urmă, când Aivazovski era student la belle-arte, şi cu mai puţin de un an înaintea morţii lui Puşkin. Îşi amintea de asemenea trăsătura de penel adăugată de natură – pata albă lăsată de o pasăre pe jobenul gri al pictorului. Mătuşa Praskovia, care mergea lângă ea, era sora mamei ei, care se căsătorise cu celebrul sifilisolog, V.M. Tarnovski (1839 – 1906), ea însăşi medic, autoarea unor lucrări de psihiatrie, antropologie şi asistenţă socială. Într-o seară, la vila lui Aivazovski de lângă Feodosia, mătuşa Praskovia l-a cunoscut la cină pe doctorul Anton Cehov, pe atunci în vârstă de douăzeci şi opt de ani, pe care l-a jignit într-un fel oarecare pe parcursul unei discuţii medicale. Era o doamnă foarte erudită, generoasă şi elegantă şi este greu de imaginat cum anume a reuşit să provoace ieşirea grosolană pe care Cehov şi-o permite într-o scrisoare din 3 august 1888 către sora sa, scrisoarea fiind publicată. Mătuşa Praskovia sau mătuşa Paşa – cum îi spuneam noi – ne vizita deseori la Vira. Avea un mod fermecător de a ne saluta, dând buzna în camera copiilor şi strigând tare „*Bonjour*, *les enfants*!”. *A* murit în 1910. Mama a vegheat la căpătâiul ei, şi ultimele cuvinte ale mătuşii Paşa au fost: „Interesant! Acum înţeleg. Totul este apă, *vsio-voda*”.

Fratele mamei, Vasili, a fost în serviciul diplomatic, pe care însă l-a tratat cu mai multă uşurinţă decât unchiul meu Konstantin. Pentru Vasili Ivanovici n-a fost o carieră, ci un decor mai mult sau mai puţin plauzibil. Prietenii francezi şi italieni, nereuşind să-i pronunţe lungul nume rusesc de familie, îl reduseseră la „Ruka” (cu accentul pe ultima silabă), ceea ce îi convenea mult mai mult decât numele de botez. În copilărie, unchiul Ruka mi se părea că aparţine lumii jucăriilor, a veselelor cărţi de colorat şi a cireşilor încărcaţi cu fructe negre, lucioase; unchiul transformase în seră o întreagă livadă dintr-un colţ al moşiei lui, separată de a noastră de râul şerpuitor. În timpul verii, trăsura lui era văzută aproape zilnic, la ora prânzului, traversând podul şi gonind apoi spre casa noastră, pe lângă un gard viu din puieţi de brad. Când

aveam opt sau nouă ani, mă lua întotdeauna pe genunchi după dejun şi (în timp ce doi valeţi tineri strângeau masa în sufrageria acum goală) mă mângâia, scoţând tot felul de sunete prin care-şi exprima dragostea, şi eu mă ruşinam pentru unchiul meu faţă de servitori şi răsuflăm uşurat când îl chema tata pe verandă: „*Basil, on vous attend*” Odată, când m-am dus să-l întâmpin la gară (trebuie să fi avut pe atunci unsprezece sau doisprezece ani) şi-l urmăream cum coboară din lungul vagon de dormit internaţional, s-a uitat la mine şi a spus: „Cât de palid şi urât” (*jaune et laid*) te-ai făcut, sărmanul meu băiat!”. Când mi-am sărbătorit cea de-a cincisprezecea onomastică, m-a luat deoparte şi mi-a comunicat, în franceza lui brutală, precisă şi cam demodată, că mă numeşte moştenitorul lui. „Şi acum poţi să pleci”, a adăugat el, *„l’audience est finie. Je n’ai plus rien a vous dire”*[22].

Mi-l amintesc că pe un omuleţ slăbuţ, îngrijit, cu tenul închis la culoare, ochi verzi-cenuşii cu pete ruginii, o mustaţă neagră, stufoasă şi un măr al lui Adam mobil care ieşea în evidenţă pe deasupra unui inel din aur şi opal, sub formă de şarpe, în care era prins nodul cravatei. Avea de asemenea opale pe degete şi în butonii de la manşete. Încheietura mâinii fragile şi păroase îi era înconjurată de un lănţuc de aur şi de obicei avea o garoafă roşie la butoniera costumului de vară, gri-turturea, gri-şoarece sau gri-argintiu. Eu îl vedeam numai vara. După o scurtă şedere la Rojestreno, se întorcea în Franţa sau Italia, la castelul lui (numit Perpigna) lângă Pau, la vila lui (numită Tamarindo) de lângă Roma sau în iubitul lui Egipt, din care îmi trimitea ilustrate (palmieri şi reflexiile lor, apusuri de soare, faraoni cu mâinile pe genunchi) mâzgălite cu scrisul lui grosolan. Apoi, din nou în iunie, când delicata *cheryomuha* (floarea de cireş în formă de ciorchine din vechea lume sau simplu, „racemosa”, cum am botezat-o eu în lucrarea mea despre *Oneghin*) înflorea ca o spumă, steagul lui personal era din nou înălţat pe frumoasa casă

22 Audienţa s-a sfârşit. Nu mai am nimic să-ţi spun (în fr. în orig.).

din Rojestreno. Călătorea cu o jumătate de duzină de cufere uriaşe, mituia Nord-Expressul ca să oprească pentru el în mica noastră haltă şi mă ducea, păşind pe picioarele lui mici şi fragile încălţate în pantofi cu tocuri înalte şi promiţându-mi un cadou minunat, până la copacul cel mai apropiat, unde rupea delicat o frunză şi-mi spunea, oferindu-mi-o: *„Pour mon neveu, la chose la plus belle au monde – une feuille verte”*[23].

Sau îmi aducea solemn din America seria *Bunicul viclean* şi *Buster Brown* – un băiat de mult uitat, într-un costum roşiatic; dacă priveai cu atenţie, observai că de fapt culorile erau o masă de puncte roşii dese. Fiecare episod se termina cu o bătaie zdravănă administrată lui Buster de către mămica lui cu talie de viespe, dar foarte puternică, folosind un papuc, o perie de păr, vârful unei umbrele, orice – chiar şi bastonul unui poliţist îndatoritor – şi scoţând nori de praf din turul pantalonilor lui Buster. Întrucât eu nu mâncasem niciodată bătaie, aceste poze îmi sugerau o tortură ciudată, exotică, nu prea diferită de – să zicem – îngroparea unei vrăjitoare cu ochii ieşiţi din orbite, până la bărbie, în nisipul fierbinte al unui deşert, după cum era ilustraţia de pe frontispiciul unei cărţi a lui Mayne Reid.

Se pare că unchiul Ruka a dus o viaţă trândavă şi ciudat de haotică. Cariera lui diplomatică a fost cât se poate de vagă. Se mândrea totuşi că era expert în decodificarea mesajelor cifrate în oricare dintre cele cinci limbi pe care le ştia. Într-o zi l-am supus unui test şi într-o clipită a transformat înşiruirea de cifre „5, 1324, 11 13, 16 9, 13, 5 5, 13 24, 11” în primele cuvinte dintr-un celebru monolog al lui Shakespeare.

Îmbrăcat cu un sacou roz, a participat la vânători în Anglia şi Italia; îmbrăcat în haină de blană, a încercat să ajungă cu maşina de la St. Petersburg la Pau; înfăşurat într-o pelerină de operă, era cât pe-aci să-şi piardă viaţa într-un accident de avion pe plaja din apropiere de

23 Nepotului meu, lucrul cel mai frumos din lume – o frunză verde (în fr. în orig.).

Bayonne. (Când l-am întrebat cum a reacţionat pilotul avionului Voisin sfărâmat, unchiul Ruka a chibzuit o clipă, apoi a răspuns perfect sigur pe el: *„Îl sanglotait assis sur un rocher”*[24]). Cânta barcarole şi cântecele la modă (*„Ils se regardent tous deux, en se mangeant des yeux…” „Elle est morte en fevrier, pauvre Colinette*!…”, „Le *soleil rayonnait encore, ai voulu revoir les grands bois…* „2 şi multe altele). Compunea şi el muzică duioasă, sentimentală şi versuri franţuzeşti care în mod ciudat puteau fi scandate ca nişte iambi englezeşti sau ruseşti, fiind marcate de un dispreţ princiar faţă de plăcerea e-urilor mute. Se pricepea grozav la pocher.

Întrucât se bâlbâia şi pronunţa cu dificultate labialele, a schimbat numele vizitiului lui din Piotr în Lev; iar tata (care era întotdeauna cam tăios cu el) l-a acuzat că are mentalitate de stăpân de sclavi. În afară de asta, modul lui de exprimare consta într-o combinaţie complicată de franceză, engleză şi

1. Plângea în hohote, aşezat pe o stâncă (în fr. În orig.).

2. Se sorb din priviri… A murit în februarie sărmana Colinette… Soarele mai strălucea, eu am vrut să revăd codrii măreţi (în fr. În orig.).

Italiană, limbi pe care le vorbea cu mult mai multă uşurinţă decât limba lui maternă. Când recurgea la rusă, izbutea invariabil să folosească greşit sau să denatureze expresiile idiomatice sau chiar pe cele populare, de pildă, ca atunci când spunea la masă, oftând brusc (căci întotdeauna se şi întâmpla ceva – o criză de febră a fânului, moartea unui păun, pierderea unui ogar barzoi): *„Je suis triste et seul comme une* «*bâlinka v pole*»” („sunt singur ca un «fir de iarbă pe câmp»”).

Insista asupra faptului că are o boală de inimă incurabilă şi că, în cazul unui atac, nu se putea linişti decât dacă se întindea pe spate, pe podea. Nimeni nu-l lua în serios şi, după ce a murit într-adevăr de angină pectorală, singur-singurel, la Paris, la sfârşitul anului 1916, în vârstă

24 Zbătându-se (în fr. în orig.).

de patruzeci şi cinci de ani, ne-am amintit cu strângere de inimă de acele incidente petrecute după-amiezile în salon – valetul nepregătit intrând cu cafeaua turcească, tata aruncându-i o privire (întrebătoare şi resemnată) mamei, apoi (dezaprobator) cumnatului lui întins pe jos în calea valetului, apoi (cu curiozitate) spre ciudata vibraţie a serviciului de cafea pe tava ţinută de mâinile acoperite cu mănuşi albe ale servitorului aparent stăpân pe el.

Faţă de alte frământări mai stranii care l-au asaltat pe parcursul scurtei sale vieţi, şi-a căutat mângâierea – dacă înţeleg eu bine asemenea lucruri – în religie, mai întâi în debuşeuri oferite de anumite secte ruseşti şi în cele din urmă în Biserica Romano-Catolică. Suferea de acel gen de pitorească nevroză care ar fi trebuit să fie însoţită de geniu, dar n-a fost cazul lui, şi de aici s-au tras căutările lui după o umbră călătoare. În tinereţe, fusese ţinta duşmăniei tatălui său, un nobil de ţară din vechea şcoală (vânătoare de urşi, teatru privat, câteva tablouri pictate de vechi maeştri alături de o mulţime de fleacuri), despre ale cărui crize de furie nestăpânită se zvonea că ar fi pus în pericol chiar viaţa băiatului. Mama mi-a povestit mai târziu despre încordarea care se simţea în casa de la Vira, în copilăria ei, despre scenele cumplite care aveau loc în biroul lui Ivan Vasilievici, o cameră sumbră, situată pe colţ, care dădea spre o fântână veche cu o roată ruginită, aflată sub cinci plopi de Lombardia. În afară de mine, nimeni nu folosea camera aceea. Îmi ţineam cărţile şi planşele pe etajerele ei negre şi mai târziu am convins-o pe mama să-mi transfere o parte din mobila de acolo în mica şi însorita mea cameră de studiu ce dădea spre grădină şi acolo a fost instalat într-o dimineaţă uriaşul birou, care nu avea pe suprafaţa lui mare din piele de culoare închisă decât un imens cuţit de hârtie încovoiat, un adevărat iatagan din fildeş galben, retezat din colţii unui mamut.

Când a murit unchiul Ruka, la sfârşitul anului 1916, mi-a lăsat o sumă care azi ar echivala cu două milioane de dolari, plus moşia şi conacul ei cu coloane albe, situat pe un deal abrupt, acoperit cu verdeaţă, şi cele două mii de

acri de pădure sălbatică şi de turbărie. Din câte am aflat, casa mai exista încă în 1940, naţionalizată, dar stând deoparte, ca o piesă de muzeu, la dispoziţia oricărui călător care s-ar fi abătut pe şoseaua St. Petersburg – Luga, şosea ce trecea prin satul Rojestreno traversând râul care se bifurca în acel loc. Datorită insulelor sale plutitoare împodobite cu alge şi nuferi, frumosul râu Oredej avea acolo un aer sărbătoresc. Mai jos, pe cursul lui sinuos, acolo unde lăstunii de nisip îşi făceau cuiburi în malul lui abrupt, roşcat, râul era invadat de reflexiile falnicilor şi romanticilor brazi (care mărgineau moşia noastră Vira); şi încă mai jos, torentul tumultuos al unei mori de apă îi dădea privitorului (sprijinit cu coatele de balustradă) senzaţia că se îndepărtează tot mai mult, ca şi cum aceea ar fi fost însăşi cârma timpului.

Pasajul următor nu se adresează cititorului obişnuit, ci în mod special acelui idiot care, pierzând o avere într-o catastrofă, consideră că mă poate înţelege.

Vechiul meu conflict (din 1917) cu dictatura sovietică nu are absolut nicio legătură cu problema proprietăţii. Am un dispreţ total faţă de emigrantul care „îi urăşte pe comunişti" pentru că i-au „furat" banii şi moşiile. Nostalgia care m-a frământat în toţi aceşti ani izvorăşte dintr-un sentiment hipertrofiat al copilăriei pierdute, şi nu din tristeţea de a fi pierdut nişte bancnote.

Şi, în sfârşit: îmi rezerv dreptul de a tânji după un colţişor ecologic:

…*Sub cerul senin A*I *Americii, suspin După un sat din Rusia*.

Cititorul obişnuit îşi poate relua acum lectura.

6

Mă apropiam de optsprezece ani, apoi am depăşit optsprezece ani; îmi petreceam cea mai mare parte a timpului liber cu legături amoroase şi scriind versuri; problemele materiale mă lăsau indiferent şi, în orice caz, pe fundalul prosperităţii noastre, nicio moştenire nu părea ceva deosebit; şi totuşi, privind înapoi peste abisul transparent al anilor, mi se pare bizar şi uneori neplăcut

când mă gândesc că, în scurtul an cât m-am aflat în posesia acelei averi proprii, am fost prea absorbit de plăcerile fireşti ale tinereţii – o tinereţe care-şi pierdea rapid entuziasmul ei iniţial, neobişnuit – pentru a fi excesiv de încântat de moştenire sau pentru a mă simţi mâhnit când revoluţia bolşevică mi-a confiscat-o peste noapte. Această amintire îmi dă sentimentul că sunt nerecunoscător faţă de unchiul Ruka; sentimentul că mi-am însuşit atitudinea generală de o condescendenţă surâzătoare pe care o adoptau faţă de el chiar şi cei care-l îndrăgeau. Mă silesc, cuprins de o repulsie îngrozitoare, să-mi amintesc comentariile sarcastice pe care le făcea Monsieur Noyer, preceptorul meu elveţian (altminteri un om cu suflet bun) asupra celei mai bune compoziţii a unchiului, o *romanţă* cu muzica şi textul scrise de el. Într-o zi, pe terasa castelului din Pau, sub care se mai întindeau viile de culoarea chihlimbarului, iar în depărtare se înălţau munţii purpurii, într-o perioadă când era hărţuit de astm, palpitaţii, tremurături, suferind de o jupuire proustiană a simţurilor, *se débattant*[25] parcă, la impactul cu culorile de toamnă (descrise cu propriile lui cuvinte ca o *„chapelle ardente de feuilles aux tons violents"*[26]), cu glasurile îndepărtate din vale, cu un stol de porumbei ce brăzda cerul fraged, compusese acea *romanţă* înaripată (şi singura persoană care a memorat melodia şi toate cuvintele a fost fratele meu, Serghei, pe care aproape că nici nu-l băga în seamă, care mai era şi bâlbâit, pe deasupra, şi care a murit şi el).

JJair transparent fait monter de la plaine…" 3, cânta el cu o voce înaltă de tenor, aşezat la pianul alb din casa de la ţară – şi dacă se întâmpla ca în clipa aceea să mă grăbesc s-ajung acasă la dejun, alergând prin crângul alăturat (curând după ce văzusem pălăria lui de pai şi bustul înveşmântat în catifea neagră al chipeşului lui vizitiu, într-un profil asirian, cu braţele întinse, acoperite cu mâneci stacojii, trecând rapid de-a lungul gardului viu

25 Un stol de turturele brăzdează cerul blând / Crizantemele se-mpo-
26d obesc pentru Sărbătoarea Tuturor Sfinţilor (în fr. în orig.).

ce separa parcul de aleea pentru trăsuri), sunetele tânguitoare ale versurilor

2. Ca un rug de frunze în tonuri care ard (în fr. În orig.).

3. Aerul pur se înalţă din câmpie (în fr. În orig.).

Un vol de tourterelles strie le ciel tendre, Les chrysanthèmes se parent pour la Toussaint[27]

ajungeau până la mine şi până la plasa pentru fluturi, pe poteca şerpuită şi umbrită, la capătul căreia se zărea priveliştea alcătuită dintr-o porţiune de lut roşcat, dintr-un colţ al casei noastre proaspăt zugrăvite, din culoarea conurilor de brazi tineri şi din fereastra deschisă de la salon de unde se revărsa muzica aceea rănită.

7

Se pare că toată viaţa am practicat cu cel mai mare zel activitatea de rememorare vie a unui petic de trecut şi am motive să cred că această acuitate patologică a înclinaţiei pentru retrospective este o trăsătură de caracter ereditară. Există un anumit loc în pădure, o punte de trecut cu piciorul peste un pârâu maroniu, unde tata se oprea întotdeauna pentru a-şi aminti pios acel fluture rar, pe care preceptorul lui german îl prinsese cu plasa, pentru el, în ziua de şaptesprezece august 1883. Scena care se petrecuse în urmă cu treizeci de ani era retrăită. El şi fraţii lui se opriseră brusc, cuprinşi de o emoţie neputincioasă, la vederea insectei râvnite, cocoţată pe un buştean şi mişcându-şi în sus şi-n jos, de parcă ar fi respirat într-un ritm accelerat, cele patru aripi roşii ca cireşele, cu câte un ochi de coadă de păun pe fiecare, într-o tăcere încordată, neîndrăznind să lovească, îi întinsese plasa lui Herr Rogge, care o luă pe orbecăite, cu ochii aţintiţi asupra superbului fluture. Peste un sfert de secol am moştenit acel specimen şi l-am expus în vitrina mea. Un amănunt

1. Punct pe linia mediană a frunţii, imediat deasupra sprâncenelor.

Înduioşător: aripile au „sărit” pentru că a fost desprins din cadrul lui prea devreme, cu prea multă

27 Un... ndee, un... de pleci (în rusă în orig.).

nerăbdare.

Într-o vilă pe care am închiriat-o în vara anului 1904, împreună cu familia unchiului meu Ivan de Peterson, pe ţărmul Adriaticii (numele ei era ori „Neptun”, ori „Apollo” – îi pot identifica şi acum turnul crem, cu creneluri, în fotografiile vechi făcute în Abbazia), având pe atunci cinci ani şi visând în patul meu, după dejun, mă întorceam pe burtă şi, cu multă grijă, cu tandreţe şi disperare, într-o manieră artistică minuţioasă, greu de împăcat cu numărul ridicol de mic al verilor care trecuseră, pentru a alcătui imaginea inexplicabil nostalgică a „căminului” (pe care nu-l văzusem din septembrie 1903), trasam cu degetul arătător pe pernă drumul de trăsuri care urca spre casa noastră din Vira, treptele de piatră în dreapta, speteaza sculptată a unei bănci în stânga, aleea de stejari tineri din spatele tufelor de caprifoi şi o potcoavă recent lepădată, un obiect de colecţie (mult mai mare şi mai strălucitoare decât cele ruginite pe care le găseam pe ţărmul mării), sclipind în praful roşiatic al aleii. Amintirea acelei amintiri este cu şaizeci de ani mai veche, dar mult mai obişnuită.

Odată, prin 1908 sau 1909, unchiul Ruka era absorbit de nişte cărţi franţuzeşti pentru copii peste care dăduse în casa noastră; oftând fericit, găsi un pasaj care-i plăcuse în copilărie şi care începea aşa: „*Sophie-n est pas jolie*…” şi, mulţi ani mai târziu, am oftat exact ca el, când am redescoperit din întâmplare, într-o cameră de copii, aceleaşi volume din „Bibliothèque Rose”, cu povestiri despre băieţi şi fetiţe care trăiau în Franţa, o versiune idealizată a acelei *vie de chiteau* pe care o trăise familia mea în Rusia. Povestirile în sine (toate acele „Les Malheurs de Sophie”, „Les Petites Filles Modeles”, „Les Vacances”) erau, din câte-mi dau seama acum, o combinaţie îngrozitoare de preţiozitate şi vulgaritate; dar, scriindu-le, sentimentala şi infatuata Mme de Ségur, născută Rostopcin, franţuzea atmosfera autentică a copilăriei ei ruseşti, care o precedase pe a mea cu exact un secol.

În ceea ce mă priveşte, când dau din nou peste necazurile Sophiei – n-avea sprâncene şi era moartă după

smântână groasă –, nu numai că sufăr sau mă bucur exact ca unchiul meu, dar mai sunt supus şi unui alt chin – amintirea mea despre el, retrăind copilăria lui prin intermediul acestor cărţi. Revăd camera mea de şcolar de la Vira, trandafirii albaştri de pe tapet, fereastra deschisă care se reflectă în oglinda ovală de deasupra canapelei de piele, pe care şade unchiul, savurând o carte jerpelită. Un sentiment de siguranţă, de confort, de căldură văratică îmi cuprinde memoria. Solida realitate face din prezent o nălucă. Oglinda debordează de strălucire; un bondar a intrat în odaie şi se loveşte de tavan. Totul este aşa cum trebuie să fie, nimic nu se va schimba vreodată, nimeni nu va muri vreodată.

Dmitri Nikolaevici Nabokov (18721904), bunicul autorului, ministru de justiţie (1878 – 1885)

Bunica paternă a autorului, baroneasa Maria von Korff (1842 – 1926), la sfârşitul anilor ’50 ai secolului XIX

Capitolul 4

1

Genul de familie rusă căreia îi aparţin – un gen dispărut acum – avea, printre alte virtuţi, o predilecţie tradiţională pentru confortabilele produse ale civilizaţiei anglo-saxone. La baia de dimineaţă aveai săpunul Pears, negru ca smoala când era uscat şi ca topazul când îl ţineai în lumină, între degetele ude. Plăcută era şi greutatea tot mai redusă a băii rabatabile englezeşti, prevăzută cu o buză de cauciuc, care permitea să-i verşi conţinutul de apă spumoasă în găleata de zoaie. „N-am putut perfecţiona pasta şi atunci am perfecţionat tubul”, scria pe pasta de dinţi englezească. La micul dejun, Siropul Auriu importat de la Londra se încolăcea sclipitor pe lingura ce se învârtea în el, picurând o porţie suficientă pe o felie de pâine rusească unsă cu unt. Tot felul de lucruri plăcute şi delicioase soseau într-un ritm constant de la Magazinul Englezesc de pe Bulevardul Nevski: tarte cu fructe, săruri mirositoare, cărţi de joc, jocuri de *puzzle*, sacouri cu dungi, mingi de tenis albe ca talcul.

Am învăţat să citesc în engleză înainte de a învăţa să citesc în rusă. Primii mei prieteni englezi au fost patru fiinţe simple din cartea de gramatică – Ben, Dan, Sam şi Ned. Se vorbea mult despre identitatea şi situarea lor în spaţiu – „Cine e Ben? V” El este Dan”, „Sam este în pat” şi aşa mai departe. Deşi răspunsurile erau cam rigide şi fragmentare (cel care alcătuia textele era constrâns să folosească – cel puţin la primele lecţii – cuvinte care să nu depăşească trei litere), imaginaţia mea reuşea cumva să obţină datele necesare. Aceşti prostănaci cu feţe palide şi membre mari, mândri că posedă anumite unelte („Ben are un topor”), evoluează acum ca nişte siluete încovoiate care se deplasează lent pe fundalul cel mai îndepărtat al memoriei; şi, aidoma alfabetului bezmetic de pe panoul unui oculist, se ivesc din nou în faţa mea literele din cartea de gramatică.

Camera de studiu era scăldată de razele soarelui. Într-un borcan de sticlă care transpiră, mai multe omizi ţepoase se hrăneau cu frunze de urzici (secretând interesante grămăjoare de excremente de culoare oliv, în formă de butoiaşe). Muşamaua de pe masa rotundă mirosea a clei. Miss Clayton mirosea a Miss Clayton. Alcoolul sângeriu din termometrul exterior se ridicase în mod miraculos, victorios, până la 24° Réaumur (86° Fahrenheit) la umbră. Privind pe fereastră, vedeai tinere ţărănci cu broboade pe cap curăţând în patru labe bălăriile de pe o cărare din grădină sau greblând uşor nisipul pătat de soare. (Nu apăruseră încă la orizont acele zile fericite când vor curăţa străzile şi vor săpa canale.) Granguri aurii emiteau din frunziş cele patru note sclipitoare ale lor.

Ned se împleticea pe sub geam interpretând cu dăruire rolul ajutorului de grădinar Ivan (care va deveni în 1918 membru în sovietul local). Mai târziu au apărut pe pagini cuvinte mai lungi; iar la sfârşitul volumului maro pătat cu cerneală, o povestire adevărată, logică îşi desfăşura proporţiile ajunse la maturitate („într-o zi Ted i-a spus lui Ann: Hai să…”), triumful şi recompensa supremă a micului cititor. Eram fericit la gândul că într-o bună zi s-ar

putea să capăt şi eu o asemenea abilitate. Vraja s-a păstrat şi, ori de câte ori dau peste o carte de gramatică, răsfoiesc imediat până la ultima pagină ca să arunc o privire interzisă în laboriosul viitor al elevului, în acel pământ al făgăduinţei, unde, în sfârşit, cuvintele sunt menite să aibă înţeles.

E vară şi *soomerki* – frumosul cuvânt rusesc pentru amurg. Timpul: un punct vag din primul deceniu al acestui secol nepopular. Locul: 59° latitudine nordică de ecuatorul vostru, 100° longitudine estică de mâna mea care scrie. Se vor scurge multe ceasuri până ce ziua se va topi şi totul – cer, flori înalte, apă neclintită – va rămâne într-o stare de aşteptare vesperală, adâncită, şi nu risipită de mugetul tânguitor al unei vaci dintr-o poiană îndepărtată sau de ţipătul şi mai înduioşător al unei păsări din josul râului, unde se află vasta întindere de smârcuri cu muşchi de turbă albăstruie aburindă, botezată America de copiii familiei Rukavişnikov, pentru că era misterioasă şi îndepărtată.

În salonul casei noastre de la ţară, mama îmi citea deseori în engleză înainte de a merge la culcare. Când ajungea la un pasaj deosebit de dramatic, în care eroul urma să se confrunte cu o primejdie ciudată, poate chiar fatală, citea mai rar, lăsând pauze mari între cuvinte pentru a le da mai multă greutate şi, înainte de a întoarce pagina, îşi aşeza pe ea mâna împodobită cu familiarul ei inel cu rubine roşii ca sângele de porumbel şi cu un diamant (pe ale cărui feţe limpezi, dacă aş fi ştiut că citesc în globuri de cristal, aş fi putut vedea o odaie, oameni, lumini, copaci în ploaie – o întreagă perioadă a vieţii de emigrant, care va fi plătită cu acel inel).

Îmi citea poveşti cu cavaleri ale căror răni miraculos de aseptice erau spălate în grote de nişte domniţe. Din vârful unei stânci bătute de vânturi, o fecioară medievală cu pletele în vânt şi un tânăr în ciorapi lungi îşi aţinteau privirile spre rotundele Insule ale Preafericiţilor. În *Neîn telegere*, soarta lui Hamphrey îmi punea un nod în gât mai special decât orice carte de Dickens sau Daudet (mari

creatori de noduri în gât), în timp ce o povestire ruşinos de alegorică, *Dincolo de Munţii Albaştri*, care se ocupa de două perechi de micuţi călători – bunii Clover şi Cowslip şi răii Buttercup şi Daisy – conţinea suficiente detalii palpitante ca să te facă să uiţi „mesajul”.

Mai erau cărţile cu poze, lucioase, mari, plate. Îmi plăcea în mod deosebit personajul Golliwogg, cel negru ca tăciunele, cu haina lui albastră şi pantalonii roşii, cu ochii făcuţi din nasturi de izmene şi cu sărăcăciosul lui harem alcătuit din cinci păpuşi de lemn. Datorită metodei ilegale practicate de ele, de a-şi croi rochiţe din steagul american (Peg tăindu-şi dungile, iar Sarah Jane, drăgălaşele stele), două dintre păpuşi dobândeau o dulce feminitate, după ce articulaţiile lor neutre erau îmbrăcate. Gemenii (Meg şi Weg) şi Midget rămâneau goi-puşcă şi, în consecinţă, fără sex.

Îi vedeam furişându-se din casă în toiul nopţii, pentru a arunca unii într-alţii cu bulgări de zăpadă, până ce bătăile unui ceas din depărtare („Ascultă, dar!” comenta textul rimat) îi alunga înapoi în cutia lor cu jucării din camera copiilor. Un rudimentar muţunachi cu arc sărea din cutia lui, speriind-o pe frumoasa mea Sarah, şi poza aceea îmi displăcea profund pentru că îmi amintea de petrecerile de copii unde o fetiţă graţioasă care mă vrăjise se întâmpla să se înţepe la deget sau să se lovească la genunchi, transformându-se brusc într-un spiriduş rău cu faţă purpurie, plină de riduri şi zbierând ca din gură de şarpe. Altă dată plecau într-o călătorie cu bicicleta şi erau capturaţi de canibali; călătorii noştri, nebănuind nimic, îşi domoleau setea la un iaz înconjurat de palmieri, când deodată răsunau tam-tamuri. Privind peste umăr trecutul meu, admir acea poză crucială: Golliwogg este încă îngenuncheat lângă iaz, dar nu mai bea; părul i s-a făcut măciucă şi faţa lui îndeobşte neagră a căpătat o bizară nuanţă cenuşie. Mai era şi cartea cu automobile (veşnica mea favorită, Sarah Jane, arbora un voal lung, verde) cu obişnuita consecinţă – cârje şi capete bandajate.

A, da! mai era aeronava. Metri întregi de mătase

galbenă intrau în alcătuirea ei, şi mai era un balon micuţ în folosul exclusiv al norocosului Midget. La imensa altitudine atinsă de aeronavă, aeronauţii se înghesuiau unul într-altul, ca să se încălzească, în timp ce micul solist rătăcit, încă ţintă a invidiei mele, în ciuda calvarului lui, plutea într-un abis de stele îngheţate – singur, singurel.

3

O văd apoi pe mama ducându-mă în direcţia patului prin imensul hol, unde o scară centrală se înălţa tot mai sus, şi unde nu era nimic altceva decât geamuri mari ca de seră între palierul de sus şi cerul verde-pal al serii. Aveam obiceiul să rămân în urmă, târându-mi picioarele şi alunecând un pic pe pardoseala netedă de piatră a holului, silind mâna blândă aşezată pe scobitura spatelui meu să-mi propulseze cu ghionturi mici scheletul recalcitrant. În dreptul scării, mai aveam obiceiul de a ajunge la trepte strecurându-mă pe sub balustrada dintre coloana din mijloc, care susţinea scara, şi primul grilaj al scării. Pe măsură ce mai trecea o vară, mă strecuram tot mai greu; acum cred că şi stafia mea ar rămâne înţepenită acolo.

O altă parte a ritualului era urcarea scărilor cu ochii închişi. „Treaptă, treaptă, treaptă”, se auzea glasul mamei conducându-mă sus – şi, cu destulă siguranţă, suprafaţa următoarei trepte primea talpa încrezătoare a copilului orb; era de-ajuns să ridici piciorul puţin mai sus decât de obicei, ca să nu izbeşti cu degetele treapta următoare. Această ascensiune lentă, ca de somnambul, efectuată într-o întunecime autoimpusă, comporta câteva plăceri evidente, cea mai mare fiind aceea de a nu şti când urma ultima treaptă. În vârful scării, ridicai automat piciorul la înşelătoarea chemare: „Treaptă”, şi apoi, cu o senzaţie monumentală de panică plăcută, îţi contractai puternic muşchii, te prăbuşeai în fantasma unei trepte, de parcă erai căptuşit cu materialul infinit de elastic al propriei tale inexistenţe.

Procedeul de întârziere a orei de culcare era uluitor de metodic. Este adevărat că acum toată treaba asta cu urcatul scării îmi dezvăluie anumite virtuţi

transcendentale. De fapt trăgeam de timp, prelungind cât mai mult fiecare secundă. Tărăgănarea continua încă în clipa când mama mă preda lui Miss Clayton sau Mademoisellei, pentru a mă dezbrăca.

În casa noastră de la ţară existau cinci băi şi o mare varietate de lavoare venerabile (pe unul dintre acestea îl căutam în cotlonul lui întunecat ori de câte ori plângeam, ca să simt pe faţa umflată, pe care mă ruşinam s-o arăt, atingerea alinătoare a jetului lui şovăielnic, în timp ce apăsam pe pedala ruginită). Baie adevărată se făcea seara. Pentru abluţiunile matinale erau folosite băiţele englezeşti de cauciuc. A mea avea circa un metru douăzeci diametru şi marginea cam la înălţimea genunchiului. Pe spinarea săpunită a copilului ghemuit în ea, un servitor cu un şorţ turna cu grijă apă dintr-un urcior. Temperatura ei varia conform cu noţiunile de hidroterapie ale diverşilor mentori care s-au perindat la noi. A existat şi acea perioadă neagră a primei pubertăţi, când preceptorul de atunci, întâmplător student la Medicină, a decretat necesitatea unui potop glacial. Pe de altă parte, temperatura băii de seară a rămas la valoarea constantă de 28° Réaumur (95° Fahrenheit), după cum arăta un termometru mare şi cumsecade, care, fiind îmbrăcat în lemn (cu o sforicică udă vârâtă în gaura din mâner), putea să plutească printre peştişorii aurii şi micile lebede din celuloid.

Toaletele erau separate de băi şi cea mai veche dintre ele era o încăpere destul de luxoasă, dar cam sumbră, cu lambriuri frumoase şi un şnur de catifea roşie cu ciucure, care, când îl trăgeai, producea o gâlgâială şi un clipocit cu minunate modulaţii discrete. Din acel colţ al casei, se zărea luceafărul de seară şi se auzeau privighetorile; acolo mi-am compus mai târziu versurile de tinereţe, închinate frumoaselor neîmbrăţişate, şi acolo am urmărit morocănos, într-o oglindă prost iluminată, înălţarea spontană a unui straniu castel într-o Spanie necunoscută. Când eram însă foarte mic, mi se repartizase o improvizaţie mai modestă, situată neglijent într-un ungher îngust dintre un paravan de răchită şi uşa care

ducea la baia camerei de copii. Îmi plăcea să ţin acea uşă întredeschisă; prin ea priveam somnoros tremurul aburilor de deasupra băii din mahon, flotila fantastică de lebede şi bărcuţe sau mă priveam pe mine cu o harpă într-una din bărcuţe, sau o molie păroasă zburând năucă în lumina lămpii cu kerosen, sau fereastra cu vitralii de dincolo de baie şi cei doi halebardieri ai ei alcătuiţi din dreptunghiuri colorate. Aplecându-mă din locşorul meu călduţ, îmi plăcea să-mi lipesc mijlocul frunţii, mai exact ophryonul[28] ei, de marginea netedă şi plăcută a uşii şi apoi să-mi clatin un pic capul, pentru a balansa uşa încoace şi-ncolo, în timp ce marginea ei rămânea tot timpul într-un contact alinător cu fruntea mea. Un ritm de vis îmi străbătea fiinţa. Recentul „Treaptă, treaptă, treaptă" era preluat de un robinet care picura. Şi, combinând fructuos tiparul ritmic cu sunetul ritmic, descifram modelul de labirint al linoleumului, descoperind chipuri acolo unde o crăpătură sau o umbră furniza ochiului un *point de repere*. Fac apel la părinţi, nu-i spuneţi absolut niciodată unui copil „grăbeşte-te".

Etapa finală a vagului meu curs navigabil se petrecea când ajungeam la insula patului meu. Mama urca dinspre verandă sau dinspre salon, unde viaţa continua fără mine, ca să-mi şoptească noapte bună cu glasul ei cald şi să mă sărute. Închis între jaluzele, cu o candelă aprinsă, înger, îngeraşul meu, dormi în pace, copilaş, copilaşul îngenuncheat pe perna care în curând îi va cuprinde căpşorul zumzăind de gânduri. Rugăciuni englezeşti şi mica icoană înfăţişând un sfânt greco-catolic bronzat alcătuiau o asociere inocentă spre care privesc înapoi cu plăcere; şi deasupra icoanei, sus, pe perete, unde umbra unui obiect (a paravanului de bambus dintre pat şi uşă?) se unduia în lumina caldă a candelei, o acuarelă înrămată înfăţişa o cărare în amurg, şerpuind printr-una din acele păduri de fagi europene, bizar de dese, în care singura vegetaţie de sub copaci este rochiţa-rândunicii şi singurul zgomot care se aude sunt bătăile inimii tale. Într-un basm englezesc pe care mi l-a citit odată mama, un băieţel se

28 Castelul (în fr. în orig.).

dăduse jos din patul din poză şi călărise pe calul lui de lemn pe o cărare pictată între copaci tăcuţi. În timp ce îngenuncheam pe pernă, învăluit de somnolenţă ca într-o ceaţă şi cu senzaţia de confort produsă de pudrarea cu talc, îmi imaginam că mă caţăr în tabloul de deasupra patului şi mă afund în pădurea fermecată – pe care am vizitat-o până la urmă.

4

Un şir uluitor de doici şi guvernante englezoaice, unele frângându-şi mâinile, altele zâmbindu-mi enigmatic, îmi ies în întâmpinare pe măsură ce reintru în trecut.

A fost Miss Rachel pe care mi-o amintesc îndeosebi în legătură cu biscuiţii Huntley and Palmer (bomboanele frumoase cu migdale pe deasupra din cutia de tablă înfăşurată în hârtie albastră şi pesmeţii fără gust de la fund), pe care-i împărţea ilegal cu mine, după ce mă spălasem pe dinţi. A fost Miss Clayton, care, când şedeam cocoşat pe scaun, mă înghiontea în vertebrele din mijloc şi apoi îşi îndrepta zâmbind propriii umeri, ca să-mi arate ce vrea de la mine: mi-a povestit că un nepot de soră al ei creştea, la vârsta mea (patru ani), omizi, dar cele pe care ea le-a adunat pentru mine într-un borcan fără capac au dispărut toate într-o dimineaţă, şi grădinarul a spus că se spânzuraseră. A mai fost frumoasa Miss Norcott, cu părul negru şi ochii acvamarin, care şi-a pierdut o mănuşă albă din piele de ied la Nisa sau la Beaulieu, unde eu am căutat-o în zadar pe plaja strălucitoare printre pietricele colorate şi cioburi de sticlă verzi-albăstrii netezite de apa mării. Frumoasei Miss Norcott i s-a cerut să plece imediat, într-o noapte, la Abbazia. M-a îmbrăţişat în lumina firavă a zorilor, în camera copiilor, îmbrăcată într-o pelerină de ploaie, palidă şi plângând ca o salcie babiloniană şi în ziua aceea am rămas neconsolat, în ciuda ciocolatei fierbinţi pe care o pregătise special pentru mine bătrâna doică a familiei Peterson, şi a pâinii speciale cu unt, pe a cărei suprafaţă netedă mătuşa Nata, distrăgându-mi dibace atenţia, desenase o margaretă, apoi o pisică şi în cele din urmă micuţa sirenă despre care tocmai citisem şi pe care o

plânsesem împreună cu Miss Norcott, şi eu am început din nou să plâng. A mai fost micuţa şi mioapa Miss Hunt, a cărei scurtă şedere la noi, în Wiesbaden, a luat sfârşit în ziua când fratele meu şi cu mine – în vârstă de patru şi, respectiv, cinci ani – am reuşit să scăpăm de vigilenţa ei nervoasă, îmbarcându-ne pe un vas cu aburi care ne-a dus destul de departe pe Rin, înainte de a fi prinşi. A mai fost Miss Robinson, cea cu nasul trandafiriu. Apoi, din nou Miss Clayton. A mai fost o persoană îngrozitoare care-mi citea *Puternicul atom* de Marie Corelli. Au mai fost multe altele. Într-o anumită perioadă au dispărut din viaţa mea. Au intrat în scenă franceza şi rusa; puţinul timp afectat englezei era dedicat unor conversaţii ocazionale cu doi gentlemani, Mr. Burness şi Mr. Cummings, care n-au locuit cu noi. În mintea mea sunt asociaţi cu iernile petrecute în St. Petersburg, unde aveam o casă pe strada Morskaia.

Mr. Burness era un scoţian solid cu o faţă rumenă, ochi albaştri-deschis şi păr galben ca paiul. Îşi petrecea dimineţile predând la o şcoală de engleză, iar după-amiezile îşi înghesuia mai multe lecţii particulare decât putea cuprinde o zi. Întrucât călătorea de la un capăt al oraşului la celălalt şi era nevoit să depindă de tropăitul leneş al unor mârţoage *izvocik* (de trăsură) adormite ca s-ajungă la elevii lui, întârzia, dacă avea noroc, numai un sfert de oră la lecţia de la ora două (oriunde ar fi avut loc), iar la cea de la ora patru ajungea după cinci. Starea de tensiune în care-l aşteptam, sperând că măcar o dată perseverenţa lui supraomenească va da înapoi în faţa zidului cenuşiu al unui viscol, era un sentiment pe care eram convins că nu-l voi mai încerca la maturitate (dar am încercat din nou acest sentiment, când, forţat de împrejurări, am dat la rândul meu lecţii şi când aşteptam în camerele mele mobilate din Berlin un elev cu chipul ca de piatră, care sosea *întotdeauna*, în ciuda obstacolelor pe care le îngrămădeam mental în calea lui).

Însuşi întunericul care se lăsa afară părea un deşeu al eforturilor domnului Burness de a ajunge la noi acasă. Valetul venea imediat să tragă voluminoasele transperante

albastre şi draperiile înflorate de la ferestre. Ticăitul pendulei bunicului din camera de studiu căpăta treptat o intonaţie plicticoasă, sâcâitoare. Chiloţii mă strângeau la vintre şi ciorapii negri cu nervuri îi simţeam aspri pe pielea delicată a picioarelor îndoite, senzaţii care se combinau cu o umilă nec esitate, a cărei satisfacere o tot amânam. Trecea aproape o oră şi nici urmă de Mr. Burness. Fratele meu se ducea în camera lui să exerseze la pian şi apoi se afunda tot mai adânc într-una dintre melodiile pe care eu nu le puteam suferi – indicaţiile date florilor artificiale din Faust (… *diteslui qu'elle est belle*…) sau văicăreala lui Vladimir Lenski (… *Ku-da, ko-da, ku-da vî udalilişi*) [29]. Părăseam etajul unde stăteam noi, copiii, şi alunecam încet pe balustradă în jos până la al doilea etaj, unde se aflau camerele părinţilor mei. De cele mai multe ori, erau plecaţi la ora aceea şi, în amurgul care se lăsa, acel loc avea asupra simţurilor mele tinere o influenţă teleologică, de parcă acea acumulare de obiecte familiare în întuneric se străduia să alcătuiască imaginea clară şi permanentă pe care o expunere repetată a lăsat-o în cele din urmă în mintea mea.

Întunericul sepia al unei după-amiezi arctice de miez de iarnă invada încăperile, îngroşându-se până ce devenea de un negru opresiv. O faţetă de bronz, o suprafaţă de sticlă sau un mahon lustruit, ici şi colo în beznă, reflectau rămăşiţele de lumină din stradă, unde globurile felinarelor înalte din mijlocul lor îşi răspândeau deja licărul lunar. Pe tavan se mişcau umbre transparente. În tăcerea aceea, zgomotul sec produs de căderea unei petale de crizantemă pe o masă acoperită cu marmură îţi făcea nervii să zvâcnească.

Budoarul mamei avea un bovindou foarte potrivit pentru a privi afară pe strada Morskaia în direcţia Pieţei Maria. Lipindu-mi buzele de ţesătura subţire care acoperea geamul, savuram încet răceala sticlei prin acel voal. Din acel bovindou am urmărit, câţiva ani mai târziu, când a izbucnit Revoluţia, diversele încleştări şi am văzut

29 Sunt o silfidă în comparaţie cu ea (în fr. în orig.).

primul mort din viaţa mea: era purtat pe o targă, şi din piciorul care-i atârna peste ea un camarad cu încălţări jerpelite se lupta să-i scoată cizma, în ciuda ghionturilor pe care le primea de la brancardieri – şi toate acestea se petreceau într-un ritm destul de rapid. Dar pe vremea lecţiilor cu Mr. Burness, n-aveai ce să vezi în afară de beznă, de strada cu zgomote înăbuşite şi de şirul, ce se pierdea în depărtare, al lămpilor atârnate sus, în jurul cărora fulgii de zăpadă treceau şi se întorceau, cu o mişcare graţioasă, aproape deliberat lentă, de parcă ar fi vrut să-ţi arate care e secretul ei, cât de simplu era. Dintr-un alt unghi, puteai vedea o trombă mai generoasă de zăpadă într-un nimb mai strălucitor de lumină de gaz bătând în violet şi atunci foişorul casei în care stăteam părea că pluteşte uşor sus, tot mai sus, ca un balon. În sfârşit, una dintre săniile fantomă care alunecau pe stradă se oprea şi, poticnindu-se grăbit, Mr. Burness cu *shapka* lui din blană de vulpe se îndrepta spre uşa noastră.

Din camera de studiu, unde mă duceam înaintea lui, îi auzeam paşii viguroşi tropăind tot mai aproape şi, oricât de frig ar fi fost în ziua aceea, faţa lui rumenă era toată asudată când intra. Îmi amintesc energia colosală cu care apăsa tocul în care ţâşnea cerneala când nota, cu un scris rotund cum n-am mai văzut, temele pentru ziua următoare. La sfârşitul lecţiei i se comanda de obicei un *limerick* şi acesta era oferit, poanta demersului fiind că în el era inclus cuvântul „ţipa”, care urma să fie interpretat involuntar de unul dintre noi, ori de câte ori Mr. Burness strângea îngrozitor mâna pe care o ţinea în laba lui musculoasă în timp ce recita versurile:

Era odată o tânără în Rusia care (*strânge*) *când o striveai. Şi ea* (*strânge*) *şi iar* (*strânge*) *…*

şi în acel punct durerea devenea insuportabilă şi n-ajungeam niciodată mai departe.

5

Gentlemanul liniştit şi cu barbă, încovoiat de spate, demodatul Mr. Cummings, care mi-a predat desenul în 1907 sau 1908, fusese şi profesorul de desen al mamei.

Venise în Rusia la începutul anilor nouăzeci în calitate de corespondent străin şi ilustrator al revistei londoneze *Graphic*. Se zvonea că viaţa îi fusese întunecată de oarecari nefericiri în căsătorie. Blândeţea melancolică a firii compensa la el precaritatea talentului. Purta o manta lungă şi pe vreme rea, iar pe vreme mai bună nu se despărţea de acel gen de pardesiu din lână maro-verzuie, numit *loden*.

Eram captivat de modul în care folosea radiera specială pe care o ţinea în buzunarul de la vestă, de felul în care ţinea foaia bine întinsă şi apoi curăţa cu dosul degetelor „gutele percii" (cum spunea el). Trist şi tăcut, îmi ilustra legile de fier ale perspectivei: trăsăturile lungi şi drepte ale creionului ţinut elegant în mână şi incredibil de bine ascuţit făceau ca liniile camerei pe care o crea din nimic (pereţi abstracţi, tavan şi podea pierzându-se în depărtare) să se unească într-un punct ipotetic, cu o precizie amăgitoare şi sterilă. Amăgitoare pentru că mă ducea cu gândul la şinele de cale ferată, ce convergeau simetric şi înşelător în faţa ochilor injectaţi ai măştii mele preferate, un mecanic de locomotivă plin de funingine; sterilă pentru că odaia aceea rămâne nemobilată şi pustie, lipsită chiar şi de acele statui neutre pe care le întâlneşti în prima sală neinteresantă a unui muzeu.

Restul galeriei de tablouri compensa sărăcia vestibulului. Mr. Cummings era un maestru al apusurilor de soare. Micile lui acuarele, achiziţionate în diverse perioade la preţul de cinci sau zece ruble bucata de către locatarii casei, au avut o existenţă destul de precară, fiind mutate în unghere tot mai întunecate până ce au fost în cele din urmă total eclipsate de vreun animal sălbatic din porţelan lucios sau o fotografie recent înrămată. După ce am învăţat nu numai să desenez cuburi şi conuri, ci să le conturez şi umbre netede, ascendente, care le făceau să pară că se rotesc veşnic, bunul şi bătrânul gentleman se mulţumea să picteze, sub privirile mele vrăjite, micile lui paradisuri umede, variaţii ale unui singur peisaj: o seară de vară cu un cer portocaliu, o păşune ce se sfârşea la

marginea neagră a unei păduri îndepărtate şi un râu luminos ce reflecta cerul şi şerpuia tot mai departe.

Mai târziu, de prin 1910 până în 1912, locul lui a fost luat de cunoscutul „impresionist” (termen folosit în epocă) Iaremici; o persoană lipsită de umor şi de formă, care pleda pentru un stil „îndrăzneţ”, pete de culori întunecate, mâzgăliturі de sepia şi maro-oliv, prin intermediul cărora trebuia să reproduc, pe foi imense de hârtie cenuşie, forme umane modelate de el din plastilină, plasate în poziţii „dramatice” pe un fundal de catifea cu tot felul de pliuri şi efecte de umbră. Era o combinaţie deprimantă a cel puţin trei arte diferite, toate aproximative şi în cele din urmă m-am revoltat.

Şi el a fost înlocuit de celebrul Dobujiński, căruia îi plăcea să-mi predea lecţiile depiano *nobile* al casei noastre, într-una din frumoasele săli de primire de la parter, în care intra fără a face niciun zgomot, de parcă s-ar fi temut să nu mă trezească din transa mea poetică. Mă punea să zugrăvesc din memorie, cât mai detaliat posibil, obiecte pe care le văzusem cu siguranţă de mii de ori fără a le vizualiza cum se cuvine: un felinar de pe stradă, o cutie poştală, modelul cu lalele de pe uşa cu vitralii de la intrare. Încerca să mă înveţe să descopăr coordonatele geometrice dintre crengile firave ale unui copac desfrunzit de pe bulevard, un sistem de compromisuri vizuale, ce necesita o mare precizie a expresiei lineare, pe care n-am reuşit s-o realizez în tinereţe, dar pe care am aplicat-o recunoscător la maturitate, nu numai în desenarea organelor de reproducere ale fluturilor, în cei şapte ani cât am funcţionat la Muzeul de Zoologie Comparată de la Harvard, când mă cufundam în obiectivul strălucitor al unui microscop pentru a consemna în tuş cutare sau cutare structură nouă; dar poate şi în anumite cerinţe ale procedeului *camera-lucida* în compoziţia literară. Din punct de vedere emoţional, însă, sunt şi mai mult îndatorat lecţiilor timpurii de culoare date de mama şi de fostul ei profesor. Cât de bucuros se aşeza Mr. Cummings pe un taburet, dându-şi spre spate cu ambele mâini – ce anume?

purta oare frac? Văd doar gestul – şi apoi purcedea la deschiderea cutiei din tablă neagră cu vopsele, îmi plăcea vioiciunea cu care îşi îmbiba pensula în nenumărate culori, în acompaniamentul unui zăngănit rapid, produs de recipientele de email unde se cuibăreau ispititoare bogatele nuanţe de roşu şi galben în care pensula făcea câte o gropiţă; după ce îşi culegea astfel mierea, înceta să se mai balanseze şi să lovească şi, măturând de două-trei ori cu vârful ei încărcat de culoare hârtia „Vatmański”, o scălda într-o baie de cer portocaliu, de-a curmezişul căreia, cât timp cerul era încă puţin umed, aşternea un nor lung, negru-purpuriu. „Asta-i tot, drăguţule”, spunea el, „E foarte simplu”.

Odată l-am rugat să-mi deseneze un tren expres. I-am urmărit creionul trasând cu îndemânare apărătoarea şi farurile sofisticate ale unei locomotive care arăta de parcă ar fi fost achiziţionată la a doua mână pentru Transsiberian, după ce îşi făcuse datoria la Promontory Point, statul Utah, în anii şaizeci. Urmau cinci vagoane dezamăgitor de urâte. După ce termina definitiv cu ele, haşura cu grijă fumul gros care ieşea din coşul uriaş, înclina capul într-o parte şi, după o clipă de contemplare încântată, îmi întindea desenul. Eu încercam să par la fel de încântat. Uitase tenderul.

Un sfert de secol mai târziu, am aflat două lucruri: că Burness, care între timp murise, era foarte cunoscut la Edinburgh ca un traducător erudit al poemelor romantice ruseşti – altarul la care mă închinasem cu fervoare în adolescenţă – şi că modestul meu maestru de desen, a cărui vârstă o sincronizam cu cea a străunchilor mei şi a bătrânilor servitori ai familiei, se căsătorise cu o tânără estoniană cam în aceeaşi perioadă când m-am căsătorit eu. Când am aflat aceste evoluţii ulterioare, am suferit un şoc ciudat; parcă viaţa mi-ar fi ştirbit drepturile creatoare, furişându-se dincolo de limitele subiective stabilite foarte elegant şi economic de amintirile din copilărie pe care le credeam semnate şi parafate.

„Dar cu Iaremici ce s-a întâmplat?” l-am întrebat pe

M.V. Dobujiński, într-o după-amiază de vară prin 1940, în timp ce ne plimbam printr-o pădure de fagi din Vermont. „Se mai vorbeşte de el?”

„Desigur”, a răspuns Mstistav Valerianovici. „Avea un talent excepţional. Nu ştiu cum era ca profesor, dar ştiu că *tu* ai fost cel mai prost elev al lui”.

Capitolul 5

1

Am observat deseori că, după ce îmi înzestrasem personajele cu vreun lucru îndrăgit din trecutul meu, acesta se ofilea, pierzându-se în lumea artificială în care îl plasasem atât de brusc. Deşi încă mai adăsta în mintea mea propria-i căldură, farmecul lui retrospectiv dispărea şi, imediat, acel lucru ajungea să fie mai îndeaproape identificat cu romanul meu, decât cu sinele meu de odinioară, unde păruse a fi ocrotit de intervenţia artistului. Casele s-au năruit în amintirea mea pe tăcute, ca în filmele mute de odinioară, iar portretul bătrânei mele guvernante franţuzoaice, pe care l-am împrumutat odată unui băiat, băgat într-o carte, se şterge repede, acum când este inclus în descrierea unei copilării fără nicio legătură cu propria mea copilărie. Omul din mine se revolta împotriva creatorului de ficţiune şi iată-mă acum încercând disperat să salvez ce a mai rămas din sărmana Mademoiselle.

Mademoiselle, o femeie foarte corpolentă, a pătruns intempestiv în existenţa noastră în decembrie 1905, când eu aveam şase ani şi fratele meu, cinci. Iat-o. Văd foarte limpede părul ei negru abundent, periat într-o coafură înaltă, şi încărunţind pe ascuns; cele trei cute de pe fruntea austeră; sprâncenele proeminente; ochii de oţel privind de după pince-nez-ul cu rartie negre; umbra unei mustăţi; tenul pătat, care la mânie căpăta o roşeaţă suplimentară în zona celei de-a treia bărbii, cea mai amplă, revărsată peste muntele de volănaşe al bluzei. Şi iat-o acum aşezându-se sau mai degrabă pregătindu-se să-şi aşeze, în timp ce falca îi tremură ca o piftie, prodigiosul ei posterior, cu cei trei nasturi într-o parte, şi lăsându-se cu precauţie în jos; apoi, în ultima secundă, îşi încredinţează

corpul voluminos fotoliului de răchită care izbucneşte, înspăimântat, într-o salvă de scârţâituri.

Stătusem în străinătate aproape un an. După ce petrecusem vara lui 1904 la Beaulieu şi Abbazia şi câteva luni la Wiesbaden, am pornit spre Rusia la începutul lui 1905. Nu reuşesc să-mi amintesc exact luna. Un indiciu ar fi că în Wiesbaden fusesem dus la Biserica Rusă – era prima oară când intram într-o biserică – şi s-ar putea să fi fost în postul Paştelui (în timpul slujbei am întrebat-o pe mama despre ce vorbeau preotul şi diaconul; ea mi-a răspuns în şoaptă, în engleză, că spuneau să ne iubim unii pe alţii, dar eu am înţeles că a vrut să spună că cele două personaje nemaipomenite, înveşmântate în mantii strălucitoare sub formă de conuri, îşi spuneau unul altuia că vor rămâne veşnic buni prieteni). De la Frankfurt am plecat la Berlin, unde am sosit pe viscol, şi în dimineaţa următoare am luat nord-expresul care sosea în mare viteză de la Paris. Peste douăsprezece ore ajungea la graniţa rusă. Pe fundalul iernii, ceremonia schimbării vagoanelor şi a locomotivelor căpăta o nouă şi stranie semnificaţie. Sentimentul emoţionant de *rodina*, „patrie”, se împletea pentru prima dată în mod organic cu zăpada scârţâind plăcut, cu urmele adânci lăsate pe ea, cu luciul roşu al coşului locomotivei, cu stiva înaltă de buşteni de mesteacăn acoperită şi ea de zăpada de pe tenderul roşu. Nu împlinisem încă şase ani, dar în anul acela petrecut în străinătate, un an de decizii dificile şi de speranţe liberale, un băieţel rus fusese expus conversaţiilor dintre adulţi. Nu se putea să nu fi fost afectat în felul lui propriu de nostalgia mamei şi de patriotismul tatălui. Ca urmare, acea întoarcere în Rusia, prima mea întoarcere *conştientă*, mi se pare acum, după şaizeci de ani, o repetiţie – nu a măreţei întoarceri acasă, care nu va avea loc niciodată –, ci a faptului că am visat-o permanent în lungii mei ani de exil.

Bunica maternă a scriitorului, Olga Nikolaevna Rukavişnikov, născută Kozlov (1845 – 1901) la Sankt Petersburg, aprox. 1885

Tatăl scriitorului, Vladimir Dmitrievici Nabokov (1870 – 1922), pe când era elev, în jurul anului 1885, cu cei trei fraţi ai săi (de la stânga la dreapta: Dmitri, Konstantin şi Serghei). Tatăl meu a absolvit liceul şi a intrat la universitate la o vârstă uimitor de fragedă. Unchiul Konstantin lua încă lecţii particulare la vârsta de unsprezece sau doisprezece ani. Unchiul Dmitri şi unchiul Serghei erau *pravoveds*, studenţi la Şcoala Imperială de Jurisprudenţă, pe atunci foarte la modă.

În vara anului 1905, petrecută la Vira, nu apăruseră încă lepidopterele. Învăţătorul din sat ne lua la plimbări instructive („Ceea ce auziţi este zgomotul produs de

ascuţirea unei coase”; „Câmpul de acolo va fi lăsat să se odihnească în sezonul următor”; „A, asta e o pasăre mică – n-are un nume special”; „Ţăranul acela s-a îmbătat din cauza sărăciei”). Toamna aşternuse în parc un covor de frunze multicolore, şi Miss Robinson ne arătase frumosul procedeu – de care Băiatul Ambasadorului, un personaj familiar din mica ei lume, se bucurase teribil în toamna precedentă – de a culege de pe jos şi de a aranja apoi pe o foaie mare de hârtie frunze de arţar care alcătuiau ulterior spectrul aproape complet al culorilor (minus albastrul – mare deziluzie!), de la verde la ei tron, de la citron la portocaliu şi aşa mai departe, trecând prin nuanţe de roşu la purpuriu, maroniu-purpuriu, din nou la roşcat şi înapoi prin citron la verde (care era foarte greu de găsit şi atunci doar parţial, ca o ultimă apariţie curajoasă). Prima brumă a atacat ochiul-boului, şi noi încă nu ne mutaserăm la oraş.

Iarna lui 1905 – 1906, când a sosit Mademoiselle din Elveţia, a fost singura iarnă din copilăria mea pe care am petrecut-o la ţară. A fost anul grevelor, al răscoalelor şi al masacrelor declanşate de poliţie şi bănuiesc că tata a vrut să-şi ţină familia departe de oraş, în casa noastră liniştită de la ţară, unde popularitatea lui printre ţărani putea diminua – după cum în mod corect a presupus – riscurile unei răscoale. A fost totodată o iarnă deosebit de aspră, aducând nămeţii de zăpadă pe care Mademoiselle se aştepta să-i găsească în bezna hiperboreală a îndepărtatei Moscove. Când a coborât în mica gară din Siverski, de unde mai avea de parcurs încă şase verste cu sania până la Vira, eu nu eram acasă ca s-o întâmpin; dar o întâmpin acum, când încerc să-mi imaginez ce a văzut şi a simţit ea în ultima etapă a fabuloasei ei călătorii pentru care găsise un moment atât de nepotrivit. Vocabularul ei rusesc consta, din câte ştiu, într-un singur cuvânt scurt, acelaşi cuvânt solitar pe care l-a dus înapoi cu ea în Elveţia, câţiva ani mai târziu. Acest cuvânt, care pronunţat de ea ar putea fi redat fonic prin „ghidi-e” (de fapt *gde*), înseamnă „unde?”. Şi asta era mare lucru. Rostit de ea ca ţipătul răguşit al unei păsări rătăcite, cuvântul acumula o forţă

interogativă suficientă pentru toate nevoile ei. „Ghidi-e? Ghidi-e?” se văicărea ea, nu numai ca să afle unde e, dar şi ca să-şi exprime cumplita suferinţă: faptul că era străină, naufragiată, fără bani, suferindă, în căutarea acelui pământ al făgăduinţei unde va fi în sfârşit înţeleasă.

Pot s-o vizualizez, cu aproximaţie, stând în mijlocul peronului pe care abia a coborât şi unde trimisul meu fantomatic îi oferă în van un braţ pe care ea nu-l vede. („Eram acolo, părăsită de toţi, *comme la Comtesse Karenine*”, s-a plâns ea ulterior, elocvent, dar nu tocmai corect.) Uşa sălii de aşteptare se deschide cu un scrâşnet înfricoşător, caracteristic nopţilor foarte geroase; afară năvăleşte un curent de aer fierbinte, aproape la fel de dens ca aburul locomotivei care gâfâie în gară; şi în acel moment, Zahar, vizitiul nostru, ia în mână situaţia – o matahală de bărbat îmbrăcat într-un cojoc, din a cărui centură stacojie ieşeau uriaşele mănuşi îndesate acolo. Aud zăpada scârţâind sub cizmele lui de pâslă, în timp ce se ocupă de bagaje, aud hamurile zornăind, apoi aud cum îşi uşurează nasul printr-o manevră dibace de stoarcere şi scuturare executată de unul dintre degete şi policar, în timp ce ocoleşte cu paşi grei sania. „Madmazelia” – cum îi spune susţinătorul ei – se urcă încet, cuprinsă de negre presimţiri, agăţându-se de el, înfricoşată de moarte să nu cumva să plece sania înainte de a-şi adăposti în ea formele pline. În cele din urmă, se instalează gemând şi îşi introduce pumnii în manşonul meschin, din pluş. La îndemnul suculentului plescăit din buze al vizitiului, cei doi cai negri, Zoika şi Zinca, îşi încordează picioarele, dau din copite, se încordează din nou; apoi bustul Mademoisellei zvâcneşte înapoi, în timp ce sania grea se smulge din lumea ei de oţel, blănuri şi carne, pentru a pătrunde într-un mediu unde nu există frecare, alunecând pe un drum fantomatic pe care parcă abia îl atinge.

Preţ de o clipă, graţie iluminării bruşte produse de un felinar singuratic în locul unde se sfârşeşte piaţa gării, o umbră supradimensionată, tot cu manşon, aleargă pe lângă sanie, se caţără peste un nămete de zăpadă şi

dispare, lăsând-o pe Mademoiselle să fie înghiţită de ceea ce ea va pomeni mai târziu, cu groază şi deliciu, sub numele de *la steppe*. Acolo, în întunecimea nemărginită, licăririle intermitente ale luminilor satului din depărtare îi apar ca ochii galbeni ai unor lupi. Îi este frig, e îngheţată tun, „îngheţată până în măduva oaselor” – căci se lansează în cele mai ciudate hiperbole când nu caută cele mai prozaice maxime. Din când în când, se uită înapoi, ca să se asigure că o a doua sanie, în care se află cufărul şi cutia ei de pălării, vine în urmă – întotdeauna la aceeaşi distanţă, ca acele fantome ce însoţesc navele în apele polare pe care le-au descris exploratorii. Şi să nu uităm luna – căci precis trebuie să fi fost lună, lună plină, acel disc incredibil de clar care se potriveşte atât de bine cu aprigele geruri ruseşti. Aşadar, iat-o făcându-şi loc prin grămada de mici nori rotunzi, pe care o tiveşte cu o irizare discretă; şi, pe măsură ce se înalţă, dă luciu cărărilor bătute de sănii pe drum, unde fiecare morman sclipitor de zăpadă este scos în evidenţă de o umbră bombată.

Foarte frumos, foarte singuratic. Dar ce caut eu în acest tărâm de vis stereotip? Cum am ajuns aici? Nu ştiu cum, cele două sănii au dispărut în zare, lăsând în urmă o iscoadă fără paşaport care stă pe drumul alb-albăstrui din New England, în cizme şi manta pentru viscol. În urechi nu-mi mai zbârnâie zurgălăii care se îndepărtează, ci doar şipotul propriului meu sânge. Totul este nemişcat, încremenit, vrăjit de lună, oglinda retrovizoare a imaginaţiei. Zăpada este însă reală şi, când mă aplec şi iau un pumn din ea, şaizeci de ani se fărâmiţează, prefăcându-se între degetele mele într-un praf îngheţat, sclipitor.

O lampă mare cu petrol, având baza din alabastru, este purtată de colo-colo pe înserat. Pluteşte uşor, apoi coboară; mâna amintirii, acoperită acum cu mănuşa albă a unui valet, o aşază în mijlocul unei mese rotunde. Îi potriveşte cu grijă flacăra şi un abajur cu franjuri de mătase, pe care sunt pictate scene rococo cu sporturi de iarnă, încununează lumina reglată din nou (cu vata din urechea lui Cazimir). Ce dezvăluie ea: un salon cald,

luminos, elegant (stil „Imperiul Rus”) într-o casă îngropată în zăpadă – ce va fi botezată în curând *le* chateau1 – construită de bunicul mamei, care, de teama incendiilor, comandase o scară din fier şi astfel, atunci când casa a ars până în temelii, la puţin timp după Revoluţia sovietică, acea scară lucrată cu migală, prin a cărei dantelărie se zărea cerul strălucitor, a rămas în picioare, singuratică, dar ducând tot în sus.

Îngăduiţi, vă rog, alte amănunte despre acel salon. Ornamentele albe, strălucitoare ale mobilelor, trandafirii brodaţi pe tapiseria lor. Pianul alb. Oglinda ovală. Atârnată de frânghii bine întinse, cu fruntea ei pură, plecată, ea încearcă să reţină mobilele ce stau să cadă şi sclipitoarea pardoseală înclinată care se încăpăţânează să alunece din îmbrăţişarea ei. Ţurţurii de cristal ai policandrului, care emit un clinchet delicat (se mută obiecte în camera de sus, unde va locui Mademoiselle). Creioane colorate. Spectrul lor detaliat afişat pe cutie, dar niciodată reprezentat integral de cele dinăuntru. Stăm la o masă rotundă, fratele meu, eu şi Miss Robinson, care din când în când se uită la ceas; drumurile trebuie să fie teribile pe zăpada asta; şi oricum multe vor fi greutăţile profesionale cu care se va confrunta persoana de origine franceză, încă vagă, care îi va lua locul.

Iar acum creioanele colorate intră în acţiune. Cel verde, printr-o simplă răsucire a încheieturii mâinii, putea produce un copac creţ sau vârtejul provocat de un crocodil care s-a scufundat. Cel albastru trasa o simplă linie de-a curmezişul foii – şi orizontul tuturor mărilor era acolo. Unul îngrozitor de tocit îmi ieşea mereu în cale, ca să mă încurce. Cel maro avea veşnic vârful rupt, la fel şi cel roşu, dar uneori, imediat după ce sărea, putea fi folosit, ţinându-l în aşa fel încât vârful dezlipit să se proptească, fără prea multă siguranţă, de o aşchie care ieşea în afară. Micuţul creion purpuriu, unul dintre marii mei preferaţi, ajunsese atât de scurt, încât abia mai putea fi manevrat. Doar cel alb, albinos slăbănog printre creioane, îşi păstra lungimea iniţială sau cel puţin şi-a păstrat-o până ce am descoperit

că, departe de a fi un şarlatan care nu lăsa nicio urmă pe hârtie, era unealta ideală, de vreme ce îmi puteam imagina orice doream în timp ce mâzgăleam.

Din păcate şi aceste creioane au fost răspândite printre personajele din cărţile mele pentru a da o ocupaţie unor copii fictivi; acum nu mai sunt cu totul ale mele. Undeva, în casa cu mai multe apartamente a unui capitol, în camera cu chirie a unui paragraf, am plasat oglinda aceea înclinată şi lampa şi lacrimile policandrului. Puţine lucruri au rămas, multe s-au irosit. Oare l-am dat şi pe Box I (fiul şi soţul lui Loulou, căţeluşa menajerei), acel bătrân *dachshund* maro care doarme buştean pe canapea? Nu, cred că el încă îmi aparţine. Botul lui sur, cu un neg în colţul încreţit al gurii, stă cuibărit în curbura alcătuită de picioarele din spate şi din când în când un oftat adânc îi destinde coastele. Este atât de bătrân, şi somnul lui este atât de bine capitonat cu vise (visează nişte papuci buni de ronţăit şi ultimele mirosuri adulmecate), încât nici nu tresare când de afară se aud vag zurgălăii. Apoi o uşă pneumatică geme şi se trânteşte în vestibul. Ea a sosit în cele din urmă; şi eu, care sperasem atât că nu mai vine!

Un alt câine, reproducătorul de elită, cu fire blândă, al unei familii feroce, un mare danez care n-avea acces în casă, a jucat un rol plăcut într-o aventură ce s-a petrecut într-una din zilele următoare, dacă nu chiar a doua zi. S-a întâmplat ca fratele meu şi cu mine să fim lăsaţi să ne ocupăm în exclusivitate de persoana nou-venită. Reconstituind acum faptele, îmi dau seama că mama era probabil plecată, împreună cu camerista ei şi micul Trainy, la St. Petersburg (aflat la vreo şaptezeci şi cinci de kilometri), unde tata era adânc implicat în gravele evenimente politice ale acelei ierni. Mama era însărcinată şi foarte nervoasă. Miss Robinson. În loc să rămână acasă ca s-o introducă pe Mademoiselle, plecase şi ea – înapoi, la familia acelui ambasador despre care ştiam de la ea la fel de multe lucruri câte ştiau ei despre noi. Pentru a arăta că nu se cuvenea să fim astfel trataţi, am pus imediat la cale repetarea palpitantei reprezentaţii din urmă cu un an,

când fugisem de biata Miss Hunt la Wiesbaden. De data aceasta tot ţinutul din jurul nostru era o pustietate înzăpezită şi este greu de imaginat care ar fi fost exact ţinta călătoriei plănuite de mine. Tocmai ne întorseserăm din prima noastră plimbare de după-amiază cu Mademoiselle, şi eu clocoteam de ură şi neputinţă. Reuşisem să-l conving pe smeritul Serghei să-mi împărtăşească supărarea. Să ţii piept unei limbi nefamiliare (cunoştinţele noastre de franceză se limitau la câteva expresii folosite în casă) şi pe deasupra să ni se mai tulbure şi tabieturile noastre dragi era peste putinţă de îndurat. *La bonne promenade* pe care ne-o promisese s-a dovedit a fi o plicticoasă plimbărică pe lângă casă, unde zăpada fusese curăţată şi pământul îngheţat fusese presărat cu nisip. Ne obligase să ne punem pe noi lucruri pe care nu le purtam niciodată, nici în zilele cele mai geroase – nişte jambiere şi capişoane oribile care ne stânjeneau mişcările. Ne-a oprit când l-am incitat pe Serghei să exploreze mormanele pufoase şi netede de zăpadă care vara erau ronduri cu flori. Nu ne-a lăsat să umblăm pe sub sistemul de ţurţuri uriaşi ca tuburile unei orgi, agăţaţi de streşini şi strălucind magnific în lumina soarelui palid. Şi a respins, considerând-o *nedemnă*, una din distracţiile mele preferate (născocite de Miss Robinson) – să stau întins pe burtă pe o săniuţă căptuşită cu pluş, legată în faţă cu o bucată de sfoară, de care o mână acoperită cu o mănuşă de piele cu un deget mă trăgea de-a lungul unei poteci acoperite cu zăpadă, pe sub copacii albi, în timp ce Serghei şedea pe o a doua sanie, tapiţată cu pluş roşu, ataşată de săniuţa mea albastră, iar eu vedeam în faţa mea călcâiele a doua cizme de pâslă păşind foarte repede cu vârfurile uşor îndoite şi când o talpă, când cealaltă aluneca pe o porţiune aspră de gheaţă. (Mâna şi picioarele aparţineau lui Dmitri, grădinarul nostru cel mai bătrân şi cel mai scund, iar poteca era aleea de stejari tineri care pare să fi fost artera principală a primei mele copilării.)

I-am expus fratelui meu un plan răutăcios şi l-am

convins să-l accepte. Îndată ce ne-am întors de la plimbare, am lăsat-o pe Mademoiselle bufnind pe scara de la vestibul şi am dat buzna înăuntru, lăsându-i impresia că aveam de gând să ne ascundem într-o încăpere îndepărtată. De fapt, am alergat până ce am ajuns în cealaltă parte a casei şi apoi am ieşit din nou în grădină prin verandă. Marele danez mai sus menţionat tocmai se lupta cu un nămete, dar, nehotărându-se pe care dintre picioarele din spate să-l ridice din zăpadă, ne-a zărit între timp şi imediat ni s-a alăturat într-un galop vesel.

Toţi trei am urmat o cărare foarte uşoară şi, după ce am înotat prin troiene mai mari, am ajuns la drumul ce ducea în sat. Între timp soarele apusese. Întunericul se lăsă ciudat de repede. Fratele meu declară că îi e frig şi a obosit, dar eu l-am mânat mai departe şi în cele din urmă l-am convins să se suie pe spinarea câinelui (singurul membru al formaţiei care încă se mai distra). Am mers mai mult de două verste, luna răspândea o lumină fantastică şi fratele meu, complet amuţit, începuse să cadă tot mereu de pe câinele pe care era cocoţat, când Dmitri a apărut cu un felinar şi ne-a dus acasă. „Zăpăciţilor, zăpăciţilor”, zbiera turbată Mademoiselle de pe verandă. Ne-am strecurat pe lângă ea fără să scoatem o vorbă. Fratele meu a izbucnit în plâns şi s-a predat. Marele danez, al cărui nume era Turka, s-a întors la treaba de la care fusese deranjat, având ca obiect îndatoritoarele şi instructivele mormane de zăpadă din jurul casei.

4

În copilărie ştim foarte multe despre mâini, deoarece ele sunt însufleţite şi se mişcă la nivelul staturii noastre; Mademoiselle avea nişte mâini neplăcute din cauza lustrului ca de broască al pielii întinse, presărate cu pete maro echimotice. Înainte de a veni ea, nicio persoană străină nu mă mângâiase pe faţă. De cum a apărut, Mademoiselle m-a luat prin surprindere, mângâindu-mă pe obraz ca o manifestare spontană de afecţiune. Îmi reamintesc toate ticurile ei când mă gândesc la acele mâini. Obiceiul de a descoji creioanele, în loc să le ascută,

ţinând vârfurile spre sânii ei imenşi şi sterpi, înveşmântaţi în lână verde. Felul în care îşi introducea degetul mic în ureche şi-l făcea să vibreze foarte rapid. Ritualul oficiat ori de câte ori îmi dădea un caiet nou. Întotdeauna gâfâia un pic, cu gura întredeschisă, emiţând într-o succesiune rapidă o serie de sufluri astmatice în timp ce deschidea caietul pentru a-i aranja marginea; adică imprima puternic pe el o linie verticală cu unghia de la degetul mare, îndoia marginea foii, apăsa, îi dădea drumul, o netezea cu podul palmei, după care caietul era iute răsucit şi aşezat în faţa mea, gata de a fi folosit. Urma un nou toc; întotdeauna îi umezea peniţa lucitoare susurând din buze înainte de a-l cufunda în cristelniţa cu cerneală. Apoi, bucurându-se de fiecare trăsătură a fiecărei litere curate (mai ales pentru că terminasem caietul anterior într-o mizerie totală), gravam cu infinită grijă cuvântul *Dictée*, în timp ce Mademoiselle cotrobăia prin colecţia ei de teste de ortografie după un pasaj solid, dificil.

5

Între timp decorul se schimbă. Copacul plin de promoroacă şi uriaşul troian de zăpadă cu gaura lui gălbuie fuseseră curăţate de un servitor tăcut. După-amiaza de vară este însufleţită de nori repezi care înfruntă albastrul cerului. Pe cărările grădinii se mişcă umbre cu ochi. Brusc, lecţia ia sfârşit şi Mademoiselle ne citeşte pe veranda unde rogojinile şi scaunele împletite degajă un miros tare, de paie, în zăpuşeala din aer. Pe policioarele albe de la ferestre şi pe băncile lungi de sub ele, acoperite cu stambă imprimată decolorată, razele de soare se frâng în giuvaiere geometrice, după ce trec prin romburile şi pătratele vitraliilor. E ora când Mademoiselle este în forma cea mai bună.

Câte volume ne-a citit ea pe veranda aceea! Glasul ei firav continua să murmure, fără a-şi domoli ritmul, fără cea mai vagă ezitare, o splendidă maşinărie de citit total independentă de tuburile ei bronhice bolnave. Pe toate le-am ascultat: *Les Malheurs de Sophie*, *Le Tour du Monde en Quatre-Vingts Jours*, *La Petite Chose*, *Les Misérables*,

Le Comte de Monte Cristo şi multe altele. Şedea acolo eliberându-şi glasul din temniţa neclintită a propriei persoane, în afară de buze, una dintre bărbii, cea mai mică, dar cea adevărată, era singurul detaliu mobil al trupului ei voluminos ca al unui Buddha. Pince-nez-ul cu rame negre reflecta veşnicia. Din când în când, o muscă se aşeza pe fruntea severă şi imediat cele trei cute ale ei ţâşneau laolaltă în sus ca trei alergători sărind peste trei garduri. Dar expresia feţei nu se modifica niciodată – acea faţă pe care am încercat deseori s-o zugrăvesc în caietul meu de schiţe, căci simetria ei simplă şi senină reprezenta o tentaţie mult mai puternică pentru creionul meu desenând pe furiş decât vaza cu flori sau raţa împăiată de pe masa din faţa mea, pe care trebuia să le desenez.

Dintr-odată, atenţia mea hălăduia şi mai departe şi poate că abia atunci puritatea unică a glasului ei ritmic îşi împlinea adevărata menire. Priveam un copac şi foşnetul frunzelor lui împrumuta acel ritm. Egor se învârtea printre bujori. O codobatură făcea câţiva paşi, apoi se oprea de parcă şi-ar fi amintit brusc ceva, apoi pleca mai departe, bătând din coadă pentru a-şi confirma parcă numele. Apărând nu se ştie de unde, un fluture Polygonia se instala pe prag, scăldat în lumina soarelui, cu aripile roşcate şi unghiulare întinse, închizându-le brusc, numai ca să-şi arate minuscula iniţială scrisă parcă cu creta pe partea interioară neagră şi la fel de brusc îşi lua din nou zborul. Dar cea mai constantă sursă de încântare din timpul acelor lecturi era modelul de arlechin al geamurilor colorate înserate într-un cadru văruit de ambele părţi ale verandei. Privită prin aceste sticle magice, grădina părea ciudat de încremenită şi izolată. Dacă priveai prin sticla albastră, nisipul devenea cenuşă, iar pe cerul tropical înotau copaci ca de cerneală. Galbenul crea o lume de chihlimbar în infuzia de ceai foarte tare a razelor de soare. Roşul făcea frunzişul să picure stropi de întuneric rubiniu pe o cărare roz. Verdele îmbiba verdeaţa într-un verde şi mai verde. Şi când, după atâta bogăţie, te întorceai spre un mic pătrat de sticlă normală, insipidă, cu ţânţarul lui singuratic sau

cu un ditamai ţânţăroi şchiop, era ca şi cum ai lua o înghiţitură de apă când nu ţi-e sete şi vedeai o banală bancă albă sub nişte copaci familiari. Dar dintre toate ferestrele, acesta este geamul prin care în anii următori nostalgia secătuită va tânji să privească.

Mademoiselle n-a aflat niciodată câtă putere avea şuvoiul regulat al glasului ei. Impresiile pe care şi le-a exprimat ulterior au fost cu totul altele. „Ah!”, ofta ea, „*comme on s-aimait* – cât ne iubeam! Minunatele zile de odinioară din *le chiteau*! Păpuşa de ceară moartă pe care am îngropat-o odată sub stejar! (Nu-i adevărat – era o păpuşă grotescă de genul păpuşii Golliwogg din cărţile pentru copii americani din acea vreme.) Ţineţi minte când tu şi Serghei aţi fugit şi m-aţi lăsat poticnindu-mă şi zbierând în adâncul pădurii! (Exagerat!). Ah, *la fessée que je vous ai flanquée* – Ah, şi ce bătaie v-am tras! (A încercat într-adevăr să mă pălmuiască o dată, dar tentativa n-a mai fost repetată niciodată.) *Votre tante*, *la Princesse*, pe care ai lovit-o cu pumnuleţul pentru că a fost grosolană cu mine! (Nu-mi amintesc.) Şi cum îmi spuneai la ureche micile tale necazuri de copil! (Niciodată!) Şi cotlonul din camera mea în care îţi plăcea să te cuibăreşti fiindcă acolo era cald şi te simţeai în siguranţă!”

Camera Mademoisellei – atât cea de la ţară, cât şi cea de la oraş – era pentru mine un loc straniu – un fel de seră ce adăpostea o plantă cu frunze groase, impregnată cu un miros greu, de urină. Deşi când eram mici era situată alături de camera noastră, nu părea să aparţină casei noastre plăcute, bine aerisite. În ceaţa aceea bolnăvicioasă, duhnind, printre alte efluvii mai dense, de mirosul cafeniu de coajă de măr oxidată, flacăra lămpii abia pâlpâia, şi pe masa de scris licăreau obiecte ciudate: o cutie de lac cu beţişoare de lemn dulce, din care hăcuia cu briceagul ei segmente negre pe care şi le vâra sub limbă ca să se topească; o carte poştală ilustrată înfăţişând un lac şi un castel presărat cu stele ca nişte perle în chip de ferestre; o minge îndesată alcătuită din bucăţi de poleială strâns rulate, provenite de la ciocolatele pe care le

consuma noaptea; fotografii ale nepotului de soră care murise, a mamei lui care îşi semnase poza *Mater Dolorosa* şi a unui anume Monsieur de Marante, care fusese silit de familie să se însoare cu o văduvă bogată.

Dominându-le pe toate celelalte era o fotografie într-o ramă fantezi încrustată cu granate; un portret trei sferturi înfăţişând o tânără brunetă şi zveltă, îmbrăcată cu o rochie strânsă pe corp, cu ochi cutezători şi un păr extrem de bogat. „Aveam o coadă groasă cât braţul meu şi lungă până la glezne”, comenta melodramatic Mademoiselle. Căci aceea era ea – dar în zadar cercetau ochii mei silueta ei familiară, încercând să extragă din ea graţioasa făptură pe care o cuprinsese odinioară. Descoperirile pe care le făcuserăm îngroziţi fratele meu şi cu mine n-au făcut decât să sporească dificultăţile acestei sarcini; iar adulţii care priveau în timpul zilei o Mademoiselle bine înfofolită nu vedeau niciodată ceea ce vedeam noi, copiii, când, trezită din somn de unul dintre noi care urla fiindcă visase urât, cu părul despletit, cu lumânarea în mână, într-un capot roşu ca sângele pe care sclipea o dantelă aurie care nu-i acoperea integral masa tremurătoare de carne, cadaverica Jezabel din piesa absurdă a lui Racine dădea buzna în picioarele goale în camera noastră.

Toată viaţa am adormit greu. Oamenii din trenuri care-şi pun ziarul deoparte, îşi încrucişează stupid braţele şi încep imediat, cu o familiaritate jignitoare, să sforăie mă uimesc în aceeaşi măsură ca individul neinhibat care defechează confortabil în prezenţa altuia care flecăreşte în timp ce face baie sau ca individul care participă la uriaşe demonstraţii sau se înscrie într-un sindicat pentru a se pierde în el. Somnul este cea mai imbecilă frăţietate din lume, cu cele mai grele îndatoriri şi cele mai primitive ritualuri. Este o tortură mentală care mi se pare degradantă. Încordarea şi istovirea pe care le produce creaţia mă silesc deseori, din păcate, să înghit o pastilă cu efect puternic care îmi oferă un ceas sau două de cumplite coşmaruri sau chiar mă obligă să accept alinarea comică a

unei moţăieli în miezul zilei, ca un crai senil împleticindu-se spre cel mai apropiat *eutanasium*; dar pur şi simplu nu mă pot obişnui cu trădarea nocturnă a raţiunii, a umanităţii, a geniului. Oricât de obosit aş fi, simt o repulsie inexprimabilă faţă de răscolitoarea despărţire de conştiinţă. Îl urăsc pe Somnus, acest călău cu mască neagră care-mi pune capul pe butuc; şi, dacă pe parcursul anilor, apropiindu-se o dezintegrare mult mai meticuloasă şi mai ridicolă, care în nopţile de acum – mărturisesc – reduce mult groaza rutinei somnului, m-am obişnuit atât de mult cu chinul premergător somnului, încât aproape că mă fălesc când familiara secure iese la iveală din marea cutie de contrabas căptuşită cu catifea, la început nu beneficiam de asemenea mângâiere sau apărare: nu aveam nimic – doar lumina simbolică a candelabrului potenţial strălucitor din camera Mademoisellei, a cărei uşă, conform recomandărilor medicului familiei (Vă salut, domnule doctor Sokolov!) rămâne uşor întredeschisă. Scânteierile lui verticale (pe care lacrimile de copil le puteau transforma în strălucitoare raze de compasiune) reprezentau ceva de care mă puteam agăţa, întrucât în bezna totală capul mi se învârtea şi mintea îmi aluneca într-o parodie a luptei cu moartea.

Seara de sâmbătă era sau ar fi trebuit să fie aşteptată cu bucurie, pentru că era seara când Mademoiselle, care aparţinea şcolii clasice de igienă şi considera maniile englezeşti – *Ies toquades anglaises* – doar o sursă de răceli, îşi permitea primejdiosul lux al unei băi săptămânale, îngăduind astfel un răgaz mai lung privirii mele fugare.

Ne mutaserăm între timp în casa de la oraş, o clădire în stil italian din granit finlandez, construită de bunicul pe la 1885, cu fresce florale deasupra ultimului etaj şi cu un bovindou la etajul al doilea, în St. Petersburg (acum Leningrad), strada Morskaia (acum strada Herzen) nr. 47. Copiii ocupau etajul al treilea. În 1908, anul comentat aici, încă mai împărţeam o cameră de copii cu fratele meu. Baia repartizată Mademoisellei se afla la capătul unui coridor în

formă de Z, la vreo douăzeci de bătăi de inimă distanţă de patul meu şi, zbuciumându-mă între groaza întoarcerii ei premature de la baie, în dormitorul ei luminat de lângă camera noastră, şi invidia faţă de fratele meu care respira regulat, şuierând uşor în spatele paravanului care ne despărţea, nu reuşeam niciodată cu adevărat să profit de acest răgaz suplimentar pentru a adormi repede, în timp ce o crăpătură în întuneric încă mai reţinea o frântură din mine în neant. În cele din urmă, se auzeau paşii implacabili înaintând greoi pe coridor şi făcând să vibreze deznădăjduit pe etajera lui vreun obiect de sticlă, care împărţise veghea cu mine.

Acum a intrat în cameră. Un schimb alert de valori ale luminii mă anunţă că lumânarea de pe noptiera ei preia funcţia ciorchinelui de becuri din tavan, care, după două ţăcănituri, mai degajă încă două licăriri, una naturală, apoi una supranaturală, şi se stinge de tot după încă un ţăcănit. Fascicolul meu de lumină încă există, dar a devenit bătrân şi palid şi pâlpâie ori de câte ori Mademoiselle face patul să scârţâie, mişcându-se. Căci încă o mai aud. Acum se aude foşnetul argintiu rostind „Suchard”; apoi hârş-hârş-hârş, un cuţit pentru fructe tăind foile publicaţiei *La Revue des Deux Mondes*. Începe o perioadă de declin: citeşte Bourget. Niciun cuvânt de-al lui nu va supravieţui. Condamnarea se apropie. Sunt pradă disperării, luptându-mă să atrag somnul, deschizând ochii la fiecare câteva secunde pentru a controla licărirea tot mai firavă şi închipuindu-mi paradisul ca pe un loc unde un vecin care n-are somn citeşte o carte fără sfârşit, la lumina unei lumânări veşnice.

Se petrece inevitabilul: etui-ul pince-nez-ului se închide cu un ţăcănit, revista foşneşte pe marmura noptierei şi Mademoiselle suflă vijelios cu buzele ţuguiate; prima încercare eşuează, o flăcăruie buimacă se agită, apoi se micşorează; urmează un al doilea atac, şi lumina dispare. În acea beznă neagră ca smoala îmi pierd reperele, patul meu pare să plutească încet, panica mă face să mă ridic în capul oaselor privind în gol; în cele din

urmă, ochii mei acomodaţi cu întunericul desluşesc printre formele familiare plutitoare, câteva contururi vagi mai preţioase care hoinăresc într-o amnezie fără ţel până ce, revenindu-le pe jumătate memoria, se stabilesc la forma cutelor întunecate ale perdelelor de la geamuri, în spatele cărora luminile de pe stradă licăresc în depărtare.

Cât de străine de frământările nopţii erau palpitantele dimineţi ale St. Petersburg-ului, când primăvara acrită, cruntă şi tandră, umedă şi fermecătoare, expedia gheaţa fărâmată pe Neva strălucitoare ca marea! Acoperişurile sclipeau. Zloata de pe stradă căpăta o nuanţă bogată de albastru-purpuriu pe care n-am mai văzut-o nicăieri de atunci. În acele zile magnifice *on allait se promener en équipage* – o expresie a vechii lumi, curentă în mediul nostru. Mi-e uşor să retrăiesc bucuria schimbării *poluşubok*-ului cu căptuşeală groasă, lung până la genunchi şi cu gulerul cald din blană de biber, cu scurta bleumarin cu nasturi de alamă cu ancore. În landoul deschis, sunt legat prin adâncitura unui pled de ocupanţii mai interesantului loc din spate, maiestuoasa Mademoiselle şi victoriosul Serghei, cu faţa mânjită de lacrimi, căci tocmai ne luaserăm la harţă. Îi trag din când în când câteva picioare, sub acoperământul comun, până ce Mademoiselle îmi spune cu un glas aspru să mă potolesc. Alunecăm pe lângă vitrina bijuteriei Fabergé, ale cărei monstruozităţi minerale, troici cu pietre preţioase cocoţate pe ouă de struţ din marmură şi alte obiecte asemănătoare, foarte apreciate de familia imperială, erau pentru ai noştri simboluri ale unui lux ţipător şi grotesc. Bat clopotele, primul fluture Brimstone zboară pe deasupra bolţii palatului, peste o lună ne vom întoarce la ţară; şi, ridicându-mi privirea, văd atârnate pe sfori, de la o faţadă de casă la alta, sus, deasupra străzii, stindarde mari, bine întinse, semitransparente, umflându-se, cu cele trei benzi late – roşu-pal, albastru-pal şi doar pal – cărora soarele şi umbrele zburătoare ale norilor le zădărnicesc orice legătură prea evidentă cu o sărbătoare naţională, dar fără îndoială celebrând acum, în cetatea amintirii, esenţa

acelei zile de primăvară, clipoceala noroiului, începutul oreionului, pasărea exotică zburlită, cu un ochi injectat, de pe pălăria Mademoisellei.

A stat la noi şapte ani, lecţiile rărindu-se cu timpul şi firea ei devenind tot mai irascibilă. Şi totuşi părea ca o stâncă a neîndurătoarei permanenţe în comparaţie cu fluxul şi refluxul de guvernante englezoaice şi preceptori ruşi care s-au vânturat prin casa noastră. Fusese în relaţii proaste cu toţi. Vara se întâmpla rareori să fie la masă mai puţin de cincisprezece persoane şi când, la zilele de naştere, numărul lor se ridica la treizeci sau chiar mai mult, problema locurilor la masă devenea una deosebit de arzătoare pentru Mademoiselle. Unchi şi mătuşi şi veri soseau în asemenea zile de la moşiile învecinate, venea şi medicul satului în şareta lui, iar pe învăţător îl auzeai suflându-şi nasul în holul rece, unde trecea de la o oglindă la alta cu un buchet mai mult verde, umed, foşnitor, de mărgăritare sau ţinând în pumn un bucheţel fragil cu albăstrele de culoarea cerului.

Dacă Mademoiselle era cumva aşezată prea departe, la capătul imensei mese, şi mai ales dacă în faţa ei avea întâietate vreo rudă săracă aproape la fel de grasă ca ea (*„Je suis une sylphide à côté d'elle"*[30], spunea Mademoiselle ridicând din umeri în semn de dispreţ), atunci, simţindu-se jignită, îşi schimonosea gura într-un aşa-zis zâmbet ironic, iar când vreun vecin naiv îi întorcea zâmbetul, scutura repede din cap, ca şi cum s-ar fi trezit dintr-o meditaţie profundă, afirmând: *„Excusez-moi, je souriais à mes tristes pensées" 2*.

Şi, de parcă natura n-ar fi dorit s-o cruţe de niciun motiv de hipersensibilitate, era şi tare de urechi. Uneori, la masă, noi, băieţii, observam brusc două lacrimi mari prelingându-se pe obrajii plini ai Mademoiselleei. „Nu mă băgaţi în seamă", spunea ea în şoaptă şi continua să mănânce până ce lacrimile neşterse o orbeau; atunci, cu un sughiţ sfâşietor, se ridică şi

1. Culmea (în fr. În orig.).

30 Plouă mereu în Elveţia (în fr. în orig.).

Ieşea împleticindu-se din sufragerie. Treptat, adevărul ieşea la iveală. Să zicem, de pildă, că se discuta la masă despre vasul de război comandat de unchiul meu şi ea percepea toată povestea ca pe o înţepătură răutăcioasă la adresa scumpei ei Elveţii, care nu avea flotă de război. Sau o apuca plânsul pentru că îşi închipuia că, ori de câte ori se vorbea franţuzeşte, jocul era încercarea deliberată de a o împiedica pe ea să îndrume şi să ornamenteze conversaţia. Sărmana de ea, era atât de nervoasă şi de grăbită să domine conversaţia inteligibilă de la masă înainte de a se reveni la rusă, încât nu era de mirare că rata replicile.

„Dar Parlamentul dumneavoastră, domnule, cum se mai descurcă?” izbucnea ea deodată vioaie din capătul de masă unde şedea, provocându-l pe tata, care, după o zi de hărţuială, nu era prea dornic să comenteze probleme de stat cu o persoană ciudat de ireală, care n-avea habar de ele şi nici n-o interesau. Crezând că se vorbea despre muzică, bolborosea: „Dar şi tăcerea poate îi frumoasă”. „Vai, dar într-o seară, într-o vale pustie din Alpi, *am auzit* efectiv Liniştea”. Asemenea elanuri, mai ales când surzenia ei tot mai acută o făcea să răspundă unor întrebări pe care nu le punea nimeni, aveau drept urmare o tăcere penibilă, şi nu declanşarea spectaculoasă a unei *causerie* vioaie.

Şi zău că franceza ei era minunată! Ce rost mai avea să strâmbi din nas fiindcă avea o fire posacă, idei banale şi o cultură superficială când graiul ei presărat cu perle era ca un susur, ca o sclipire şi la fel de nevinovat de semnificaţii ca păcătoasele aliteraţii ale pioaselor versuri scrise de Racine? Din cărţile aflate în biblioteca tatii, şi nu din bagajul ei limitat de cunoştinţe, am învăţat să apreciez poezia autentică; şi totuşi ceva din limpezimea şi strălucirea graiului ei a avut asupra mea un efect deosebit de înviorător, ca sărurile acelea scânteietoare folosite pentru purificarea sângelui. De aceea mă întristez imaginându-mi acum ce trebuie să fi simţit îndurerata Mademoiselle văzând cum se pierde, fiind prea puţin

preţuit, glasul de privighetoare care ieşea din trupul ei de elefant. A stat la noi mult timp, mult prea mult, nădăjduind cu încăpăţânare într-un miracol ce o va transforma într-un fel de Madame de Rambouillet care să ţină sub vraja ei strălucitoare poeţi, prinţi şi oameni de stat, într-un *salon* cu mobile aurite şi tapiserii de mătase.

Ar fi continuat să spere, dacă n-ar fi apărut Lenski, un tânăr preceptor rus, cu ochi blânzi şi miopi şi opinii politice ferme, care fusese angajat să ne instruiască asupra unor subiecte variate şi să participe la distracţiile noastre. Avusese mai mulţi predecesori, şi niciunul nu-i plăcuse Mademoisellei, dar el, după cum se exprima ea, a fost „Ze *comble*”[31]. Deşi îl venera pe tata, Lenski nu putea înghiţi anumite aspecte ale gospodăriei noastre, ca de pildă valeţii şi limba franceză, pe aceasta din urmă considerând-o o convenţie aristocratică de niciun folos în casa unui liberal. Pe de altă parte, Mademoiselle decretase că Lenski îi răspundea la întrebările ei directe cu scurte bombăneli (pe care încerca să le germanizeze, în lipsa unei limbi mai potrivite) nu pentru că nu înţelegea franceza, ci pentru că voia s-o insulte în faţa tuturor.

Parcă o aud şi o văd pe Mademoiselle, cerându-i pe un ton dulce, dar cu o tremurătură de rău augur a buzei superioare, să-i dea coşul cu pâine; şi la fel, parcă îl aud şi-l văd pe Lenski, continuând să-şi soarbă supa neabătut şi nefranţuzeşte; în cele din urmă, cu un biciuitor, *pardon, monsieur*”, Mademoiselle se repezea pe deasupra farfuriei lui, să înşface iute coşul cu pâine şi se retrăgea cu un *Merci*!” atât de ironic, încât urechile pleoştite ale lui Lenski se făceau roşii ca muşcatele. „Bruta! Jigodia! Nihilistul!” izbucnea ea mai târziu în camera ei – care nu mai era alături de a noastră, deşi la acelaşi etaj.

Dacă se întâmpla ca Lenski să coboare sprinten scara, în timp ce ea urca greoi şi se oprea gâfâind astmatic la fiecare zece trepte (căci micul lift hidraulic al casei noastre din St. Petersburg refuza în mod constant şi destul

31 Celei care a ştiut întotdeauna să se facă iubită şi nu va şti niciodată să

de jignitor să funcţioneze), Mademoiselle susţinea că se ciocnise de ea intenţionat, o împinsese, o doborâse şi parcă-l şi vedeam călcând în picioare trupul ei lungit pe jos. Pleca de la masă din ce în ce mai frecvent, şi desertul pe care-l rata era trimis diplomatic după ea. Din camera ei aflată la celălalt capăt al casei îi scria o scrisoare de şaisprezece pagini mamei, care, urcând repede la ea, o găsea făcându-şi bagajele, cu dramatism. Şi, într-o bună zi, a fost lăsată să continue să-şi facă bagajele.

7

Mademoiselle s-a întors în Elveţia. A izbucnit Primul Război Mondial, apoi Revoluţia. La începutul anilor douăzeci, la mult timp după ce corespondenţa noastră începuse să lâncezească, printr-o întâmplare fericită a vieţii în exil am ajuns să vizitez Lausanne împreună cu un prieten de la colegiu şi m-am gândit s-o caut pe Mademoiselle, în ideea că mai era în viaţă.

Era. Mai corpolentă ca oricând, cu părul cărunt şi aproape total surdă, m-a întâmpinat cu o manifestare tumultuoasă de afecţiune. În loc de poza cu Chiteau de Chillon, era una cu o troică în culori ţipătoare. Vorbea cu atâta căldură despre viaţa ei în Rusia, de parcă ar fi fost patria ei pierdută. Şi, într-adevăr, am descoperit în apropierea casei ei o întreagă colonie de bătrâne guvernante elveţiene asemenea ei. Grupate în acelaşi loc, cuprinse permanent de freamătul unei competiţii de amintiri, alcătuiau o mică insulă într-un mediu care le devenise străin. Prietena de suflet a Mademoisellei era acum mumificată Mile Golay, fosta guvernantă a mamei, încă pedantă şi pesimistă la cei optzeci şi cinci de ani ai ei; rămăsese în familia noastră mult timp după ce mama se căsătorise şi se întorsese în Elveţia doar cu doi ani înaintea Mademoisellei, cu care nu era în termeni buni când trăiau amândouă sub acelaşi acoperiş. Întotdeauna te simţi în trecut mai în largul tău, fapt care explică în parte iubirea postumă a acelor doamne patetice pentru o ţară îndepărtată şi – ca să fim absolut cinstiţi – destul de înfricoşătoare, pe care ele n-o cunoscuseră de fapt

niciodată cu adevărat şi în care niciuna nu fusese prea fericită.

Întrucât nu era posibilă nicio conversaţie din cauza surzeniei Mademoisellei, prietenul meu şi cu mine ne-am hotărât să-i aducem a doua zi aparatul pe care am înţeles că nu-şi putea permite să şi-l procure. Şi-a fixat la început greşit stânjenitorul obiect, dar nici nu şi-l pusese bine că s-a şi întors spre mine cu o privire uluită, minunându-se cu lacrimi de fericire în ochi. Se jura că auzea fiecare cuvânt, fiecare şoaptă a mea. Nu le auzise pentru că, având îndoielile mele, nu rostisem nicio vorbă. Dacă aş fi rostit vreuna, i-aş fi spus să-i mulţumească prietenului meu care plătise aparatul. Oare auzise atunci liniştea, acea Linişte Alpină despre care vorbise în trecut? în acel trecut se minţise pe ea însăşi; acum mă minţea pe mine.

Înainte de a pleca spre Basel şi Berlin, s-a întâmplat să mă plimb de-a lungul lacului în noaptea aceea rece şi ceţoasă. Undeva, o lumină singuratică dilua vag întunericul şi transforma ceaţa într-o burniţă vizibilă. *Jlpleut toujours en Suisse" 1* – fusese una dintre remarcile întâmplătoare care o făcuseră odinioară pe Mademoiselle să plângă. Dedesubt, o unduire amplă, aproape un val şi ceva vag alb îmi atraseră privirea. Apropiindu-mă de apa care clipocea, am văzut ce era – un lebădoi bătrân, o vietate mare, preistorică parcă, bizară, care făcea eforturi ridicole să se cocoaţe într-o barcă acostată la mal. Nu izbuti. Fluturarea de aripi, greoaie şi neputincioasă, sunetul alunecos pe care-l producea izbindu-se de barca ancorată care se legăna şi împroşca apă, licărirea lipicioasă a umflăturii întunecate în locul unde capta lumina – totul păru pentru o clipă încărcat de acea stranie semnificaţie ataşată se facă uitată (în fr. În orig.).

uneori în vis unui deget apăsat pe nişte buze mute şi apoi arătând spre ceva ce visătorul nu apucă să desluşească înainte de a se trezi speriat. Dar, deşi am uitat curând acea noapte lugubră, ciudat, dar tocmai acea noapte, acea imagine multiplă – tremurul, lebădoiul, umflătura – mi-a apărut prima în minte, doi ani mai târziu,

când am aflat că Mademoiselle murise.

Toată viaţa se simţise nefericită; nefericirea era elementul ei nativ; fluctuaţiile ei, diversele ei profunzimi, numai ele îi dădeau impresia de mişcare şi de viaţă. Ceea ce mă supără este că sentimentul nefericirii, fără nimic altceva, nu este suficient pentru a crea un suflet permanent. Enorma şi posaca mea Mademoiselle este foarte potrivită pe pământ, dar imposibilă în eternitate. Oare am salvat-o de ficţiune? Cu o clipă înainte ca ritmul pe care-l aud să şovăie şi să dispară, mă surprind întrebându-mă dacă nu cumva, în anii în care am cunoscut-o, nu mi-a scăpat ceva din ea care o definea mult mai bine decât bărbiile, ticurile sau chiar franceza ei – ceva poate înrudit cu acea ultimă privire pe care i-am aruncat-o, cu minciuna surâzătoare de care se folosise pentru a mă vedea plecând încântat de mărinimia mea sau de acel lebădoi al cărui chin era mult mai aproape de adevărul artistic decât coborârea lentă a braţelor palide ale unei balerine; pe scurt, ceva ce am fost în stare să apreciez abia după ce obiectele şi fiinţele pe care le-am iubit cel mai mult la adăpostul copilăriei mele se prefăcuseră în scrum sau fuseseră împuşcate în inimă.

Există un apendix la povestea Mademoisellei. Când am scris-o prima oară nu aflasem de câteva uluitoare supravieţuiri. Astfel, în 1960, vărul meu din Londra, Peter de Peterson, mi-a spus că dădaca lor englezoaică, deja bătrână în ochii mei în 1904, la Abbazia, avea pe atunci peste nouăzeci de ani şi era sănătoasă; n-am ştiut nici că guvernanta celor două surori mai mici ale tatii, Mile Bouvier (ulterior Mme Conrad) i-a supravieţuit tatii cu aproape o jumătate de secol. Venise în casa lor în 1889 şi stătuse şase ani, fiind ultima dintr-o serie de guvernante. Un mic şi frumos album alcătuit în 1895 de Ivan de Peterson, tatăl lui Peter, înfăţişează diverse întâmplări de la Batovo într-o vignietă deasupra căreia era scris de mâna tatii: „A *celle qui a toujours su se faire aimer et qui ne saura jamais se faire oublier*”[32]; au fost anexate

32 Aparţinând bibliotecii Universităţii Oxford, reamenajată de Sir

semnăturile a patru tineri Nabokovi şi a trei dintre surorile lor, Natalia, Elisaveta şi Nadejda, precum şi a soţului Nataliei, a micului lor fiu Mitik, a celor două verişoare şi a lui Ivan Alexandrovici Tihotki, preceptorul rus. Şaizeci şi cinci de ani mai târziu, la Geneva, sora mea Elena a descoperit-o pe Mme Conrad, pe atunci în cel de-al zecelea deceniu de viaţă. Matusalemica doamnă, sărind peste o generaţie, a confundat-o cu naivitate pe Elena cu mama noastră, apoi cu o fată de optsprezece ani care venea deseori împreună cu Mile Golay de la Vira la Batovo, în acele timpuri de demult, a căror lungă rază de lumină găseşte atâtea căi ingenioase de a ajunge până la mine.

Capitolul 6

1

Într-o dimineaţă de vară, în legendara Rusie a copilăriei mele, primul lucru asupra căruia deschideam ochii când mă trezeam era crăpătura dintre jaluzelele albe dinăuntru. Dacă prin ea se zărea o paloare apoasă, mai bine nu îi deschideai, fiind astfel cruţat de vederea unei zile posomorâte, pozând pentru a fi fotografiată într-o băltoacă. Dintr-un fascicol de lumină întunecată, deduceai cerul plumburiu, nisipul îmbibat cu apă, terciul de flori maro strivite sub lilieci – şi acea frunză turtită, roşcată (prima victimă a anotimpului) lipită de o bancă udă din grădină.

Dar, dacă prin crăpătură se zărea o dungă lungă sclipind ca roua, mă grăbeam să ofer ferestrei ocazia de a-şi revărsa comoara. Dintr-odată, camera era despicată în lumini şi umbre. Frunzişul mestecenilor mişcându-se în lumina soarelui avea nuanţa de verde translucid a strugurilor şi în contrast cu el era catifeaua întunecată a brazilor pe un fond albastru extraordinar de intens, cum n-am mai văzut decât mulţi ani mai târziu în zona montană din Colorado.

De la vârsta de şapte ani, tot ce simt în legătură cu un dreptunghi alcătuit de cadrul luminii soarelui este dominat de o unică pasiune. Dacă primul lucru spre care-

---

Thomas Bodley (1545-1613), diplomat şi erudit englez.

mi îndrept privirea este soarele, primul meu gând se îndreaptă spre fluturii pe care-i va zămisli. Incidentul de la care a pornit a fost destul de banal. Pe caprifoiul ce atârna pe speteaza sculptată a unei bănci din faţa intrării principale, îngerul meu păzitor (ale cărui aripi seamănă cu cele ale arhanghelului Gavril pictat de Fra Angelico, exceptând purgatoriul florentin) mi-a arătat un vizitator de elită, o vietate splendidă, galben-pal cu pete negre, cu franjuri albastre şi câte o bulină de cinabru deasupra fiecărei cozi negre tivite cu roşu de crom. În timp ce examina floarea plecată pe care stătea agăţat cu corpul său acoperit de puf, uşor încovoiat, continua să zvâcnească fără astâmpăr din marile aripi, şi eu l-am dorit cu atâta ardoare cum nu mai dorisem nimic până atunci. Sprintenul Ustin, instalatorul casei noastre de la oraş, care dintr-un motiv comic (pe care-l explic în altă parte) s-a întâmplat să stea cu noi la ţară în vara aceea, a izbutit în cele din urmă să-l prindă în şapca mea, după care a fost transferat, cu şapcă cu tot, într-un şifonier unde Mademoiselle a aşteptat cu drag ca naftalina dinăuntru să-l omoare peste noapte. Totuşi, în dimineaţa următoare, când a descuiat şifonierul ca să ia ceva din el, drăguţul meu Swallowtail i-a zburat în faţă cu un foşnet puternic şi apoi s-a îndreptat spre fereastra deschisă şi curând nu mai era decât o pată aurie plonjând şi plutind, înălţându-se spre răsărit, peste păduri şi tundră, spre Vologda, Viatka şi Perm, dincolo de lanţul uscăţiv al Uralilor până la Iakutk şi Verknie Kolimsk, de la Verknie Kolimsk, unde şi-a pierdut o coadă, spre frumoasa Insulă St. Lawrence, de-a curmezişul Alaskăi la Dawson şi spre sud de-a curmezişul Munţilor Stâncoşi – pentru a fi în cele din urmă ajuns şi capturat, după o cursă ce a durat patruzeci de ani, pe o păpădie imigrantă de sub un plop endemic de munte de lângă Boulder. Într-o scrisoare adresată de domnul Brune domnului Rawlins, la 14 iunie 1735, aflată în colecţia Bodleiană[33], acesta afirmă că un anume domn Vernon a urmărit un fluture paisprezece kilometri până să-l prindă (*Revista recreativă* sau

33 Nu sunt decât fluturi de varză ! (în fr. în orig.).

Excentricităţile literaturii şi ale vieţii, vol. I, p. 144, Londra, 1821).

Curând după povestea cu şifonierul, am descoperit un spectaculos fluture de noapte naufragiat într-un colţ al ferestrei din vestibul, şi mama l-a trimis pe lumea cealaltă cu eter. În anii următori, am folosit multe substanţe letale, dar cel mai mic contact cu acea substanţă iniţială va face întotdeauna să se deschidă portalul trecutului prin care va năvăli lumina, atrăgând acea superbă vietate ameţită. Odată, când eram deja adult, fiind anesteziat cu eter pentru o operaţie de apendicită, m-am văzut, cu precizia unei gravuri, îmbrăcat în costum de marinar, călare pe un fluture Emperor abia zămislit, îndrumat de o doamnă chinezoaică, pe care am recunoscut-o ca fiind mama. În timp ce propriile mele organe vitale erau expuse, totul era minunat reprodus în visul meu: bucata de vată umedă absorbantă, rece ca gheaţa, apăsând capul lemurian al insectei; spasmele tot mai slabe ale corpului ei; pârâitul aducător de satisfacţie produs de acul cu gămălie pătrunzând în carapacea dură a toracelui ei; înserarea atentă a vârfului acului în şanţul căptuşit cu plută al planşetei; aranjarea simetrică a aripilor groase cu vene puternice sub fâşii de hârtie semitransparentă aplicate cu grijă.

2

Trebuie să fi avut vreo opt ani când, într-un pod al casei noastre de la ţară, am descoperit, printre tot felul de obiecte prăfuite, câteva cărţi minunate achiziţionate în zilele când mama mamei era preocupată de ştiinţele naturii şi chemase un celebru profesor universitar de zoologie (Simkevici) să-i dea lecţii particulare fiicei ei. Unele dintre ele erau doar nişte curiozităţi, ca de pildă patru volume maro, imense, ale lucrării lui Albertus Seba (*Locupletissimi Rerum Naturalium Thesauri Accurata Descriptio*...), tipărite la Amsterdam pe la 1750. Pe paginile lor granulate grosolan, am găsit xilogravuri cu şerpi, fluturi şi embrioni. Fetusul unui copil etiopian de sex feminin atârnat de gât într-un borcan de sticlă îmi

producea un şoc neplăcut ori de câte ori nimeream peste el; nu prea mă dădeam în vânt nici după hidra împăiată de pe planşa Cil, cu cele şapte capete de broască-ţestoasă şi dinţi de leu aşezate pe şapte gâturi spiralate şi cu trunchiul ei ciudat, puhav, cu nişte tuberculi cu nasturi pe părţi şi terminându-se într-o coadă înnodată.

Alte cărţi pe care le-am găsit în podul acela, printre ierbare pline cu căldăruşe alpine, cu palemonia albastră, cu Lycneea, cu crini roşii-portocalii şi alte flori din Davos, aveau mai multă tangenţă cu subiectul meu. Am luat în braţe şi am cărat jos glorioasa povară alcătuită din patru volume extrem de atrăgătoare: planşele Mariei Sibylla Merian (1617 – 1671) cu insectele din Surinam, nobila carte a lui Esper, *Fluturii*: *Die Schemetterlinge* (Erlanger, 1777), lucrarea lui Boisduval, *Icônes Historiques de Lépidoptères Nouveaux ou Peu Connus* (Paris, începută în 1832). Şi mai palpitante erau lucrările din cea de-a doua jumătate a secolului – *Istoria naturală a fluturilor de zi şi de noapte din Anglia*, a lui Newman, *Die Gross-Schemetterlinge Europas* a lui Hofmann, *Memoriile* marelui duce Nikolai Mihailovici despre lepidopterele asiatice (cu planşe superbe pictate de Kavrigin, Râbakov, Lang), uluitoarea lucrare a lui Scudder despre *Fluturii din Noua Anglie*.

Privind în urmă, vara anului 1905 – deşi în multe privinţe e foarte vie în amintirea mea – nu este însufleţită de nicio zbatere rapidă şi de nicio fluturare colorată în jurul sau de-a curmezişul drumurilor străbătute cu învăţătorul satului: fluturele Swallowtail din iunie 1906 era încă în stadiu larvar pe o plantă umbeliferă de la marginea drumului; dar în cursul acelei luni am învăţat vreo douăzeci de lucruri elementare, şi Mademoiselle vorbea deja de un drum prin pădure ce ducea la o poiană mlăştinoasă plină cu mici Fritillaria cu margini perlate (denumiţi astfel în primul meu manual, de neuitat pentru mine, căci nu şi-a pierdut nici până acum vraja, *Fluturii din Insulele Britanice*, al lui Richard South, care tocmai apăruse în perioada aceea) pe care-l botezase *le chemin*

des papillons bruns. În anul următor, am descoperit că mulţi dintre fluturii noştri nu existau în Anglia sau Europa Centrală şi cu ajutorul unor atlase mai amănunţite am reuşit să-i identific. O boală gravă (pneumonie cu febră până la 41°), survenită la începutul anului 1907, a înăbuşit în mod misterios monstruosul meu talent pentru cifre care făcuse din mine un copil minune timp de câteva luni (astăzi nu sunt în stare să înmulţesc 13 cu 17 fără creion şi hârtie; totuşi, pot să le adun dacă sunt aşezate frumos una sub alta); dar fluturii au supravieţuit. Mama adunase o întreagă bibliotecă şi un muzeu în jurul patului meu, şi dorinţa arzătoare de a face o caracterizare exhaustivă a unei noi specii a înlocuit-o pe aceea de a descoperi un nou număr prim. Călătoria la Biarritz din august 1907 mi-a adus noi bucurii miraculoase (deşi nu la fel de lucide şi de numeroase cum vor fi cele din 1909). În 1908, ajunsesem să cunosc perfect lepidopterele europene descrise de Hofmann. În 1910, visam în mână cu primele volume ale uluitoarei cărţi ilustrate a lui Seitz, *Die Gross-Schmetterlinge der Erde*, achiziţionasem deja câteva rarităţi descrise recent şi citeam cu lăcomie periodicele entomologice, îndeosebi cele englezeşti şi ruseşti. Se produceau mari frământări în evoluţia sistematicii. Începând cu mijlocul secolului, lepidopterologia europeană fusese în general o problemă simplă şi stabilă, dominată lejer de germani. Sacerdotul său, Dr. Staudinger, era şi patronul celei mai mari firme de comerţ cu insecte. Chiar şi acum, la o jumătate de secol după moartea lui, lepidopteriştii germani n-au reuşit să spulbere cu totul vraja hipnotică exercitată de autoritatea lui. Încă mai trăia când şcoala lui a început să-şi piardă prestigiul de forţă ştiinţifică în lume. În timp ce el şi discipolii lui apelau la denumirile specifice şi generice autorizate de o folosire îndelungată, autorii de limbă engleză introduceau modificări în nomenclatură, ca urmare a unei aplicări stricte a legii priorităţii şi a modificărilor taxonomice bazate pe studiul microscopic al organelor. Germanii au făcut tot posibilul ca să ignore noile curente şi au

continuat să îndrăgească partea filatelică a entomologiei. Grija lor pentru „colecţionarul obişnuit care nu trebuie să ajungă să facă disecţii” este comparabilă cu felul în care editorii nervoşi de romane populare îl răsfaţă pe „cititorul mediu” – care nu trebuie să ajungă să gândească.

S-a produs însă şi o schimbare mai generală, care a coincis cu entuziasmul meu de adolescent pentru fluturi şi fluturi de noapte. Acel tip de specie victoriană şi staudingeriană, ermetică şi omogenă, cu „varietăţi” diverse (alpine, polare, insulare) ataşate ei din afară, ca un fel de anexe incidentale, a fost înlocuită cu un nou tip de specie, multiformă şi fluidă, constând organic din rase şi subspecii geografice. Aspectele evoluţioniste ale cazului respectiv erau astfel puse mai clar în evidenţă prin metode de clasificare mai flexibile şi investigaţiile biologice au scos la iveală noi raporturi între fluturi şi problemele esenţiale ale naturii.

Misterele mimetismului exercitau o atracţie deosebită asupra mea. Fenomenele sale dovedeau o perfecţiune artistică asociată de obicei cu obiectele făcute de mâna omului. Gândiţi-vă la imitarea picăturilor de otravă, prin nişte macule ca nişte băşici, de pe o aripă (completate cu pseudorefracţia) sau prin punctele galbene lucioase de pe o crisalidă („Nu mă mânca – am fost deja stoarsă, selecţionată şi respinsă”). Gândiţi-vă la acrobaţiile unei omizi (a fluturelui de noapte Lobster) care în prima copilărie arată ca un găinaţ de pasăre, dar după năpârlire capătă nişte apendice încolăcite hymenopteroide şi nişte caracteristici baroce, permiţându-i extraordinarei individe să joace două roluri simultan (ca actorul din spectacolele orientale care joacă rolul unei perechi de luptători înlănţuiţi): acela de larvă chircită şi acela de furnică mare care pare s-o sfâşie. Când un fluture de noapte anume seamănă cu o viespe anume, la formă şi culoare, el umblă şi îşi mişcă antenele ca o viespe, şi nu ca un fluture. Când un fluture trebuie să arate ca o frunză, nu numai că sunt reproduse splendid toate detaliile unei frunze, dar există şi puncte care imită găurile produse de viermi, împrăştiate

generos pe toată suprafaţa. „Selecţia naturală” în sensul darwinian nu poate explica miraculoasa coincidenţă a înfăţişării mimetice şi a comportamentului mimetic şi nici nu se poate recurge la teoria „luptei pentru supravieţuire” atunci când o strategie de protecţie este dusă până la o subtilitate mimetică, o exuberanţă şi un rafinament ce depăşesc cu mult capacitatea de apreciere a unui prădător. Am descoperit în natură desfătările nonutilitare pe care le căutăm în artă. Amândouă sunt o formă de vrajă, amândouă sunt un joc complicat între extaz şi deziluzie.

3

Am vânat fluturi în diverse clime şi travestiuri: sub înfăţişarea unui băiat frumuşel în pantaloni până la genunchi şi beretă de marinar; a unui expatriat cosmopolit slăbănog, îmbrăcat cu pantaloni sport şi bască; a unui bătrân gras în şort, fără pălărie pe cap. Majoritatea casetelor mele cu fluturi au împărtăşit soarta casei noastre din Vira. Cele din casa noastră de la oraş şi micul *addendum* pe care l-am lăsat în muzeul din Ialta au fost distruse, fără îndoială, de molii şi de alţi dăunători. O colecţie de materiale din sudul Europei, pe care am început-o în exil, a dispărut la Paris în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Toate capturile mele americane din 1940 până în 1960 (câteva mii de specimene incluzând exemplare deosebite şi raritǎţi) se află la Muzeul de Zoologie Comparată, la Muzeul de Istorie Naturală şi la Muzeul de Entomologie al Universităţii Cornell, unde sunt mai bine ocrotite decât ar fi la Tomsk sau Atomsk. Amintiri incredibil de fericite, comparabile de fapt cu cele ale copilăriei mele în Rusia, sunt asociate cu munca mea de cercetare de la Muzeul de Zoologie Comparată din Cambridge, statul Massachusetts (1941 – 1948). Nu mai puţin fericite au fost numeroasele călătorii pentru completarea colecţiei, efectuate aproape în fiecare vară, timp de douăzeci de ani, prin majoritatea statelor ţării mele adoptive.

În Jackson Hole şi în Marele Canion, pe versanţii munţilor ce se înalţă în Telluride, Colorado şi pe un celebru

teren arid cu pini de lângă Albany, New York, sălăşluiesc şi vor sălăşlui, în generaţii mai numeroase decât ediţiile lucrărilor mele, fluturii pe care i-am descris ca pe nişte noi descoperiri. De câteva dintre descoperirile mele s-au ocupat alţi cercetători; unele poartă numele meu. Un exemplar dintre acestea (Mc. Dunnough), *Eupithecia nabokovi*, pe care l-am plesnit într-o noapte din 1943 pe un geam cu vitralii din reşedinţa Alta a lui James Laughlin în statul Utah, îşi are locul său filosofic în spirala tematică începută într-o pădure de pe malul râului Oredej pe la 1910 – sau poate chiar mai devreme, pe acel râu din Novaia Zemlea, în urmă cu un secol şi jumătate.

Într-adevăr, puţine lucruri ar putea depăşi în bogăţie şi forţă emoţia şi dorinţa pătimaşă, ambiţia şi sentimentul de împlinire produse de palpitantele explorări entomologice. Încă de la început, ele aveau multe faţete care se intersectau. Una dintre ele era dorinţa acută de a fi singur, întrucât orice însoţitor, oricât de tăcut, putea tulbura bucuria cu care mă concentram asupra patimii mele. Împlinirea ei nu admitea niciun compromis şi nicio excepţie. Încă de când aveam zece ani, preceptorii şi guvernantele ştiau că dimineţile îmi aparţin şi se ţineau prudenţi deoparte.

Referitor la asta, îmi amintesc vizita unui coleg de şcoală, un băiat la care ţineam foarte mult şi cu care mă distram de minune. A sosit într-o seară de vară – parcă prin 1913 – dintr-un orăşel situat la vreo treizeci şi ceva de kilometri de noi. Tatăl lui murise recent într-un accident, familia sărăcise, şi vajnicul băieţel, nepermiţându-şi costul unui bilet de tren, străbătuse atâta cale cu bicicleta pentru a petrece câteva zile cu mine.

În dimineaţa următoare sosirii lui, am făcut tot posibilul să pot ieşi din casă pentru a porni în hoinăreala mea matinală, fără ca el să prindă de veste încotro am plecat. Cu o grabă isterică, fără să mănânc, mi-am adunat plasa, cutiuţele de medicamente, borcanul cu cianură de potasiu şi am sărit pe fereastră. Odată ajuns în pădure, eram în siguranţă; dar eu continuam să merg împleticindu-

mă, cu ochii plini de lacrimi fierbinţi, tremurând tot de ruşine şi scârbă faţă de mine însumi, văzându-l în minte pe bietul meu prieten, cu faţa lui lungă şi palidă şi cu cravata lui neagră, plictisindu-se în seră – mângâind câini cu limba scoasă de căldură, în lipsa unei alte ocupaţii şi străduindu-se să-şi explice absenţa mea.

Dar să-mi privesc obiectiv demonul! Cu excepţia părinţilor mei, nimeni nu-mi înţelegea cu adevărat obsesia, şi abia după mulţi ani am întâlnit un tovarăş de suferinţă. Unul dintre primele lucruri pe care le-am învăţat a fost să nu depind de alţii ca să-mi sporesc colecţia. Într-o după-amiază de vară a anului 1911, Mademoiselle a intrat în camera mea, cu cartea în mână şi a început să spună că vrea să-mi arate cât de spiritual denunţa Rousseau zoologia (în favoarea botanicii) şi avansase deja prea mult în procesul gravitaţional de coborâre a masei ei de carne într-un fotoliu, pentru a putea fi oprită de urletul meu de disperare: pe locul acela se întâmplase să las o cutie de colecţie cu capac de sticlă, în care se afla o lungă şi frumoasă serie de fluturi *Large White*. Prima ei reacţie a fost de orgoliu rănit: greutatea ei nu putea fi nicidecum acuzată că a stricat ceea ce de fapt distrusese; a doua reacţie a fost să mă consoleze: *Allons donc, ce ne sont que des papillons de potager*[34] – ceea ce a înrăutăţit şi mai mult lucrurile. O pereche siciliană cumpărată de la Staudinger fusese strivită şi deteriorată. Un uriaş exemplar din Biarritz era total mutilat. Mai fuseseră strivite câteva dintre capturile locale preferate. Dintre acestea, o aberaţie asemănătoare cu varianta canariană a speciei s-ar fi putut repara cu câteva picături de clei; dar un preţios gynandromorph, cu partea stângă mascul şi partea dreaptă femelă, al cărui abdomen nu putea fi detectat şi ale cărui aripi se desprinseseră, era definitiv pierdut: aripile puteau fi ataşate din nou, dar n-aveai cum să dovedeşti că toate patru aparţineau acelui torace fără cap, ţintuit cu un ac de gămălie îndoit. În dimineaţa următoare, biata Mademoiselle a pornit cu un aer foarte

34 Un fluture de aur în zborul lui uşor / Străbate înmiresmate câmpuri

misterios spre St. Petersburg şi s-a întors seara aducându-mi („ceva mai bun decât fluturii tăi de varză”) un banal fluture de noapte *Urania* montat în ghips. „Cum m-ai îmbrăţişat şi cum ai mai dansat de bucurie!” exclamă ea zeci ani mai târziu, în timp ce inventa un trecut nou-nouţ.

Medicul nostru de ţară, căruia i-am lăsat pupele unui fluture de noapte rar, când am plecat într-o călătorie în străinătate, mi-a scris că totul mergea minunat; dar, în realitate, un şoarece ronţăise preţioasele pupe şi, la întoarcerea mea, bătrânul mincinos îmi arătă nişte banali fluturi Tortoiseshell, pe care presupun că îi prinsese la repezeală în grădina lui şi-i vârâse în colivia de prăsilă, drept substitute plauzibile (aşa credea *el*). Mai grozav ca el era un entuziast băiat de bucătărie, care lua de la mine cu împrumut ustensilele, întorcându-se peste câteva ceasuri victorios, cu o grămadă de vietăţi nevertebrate fremătătoare şi alte câteva obiecte. Slăbind gura plasei pe care o legase cu sfoară, îşi revărsa din ea captura, ca dintr-un corn al abundenţei – o grămadă de lăcuste, ceva nisip, două bucăţi dintr-o ciupercă, pe care, prevăzător, le culesese în drum spre casă, şi un Small White zdrenţuit.

În operele marilor poeţi ruşi am descoperit doar două imagini lepidopterice cu adevărat plastice: impecabila evocare a ceea ce este cu siguranţă un fluture Tortoiseshell, realizată de Bunin:

Şi iată cum în cameră zbura Un fluture, mătase colorată, Bătând din aripi şi foşnind, zvâcnea Pe un tavan albastru…

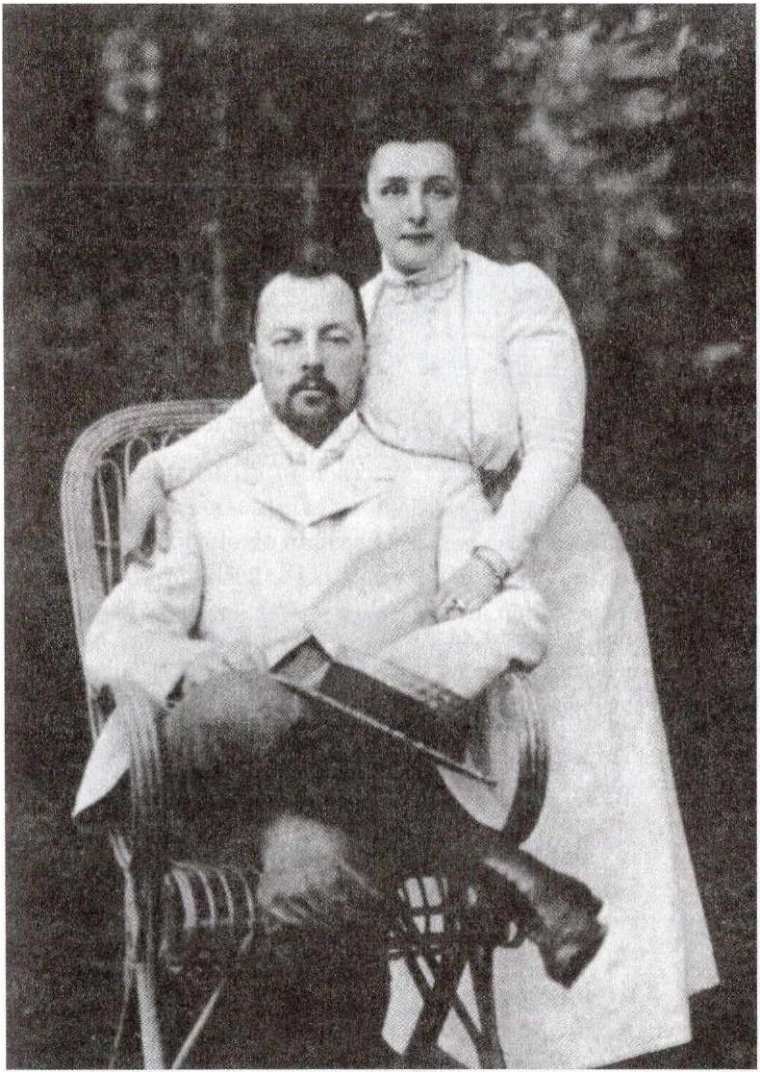

Tatăl scriitorului, împreună cu mama, Elena Ivanovna Nabokov, născută Rukavişnikov (1876 – 1939), în 1900, pe veranda de la Vira, moşia noastră de lângă Sankt Petersburg. Mestecenii şi brazii din parcul aflat în spatele părinţilor mei fac parte din acelaşi fundal al unor veri de mult trecute ca şi culorile frunzişului descrise la p. 117.

Fratele meu Serghei şi cu mine, la vârsta de 1, respectiv 2 ani (şi părând unul şi acelaşi copil în două ipostaze: cu şi fără păr), în decembrie 1901, la Biarritz.

Presupun că ajunseserăm acolo de la Pau, unde ne-am petrecut iarna respectivă. Singurul lucru pe care mi-l amintesc din acea primă călătorie în sudul Franţei este strălucirea umedă a unui acoperiş. Au urmat alte călătorii, două la Biarritz (în toamna lui 1907 şi 1909) şi două pe Riviera (în toamna lui 1903 şi în vara lui 1904).

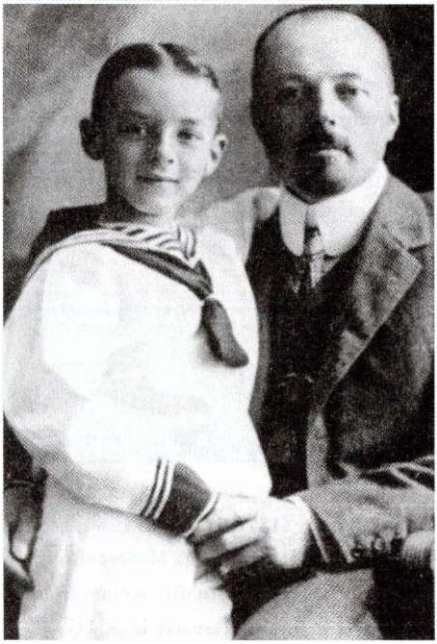

Tata, pe atunci în vârstă de 35 de ani, cu mine, care aveam 7, La Sankt Petersburg, în 1906.

şi monologul *Fluturelui* lui Fet:

De unde vin şi încotro mă-ndrept să nu mă întrebaţi; Acum respir pe-o graţioasă floare să nu mă deranjaţi.

În poezia franceză te impresionează cunoscutele versuri ale lui Musset (din *Le Saule*):

Le phalène doré dans să course légère Traverse les prés embaumés[35]

ceea ce constituie o descriere absolut exactă a zborului crepuscular al masculului geometrid cunoscut în Anglia sub numele de fluturele de noapte Orange; apoi mai este expresia fascinant de plastică a lui Fargue (în *Les Quatre Journées*) care se referă la o grădină care, la căderea nopţii, *se glacé de bleu comme l'ale du grand* Sylvain2 (fluturele Poplar Admirable). Şi printre puţinele imagini cu adevărat lepidopterologice din poezia engleză, cea creată de Browning este imaginea mea preferată:

De altă parte-o stană semeţ se profilează; Poteca trece printre prăpastie şi stânci Prin bolovanii unde licheni întruchipează Aripi de fluturi, iar ferigi vin pe brânci cu zimţii spre blocul şlefuit

(„Lângă foc")

Este uluitor cum trec fluturii aproape neobservaţi pentru o persoană neobişnuită. „Niciunul", mi-a răspuns calm acel

(*Salcia*) (în fr. În orig.). 2. Îngheaţă în albastru, ca aripa măreţului Sylvan (în fr. În orig.).

vajnic excursionist elveţian cu un Camus în rucsac, când l-am întrebat, special ca să-l conving pe neîncrezătorul meu însoţitor, dacă văzuse vreun fluture, în timp ce cobora pe poteca pe care, cu o clipă în urmă, eu şi cu tine ne bucuraserăm văzând roiuri întregi. Dar este în acelaşi timp adevărat că, evocând imaginea unei anumite poteci pe care mi-o amintesc în detaliu, dar aparţinând unei veri de dinaintea acelui 1906, adică anterior datei de pe prima etichetă cu numele localităţii în care n-am mai

35 Omletă cu dulceaţă de căpşuni (în fr. în orig.).

călcat de atunci, nu reuşesc să desluşesc nicio aripă, nicio fluturare de aripă, nicio licărire de azur, nicio floare împodobită cu fluturi, de parcă o piază rea s-ar fi abătut asupra coastei adriatice, făcând invizibile „lepidele” (după cum se exprimă argotic unii dintre noi). Exact aşa s-ar putea simţi într-o bună zi un entomolog, când tropăind alături de un botanist ce jubilează, deja fără cască pe cap, în mijlocul hidoasei flore a unei planete paralele, n-ar zări absolut nicio insectă; tot aşa (ca o bizară dovadă a bizarului fapt că, ori de câte ori este posibil, peisajul primei noastre copilării este folosit de un regizor econom drept decor, deja confecţionat pentru visurile noastre de adulţi), vârful dealului de pe ţărmul mării dintr-un anumit coşmar periodic al meu, în care introduc clandestin o plasă de fluturi pliantă din starea mea de veghe, este înveselit cu cimbrişor şi sulfină, dar, în mod inexplicabil, nu se zăreşte niciunul dintre fluturii care ar trebui să zboare acolo.

Am descoperit, de asemenea, foarte curând că un „lepidist” care îşi vede liniştit de treaba lui este predispus să producă reacţii ciudate altor făpturi. De nenumărate ori, când se organiza un picnic şi eu încercam sfios să-mi introduc neobservat modestele mele ustensile în căruţa cu bănci mirosind a smoală din cauza unei substanţe folosite pentru a ocroti caii de muşte sau în Opelul decapotabil mirosind a ceai (aşa mirosea benzina acum patruzeci de ani), vreun văr sau vreo mătuşă remarca: „*Chiar* trebuie să-ţi iei cu tine plasa aia? Nu poţi să te distrezi şi tu ca un băiat normal? Nu crezi că strici plăcerea tuturor?”. Lângă un indicator pe care scria

NACH BODENLAUBE, la Bad Kissingen, în Bavaria, când tocmai mă pregăteam să-i însoţesc într-o lungă plimbare pe tata şi pe bătrânul şi impunătorul Muromţev (care, cu patru ani în urmă, în 1906, fusese preşedintele primului parlament rus), acesta din urmă îşi întorsese capul de marmură spre mine, un vulnerabil băieţel de unsprezece ani, şi rostise cu renumita lui gravitate: „Desigur, poţi veni cu noi, dar nu cumva să vânezi fluturi, copile. Ne-ar tulbura ritmul plimbării”. Pe o cărare de pe

faleza Mării Negre, în Crimeea, printre tufe cu flori ca de ceară, în martie 1918, o santinelă bolşevică crăcănată a încercat să mă aresteze sub pretextul că făceam semnale (cu plasa de fluturi, pretindea el) unui vas de război britanic. În vara anului 1929, ori de câte ori treceam printr-un sat din Pirineii estici şi se întâmpla să privesc îndărăt, vedeam în urma mea săteni încremeniţi în diverse posturi în care-i surprinsese trecerea mea, de parcă eu eram Sodoma, şi ei erau femeia lui Lot. Un deceniu mai târziu, în Alpii maritimi, am observat odată cum iarba se unduia şerpuind în urma mea pentru că un poliţist rural gras se târa pe burtă după mine, ca să vadă dacă nu cumva pun capcane pentru păsări cântătoare. America a manifestat un interes şi mai morbid decât alte ţări faţă de activităţile mele de gladiator înarmat cu plasă – poate pentru că aveam patruzeci de ani când m-am stabilit aici şi, cu cât e individul mai bătrân, cu atât mai ciudat arată cu o plasă pentru fluturi în mână. Nişte fermieri foarte severi mi-au atras atenţia asupra indicatorului PESCUITUL INTERZIS; dinspre nişte maşini care au trecut pe lângă mine pe şosea s-au revărsat hohote de râs şi vorbe batjocoritoare; nişte câini adormiţi, care îi ignorau până şi pe cei mai răi beţivani, s-au repezit la mine mârâind; nişte ţânci de-o şchioapă m-au arătat cu degetul mămicilor nedumerite; nişte vilegiaturişti cu vederi largi m-au întrebat dacă prind viermi pentru momeală; şi într-o dimineaţă, pe o întindere de pământ sterp, luminată de arbori yucca înalţi, înfloriţi, în apropiere de Santa Fé, o iapă mare şi neagră m-a urmărit mai mult de un kilometru.

Când, după ce scăpăm de toţi urmăritorii, porneam pe drumul roşiatic desfundat ce ducea de la casa noastră din Vira spre câmp şi spre pădure, animaţia şi strălucirea zilei păreau că mă înconjoară cu un val de simpatie.

Fluturi *Arran Brown*, foarte proaspeţi, foarte întunecaţi, care ieşeau o dată la doi ani (este bine că, în acest punct, amintirile converg), zburau printre brazi sau îşi arătau petele roşii şi franjurile cadrilate, în timp ce se încălzeau la soare pe ferigile de pe marginea drumului.

Ţopăind pe deasupra ierbii, un minuscul Ringlet, denumit Hero, nimerea în plasa mea. Mai zburau pe acolo câţiva fluturi – iubitori de soare, viu coloraţi, ce navigau din floare în floare ca nişte muşte vopsite sau ca nişte masculi suferinzi de insomnie în căutarea unor femele ascunse, ca de pildă *Oak Eggar-vi* ruginiu care se poticnea printre tufe. Am observat (acesta este unul dintre misterele majore ale copilăriei mele) o aripă moale, verde-pal, prinsă într-o pânză de păianjen (pe atunci ştiam deja ce era: o parte dintr-un *Large Emerald*). O uluitoare larvă de *Goat Moth*, ostentativ segmentată, cu capul turtit, de culoarea cărnii şi cu un luciu roşiatic, o vietate ciudată „goală ca un vierme”, ca să folosesc o comparaţie franceză, mi-a ieşit în cale în timp ce căuta cu disperare un loc pentru a se preface în nimfă (teribila presiune a metamorfozei, aureola unui act dizgraţios efectuat într-un loc public). Pe coaja unui mesteacăn, cel gros de lângă pavilionul din parc, am găsit primăvara trecută o aberaţie închisă la culoare a fluturelui *Sievers Carmelite* (pentru cititori este un banal fluture cenuşiu). În şanţul de sub poduleţ, un *Silvius Skipper* galben-strălucitor ţopăia împreună cu o libelulă (pentru mine, o banală libelulă albastră). Din capul unei flori, doi Coopers se ridicară la o înălţime uriaşă, tot luptându-se între ei – şi apoi, după un timp, unul din ei plonjă rapid, întorcându-se la scaietele lui. Acestea erau insecte familiare, dar în orice clipă altele mai atrăgătoare mă făceau să mă opresc cu răsuflarea tăiată, îmi amintesc cum într-o zi mi-am apropiat cu precauţie plasa de un *Hairstreak* neobişnuit care se aşezase curajos pe o crenguţă. Vedeam clar W-ul alb de pe partea de dedesubt a trunchiului. Aripile erau închise, iar cele inferioare se frecau una de cealaltă cu o ciudată mişcare circulară – producând probabil un vag ţârâit jucăuş, prea acut pentru auzul omului, îmi doream de mult acea specie şi, când am fost îndeajuns de aproape, am dat lovitura. Aţi auzit probabil oftând un jucător de tenis, după ce a ratat o minge uşoară. Aţi văzut poate faţa marelui maestru de renume mondial, Wilhelm Edmundson, când, în timpul unui

simultan dintr-un local din Minsk, şi-a pierdut tura, dintr-o absurdă neatenţie, în faţa unui amator local, medicul pediatru Dr. Schach, care în cele din urmă a câştigat partida. Dar în ziua aceea nimeni (în afară de mine însumi) nu m-a văzut scuturând din plasa, de altminteri goală, o bucată dintr-o crenguţă şi privind fix gaura din ţesătura ei.

5

În apropierea intersecţiei a doua drumuri de trăsură (unul bine întreţinut, întinzându-se de la nord spre sud între parcul nostru „vechi" şi cel „nou", şi celălalt plin de noroi, desfundat, ducând, dacă o luai spre vest, la Batovo), într-un loc unde plopii se îmbulzeau pe ambele părţi ale unui povârniş, eram sigur că voi găsi, în cea de-a treia săptămână din iunie, nimfalide mari, negre-albăstrii cu dungi albe imaculate plutind şi rotindu-se la mică înălţime, deasupra argilei bogate care se asorta cu nuanţele de pe partea de dedesubt a trunchiului lor când se aşezau şi îşi închideau aripile. Erau masculii iubitori de bălegar ai acelei specii pe care vechii aurelieni o numeau *Poplar Admirable* sau, mai exact, aparţineau subspeciilor sale bucovinene. Fiind un băieţel de nouă ani, care nu cunoştea specia respectivă, am observat cât de mult se deosebesc specimenele noastre din nordul Rusiei de forma din Europa Centrală, aşa cum figurează ea în Hofmann, şi m-am grăbit să-i scriu lui Kuzneţov, unul dintre cei mai mari lepidopterişti ruşi sau chiar ai lumii, din toate timpurile, denumind noua mea subspecie *Limenitis populi rossica*. Peste o lună mi-a înapoiat descrierea şi acuarelele cu „*rossica Nabokov*", cu numai două cuvinte mâzgălite pe spatele scrisorii mele: „*bucovinensis* Hormuzaki". Cât l-am urât pe Hormuzaki! Şi cât de jignit m-am simţit când am găsit, într-una din lucrările ulterioare ale lui Kuzneţov, o referire grosolană la „şcolarii care tot botează mărunte vietăţi ale nimfei Poplar!". Neintimidat totuşi de eşecul cu *populi*, „am descoperit" în anul următor un nou „fluture". În vara aceea, adunasem multe exemplare pentru colecţie, în nopţi fără lună, într-o poieniţă din parc, aşternând un cearşaf peste iarbă şi peste enervanţii licurici şi

luminându-l cu o lampă cu acetilenă (care, peste şase ani, va străluci asupra Tamarei). În pata aceea de lumină, fluturii de noapte ieşeau planând din bezna înconjurătoare şi în felul acesta, pe pânza magică, am prins o frumoasă *Plusia* (acum *Phytometra*), care, am observat imediat, se deosebea de aliatul său cel mai apropiat prin aripile din faţă mov sau castaniu (în loc de maro-auriu) şi prin semnul de bractee mai îngust şi nu figura în niciuna din cărţile mele. Am trimis descrierea şi imaginea ei lui Richard South, pentru a le publica în revista *Entomologist*. Nu o cunoştea nici el, dar a avut amabilitatea de a verifica în colecţia aflată la British Museum – şi a descoperit că fusese descrisă cu mulţi ani în urmă sub numele de *Plusia excelsa* de către Kretschmar. Am primit trista veste, formulată cât se poate de delicat („… vă felicităm pentru obţinerea… o specie foarte rară pe Volga… o siluetă formidabilă…”) cu mult stoicism; dar după mulţi ani, printr-o întâmplare norocoasă (ştiu că n-ar trebui să mă făiesc), m-am împăcat cu primul descoperitor al fluturelui *meu* de noapte, botezând cu numele lui un orb dintr-un roman.

Voi evoca de asemenea fluturii din familia *Sfinx*, turboreactoarele copilăriei mele! Culorile mureau încet în serile de iunie. Pâlcurile de lilieci înfloriţi, în faţa cărora stăteam cu plasa în mână, îşi etalau ciorchinii pufoşi şi cenuşii în lumina crepusculară – stafia purpuriului. O lună umedă abia răsărită atârna deasupra aburului unei poieni din apropiere, în multe grădini am stat aşa, în anii ce au urmat – în Atena, în Antibes, în Atlanta –, dar niciodată n-am aşteptat atât de înfrigurat ca în faţa acelor lilieci tot mai întunecaţi. Şi dintr-odată apărea; îi auzeam bâzâitul discret trecând de la o floare la alta, vedeam haloul care vibra în jurul trunchiului cu formă aerodinamică al unui fluture *Colibri*, oliv cu roz, suspendat în aer deasupra corolei în care îşi înmuiase limba lungă. Frumoasele lui larve negre (ce semănau cu o cobră minusculă când îşi propulsau afară segmentele sub formă de ochi din faţă) au apărut, peste două luni, pe iarba umedă de sub sălcii.

Astfel, fiecare ceas şi fiecare anotimp aveau desfătările lor. Şi, în sfârşit, în nopţile de toamnă reci sau chiar geroase, puteai prinde fluturi ungând trunchiurile de copaci cu un amestec de melasă, bere şi rom. În acea beznă enervantă, luminai cu lanterna şanţurile strălucitoare şi lipicioase din coaja copacului şi vedeai doi-trei fluturi de noapte, mari, care-i sorbeau dulceaţa, în timp ce aripile lor nervoase se deschideau pe jumătate ca acelea ale fluturilor de zi, cele inferioare etalându-şi incredibila lor mătase stacojie de sub aripile cenuşii ca lichenii. „*Catocala adultera*!”, strigam eu victorios în direcţia ferestrelor luminate ale casei, în timp ce alergam spre ele, pentru a-i arăta tatii capturile.

6

Parcul „englezesc” care despărţea casa noastră de câmpurile cu fân era un parc întins şi sofisticat, cu alei labirintice, bănci ca în romanele lui Turgheniev şi stejari importaţi, printre brazi şi mesteceni endemici. Lupta care s-a dat începând de pe vremea tatii, pentru a împiedica parcul să se sălbăticească, n-a reuşit niciodată să fie total încununată de succes. Niciun grădinar nu putea ţine piept movilelor de pământ negru ondulat pe care le înălţau mereu labele roz al cârtiţelor pe nisipul îngrijit de pe aleea principală. Buruienile, ciupercile şi rădăcinile de copaci ieşite la suprafaţă traversau şi retraversau potecile scăldate în soare. Urşii fuseseră lichidaţi în anii optzeci, dar din când în când mai vizita domeniul câte un elan. Un micuţ frasin şi un şi mai micuţ plop de munte se cocoţaseră pe un bolovan pitoresc, ţinându-se parcă de mână ca doi copii neîndemânatici şi sfioşi. Alţi intruşi, mai greu de prins – oameni străini veniţi să mănânce la iarbă verde sau săteni veseli –, îl scoteau din minţi pe venerabilul nostru pădurar Ivan, scrijelind cuvinte obscene pe bănci şi porţi. Procesul de dezintegrare continuă încă, într-un sens diferit, căci, atunci când încerc în prezent să urmez în memorie potecile şerpuitoare de la un anumit punct la altul, observ alarmat că există multe goluri, datorate uitării sau ignoranţei, asemănătoare acelor zone de *terra incognita* pe care cartografii de odinioară le

numeau „frumoasele din pădurea adormită”.

Dincolo de parcuri erau câmpuri pe care sclipeau permanent superbe aripi de fluturi pe deasupra florilor strălucitoare – margarete, clopoţei, spice şi altele – care acum trec repede prin faţa ochilor mei într-un fel de abur colorat, ca acele poiene luxuriante sortite să nu fie niciodată explorate, pe care le zăreşti de la geamul vagonului-restaurant al unui tren transcontinental. La capătul împărăţiei fermecate a ierbii se înălţa, ca un zid, pădurea. Acolo hoinăream, examinând trunchiurile de copaci (partea vrăjită, tăcută a unui copac) în căutarea unor minusculi fluturi de noapte denumiţi în Anglia *Pugs* – mici vietăţi delicate care ziua se lipesc de suprafeţele pestriţe cu care se amestecă aripile lor plate şi abdomenele întoarse în sus. Acolo, pe fundul mării de verdeaţă străpunse de razele soarelui, mă învârteam încet în jurul falnicelor trunchiuri. Nimic pe lume nu mi se părea mai plăcut decât să reuşesc să adaug, printr-un noroc neaşteptat, câteva specii remarcabile la lunga listă de *Pugs* deja întocmită de alţii. Imaginaţia mea înflăcărată, supunându-se evident şi aproape grotesc dorinţei mele (dar tot timpul punând la cale fantomatice comploturi de culise, plănuind cu sânge rece evenimentele cele mai îndepărtate în timp ale destinului meu), mă alimenta mereu cu mostre halucinante ale unor caractere mici de litere: „… singurul specimen cunoscut până acum…” „… unicul specimen de *Eupitheciapetropolitanata* a fost prins de un şcolar rus…” „… de un tânăr colecţionar rus…” „… de mine însumi în provincia St. Petersburg, districtul Ţarskoe Selo, în 1910… 1911… 1912… 1913…” Şi apoi, treizeci de ani mai târziu, acea binecuvântată noapte neagră în Wasatch Range.

La început – când aveam, să zicem, opt sau nouă ani – hoinăream rareori mai departe de câmpurile şi pădurile dintre Vira şi Batovo. Mai târziu, când aveam ca ţintă un loc anume aflat la vreo nouă kilometri sau şi mai departe, mă duceam acolo cu bicicleta, ataşându-mi plasa pentru fluturi de cadru; dar nu erau multe poteci de pădure care

să poată fi parcurse cu roţile; puteai desigur să mergi călare, dar, din cauza fioroşilor noştri tăunaşi ruseşti, nu puteai lăsa un cal priponit mai mult timp în pădure; murgul meu nărăvaş era să se caţere într-o zi în copacul de care era legat, încercând să-i evite: nişte indivizi mari, cu ape de mătase în ochi şi trupuri de tigri şi nişte ţărănoi cenuşii cu o trompă şi mai dureroasă, dar mai leneşi: anihilarea a doi sau trei asemenea beţivani împuţiţi pe care-i striveam cu mâna înmănuşată pe gâtul calului îmi producea o splendidă senzaţie de uşurare empatică (pe care un dipterist n-ar aprecia-o). În orice caz, preferam în vânătorile mele de fluturi mersul pe jos oricărei alte forme de locomoţie (bineînţeles, cu excepţia unui scaun zburător care să lunece agale pe deasupra covoarelor de plante şi a stâncilor unui munte neexplorat sau să se rotească pe deasupra acoperişului înflorat al unei păduri pe ploaie); căci, atunci când umbli pe jos, mai ales într-o zonă pe care ai studiat-o bine, te bucuri de plăcerea deosebită de a te abate de la itinerarul fixat, pentru a mai cerceta, ici şi colo, pe lângă drum, un luminiş, o vale, o anumită combinaţie de sol şi floră – ca şi cum ai face o scurtă vizită unui fluture cunoscut în habitatul lui specific, pentru a vedea dacă a apărut pe lume şi, dacă da, ce mai face.

A venit o zi de iulie – prin 1910, probabil – când am simţit îndemnul de a explora vasta întindere mlăştinoasă de dincolo de râul Oredej. După ce am mers de-a lungul râului vreo patru-cinci kilometri, am găsit o punte şubredă. În timp ce treceam râul, am zărit în stânga mea colibele unui cătun, meri, trunchiuri roşietice de pin înşiruite pe un mal înverzit şi petele strălucitoare lăsate pe iarbă de îmbrăcămintea împrăştiată acolo de nişte ţărăncuţe, care stăteau goale puşcă în apa mică, hârjonindu-se şi ţipând, ignorându-mă cu totul, de parcă aş fi fost purtătorul imaterial al amintirilor mele actuale.

Pe cealaltă parte a râului, o mulţime densă de fluturi masculi, albaştri, mici şi strălucitori, care chefuiseră pe abundentul noroi călcat în picioare şi pe bălegarul de vacă prin care mi-am târât tălpile, s-a ridicat deodată în văzduh

ca un norişor de paiete, aşezându-se din nou, de îndată ce am dispărut.

După ce mi-am croit drum prin pâlcuri de pini şi tufe de arin negru, am ajuns la mlaştină. Din clipa în care auzul meu a perceput zumzetul dipterelor din jur, ţipătul gutural al unei becaţe deasupra capului, clipocitul mlaştinii sub picior, mi-am dat seama că voi găsi aici fluturi arctici cu totul speciali, ale căror imagini sau, şi mai bine, descrieri ilustrate le-am venerat timp de câteva sezoane. În clipa următoare mă aflam printre ei. Pe deasupra micilor tufe de afini de mlaştină cu fructe de un albastru întunecat, ca de vis, pe deasupra ochiului maroniu de apă stătută, pe deasupra muşchiului şi a mocirlei, pe deasupra florilor cu spini ale parfumatei orhidee de mlaştină (acea *nocinaia fialka* a poeţilor ruşi), un micuţ *Fritillaria* mohorât, purtând numele unei zeiţe scandinave, a trecut în zbor, foarte jos, abia atingând ce era înjur. Frumosul Cordigera, un fluture ca un giuvaier, zumzăia pe deasupra întregii suprafeţe a uzinei mlăştinoase care-i furnizează hrana. Am urmărit fluturi *Sulphur* tiviţi cu trandafiriu şi fluturi *Satyr* ca marmura cenuşie. Ignorând ţânţarii care mişunau pe antebraţele mele, m-am aplecat mormăind de plăcere, pentru a adulmeca un lepidopteron presărat cu argint pulsând în cutele plasei mele. Printre mirosurile mlaştinii am reperat parfumul subtil al aripilor de fluture pe degetele mele, parfum ce variază de la o specie la alta – de vanilie, de lămâie, de mosc sau cu miros dulceag, mucezit, greu de definit. Încă nesatisfăcut, m-am avântat mai departe. În sfârşit, am văzut că ajunsesem la capătul mlaştinii. Terenul ce se înălţa dincolo de ea era un paradis de lupine, căldăruşe şi scrophulariacee. Sub pinii *Ponderosa* înfloreau crini *Mariposa*. În depărtare, umbrele norilor fugari împestriţau verdele întunecat al versanţilor de deasupra arborilor de construcţie şi griul cu alb al vârfului Longs.

Mărturisesc că nu cred în timp. Îmi place să-mi strâng covorul fermecat după folosinţă, în aşa fel încât să suprapun o parte a modelului peste alta. Vizitatorii n-au

decât să se împiedice. Şi bucuria cea mai mare a senzaţiei de atemporalitate – într-un peisaj ales la întâmplare – o am atunci când mă aflu printre fluturi rari şi uzinele lor de hrană. Pentru mine este un extaz şi în spatele extazului mai e ceva, greu de explicat. Este ca un vacuum momentan în care năvăleşte tot ce iubesc. O senzaţie de unicitate cu soare şi piatră. Un fior de recunoştinţă faţă de tot ce îl produce – faţă de geniul contrapunctic al destinului uman sau faţă de duhuri care-i fac pe plac unui norocos muritor.

O fotografie de grup făcută în grădina casei noastre de la Vira de un fotograf petersburghez în august 1908, după ieşirea tatălui meu din închisoare şi înainte de plecarea lui la Stresa, în ziua următoare, împreună cu mama. Chestia aceea rotundă de pe trunchiul copacului este o ţintă de tir cu arcul. Mama îl urcase pe Trainy, care suferea de fotofobie, pe măsuţa de fier menţionată în capitolul 2, în scena cu ciupercile. Bunica din partea tatii le ţine, într-o strânsoare foarte decorativă, dar precară, pe surorile mele mai mici, pe care în realitate nu le îmbrăţişa niciodată; Olga îi stă aşezată în poală, iar pe Elena o ţine în braţe. Doamna în negru este mătuşa mamei, Praskovia

Nikolaevna Tarnovski, născută Kozlov (1848 – 1910), care trebuia să aibă grijă de noi şi de personalul casei în timpul călătoriei părinţilor noştri în Italia. Fratele meu Serghei o ţine strâns de cotul stâng; cu cealaltă mână, mătuşa mă îmbrăţişează pe mine, care stau cocoţat pe rezemătoarea băncii, urând din tot sufletul Stresa şi gulerul tare al cămăşii mele.

Capitolul 7

1

În primii ani ai secolului XX, o agenţie de voiaj de pe bulevardul Nevski expunea macheta de un metru lungime a unui vagon de dormit internaţional din lemn de stejar. Cu veridicitatea lui discretă, punea cu totul în umbră trenuleţele mele mecanice din tablă vopsită. Din păcate, nu era de vânzare. Puteam distinge tapiţeria albastră din interior, pielea matlasată care capitona pereţii compartimentelor, lemnul lor lustruit, oglinzile încastrate, veiozele pentru citit în formă de lalea şi alte detalii înnebunitoare. Ferestre spaţioase alternau cu altele mai înguste, simple sau duble, şi câteva erau din sticlă brumată. În câteva compartimente, paturile erau făcute.

Nord-expresul, pe atunci un tren măreţ şi strălucitor (n-a mai fost niciodată la fel după Primul Război Mondial, când eleganta sa culoare maro s-a transformat într-un albastru *nouveau-riche*), incluzând numai asemenea vagoane internaţionale şi circulând doar de două ori pe săptămână, lega St. Petersburgul de Paris. Aş fi putut spune: direct cu Parisul, dacă pasagerii n-ar fi fost obligaţi să se mute dintr-un tren într-altul, aparent similar, la graniţa ruso-germană (Verjbolovo-Eydtkuhnen), unde ampla şi leneşa distanţă rusească dintre şine, de o sută cincizeci de centimetri, era înlocuită cu standardul european de o sută patruzeci şi doi de centimetri şi cărbunii luau locul buturugilor de mesteacăn.

Din cotlonul cel mai îndepărtat al minţii mele cred că pot scoate la iveală cel puţin cinci asemenea călătorii spre Paris, având ca ultimă destinaţie Riviera sau Biarritz. În 1909, anul pe care l-am ales acum, grupul nostru era

compus din unsprezece oameni şi un câine *dachshund*. Purtând mănuşi şi o şapcă de călătorie, tata citea o carte în compartimentul pe care-l împărţea cu preceptorul nostru. Fratele meu şi cu mine eram despărţiţi de ei printr-o toaletă. Mama şi camerista ei, Nataşa, ocupau compartimentul alăturat. Apoi urmau cele două surori mai mici ale mele, guvernanta lor englezoaică, Miss Lavington, şi o doică rusoaică. Numărul impar al grupului nostru, valetul tatii, Osip (pe care peste un deceniu pedanţii bolşevici îl vor împuşca pentru că îşi „însuşise" bicicletele noastre, în loc să le cedeze poporului), avea ca tovarăş de compartiment o persoană necunoscută.

Pe plan istoric şi artistic, anul începuse cu o caricatură politică în *Punch*: zeiţa Anglia se apleca deasupra zeiţei Italia, pe al cărei cap ateriza una dintre cărămizile Messinei – cred că era cea mai stupidă imagine pe care a inspirat-o vreodată un cutremur. În luna aprilie a aceluiaşi an, Peary ajunsese la Polul Nord. În mai, Şaliapin cântase la Paris. În iunie, enervat de zvonurile despre nişte Zeppeline noi şi mai bune, Departamentul de Război al Statelor Unite dezvăluise reporterilor planurile de constituire a unei flotile aeriene. În iulie, Bleriot a zburat de la Calais la Dover (făcând şi o buclă suplimentară când şi-a pierdut direcţia). Era sfârşit de august. Brazii şi mlaştinile din nord-vestul Rusiei au gonit prin faţa ochilor mei şi în ziua următoare au cedat locul pădurilor de pin şi pârloagelor germane.

Mama şi cu mine jucam un joc de cărţi numit *duraciki*, pe o masă rabatabilă. Deşi era ziua-n amiaza mare, cărţile noastre de joc, un pahar şi, pe un alt plan, încuietoarea unui geamantan se reflectau în fereastră. Printre păduri, câmpuri şi râpe abrupte, printre căsuţe îngropate, acei jucători de cărţi imateriali continuau să joace constant pentru mize constant sclipitoare. Era un joc lung, foarte lung: în această dimineaţă cenuşie de iarnă văd cum strălucesc în oglinda luminoasei mele camere de hotel aceeaşi, exact aceeaşi încuietoare a valizei care are acum şaptezeci de ani, *un nécessaire de voyage* destul de

elegantă şi de grea, din piele de porc, având încrustate literele „H.N”. Împletite meticulos cu argint gros, sub o coroană nobiliară similară, valiză cumpărată în 1897 pentru voiajul de nuntă al mamei la Florenţa. În 1917, în ea au fost transportate de la St. Petersburg în Crimeea şi apoi la Londra o mână de bijuterii. Prin 1930, receptaculele sale de cristal şi argint au fost amanetate, lăsând goale buzunarele de piele abil confecţionate pe partea interioară a capacului. Dar pierderea de atunci a fost din plin recuperată în cei treizeci de ani cât valiza a călătorit împreună cu mine – de la Praga la Paris, de la St. Nazaire la New York şi prin oglinzile a peste două sute de camere de motel şi de case cu chirie, în patruzeci şi şase de state. Faptul că, din toată moştenirea noastră din Rusia, cel mai temerar supravieţuitor s-a dovedit a îi o geantă de voiaj este atât logic, cât şi simbolic.

„A/le *budet-li*, *ti vedi ustal*?” (Nu te-ai plictisit, nu eşti obosit?) mă întreabă mama şi apoi cade pe gânduri în timp ce amestecă alene cărţile. Uşa compartimentului era deschisă şi prin ea vedeam geamul de pe culoar, prin care sârmele – şase sârme subţiri, negre – se străduiau s-o ia în sus, să se înalţe spre cer, în ciuda loviturilor fulgerătoare pe care le încasau de la stâlpii de telegraf ce se înşiruiau unul după altul; dar, exact în momentul când toate şase, într-un elan victorios de patetică înălţare, erau pe punctul de a atinge partea de sus a geamului, o lovitură îngrozitor de răutăcioasă le cobora atât de jos cum nu mai fuseseră niciodată şi trebuiau s-o ia de la capăt.

Când, în asemenea călătorii, trenul îşi schimba ritmul, mergând la pas şi aproape atingând faţade de case şi firme de magazine, în timp ce treceam printr-un mare oraş german, simţeam o emoţie dublă, pe care nu mi-o puteau produce gările terminale. Vedeam un oraş cu tramvaie ca de jucărie, tei şi ziduri de cărămidă pătrunzând în compartiment, stând de vorbă cu oglinzile şi umplând ochi geamurile dinspre culoar. Acest contact intim dintre tren şi oraş era o faţetă a bucuriei. Cealaltă era să mă pun în pielea unui trecător, care – îmi imaginam

– era impresionat aşa cum aş fi fost şi eu, văzând lungile şi romanticele vagoane acaju, cu draperiile dintre culoare negre ca aripile de liliac şi cu literele lor de metal ce străluceau ca alama în lumina de apus a soarelui, traversând agale un pod de fier peste o stradă frecventată zilnic şi apoi cotind cu toate geamurile brusc cuprinse de flăcări, după un ultim grup de case.

Aceste amalgamări optice aveau însă şi neajunsuri. Vagonul-restaurant cu geamuri late, panorama sticlelor virgine de apă minerală, şervetele împăturite în formă de mitră şi pachetele de ciocolată – butaforie (sub ale căror ambalaje – Cailler, Kohler şi aşa mai departe – nu era decât lemn) erau mai întâi zărite ca un liman răcoros dincolo de o succesiune de coridoare albastre care se clătinau; dar, pe măsură ce masa avansa spre fatalul ultim fel de mâncare, şi un echilibrist cu o tavă plină în mâini se rezema tot mai dramatic de masa noastră, pentru a lăsa să treacă un alt echilibrist cu o altă tavă plină, surprindeam vagonul în procesul de a fi imprudent înghiţit în peisaj, cu tot cu chelnerii care se împleticeau, în timp ce peisajul însuşi era supus unui sistem complex de mişcare, luna de pe cerul de zi ţinea pasul cu farfuria ta, pajiştile din depărtare se deschideau ca nişte evantaie, copacii din apropiere se balansau pe leagăne invizibile spre şine, o şină paralelă se sinucidea brusc prin anastomoză, un mal cu iarbă se ridica într-o clipă tot mai sus, tot mai sus, până ce micul martor al acestor velocităţi combinate era silit să-şi verse porţia de *omelette aux confitures de fraises*[36].

Totuşi, noaptea era perioada când *La Compagnie Internaţionale des Wagons-Lits et des Grands Express Européens* îşi justifica vraja pe care o exercita numele ei. Din patul meu aflat sub culcuşul fratelui meu (dormea? sau nici nu era acolo?), în semiîntunericul compartimentului nostru, urmăream lucrurile, părţi din lucruri, umbre şi secţiuni de umbre mişcându-se prudent prin jur, fără a ajunge nicăieri. Lemnăria scârţâia şi trosnea uşor. Lângă uşa ce dădea spre toaletă, o haină închisă la culoare pe un

36 Terenuri de vânzare (în fr. în orig.)

cuier şi, mai sus, ciucurele lămpii de noapte, albastre, bivalvulare, se legănau ritmic. Erau greu de corelat acele apropieri şovăitoare, acea furişare mascată, cu năvala intempestivă a nopţii de afară, care ştiam că *trece* în goană pe lângă noi, presărată cu scântei, indescifrabilă.

Adormeam prin simpla acţiune de identificare cu mecanicul locomotivei. Fiinţa mea era cuprinsă de o stare ameţitoare de confort, îndată ce aranjam frumos totul – pasagerii lipsiţi de griji se bucură în compartimentele lor de călătoria pe care le-o ofer, fumând, schimbând zâmbete atotştiutoare, dând din cap, moţăind; chelnerii şi conductorii de tren (pe care trebuia să-i plasez undeva) petrec în vagonul-restaurant; iar eu, murdar de funingine şi cu ochelari de protecţie, mă uit din cabina locomotivei la şinele care se îngustează, la punctul de rubin sau de smarald din depărtarea neagră. Apoi, în somn, vedeam ceva cu totul diferit – o bilă de sticlă rostogolindu-se sub un pian de concert sau o locomotivă de jucărie culcată pe o parte cu roţile încă învârtindu-se vioaie.

Modificarea vitezei trenului îmi întrerupea uneori firul somnului. Lumini lente se perindau pe lângă noi; fiecare investiga, în trecerea ei, aceeaşi crăpătură, apoi un compas luminos măsura umbrele. Deodată, trenul se oprea cu un scrâşnet lung de frâne cu aer comprimat. Ceva (ochelarii fratelui meu, după cum s-a dovedit în ziua următoare) a căzut de sus. Era minunat de palpitant să te deplasezi până la picioarele patului, târând după tine o parte din aşternut, ca să desfaci precaut prinzătoarea transperantului de la geam, care putea fi lăsat să alunece doar până la jumătate, fiind oprit de marginea patului de sus.

Fluturi de noapte palizi în jurul unui felinar singuratic, ca sateliţii din jurul planetei Jupiter. Un ziar dezmembrat tresălta pe o bancă. Undeva, în tren, se auzeau glasuri înăbuşite şi o tuse liniştitoare. Nu era nimic interesant în mod special pe porţiunea de peron din faţa mea şi totuşi nu-mi puteam dezlipi privirea de ea până ce ea nu se desprindea de bunăvoie de mine.

În dimineaţa următoare, câmpuri ude de sălcii diforme, înşiruite de-a lungul spiţelor unui şanţ, sau un şir de plopi în depărtare, străpuns de o dungă orizontală de ceaţă de un alb-lăpos, te anunţau că trenul gonea pe teritoriul Belgiei. Ajungea la Paris la patru după-amiaza şi, chiar dacă oprirea nu dura decât o noapte, aveam întotdeauna timp să cumpăr ceva – de pildă o mică insignă cu *Tour Eiffel*, vopsită destul de grosolan cu argintiu – înainte de a ne urca în ziua următoare, la amiază, în sud-expresul care, în drum spre Madrid, ne lăsa în jurul orei zece seara în gara La Négresse din Biarritz, la câţiva kilometri de graniţa spaniolă.

2

Biarritz-ul îşi mai păstra specificul în perioada aceea. Tufe prăfuite de muri şi *terrains à vendre*[37] înecate în bălării mărgineau drumul ce ducea la vila noastră. Carltonul era în curs de construcţie. Vor trebui să mai treacă vreo treizeci şi şase de ani până ce generalul de brigadă Samuel McCroskey va ocupa apartamentul regal de la Hôtel du Palais, construit pe locul unui vechi palat, unde se spune că în anii şaizeci acel medium incredibil de agil, Daniel Home, ar fi fost surprins în timp ce mângâia cu piciorul gol (imitând o mână de stafie) chipul blând şi încrezător al împărătesei Eugénie. Pe promenada de lângă Cazino, o florăreasă bătrâioară, cu sprâncene desenate cu cărbune şi un zâmbet vopsit, a strecurat cu agerime receptaculul dolofan al unei garoafe roşii în butoniera unui bărbat acostat de ea în timp ce acesta se plimba agale şi a cărui frunte şi-a accentuat cuta regală când şi-a coborât privirea într-o parte, spre sfioasa înserare a florii.

Multicolorii fluturi *Oak Eggars* care căutau hrană printre tufişuri erau total deosebiţi de ai noştri (care oricum nu prăseau pe stejari) şi aici specia *Speckled Woods* nu mişuna prin pădure, ci prin gardurile vii şi avea pete roşietice, şi nu gălbui. Cleopatra, un fluture *Brimstone* galben-citron cu portocaliu, cu o înfăţişare tropicală, care bătea languros din aripi prin grădini, era în

37 Arahide (în fr. în orig.)

1907 o senzaţie şi încă îţi făcea plăcere să-l prinzi în plasă.

De-a lungul marginii din spate a plajei, diverse şezlonguri şi taburete susţineau greutatea părinţilor copiilor cu pălărioare de paie, care se jucau în faţa lor, pe nisip. Eu puteam fi văzut stând în genunchi şi încercând să dau foc unui pieptene găsit pe plajă, cu ajutorul unei lupe. Bărbaţii arborau pantaloni albi care pentru ochiul de azi ar părea comici, dând impresia că au intrat la apă; doamnele purtau în acel sezon haine uşoare cu revere căptuşite cu mătase, pălării cu calotă mare şi boruri largi, voaluri albe, dese, brodate, bluze cu volănaşe pe piept, volănaşe la încheieturile mâinilor, volănaşe pe umbrele. Briza îţi săra buzele. Cu o viteză colosală, un Clouded Yellow rătăcit năvălea pe plaja plină de viaţă.

Un plus de mişcare şi de sunet aduceau vânzătorii care-şi strigau cu glas tare marfa: *cacahuetes*[38], violete de zahăr, îngheţată de fistic de un verde divin, bomboane aromate şi mici cocoloaşe uriaşe dintr-un aluat uscat, grunjos, ca de pişcot, care erau scoase dintr-un butoi roşu. Cu o claritate pe care n-a umbrit-o niciuna dintre suprapunerile ulterioare, îl văd parcă pe vânzător înaintând prin nisipul adânc şi afânat, cu polobocul greu pe spinarea încovoiată. Când îl strigai, îl dădea jos de pe umăr răsucindu-i baierele, îl proptea pe nisip în poziţia Turnului din Pisa, îşi ştergea faţa cu mâneca şi începea să manevreze un fel de maşinărie cu un cadran gradat şi o săgeată, instalată pe capacul butoiului. Săgeata se rotea scrâşnind şi zbârnâind. Se presupunea că dimensiunea unei porţii de un ban depindea de norocul pe care-l aveai. Cu cât era porţia mai mare, cu atât mi-era mai milă de el.

Procedura scăldatului avea loc într-o altă parte a plajei. Băieşi profesionişti, nişte basci în costume de baie negre, se aflau acolo pentru a le ajuta pe doamne şi pe copii să se bucure de teroarea valurilor. *Baigneur-ul* îşi plasa clientul cu spatele la valul care se apropia şi îl ţinea de mână când masa rotativă de apă verde înspumată se abătea violent din spate, dându-i un brânci zdravăn care-l

38 Cine iubeşte cu foc pedepseşte cu foc (în fr. în orig.).

dobora. După o duzină de asemenea tumbe, *le baigneur*, lucind ca o focă, îşi conducea povara care gâfâia, tremura şi fornăia, scuipând apă, spre uscat, spre ţărmul neted, unde o bătrânică de neuitat, cu păr cărunt pe bărbie, alegea cu promptitudine un halat de baie dintre multe altele ce atârnau pe o frânghie de rufe. La adăpostul unei mici cabine, erai ajutat de un alt servitor să-ţi lepezi costumul de baie îmbibat cu apă şi îngreunat de nisip. Acesta cădea bâldâbâc pe scândurile de pe jos şi, încă tremurând, păşeai în afară, călcând pe dungile lui albăstrui difuze. Cabina mirosea a lemn de pin. Servitorul, un cocoşat cu faţa brăzdată de riduri, îţi aducea un lighean cu apă clocotită în care îţi înmuiai picioarele. De la el am aflat, şi am păstrat de atunci informaţia într-o celulă de sticlă a memoriei mele, că în limba bască „fluturelui" i se spune *misericoletea* – sau cel puţin aşa se auzea (printre cele şapte cuvinte pe care le-am găsit în dicţionare cel mai apropiat ar fi *micheletea*).

3

În partea mai maronie şi mai udă a plajei, acea parte care furniza cel mai bun noroi pentru castele, când marea era în reflux, m-am pomenit într-o zi săpând alături de o fetiţă franţuzoaică pe nume Colette.

Urma să împlinească zece ani în noiembrie, eu împlinisem zece în aprilie. Privirile noastre erau îndreptate spre o bucată zimţată de scoică de midie pe care ea călcase cu talpa piciorului ei îngust cu degete lungi. Nu, nu eram englez. Ochii ei verzui păreau pistruiaţi, de parcă numeroşii ei pistrui ar fi debordat de pe faţa cu trăsături ascuţite. Purta ceea ce azi s-ar putea numi un costum pentru joacă, compus dintr-un jerseu cu mânecile scurte şi un şorţ albastru croşetat. La început am luat-o drept băiat, apoi m-a derutat brăţara de la încheietura mâinii ei subţiri şi buclele castanii răsucite care fluturau de sub bereta de marinar.

Vorbea repede, ciripind ca o pasăre, amestecând engleza învăţată de la o guvernantă cu franceza pariziană. Cu doi ani în urmă, pe aceeaşi plajă, mă ataşasem mult de

Zina, o fetiţă frumoasă, bronzată şi capricioasă, fiica unui vraci sârb; îmi amintesc (ceea ce este absurd, fiindcă aveam amândoi doar opt ani pe atunci) că avea un *grain de beauté* pe pielea de culoarea caisei, chiar sub inimă, şi că o oribilă colecţie de oale de noapte, pline sau pe jumătate pline şi una cu băşici la suprafaţă, se afla pe pardoseala holului pensiunii în care locuia familia ei, pe care am vizitat-o într-o dimineaţă devreme, pentru ca ea să-mi înmâneze în timp ce se îmbrăca un fluture colibri mort, pe care îl găsise pisica. Dar când am cunoscut-o pe Colette, mi-am dat seama imediat că ea era iubirea adevărată. Colette mi se părea cu totul ciudată faţă de toţi tovarăşii mei dejoacă ocazionali de la Biarritz. Aveam senzaţia că era mult mai puţin fericită şi mai puţin iubită decât mine. O vânătaie de pe antebraţul ei delicat, acoperit cu puf, năştea tot felul de bănuieli îngrozitoare. „M-a ciupit la fel de tare ca mama", a spus ea referindu-se la un crab. Am ticluit diverse planuri ca s-o salvez din ghearele părinţilor ei, care erau „*des bourgeois de Paris*", după cum am auzit pe cineva spunându-i mamei, ridicând uşor din umeri. Am interpretat în felul meu acel dispreţ, ştiind că oamenii aceia veniseră tocmai de la Paris în limuzina lor albastru cu galben (o aventură mondenă pe atunci), în schimb fuseseră atât de meschini încât s-o trimită pe Colette, împreună cu căţelul şi guvernanta ei, cu un tren cu vagoane obişnuite. Câinele era o femelă de *fox-terrier* cu clopoţei la zgardă şi un fund foarte şerpuitor. Lipăia apa sărată din găletuşa Colettei numai ca să-şi manifeste bucuria. Îmi amintesc pânza de barcă, apusul de soare şi farul, înfăţişate pe acea găletuşă, dar nu-mi pot aminti numele câinelui, ceea ce mă enervează.

În răstimpul celor două luni cât am stat la Biarritz, pasiunea mea pentru Colette a înlocuit cu totul pasiunea mea pentru Cleopatra. Întrucât părinţii mei nu erau dornici să-i cunoască pe ai ei, o vedeam numai pe plajă; dar mă gândeam tot timpul la ea. Dacă observam că plânsese, mă cuprindea un val de furie neputincioasă care îmi aducea lacrimi în ochi. Nu puteam să distrug ţânţarii

care-şi lăsaseră amprenta pe gâtul ei fragil, dar puteam – şi am făcut-o cu succes – să mă bat cu pumnii cu un băiat roşcovan care fusese grosolan cu ea. Avea obiceiul să-mi dea bucăţi tari de zahăr candel cu mâna ei caldă. Într-o zi, când stăteam aplecaţi asupra unei meduze, s-a întors brusc spre mine şi m-a sărutat pe obraz. Am fost atât de emoţionat, încât n-am găsit altceva de spus decât: „maimuţico”.

Aveam o monedă de aur cu care credeam că voi putea plăti fuga noastră. Unde voiam s-o duc? în Spania? în America? în munţii de deasupra Paului? *Jà-bas*, *là-bas*, *dans la* montagne după cum o auzisem pe Carmen cântând la operă. Într-o noapte stranie, stăteam treaz în pat, ascultând bătăile ritmice ale valurilor oceanului şi plănuind fuga noastră. Oceanul părea să se ridice şi să bâjbâie în întuneric, căzând apoi greoi în faţă.

Despre evadarea noastră efectivă nu prea am ce povesti. Memoria mea a reţinut imaginea ei fugară în timp ce îşi punea ascultătoare pantofii de pânză cu tălpi de sfoară, pe partea de cort expusă vântului, în timp ce eu îndesam o plasă de fluturi pliantă într-o pungă de hârtie maro. Următoarea imagine înfăţişează încercarea noastră de evadare prin pătrunderea într-un *cinéma* cufundat în beznă de lângă

Cazino (aflat, desigur, dincolo de limitele admise). Am stat acolo, ţinându-ne de mână peste câinele care din când în când îşi zornăia clopoţeii în poala Colettei, şi am vizionat o luptă de tauri smucită, măruntă ca o burniţă, dar extrem de palpitantă, de la San Sebastián. Ultima imagine mă arată pe mine purtat de Linderovski de-a lungul promenadei. Picioarele lui lungi se deplasează cu un soi de vioiciune de rău augur şi îi văd muşchii fălcii sumbru încleştate zvâcnind pe sub pielea bine întinsă. Fratele meu, un băieţel cu ochelari, în vârstă de nouă ani, pe care se întâmplă să-l ţină cu cealaltă mână, o ia mereu înainte ca să mă privească îngrozit şi curios, ca o mică bufniţă.

Printre banalele suvenire achiziţionate la Biarritz înainte de plecare, suvenirul meu preferat nu era nici

micul taur din piatră neagră, nici scoica sonoră, ci un obiect care astăzi pare aproape simbolic – un toc din spumă de mare cu un minuscul cristal încastrat în partea sa ornamentală. Îl ţineai aproape de un ochi, îl închideai pe celălalt şi, după ce scăpai de clipitul genelor, vedeai înăuntru o miraculoasă panoramă fotografică a golfului şi a şirului de stânci care se termina la far.

În acest moment se petrece un lucru încântător. Procesul de reconstituire a tocului şi a microcosmosului din ochiul lui magic îmi stimulează memoria, determinând-o să facă un ultim efort. Încerc din nou să-mi amintesc numele câinelui Colettei – şi, victorie! De-a lungul acelei plaje îndepărtate, peste luciul nisipului de seară din trecut, în care fiecare urmă de pas se umplea încet cu apa luminată de apusul soarelui, se aud, se aud tot mai aproape, ecoul şi vibraţia strigătului: Floss! Floss! Floss!

Colette se întorsese la Paris când noi ne-am oprit acolo pentru o zi, înainte de a ne continua călătoria spre casă; şi acolo, într-un parc brun-roşcat, sub un cer albastru şi rece, am văzut-o (cred că printr-o înţelegere între mentorii noştri) pentru ultima oară. Avea în mână un cerc şi un băţ scurt pentru a-l rostogoli, şi toată înfăţişarea ei era extrem de decentă şi elegantă, în stilul *tenue-de-ville-pour-fillettes* autumnal şi parizian. A luat de la guvernanta ei, strecurându-l în mâna fratelui meu, un cadou de adio, o cutie cu migdale în zahăr care – eram sigur – îmi era destinată în exclusivitate; şi imediat a plecat, mânându-şi cercul cu beţişorul printre lumini şi umbre, de jur-împrejurul fântânii înecate în frunze moarte lângă care stăteam. În amintirea mea, imaginea frunzelor se împleteşte cu imaginea pantofilor şi a mănuşilor ei şi îmi amintesc că mai era un detaliu din îmbrăcămintea ei (poate o panglică de la bereta scoţiană sau modelul de pe ciorapii ei lungi), care îmi evoca spirala curcubeului pe o bilă de sticlă. Parcă mai ţin în mână acel mănunchi de raze luminoase, fără să ştiu exact unde să-l plasez, în timp ce ea aleargă tot mai repede în jurul meu cu cercul şi în cele din urmă dispare printre firavele umbre aruncate pe poteca cu

pietriş de bolţile înlănţuite ale gardului scund, cu volute, care o mărginea.

Capitolul 8

1

Voi prezenta câteva plăci fotografice, dar mai întâi să indic locul şi momentul acţiunii. Fratele meu şi cu mine ne-am născut la St. Petersburg, capitala Rusiei imperiale, el la mijlocul lui martie 1900, iar eu cu unsprezece luni mai devreme. Guvernantele englezoaice şi franţuzoaice pe care le-am avut în copilărie au fost treptat asistate şi în cele din urmă înlocuite de preceptori vorbitori de limba rusă, majoritatea lor fiind studenţi la universitatea din capitală. Epoca preceptorilor a început prin 1906 şi a durat aproape un deceniu întreg, suprapunându-se, din 1911, cu anii de liceu. Fiecare preceptor s-a ocupat pe rând de noi în casa din St. Petersburg, pe timpul iernii, iar în restul timpului, fie la moşia de la ţară – la şaptezeci şi cinci de kilometri de oraş –, fie în staţiunile din străinătate pe care le vizitam deseori toamna. În maximum trei ani reuşeam (mă pricepeam la asta mai bine ca fratele meu) să duc la disperare pe oricare dintre acei bravi tineri.

Tatăl părea să se fi călăuzit, în alegerea preceptorilor, de ingenioasa idee de a angaja de fiecare dată un reprezentant al unei alte clase sau categorii, pentru a ne expune tuturor curentelor care băntuiau în Imperiul Rus. Mă îndoiesc că a fost din partea lui un plan pe de-a-ntregul premeditat, dar privind acum înapoi descopăr un tipar ciudat de clar şi imaginile acelor preceptori apar pe ecranul luminos al memoriei ca tot atâtea proiecţii ale unei lanterne magice.

Figura de neuitat a admirabilului învăţător din sat, care în vara anului 1905 ne-a învăţat ortografia rusă venind doar câteva ore pe zi, nu aparţine cu adevărat acestei serii. Ea mă ajută totuşi să fac legătura între începutul şi sfârşitul ei, deoarece ultima mea amintire despre el este legată de vacanţa de Paşti din 1915, pe care fratele meu şi cu mine am petrecut-o cu tata şi un anume Volgin – ultimul şi cel mai prost preceptor – schiind pe

pământul îngropat sub zăpadă din jurul moşiei, sub un cer albastru intens, aproape violet. Bătrânul nostru prieten ne invitase în locuinţa lui din clădirea şcolii, cu ţurţuri atârnaţi de streşini, la ceea ce el numea o gustare; de fapt a fost o masă în toată regula, plănuită cu dragoste. Parcă văd şi acum faţa lui surâzătoare şi încântarea splendid simulată cu care tata a întâmpinat un fel de mâncare (iepure la tavă cu smântână) pe care ştiam din întâmplare că nu putea să-l sufere. Odaia era supra-încălzită. Din ghetele mele de schi se topea zăpada, ele dovedindu-se a nu fi rezistente la apă, după cum se presupunea. Ochii mei, care încă mă usturau din cauza strălucirii zăpezii, se căzneau să descifreze un portret aşa-zis „tipografic" al lui Tolstoi. Precum coada şoarecelui de pe o anumită pagină din *Alice în Ţara Minunilor*, portretul era alcătuit exclusiv din tipărituri. O întreagă povestire a lui Tolstoi (*Stăpân şi Om*) intrase în alcătuirea feţei cu barbă a autorului, care, întâmplător, avea câteva dintre trăsăturile gazdei noastre. Tocmai ne pregăteam să atacăm nefericitul iepure, când uşa s-a dat de perete şi în prag s-a ivit pieziş, cu un zâmbet nătâng pe faţă, Hristofor, un valet cu nasul vânăt şi. O broboadă de lână pe cap, ţinând în mână un uriaş coş de picnic burduşit cu merinde şi sticle cu vin, pe care bunica mea lipsită de tact (care petrecea iarna la Batovo) socotise necesar să ni-l trimită, în caz că trataţia învăţătorului s-ar fi dovedit insuficientă. Înainte ca gazda noastră să apuce să se simtă jignită, tata a expediat înapoi coşniţa cu merinde, însoţită de un scurt bilet care probabil că a nedumerit-o pe bătrâna doamnă bine intenţionată, aşa cum o nedumereau majoritatea gesturilor lui. Înveşmântată într-un halat de mătase ce-i flutura înjur şi purtând mănuşi ajurate, mai degrabă obiect de epocă decât o persoană vie, bunica şi-a petrecut aproape toată viaţa pe o canapea, făcându-şi vânt cu un evantai din fildeş. Avea întotdeauna lângă ea o cutie cu *boules de gomme* sau un pahar cu lapte de migdale, precum şi o oglinjoară de mână, căci aproape la fiecare oră îşi pudra faţa cu un puf mare roz, astfel încât mica aluniţă de pe unul din pometi părea o stafidă pe

fondul acela făinos. În pofida lâncezelii în care-şi petrecea de obicei zilele, a rămas o femeie extraordinar de rezistentă, insistând să doarmă lângă o fereastră deschisă tot timpul anului. Într-o dimineaţă, după ce toată noaptea viscolise, camerista a găsit-o zăcând sub un strat de zăpadă sclipitoare care căzuse peste ea şi peste pat, fără a-i tulbura cu nimic somnul sănătos. Iubea o singură fiinţă pe lume – pe fiica ei cea mai mică, Nadejda Vonliarliarski, de dragul căreia a vândut brusc moşia Batovo în 1916, tranzacţie de pe urma căreia n-a avut nimeni de profitat în acel amurg al istoriei imperiale. Se plângea tuturor rudelor că forţe obscure îl ademeniseră pe înzestratul ei fiu, făcându-l să dispreţuiască genul de carieră „strălucită" în slujba ţarului pe care o îmbrăţişaseră strămoşii lui. I se părea în mod special greu de înţeles cum de putea tata, despre care ştia că apreciază pe deplin toate plăcerile oferite de o mare avere, să-şi pericliteze această bucurie devenind liberal şi contribuind astfel la izbucnirea unei revoluţii care, până la urmă – după cum a prevăzut ea în mod corect –, l-a lăsat cerşetor.

2

Profesorul nostru de ortografie era fiul unui dulgher. În următoarea secvenţă a lanternei magice, primul cadru înfăţişează un tânăr căruia noi îi spuneam Ordo, fiul luminat al unui diacon greco-catolic. În plimbările pe care le făcea în răcoroasa vară a anului 1907 împreună cu fratele meu şi cu mine era îmbrăcat cu o pelerină neagră byroniană, cu o cataramă de argint în formă de S. în pădurea deasă de la Batovo, în apropierea unui izvor unde se spunea că apare stafia unui spânzurat, Ordo dădea un spectacol destul de stupid şi de primitiv, pe care fratele meu şi cu mine îl solicitam de fiecare dată când treceam pe acolo. Cu capul plecat, fluturându-şi pelerina într-un mod straniu, ca un vampir, ţopăia în jurul unui ulm sinistru. Într-o dimineaţă umedă, în timpul ritualului, i-a scăpat pe jos tabachera şi, ajutându-l s-o caute, am descoperit două specimene abia ivite ale fluturelui de noapte *Amur*, foarte rare în regiunea noastră, nişte vietăţi gingaşe, catifelate,

de culoare gri-purpuriu, împerechindu-se în linişte, cu picioruşele lor îmbrăcate parcă în blană de şinşila lipite de iarba de sub copac. În toamna aceluiaşi an, Ordo ne-a însoţit la Biarritz şi peste câteva săptămâni a dispărut brusc, lăsând un cadou primit de la noi – un aparat de ras Gillette – pe perna de care era prins cu un ac de gămălie un bilet. Rareori mi se întâmplă să nu ştiu precis dacă o amintire este a mea proprie sau mi-a parvenit la a doua mână, dar în acest caz am cu adevărat îndoieli, mai ales pentru că, mult mai târziu, când avea chef să-şi depene amintirile, mama se referea amuzată la flacăra pe care, fără să ştie, o aprinsese. Parcă îmi amintesc o uşă întredeschisă dând spre salon şi acolo, în mijlocul pardoselei, Ordo, Ordo al nostru, stă îngenuncheat şi îşi frânge mâinile în faţa tinerei, frumoasei şi uluitei mele mame. Faptul că par a vedea cu coada ochiului minţii unduirile romanticei pelerine în jurul umerilor ridicaţi ai lui Ordo sugerează că am transferat ceva din dansul anterior din pădure în acea cameră neclară a apartamentului nostru din Biarritz (sub ferestrele căreia, într-o porţiune din piaţă înconjurată cu frânghie, un aeronaut local, Sigismond Lejoyeux, umfla un imens balon de culoarea cremei de ouă).

Apoi a apărut un ucrainean, un matematician exuberant, cu o mustaţă neagră şi un zâmbet strălucitor. Şi-a petrecut la noi o parte a iernii 1907 – 1908. Şi el avea talentele lui, între care scamatoria prin care făcea să dispară o monedă era deosebit de atrăgătoare. *O monedă pusă pe o coală de hârtie este acoperită cu un degetar şi dispare imediat*. Luaţi un pahar obişnuit. Lipiţi cu grijă o bucată rotundă de hârtie peste gura lui. Hârtia trebuie să fie liniată (sau să aibă alte modele pe ea) – pentru a spori în felul acesta iluzia. Aşezaţi pe o coală de hârtie cu acelaşi model o monedă mică (o monedă de argint de douăzeci de copeici e foarte potrivită). Treceţi repede degetul peste monedă, având grijă ca dungile sau modelele să se potrivească. Coincidenţa modelului este una dintre minunile naturii. Minunile naturii începeau să mă

impresioneze la acea vârstă fragedă. Într-una din duminicile lui libere, bietul scamator a căzut pe stradă şi a fost azvârlit de poliţie într-o celulă rece, la un loc cu doisprezece beţivani. De fapt, suferea de inimă, boală care i-a provocat moartea câţiva ani mai târziu.

Următoarea imagine arată de parcă ar fi apărut pe ecran cu susul în jos. Ea îl înfăţişează pe cel de-al treilea preceptor al nostru, stând în cap. Era un leton masiv, foarte atletic, care mergea în mâini, ridica greutăţi uriaşe, jongla cu haltere şi, cât ai zice peşte, umplea o încăpere mare cu mirosul de transpiraţie al unei întregi garnizoane. Când socotea că se cuvenea să fiu pedepsit pentru vreo mică poznă (îmi amintesc de pildă că am dat drumul de pe palierul de sus unei bile, care a căzut drept pe atrăgătorul lui cap, în timp ce tocmai trecea pe dedesubt), adopta remarcabila măsură pedagogică de a sugera ca el şi cu mine să ne punem mănuşile de box ca să ne antrenăm puţin. Cu această ocazie, îmi dădea un pumn în faţă cu o precizie dureroasă. Deşi preferam această pedeapsă acelor *pensums* inventate de Mademoiselle, care-mi înţepeneau mâna, de pildă să copiez de două sute de ori proverbul *Qui aime bien, chitie bien*[39], nu l-am regretat pe bravul om când a plecat după o furtunoasă şedere de o lună.

Apoi a venit un polonez. Era un student la Medicină chipeş, cu ochi căprui şi păr lucios, care semăna puţin cu actorul francez Max Linder, un actor de cinema popular pe atunci. Max a rezistat din 1908 până în 1910 şi mi-a câştigat admiraţia într-o zi de iarnă la St. Petersburg, când obişnuita noastră plimbare de dimineaţă a fost tulburată de un incident violent. Nişte cazaci cu feţe fioroase şi imbecile învârteau nişte bice, îndemnându-şi căluţii care se ridicau în două picioare şi fornăiau să dea buzna într-o gloată de oameni, agitată. O mulţime de căciuli şi cel puţin trei galoşi zăceau ca nişte pete negre pe zăpadă. O clipă am crezut că unul dintre cazaci vine spre noi şi l-am văzut pe Max scoţând pe jumătate dintr-un buzunar din interior un mic automat de care m-am îndrăgostit pe loc – dar, din

39 Amestec de obiecte diverse (în fr. în orig.).

păcate, incidentul a luat sfârşit o dată sau de două ori ne-a dus să-l vedem pe fratele lui, un preot romano-catolic emancipat, de o mare distincţie, ale cărui mâini palide rătăceau distrate peste micile noastre capete greco-catolice, în timp ce Max şi cu el discutau probleme politice sau familiale, într-un şuvoi neîntrerupt de poloneză şuierătoare. Îl văd pe tata într-o zi de vară, la ţară, făcând cu Max concurs de tir – perforând cu gloanţe de pistol o plăcuţă ruginită din pădurile noastre, pe care scria „Vânătoarea interzisă". Acest Max era un tip plăcut şi viguros şi de aceea eram surprins când îl auzeam plângându-se de migrenă şi, cuprins de moleşeală, refuza să vină să bată mingea cu mine prin jurul casei sau să ne scăldăm în râu. Acum ştiu că în vara aceea avea o legătură amoroasă cu o femeie măritată a cărei proprietate se afla la optsprezece kilometri de noi. În diversele momente ciudate ale zilei se furişa la cuştile de câini pentru a hrăni şi a mângâia câinii noştri de pază ţinuţi în lanţ. Li se dădea drumul la 11 noaptea să umble în jurul casei şi el trebuia să-i înfrunte în toiul nopţii, când se furişa afară şi se îndrepta spre tufişurile unde o bicicletă cu toate accesoriile – sonerie, pompă, trusă cu scule din piele maro şi chiar clame pentru pantaloni – fusese pregătită în taină de un aliat, valetul polonez al tatii. Drumurile murdare şi pline de gropi şi potecile de pădure şerpuite îl duceau pe nerăbdătorul Max spre îndepărtatul loc de *rendez-vous*, o cabană de vânătoare – în magnifica tradiţie a adulterelor elegante. Ceţurile reci ale zorilor şi patru câini din rasa marele danez, cu memorie scurtă, îl vedeau pedalând înapoi, şi la 8 dimineaţa începea pentru el o nouă zi. Mă întreb dacă Max n-a simţit o oarecare uşurare când, în toamna aceluiaşi an (1909), a părăsit scena aventurilor lui nocturne pentru a ne însoţi în a doua călătorie la Biarritz. Şi-a luat două zile libere pentru a vizita spăsit şi cucernic Lourdes-ul, în compania frumuşelei şi uşuraticei fete irlandeze care era guvernanta Colettei, tovarăşa mea de joacă preferată de pe plajă. Max ne-a părăsit în anul următor pentru un post la secţia de radiologie a spitalului

din St. Petersburg şi, mai târziu, între cele două războaie mondiale, am înţeles că a ajuns un fel de celebritate medicală în Polonia.

După catolici au venit protestanţii – un luteran de origine evreiască. Va figura aici sub numele de Lenski. Fratele meu şi cu mine am plecat cu el, pe la sfârşitul anului 1910, în Germania şi, după ce ne-am întors în luna ianuarie a anului următor şi am început să ne ducem la şcoală în St. Petersburg, Lenski a mai stat cu noi vreo trei ani pentru a ne ajuta la temele pentru acasă. În timpul domniei Mademoisellei, care era la noi din iarna lui 1905, a renunţat să se mai lupte cu intruşii moscoviţi, întorcându-se la Lausanne. Lenski se născuse în sărăcie şi îi plăcea să le amintească tuturor că între absolvirea gimnaziului din oraşul lui natal de pe ţărmul Mării Negre şi admiterea la universitatea din St. Petersburg se întreţinuse singur ornamentând pietre – care se găseau din abundenţă pe ţărm – cu peisaje marine strălucitoare pe care le vindea ca *presse-papiers*. Avea o faţă roz, ovală, gene scurte, nişte ochi ce păreau ciudat de despuiaţi în spatele unui pince-nez fără rame şi un cap ras, albăstrui. Am descoperit imediat trei lucruri despre el: era un profesor excelent; era lipsit de orice simţ al umorului şi, spre deosebire de toţi preceptorii anteriori, era o persoană care avea nevoie de protecţia noastră. Când părinţii noştri erau acasă, se simţea în siguranţă, dar în absenţa lor acest sentiment putea îi oricând spulberat de o ieşire a mătuşilor noastre. Pentru ele, vehementele articole ale tatii împotriva pogromurilor şi a altor practici guvernamentale nu erau decât capriciile unui aristocrat refractar şi deseori le auzeam întâmplător comentând îngrozite originea lui Lenski şi „experienţele nebuneşti” ale tatii. După asemenea ocazii, eram oribil de grosolan cu ele şi apoi vărsăm lacrimi fierbinţi, închis într-un closet. Nu pentru că îmi plăcea Lenski în mod deosebit. Multe lucruri mă enervau la el: vocea seacă, meticulozitatea exagerată, felul în care îşi ştergea mereu ochelarii cu o cârpă specială sau îşi ajusta unghiile cu un instrument special, modul lui de a

vorbi, pedant de corect, şi, poate mai presus de toate, excentricul lui obicei matinal de a se îndrepta (se pare direct din pat, dar deja încălţat şi îmbrăcat în pantaloni cu bretele roşii atârnând în spate şi o ciudată vestă ca un fel de plasă acoperindu-i pieptul păros) spre cel mai apropiat robinet unde-şi limita abluţiunile la o minuţioasă înmuiere cu apă a feţei roz, a craniului albăstrui şi a cefei grase, urmată de o viguroasă suflare a nasului în stil rusesc, după care se întorcea cu aceiaşi paşi hotărâţi, dar de data asta miop şi lăsând stropi de apă în urma lui, în dormitorul lui unde ţinea într-un loc secret trei prosoape sacrosancte (printre altele, era atât de *brezgliv*, în sensul rusesc intraductibil, încât se spăla pe mâini ori de câte ori atingea bancnote sau balustradele scărilor).

Se plângea mamei că Serghei şi cu mine eram nişte mici străini, nişte derbedei şi nişte măscărici, nişte snobi „de o nepăsare patologică", după cum se exprima el, faţă de Goncearov, Grigorovici, Korolenko, Staniukovici, Mamin-Sibiriak şi alţi indivizi îngrozitor de politicoşi (comparabili cu „scriitorii regionali" americani) ale căror opere – susţinea el – „îi pasionau pe băieţii normali". Spre obscura mea disperare, i-a sfătuit pe părinţii mei să-i determine pe cei doi băieţi – cei trei copii mai mici nu intrau sub jurisdicţia lui – să ducă o viaţă mai democratică, ceea ce a însemnat, de pildă, să ne mutăm la Berlin de la hotelul Adlon într-un

Xtt

Mama, la vârsta de 34 de ani: un portret în creion (60

cm x 40 cm) desenat de Leon Bakst în 1910, în camera de muzică din casa noastră de la Sankt Petersburg. Reproducerea tipărită aici a fost realizată în acelaşi an, sub supravegherea lui. S-a chinuit nespus cu linia schimbătoare a buzelor ei, petrecând uneori o şedinţă întreagă doar ca să corecteze un anumit detaliu. Rezultatul este o asemănare izbitoare, iar acest desen este o etapă importantă în evoluţia sa artistică. Părinţii mei deţineau şi nişte acuarele ale lui, schiţe de costume pentru baletul *Şeherezada*. Un sfert de secol mai târziu, la Paris, Alexandre Benois mi-a spus că la scurtă vreme după Revoluţia Bolşevică a aranjat ca toate lucrările lui Bakst şi câteva dintre ale sale, de pildă *Zi ploioasă în Bretania*, să fie transportate la Muzeul Alexandru al III-lea.

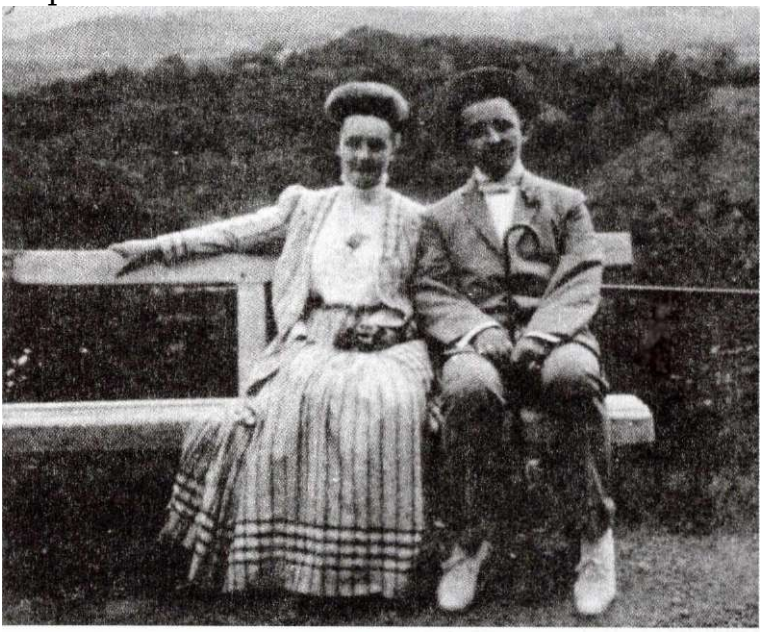

Mama și fratele ei, Vasili Ivanovici Rukavișnikov (1874-1916), pe terasa castelului său de la Pau, în Basses Pyrénées, octombrie 1913.

apartament vast dintr-o pensiune sinistră aflată pe o străduţă lipsită de viaţă şi să înlocuim pardoseala acoperită cu covoare a expresurilor internaţionale cu pardoselile murdare şi fumul stătut, de trabuc, din Schnelizug-urile care se clătinau şi miroseau a smoală. În

oraşele străine, ca şi în St. Petersburg, rămânea încremenit în faţa magazinelor, minunându-se de nişte produse care pe noi ne lăsau total indiferenţi. Era pe punctul de a se căsători, nu avea altă avere decât salariul şi îşi plănuia viitoarea gospodărie cu cea mai mare grijă şi seriozitate. Din când în când impulsuri pripite îi dezechilibrau bugetul. Observând într-o zi o babă jegoasă căreia i se scurgeau ochii după o pălărie stacojie, cu pene, expusă în vitrina unei modiste, i-a cumpărat-o şi abia a putut să scape apoi de femeie. Cu propriile lui achiziţii era extrem de circumspect. Fratele meu şi cu mine ascultam răbdători cum visa cu ochii deschişi, analizând în detaliu fiecare colţişor al intimului, dar austerului apartament pe care îl amenaja în gând pentru el şi soţia lui. Uneori lăsa frâu liber imaginaţiei. Odată se fixase asupra unei lustre costisitoare de la „Alexandre”, un magazin din St. Petersburg cu un sortiment de *bric-à-brac*[40] – un burgheze destul de penibile. Nedorind să se observe care era obiectul pe care şi-l dorea, Lenski a spus că ne duce să vizităm magazinul numai dacă promitem că vom fi cuminţi şi nu vom atrage în mod inutil atenţia asupra noastră printr-o admiraţie ostentativă. Luându-şi tot felul de măsuri de precauţie, ne-a dus sub o oribilă caracatiţă de bronz şi singura indicaţie că acela era obiectul râvnit a fost un oftat ce sugera un motan care toarce. Cu aceeaşi grijă – mergând în vârful picioarelor şi vorbind în şoaptă ca să nu trezească monstrul sorţii (care, părea el convins, îi purta personal pică) – ne-a prezentat logodnicei lui, o tânără graţioasă cu ochi speriaţi de gazelă şi răspândind în jur parfumul violetelor proaspete prinse în voalul ei negru. Îmi amintesc că am întâlnit-o chiar lângă o farmacie, în colţul dintre Potsdamerstrasse şi Privatstrasse, pe o străduţă acoperită cu frunze moarte, unde se afla pensiunea noastră, şi ne-a îndemnat să ţinem secret, faţă de părinţii noştri, prezenţa miresei lui la Berlin, în timp ce un manechin din vitrina farmaciei efectua mişcările

40 Economist francez (1847-1932). în lucrările sale de economie politică

bărbieritului, tramvaiele treceau pe lângă noi şi începuse să ningă.

3

Acum putem aborda tema principală a acestui capitol. Cândva, pe parcursul iernii următoare, Lenski a născocit groaznica idee de a prezenta o dată la două duminici proiecţii educative cu Lanterna Magică, în casa noastră din St. Petersburg. Îşi propunea să ilustreze („abundent”, cum spunea el, lingându-şi buzele subţiri) lecturi instructive în faţa unui grup care – îşi imagina el cu drag – va consta din băieţi şi fetiţe, vrăjiţi cu toţii, împărtăşind o experienţă memorabilă. Se gândea că, pe lângă îmbogăţirea bagajului nostru de cunoştinţe, aceasta ar putea contribui la transformarea mea şi a fratelui meu în nişte mici lianţi. Folosindu-ne ca nucleu, a adunat în jurul acestui miez ursuz mai multe straturi de recruţi – verişori de aceeaşi vârstă cu noi care întâmplător erau disponibili, diverşi copii cu care ne întâlneam în fiecare iarnă la petreceri mai mult sau mai puţin plicticoase, câţiva colegi de şcoală (neobişnuit de tăcuţi – dar din păcate observau fiecare fleac) şi copiii servitorilor. După ce blânda şi optimista mea mamă i-a dat mână liberă, Lenski a închiriat un aparat complicat şi a angajat un student de la universitate, cu o figură abătută, pentru a-l manevra; acum înţeleg că generosul Lenski dorea, printre altele, să ajute un prieten nevoiaş.

N-am să uit niciodată prima lectură. Lenski alesese un poem narativ al lui Lermontov despre aventurile unui tânăr călugăr care îşi părăsise locul de reculegere din Caucaz, pentru a hoinări prin munţi. Ca de obicei, Lermontov combina în poemul lui formule prozaice cu minunate efecte estompate de fata morgana. Era considerabil de lung şi cele şapte sute cincizeci de versuri destul de monotone au fost răspândite de Lenski cu generozitate în numai patru plăci fotografice (a cincea am spart-o eu din greşeală chiar înainte de reprezentaţie).

Din considerente de protecţie contra incendiilor, fusese aleasă pentru proiecţie o veche cameră de copii în

colţul căreia se afla un boiler ca o coloană, vopsit într-un maro-arămiu, şi o cadă cu picioare palmate, acoperită feciorelnic pentru această ocazie. Perdelele bine trase de la fereastră ne împiedicau să vedem curtea de dedesubt, stivele de buturugi de mesteacăn şi zidurile galbene ale mohorâtei anexe unde se aflau grajdurile (o parte din acestea fusese transformată într-un garaj pentru două maşini). Deşi fuseseră expulzate un vechi şifonier şi două cufere, această odaie dosnică, deprimantă, cu lanterna magică la un capăt şi şirurile de scaune dispuse de-a curmezişul, cu pernele şi canapelele pregătite pentru douăzeci de spectatori (inclusiv logodnica lui Lenski şi trei sau patru guvernante, fără a le mai socoti pe ale noastre, Mademoiselle şi Miss Greenwood), părea aglomerată şi mirosea a aer închis. În stânga mea, una dintre verişoarele cele mai neastâmpărate, o mică blondă vaporoasă de vreo unsprezece ani, cu un păr lung ca Alice în Ţara Minunilor şi un ten roz sidefiu, şedea atât de aproape, încât îi simţeam fragilul os de la şold frecându-se de mine de fiecare dată când se foia pe scaun, jucându-se cu o buclă sau trecându-şi dosul palmei prin părul parfumat sau pe la ceafă, sau lovindu-şi genunchii unul de celălalt, pe sub mătasea foşnitoare a furoului galben care sclipea prin dantela rochiţei. În dreapta, îl aveam pe fiul valetului polonez al tatii, un băiat absolut nemişcat, îmbrăcat într-un costum de marinar; semăna uluitor cu ţareviciul şi, printr-o şi mai uluitoare coincidenţă, suferea de aceeaşi tragică boală – hemofilia –, drept care, de mai multe ori pe an, o trăsură a Curţii Imperiale aducea la noi un celebru medic, aşteptând şi tot aşteptând în ninsoarea care cădea pieziş şi, dacă îţi alegeai cel mai mare dintre fulgii cenuşii şi îl urmăreai cu privirea în timp ce cădea (dincolo de geamul bovindoului prin care te uitai), puteai desluşi forma lui grosolană, neregulată şi oscilaţiile lui în zbor, făcându-te să te simţi şi ameţit, şi posomorât.

Luminile se stingeau. Lenski se lansa în primele versuri:

Timpul – nu-i mult de atunci;

Locul – un punct în care se întâlnesc şi curg într-o frăţească-mbrăţişare, frumoasele
Agrava şi Kurah; acolo chiar
Se înălţa un schit.

Schitul cu cele două râuri apărea cuminte şi rămânea într-o sumbră transă (de-ar fi trecut peste el un torent să-l mături de acolo!) preţ de vreo două sute de versuri, după care era înlocuit cu o fecioară din Georgia sau cam aşa ceva, ducând un urcior. Când operatorul extrăgea o placă, imaginea dispărea de pe ecran cu un ţăcănit specific, mărirea imaginii afectând nu numai scena înfăţişată, ci şi viteza îndepărtării ei. Altminteri, nu prea era nimic magic. Ni se prezentau vârfuri banale în locul munţilor romantici ai lui Lermontov, care

Se înălţau în luminoase zori Precum altare fumegânde, şi, în timp ce tânărul călugăr îi povestea unui tovarăş de izolare lupta lui cu un leopard – O, aveam o înfăţişare cruntă! Eu însumi leopard, sălbatic şi cutezător, La fel de furios ca el, urlam ca el.

O miorlăială înăbuşită se auzea în spatele meu; s-ar putea să fi venit dinspre tânărul Rjevuski, cu care eram coleg la lecţiile de dans, sau dinspre Alee Nitte, care îşi va dobândi un oarecare renume, peste un an sau doi, pentru fenomene cu strigoi, sau dinspre unul dintre verii mei. Treptat, în timp ce glasul ascuţit al lui Lenski recita mai departe, îmi dădeam seama că, cu câteva excepţii – de pildă, Samuel Rozov, un coleg de şcoală sensibil auditoriul îşi bătea joc pe ascuns de spectacol şi că, după ce se va încheia, va trebui să înfrunt diverse remarci jignitoare. Mă trecea un fior de milă îngrozitoare pentru Lenski – pentru cutele umile de la baza capului ras, pentru vitejia lui, pentru mişcările nervoase ale beţigaşului lui, deasupra căruia – ca nişte pisoi care se joacă degajaţi cu lăbuţele – culorile alunecau uneori, când îl apropia prea mult de ecran. Spre sfârşit, monotonia şedinţei devenea insuportabilă; operatorul emoţionat nu mai găsea a patra placă, amestecând-o cu cele deja folosite şi, în timp ce Lenski aştepta răbdător în întuneric, câţiva spectatori

începeau să-şi proiecteze umbrele negre ale mâinilor ridicate pe ecranul alb şi speriat; dintr-odată, un băiat sprinten şi neruşinat (poate că eram totuşi eu – domnul Hyde din doctorul Jekyll din mine?) reuşea să-şi proiecteze piciorul, ceea ce declanşa bineînţeles o competiţie zgomotoasă. Când ultima placă era găsită şi apărea pe ecran, ea îmi amintea de o călătorie din prima mea copilărie, prin lungul şi întunecatul Tunel St. Gothard, în care trenul nostru pătrunsese în timpul unei vijelii, dar când noi ieşiserăm, aceasta se terminase, şi în acel moment

Albastru, verde şi portocaliu, uimiţi
De frumuseţea şi norocul lor.
Peste o stâncă curcubeul s-a lăsat
Şi-a prins acolo o gazelă demnă.

Trebuie să adaug că în timpul acelei şedinţe de duminică şi a celor următoare, mai aglomerate şi mai oribile, mă urmăreau ecourile unor poveşti de familie pe care le auzisem. În primii ani ai deceniului al optulea, bunicul din partea mamei.

Ivan Rukavişnikov, negăsind pentru fiii lui nicio şcoală particulară pe plac, întemeiase o academie proprie, angajând doisprezece dintre cei mai buni profesori disponibili şi adunând douăzeci de băieţi pentru mai multe trimestre de învăţământ gratuit, în sălile casei lui din St. Petersburg (Cheiul Amiralităţii, nr. 10). Acţiunea n-a fost încununată de succes. Prietenii ai căror fii voia să-i asocieze cu ai lui nu acceptau întotdeauna, iar dintre băieţii pe care-i recrutase, mulţi s-au dovedit a nu fi la înălţime. Mi-am format o imagine ciudat de neplăcută despre el, urmărindu-şi cu încăpăţânare scopul, cercetând şcolile, cu ochii lui trişti şi stranii, atât de familiari mie din fotografii, căutându-i pe băieţii cei mai chipeşi printre cei mai buni şcolari. Se spune chiar că ar fi plătit părinţi nevoiaşi pentru a aduna colegi pentru cei doi fii ai lui. Deşi naivele reprezentaţii cu plăci fotografice ale preceptorului nostru nu prea aveau legătură cu extravaganţele rukavişnikoviene, asocierea pe care am făcut-o în mintea

mea între cele două acţiuni nu m-a ajutat să accept modul în care Lenski se făcea de râs şi ne plictisea şi, prin urmare, am fost fericit când, după încă trei reprezentaţii (*Călăreţul de aramă* de Puşkin; *Don Quijote* şi *Africa – Tărâmul minunilor*), mama a cedat rugăminţilor mele fierbinţi şi a renunţat la toată povestea.

Acum, când stau şi mă gândesc, acele imagini ca nişte meduze, proiectate pe pânza umedă a ecranului (se presupunea că umezeala le dădea mai multă strălucire), păreau vulgare şi stridente, dar, pe de altă parte, când ţineai între două degete şi ridicai spre lumină plăcile de sticlă ca atare, ele dezvăluiau o lume minunată – miniaturi străvezii, mici tărâmuri de vis, minuscule lumi cu delicate nuanţe luminoase! În anii următori, am redescoperit aceeaşi frumuseţe precisă şi tăcută pe fundul strălucitor al tubului magic al unui microscop. Pe sticla plăcuţei destinate proiecţiei, dimensiunile unui peisaj erau reduse şi acest lucru îţi stimula imaginaţia; sub microscop, organul unei insecte este mărit pentru a putea fi studiat la rece. Există – se pare – pe scara dimensională a lumii, un fel de loc de întâlnire delicat între imaginaţie şi cunoaştere, un punct la care se ajunge micşorând lucrurile mari şi mărindu-le pe cele mici, un punct cu o valoare artistică intrinsecă.

4

Ţinând seama cât de multilateral părea Lenski şi cât de amănunţit putea explica tot ce se referea la studiile noastre şcolare, veşnicele lui tribulaţii de la universitate apăreau oarecum surprinzătoare. În cele din urmă, cauza lor s-a dovedit a fi totala lui lipsă de pricepere pentru problemele financiare şi politice pe care se încăpăţâna să le abordeze. Îmi amintesc în ce fierbere a fost când a trebuit să dea unul dintre cele mai importante examene de absolvire. Eram la fel de îngrijorat ca el, şi chiar în ajunul evenimentului aşteptat, n-am putut rezista să nu trag cu urechea la uşa camerei, unde tata, la rugămintea insistentă a lui Lenski, a făcut cu el o recapitulare în particular, verificându-i cunoştinţele despre *Principiile de*

economie politică ale lui Charles Gide1. Răsfoind paginile cărţii, tata întreba, de pildă: „Ce determină valoarea?” sau: „Care sunt deosebirile dintre bancnote şi banii de hârtie?” şi Lenski îşi dregea nervos glasul – apoi amuţea cu totul, de parcă şi-ar fi dat duhul. După un timp, înceta să emită chiar şi acea scurtă şi firavă tuse a lui şi intervalele de tăcere erau punctate doar de răpăitul produs de degetele tatii pe masă şi o singură dată, într-o izbucnire rapidă de reproşuri pline de speranţe, victima a exclamat brusc: „Întrebarea aceasta nu este în carte, domnule!” – dar era. În cele din urmă, tata a oftat, a închis manualul, remarcând încet, dar clar: *Golubcik* (dragul meu), ai să pici precis – nu ştii este adeptul principiului corporatist, (n.r.) absolut nimic”. „Trebuie să vă contrazic”, îi replică Lenski, cu o oarecare demnitate. Stând în maşina noastră ţeapăn, de parcă era împăiat, Lenski a fost dus la universitate, a rămas acolo până seara, s-a întors cu sania printre nămeţi, prin viscol, şi s-a urcat disperat şi tăcut în camera lui.

Spre sfârşitul şederii lui la noi, s-a căsătorit şi a plecat în voiaj de nuntă în Caucaz, în munţii lui Lermontov, şi apoi s-a întors să mai petreacă o iarnă la noi. În absenţa lui, în vara anului 1913, i-a luat locul un preceptor elveţian, Monsieur Noyer. Era un bărbat bine făcut, cu o mustaţă ţepoasă şi ne citea *Cyrano de Bergerac* al lui Rostand, rostind cu savoare fiecare vers, modificându-şi timbrul vocii de la cel de flaut la cel de contrabas, conform personajelor pe care le imita. La tenis, când servea mingea, stătea bine înfipt pe picioarele lui groase, depărtate, pe linia de fund, îmbrăcat în pantaloni de nanchin boţiţi, mai îndoindu-şi brusc genunchii când dădea mingii o lovitură puternică, dar extrem de ineficientă.

Când Lenski ne-a părăsit definitiv, în primăvara anului 1914, ne-a fost adus un tânăr dintr-o provincie de pe Volga. Era un tip fermecător, de familie bună, bun jucător de tenis şi excelent călăreţ; era foarte fericit că se putea bizui pe asemenea talente, întrucât, la acea dată târzie, nici fratele meu şi nici eu nu prea mai aveam nevoie de ajutorul la învăţătură al acelui amărât, promis părinţilor

mei de optimistul lui protector. Chiar în cursul primei noastre discuţii, m-a informat nonşalant că Dickens a scris *Coliba unchiului Tom*, ceea ce m-a făcut să pun cu el un rămăşag de pe urma căruia am câştigat boxul lui. După aceea evita să se refere în prezenţa mea la vreun personaj sau subiect literar. Era foarte sărac şi uniforma lui decolorată de universitate degaja un miros ciudat, de praf şi de eter, nu tocmai neplăcut. Avea maniere alese, o fire blândă, un scris de neuitat, tot numai spini şi ţepi (cum n-am mai văzut decât în scrisorile pe care le primeam, din păcate, uneori de la nebuni, începând din anul de graţie 1958) şi deţinea un fond nelimitat de povestiri obscene (cu care mă delecta *sub rosa*, cu glasul lui visător, catifelat, fără a folosi absolut nicio expresie vulgară) despre amicii şi „puicuţele" lui, dar şi despre diverse rude de-ale noastre, şi cu una dintre ele, o doamnă mondenă, aproape de două ori mai în vârstă decât el, s-a căsătorit curând după aceea, pentru a scăpa de ea – în perioada carierei lui ulterioare în administraţia lui Lenin – expediind-o într-un lagăr de muncă, unde şi-a aflat sfârşitul. Cu cât mă gândesc mai mult la omul acela, cu atât mai convins sunt că era complet nebun.

Lui Lenski nu i-am pierdut total urma. Pe baza unui împrumut de la socrul lui, a pornit, încă de când era la noi, o afacere fantezistă care se ocupa de achiziţionarea şi exploatarea unor invenţii. N-ar fi frumos şi nici cinstit din partea mea să afirm că le trecea pe numele lui; dar le adopta şi vorbea despre ele cu o căldură şi o tandreţe care sugerau un fel de firească paternitate – o atitudine sentimentală din partea lui, nesusţinută de fapte şi nedovedită ulterior frauduloasă, într-o zi, ne-a invitat pe toţi, mândru, să testăm cu maşina noastră un nou tip de pavaj girat de el, alcătuit (din câte pot desluşi din acea ciudată licărire prin perdeaua întunecată a timpului) dintr-o ţesătură bizară de dungi metalice. Rezultatul a fost o pană de cauciuc. S-a consolat însă achiziţionând altă noutate: proiectul unui obiect căruia el îi spunea „electroplan", care arăta ca un vechi Bleriot, dar avea – şi

citez din nou – un motor „voltaic”. A zburat numai în visurile lui – şi ale mele. În perioada războiului, a lansat o miraculoasă hrană pentru cai sub forma unor turte, un fel de *galettes* (din care ciugulea şi el şi le oferea şi prietenilor câte o îmbucătură), dar majoritatea cailor au rămas credincioşi ovăzului lor. A făcut trafic cu multe alte patente, toate fanteziste, şi era îngropat în datorii când a moştenit o mică avere, în urma decesului socrului său. Asta trebuie să se fi întâmplat pe la începutul anului 1918, pentru că îmi amintesc că ne-a scris (eram pe atunci refugiaţi în regiunea Ialta) pentru a ne oferi bani şi orice fel de ajutor. Banii moşteniţi i-a investit prompt într-un parc de distracţii de pe coasta răsăriteană a Crimeii şi s-a zbuciumat teribil ca să obţină o orchestră bună şi să construiască un ring pentru patinaj, dintr-un lemn special, să instaleze fântâni şi cascade iluminate cu beculeţe roşii şi verzi. În 1919, au venit bolşevicii, i-au stins luminiţele, şi Lenski a fugit în Franţa; ultima oară când am auzit de el era în anii douăzeci, când se spunea că îşi câştigă cu greu existenţa pe Riviera, pictând peisaje pe scoici şi pietre. Nu ştiu – şi prefer să nu-mi imaginez – ce s-a întâmplat cu el în timpul invaziei naziste în Franţa. În ciuda câtorva dintre ciudăţeniile lui, Lenski era cu adevărat o fiinţă omenească foarte pură, foarte cumsecade, cu principii personale la fel de rigide ca gramatica lui şi ale cărui înviorătoare *diktantl* mi le amintesc cu plăcere: *kolokololiteişciki perekolotili vlkarabkavâşişa vâhuholei*, „turnătorii de clopote de biserici i-au măcelărit pe guzganii care se furişaseră afară”. După mulţi ani, la Muzeul de Istorie Naturală din New York, i-am reprodus această frază care-ţi împleticeşte limba unui zoolog care mă întrebase dacă limba rusă este atât de grea pe cât se spune. Ne-am reîntâlnit peste câteva luni şi el a spus: „Să ştii că m-am gândit mult la guzganii aceia moscoviţi; de ce se spune că s-au furişat afară? Hibernau, se ascundeau sau ce se întâmplase cu ei?”

5

Gândindu-mă la preceptorii mei succesivi, mă preocupă mai puţin ciudatele distonanţe pe care le-au

introdus în viaţa mea de copil, cât mai ales stabilitatea esenţială şi plinătatea acelei vieţi. Asist cu plăcere la suprema performanţă a memoriei, măiestria cu care foloseşte nişte armonii naturale atunci când adună în lăcaşul ei tonalităţile suspendate şi hoinare ale trecutului. Îmi place să-mi imaginez, pentru ca acele corzi discordante să-şi încheie menirea şi să intre în consonanţă, ceva la fel de trainic, privind retrospectiv, ca acea masă lungă pe care se servea la zilele de naştere şi de onomastică din timpul verii o ciocolată de după-amiază în aer liber, aşezată la capătul unei alei mărginite de mesteceni, tei şi arţari, pe acel loc neted presărat cu nisip din grădina propriu-zisă care separa parcul de casă. Parcă văd faţa de masă şi chipurile oamenilor aşezaţi acolo, contaminându-se de animaţia jocului de lumini şi umbre de sub fabulosul frunziş mişcător, fără îndoială exagerată de aceeaşi predispoziţie spre o comemorare pătimaşă, de permanentă revenire, care mă face întotdeauna să abordez acea masă de ospăţ din exterior, din inima parcului – nu dinspre casă – de parcă, pentru a se întoarce acolo, mintea ar fi spăsită ca un fiu risipitor, gata să leşine de emoţie. Printr-o prismă tremurătoare, desluşesc trăsăturile unor rubedenii şi ale unor cunoscuţi, buze mute care se mişcă senine, vorbind într-un grai uitat. Văd parcă aburul ciocolatei şi tăvile cu tarte de coacăze. Observ o libelulă care se rostogoleşte ca un mic elicopter, apoi aterizează încet pe faţa de masă şi, de-a curmezişul mesei, un braţ gol de adolescentă întins indolent pe toată lungimea lui, cu venele *turquoise* de dedesubt întoarse în sus, spre razele de soare solzoase, cu palma deschisă, aşteptând leneşă ceva – poate spărgătorul de nuci. Pe locul unde stă preceptorul meu de atunci, imaginea este schimbătoare, o succesiune de secvenţe care apar şi dispar; pulsaţia gândurilor mele se împleteşte cu cea a umbrelor şi îl transformă pe Ordo în Max, pe Max în Lenski, şi pe Lenski în învăţătorul satului, şi tot acest păienjeniş de transformări neclare se repetă. Şi apoi, dintr-odată, tocmai când în sfârşit culorile şi contururile se stabilesc reluându-şi funcţiile – surâzătoare şi frivole

îndeletniciri – cineva apasă pe un buton şi un întreg torent de sunete prinde viaţă: glasuri ce vorbesc deodată, o nucă spartă, ţăcănitul unui spărgător de nuci, dat apoi mai departe cu nonşalanţă, treizeci de inimi omeneşti ce o înăbuşesc pe a mea cu bătăile lor regulate; freamătul şi gemetele a o mie de copaci, armonia locală a gureşelor păsări de vară şi, peste râu, dincolo de copacii ritmici, vacarmul haotic şi entuziast produs de tinerii satului care se scaldă, ca un fundal sonor de aplauze furtunoase.

Capitolul 9

1

Am în faţă un dosar mare şi jerpelit, legat în pânză neagră, în el sunt acte vechi, diplome, ciorne, jurnale, cărţi de identitate, bilete scrise cu creionul şi câteva tipărituri, care s-au aflat în păstrarea grijulie a mamei, la Praga, până la moartea ei, survenită acolo, după care, între 1939 şi 1961, au trecut prin diverse vicisitudini. Cu ajutorul acestor documente şi al propriilor mele amintiri, am alcătuit scurta biografie a tatii care urmează.

Vladimir Dmitrievici Nabokov, jurist, publicist şi politician, fiul lui Dmitri Nikolaevici Nabokov, ministru de Justiţie, şi al baronesei Maria von Korff, s-a născut la 20 iulie 1870 la Ţarskoe Selo, lângă St. Petersburg, şi a fost ucis de gloanţele unui asasin la 28 martie 1922, la Berlin. Până la vârsta de treisprezece ani, a fost instruit acasă de guvernante franţuzoaice şi englezoaice şi de preceptori ruşi şi germani; de la unul dintre aceştia din urmă a căpătat şi mi-a transmis şi mie acel *passio et morbus aureliani*[41]. În toamna anului 1883, a început să urmeze cursurile „gimnaziului" (al cărui corespondent american ar fi o combinaţie de „high school" cu Junior collège"), care se afla pe atunci pe strada Gagarin (probabil rebotezată în anii douăzeci de mărginiţii sovietici). Era stăpânit de dorinţa de a excela în toate. Într-o seară de iarnă, pentru că nu-şi făcuse tema şi prefera să facă o pneumonie decât să se facă de râs la tablă, s-a expus unui ger polar, în

41 „Pasiunea şi morbul aureliene" (în lat. în orig.); în context, expresia se referă la colecţionarea fluturilor (n.r.).

speranţa că se va îmbolnăvi la timp, stând în faţa ferestrei deschise, doar în cămaşă de noapte (fereastra dădea spre Piaţa Palatului şi spre coloana ei lustruită de razele lunii); a doua zi era încă sănătos tun şi, întâmplător, profesorul de care se temea a căzut la pat. La şaisprezece ani, în mai 1887, a terminat gimnaziul cu medalie de aur şi a studiat apoi dreptul la Universitatea din St. Petersburg, pe care a absolvit-o în ianuarie 1891. Şi-a continuat studiile în Germania (în principal la Halle). Treizeci de ani mai târziu, un coleg de facultate, cu care făcuse o excursie cu bicicleta în Pădurea Neagră, i-a trimis mamei, rămasă văduvă, cartea *Madame Bovary*, volum pe care tata îl avea cu el atunci şi pe a cărui primă pagină scrisese: „Perla fără de pereche a literaturii franceze” – o evaluare valabilă şi astăzi.

Pe 14 noiembrie (dată celebrată în fiecare an cu scrupulozitate în familia noastră care respecta toate aniversările) 1897, s-a căsătorit cu Elena Ivanovna Rukavişnikov, fiica în vârstă de douăzeci şi unu de ani a unui vecin de la ţară, şi a avut cu ea şase copii (primul era băiat şi s-a născut mort).

În 1895, a fost numit membru junior al Camerei. Din 1896 până în 1904, a ţinut conferinţe despre dreptul penal la Şcoala Imperială de Jurisprudenţă (*Pravovedenie*) din St. Petersburg. Membrii Parlamentului trebuiau să ceară permisiunea ministrului de Justiţie pentru orice acţiune publică. Fireşte că tata n-a cerut această permisiune când a publicat în revista *Pravo* celebrul articol „Baia de sânge de la Chişinău”, în care condamna rolul jucat de poliţie în încurajarea pogromului de la Chişinău din 1903. Printr-un decret imperial i s-a luat titlul de demnitar în ianuarie 1905, dată după care a retezat orice legătură cu guvernul ţarist, s-a lansat ferm în politica antidespotică şi şi-a continuat în acelaşi timp dificila activitate juridică. Din 1905 până în 1915, a fost preşedintele secţiei ruse a Asociaţiei Internaţionale de

Criminologie, şi la conferinţele ţinute în Olanda se amuza şi uluia asistenţa traducând oral, când era nevoie,

discursurile din rusă şi engleză în germană şi franceză şi viceversa. Se pronunţa elocvent împotriva pedepsei capitale. Îşi respecta neabătut principiile în viaţa personală şi în chestiunile publice. La un banchet oficial din 1904 a refuzat să bea în sănătatea ţarului. Se spune că a dat cu nonşalanţă un anunţ la ziar pentru a-şi vinde uniforma de demnitar al Curţii. Din 1906 până în 1917, a fost, alături de I.V. Hessen şi A.I. Kaminka, editorul unuia dintre puţinele cotidiene liberale din Rusia, *Rech* (*Graiul*), precum şi al revistei de jurisprudenţă, *Pravo*. Pe plan politic era „Kadet", adică membru al K.D. (*Konstitutionnodemokraticeskaia partia*), rebotezat ulterior, mai adecvat, Partidul Libertăţii Poporului (*partia Narodnoi Svobodi*). Fiind înzestrat cu un ascuţit simţ al umorului, ar fi fost extrem de măgulit de neputincioasa, dar răutăcioasa batjocorire a opiniilor şi realizărilor sale de către lexicografii sovietici în puţinele lor comentarii biografice cu privire la persoana sa. În 1906, a fost ales în Primul Parlament Rus (*Pervaia Duma*), o instituţie umană şi eroică, predominant liberală (dar pe care publiciştii ignoranţi, infestaţi de propaganda sovietică, o confundă deseori cu străvechile „dume ale boierilor"!). Acolo a ţinut câteva splendide discursuri cu repercusiuni la scară naţională. Când, după mai puţin de un an, ţarul a dizolvat Duma, câţiva dintre membrii ei, inclusiv tata (care, după cum arată o fotografie făcută la Gara Finlanda, îşi vârâse biletul de tren sub panglica pălăriei), au ţinut la Viborg o sesiune ilegală. În mai 1908, a început să-şi ispăşească sentinţa de trei luni închisoare, ca o pedeapsă oarecum târzie pentru manifestul revoluţionar pe care el şi grupul lui îl scoseseră la Viborg. „A găsit vreun fluture *Egeria* în vara asta?" întreba el într-unul din biletele secrete din închisoare, care au fost transmise mamei mele printr-un paznic mituit şi un prieten credincios. „Spune-i că în curtea închisorii eu nu văd decât fluturi *Brimstone* şi *Cabbage White*". După eliberare, i s-a interzis să participe la alegerile publice, dar (unul dintre paradoxurile obişnuite în timpul domniei ţarilor) avea libertatea să lucreze la

incisiva publicaţie liberală Rech, căreia îi dedica aproape nouă ceasuri pe zi. În 1913, a fost amendat de guvern cu simbolica sumă de o sută de ruble (cam tot atâţia dolari de acum) pentru reportajul realizat la Kiev, unde, după un proces furtunos, Beilis a fost găsit nevinovat de uciderea unui băieţel creştin, în scopuri „rituale”: justiţia şi opinia publică încă aveau uneori un cuvânt de spus în vechea Rusie; şi vor avea încă cinci ani. A fost mobilizat curând după declanşarea Primului Război Mondial şi trimis pe front. În cele din urmă, a fost ataşat Comandamentului General din St. Petersburg. Etica militară l-a împiedicat să joace un rol activ în prima răbufnire a revoluţiei liberale din martie 1917. Încă de la început, istoria pare să fi avut grijă să-l priveze de şansa deplină de a-şi manifesta marele talent de politician într-o republică rusă de tip occidental. În 1917, în prima perioadă a Guvernului Provizoriu – adică atunci când Kadeţii aveau încă un rol activ –, a ocupat în Consiliul de Miniştri funcţia plină de răspundere, dar discretă, de secretar executiv. În iarna 1917 – 1918, a fost ales în Adunarea Constituantă, pentru a fi însă arestat de energicii marinari bolşevici după ce aceasta a fost dizolvată. Revoluţia din noiembrie intrase deja în etapa sa sângeroasă, poliţia ei activa deja, dar în zilele acelea haosul ordinelor şi contraordinelor a fost uneori în avantajul nostru: tata a străbătut un coridor întunecat, a văzut o uşă deschisă la capătul lui, a ieşit într-o străduţă lăturalnică şi şi-a croit drum până în Crimeea cu un rucsac pe care i-a poruncit valetului lui, Osip, să i-l aducă într-un colţ retras împreună cu un pachet cu sandviciuri cu icre negre pe care bunul nostru bucătar, Nikolai Andreevici, îl adăugase din proprie iniţiativă. De la mijlocul anului 1918 până la începutul lui 1919, într-o pauză dintre două ocupaţii bolşevice şi într-un conflict permanent cu elementele zurbagii din armata lui Denikin, a fost ministru de Justiţie („al minimei justiţii”, obişnuia el să spună dezgustat), într-unul din guvernele regionale, cel din Crimeea. În 1919, a plecat în exil autoimpus, trăind mai întâi la Londra, apoi la Berlin, unde, în colaborare cu

Hessen, a scos cotidianul liberal al emigraţiei, *Rul* (*Cârma*) până la asasinarea lui în 1922 de către un tâlhar sinistru, pe care Hitler l-a numit în timpul celui de-al Doilea Război Mondial însărcinat cu problemele emigranţilor ruşi.

A scris mult, în principal pe teme de politică şi criminologie. Cunoştea *a fond* proza şi poezia mai multor ţări, ştia pe dinafară sute de versuri (poeţii ruşi preferaţi erau Puşkin, Tiuteev şi Fet – a publicat despre acesta din urmă un frumos eseu), era o autoritate în materie de Dickens şi, pe lângă Flaubert, îi preţuia în mod deosebit pe Stendhal, Balzac şi Zola, trei mediocrităţi detestabile din punctul *meu* de vedere. Mărturisea că pentru el crearea unei povestiri sau a unei poezii – a *oricărei* povestiri sau poezii – era un miracol la fel de greu de înţeles ca fabricarea unei maşinării electrice. Pe de altă parte, scria fără nicio dificultate despre chestiuni juridice şi politice. Avea un stil corect, deşi cam monoton, care astăzi, în ciuda metaforelor vechii lumi, rezultat al unei educaţii clasice şi al clişeelor grandilocvente ale gazetăriei ruse – cel puţin aşa sunau pentru auzul meu surmenat – îşi păstrează o atrăgătoare demnitate cenuşie proprie, într-un extraordinar contrast (de parcă ar aparţine unei rubedenii mai bătrâne şi mai sărace) cu vorbirea lui de zi cu zi, colorată, stranie, deseori poetică şi uneori vulgară. Ceea ce s-a păstrat din ciornele unora dintre proclamaţiile lui (care începeau cu „*Grajdane* /”, adică „Cetăţeni!”) şi ale editorialelor lui este aşternut pe hârtie cu un scris înclinat ca în caietele de şcoală, frumos conturat, incredibil de regulat, aproape fără corecturi, o funcţie auxiliară îndeplinită cu conştiinciozitate, de o puritate şi o siguranţă care mi se par amuzant de comparat cu propriul meu scris de furnică şi cu ciornele mele dezordonate, cu paginile masacrate de revizuiri şi rescrieri şi iarăşi alte revizuiri, chiar ale acestor rânduri prin care mă căznesc de două ceasuri să descriu ceea ce el nota cu scrisul lui impecabil în două minute. Ciornele lui erau copii corecte ale gândului imediat. În modul acesta a scris cu o uşurinţă şi o rapiditate fenomenale (stând incomod la un pupitru de

copil în sala de clasă a unui palat lugubru) textul abdicării marelui duce Mihail (următorul succesor după ce ţarul renunţase la tronul lui şi al fiului lui). Nu-i de mirare că era în acelaşi timp şi un vorbitor admirabil, un orator calm, „în stil englezesc", evitând gestul cu care se tranşează carnea şi lătratul retoric al demagogului, dar, nici în această privinţă, bâlbâit ridicol ce sunt atunci când n-am în faţă o foaie dactilografiată, nu l-am moştenit deloc.

Abia de curând am citit pentru prima dată importanta sa *Zbornik statei po ugolovnomu pravu* (o culegere de articole despre dreptul penal), publicată în 1904 la St. Petersburg, din care am primit o copie rară, probabil unică (aflată anterior în posesia unui anume „Mihail Evgrafovici Hodunov", după cum este imprimat în tuş violet pe prima pagină), de la un călător amabil, Andrew Field, care a cumpărat-o dintr-un anticariat în timpul vizitei lui în Rusia, în 1961. Este un volum de 316 pagini care conţine nouăsprezece lucrări. Într-una din acestea (*Crime pasionale*, scrisă în 1902), tata discută, destul de profetic într-un sens oarecum bizar, cazuri (din Londra) de fetiţe aflate *à l'âge le plus tendre* (*v nejneiţem vozraste*), adică de la opt la doisprezece ani, care erau sacrificate unor desfrânaţi („*slastoliubtsam*"). În acelaşi eseu manifestă o atitudine foarte liberală şi „modernă" faţă de diverse practici anormale, printre altele, inventând un cuvânt rusesc adecvat pentru „homosexual": *ravnopolâi*.

Ar fi imposibil să consemnăm efectiv miile de articole publicate de tata în diverse periodice ca *Rech* sau *Pravo*. Într-un capitol ulterior mă refer la cartea sa de interes istoric despre o vizită semioficială în Anglia în timpul războiului. Câteva dintre amintirile lui despre anii 1917 – 1919 au apărut în *Arhiv russkoi revoliuţii*, publicată de Hessen la Berlin. Pe 16 ianuarie 1920, a ţinut o conferinţă la King's College din Londra, despre „Regimul sovietic şi viitorul Rusiei", care a fost publicată după o săptămână în suplimentul revistei *The*

New Commonwealth nr. 15 (lipită frumos în albumul mamei), în primăvara aceluiaşi an, am învăţat-o aproape

integral pe dinafară când mă pregăteam să vorbesc împotriva bolşevismului la o dezbatere sindicală de la Cambridge; (victoriosul) apologet a fost un ziarist de la *The Manchester Guardian*; i-am uitat numele, dar îmi amintesc că mi se uscase complet gâtul după ce am recitat ceea ce memorasem şi că acela a fost primul şi ultimul meu discurs politic. Cu două luni înainte de moartea tatii, revista emigraţiei, *Teatr i jizn* (*Teatru şi viaţă*), a început să publice în foileton amintirile lui din copilărie (acum el şi cu mine ne suprapunem pentru o perioadă mult prea scurtă). Găsesc acolo descrieri excelente ale teribilelor accese de furie ale pedantului lui profesor de latină de la Al. Treilea Gimnaziu, ca şi ale pasiunii foarte timpurii a tatii pentru operă, care a durat toată viaţa: cred că i-a ascultat practic pe toţi cântăreţii europeni de primă mână dintre 1880 şi 1922 şi, deşi nu era capabil să interpreteze aproape nimic (doar foarte solemn primele acorduri din uvertura la *Ruslan*), ţinea minte fiecare notă din operele lui preferate. Pe această coardă vibrantă, o genă melodioasă care pe mine m-a evitat se strecoară, prin tata, de la organistul Wolfgang Graun din secolul al şaisprezecelea până la fiul meu.

2

Aveam unsprezece ani când tata a hotărât că învăţătura pe care o primisem şi încă o primeam acasă trebuie să fie în mod avantajos suplimentată prin frecventarea Şcolii Tenişev. Această şcoală, una dintre cele mai bune din St. Petersburg, era o instituţie relativ tânără, mult mai modernă şi mai liberală decât gimnaziul obişnuit, categoria generală căreia îi aparţinea. Durata sa de studiu, constând din şaisprezece „semestre” (opt clase gimnaziale) ar fi aproximativ echivalente în Statele Unite cu ultimii şase ani de şcoală, plus primii doi ani de colegiu. Când m-am înscris, în ianuarie 1911, m-am pomenit în „semestrul” al treilea sau la începutul clasei a opta, conform sistemului american.

Cursurile ţineau de la cincisprezece septembrie până la douăzeci şi cinci mai, cu două întreruperi: o pauză de

două săptămâni între semestre – pentru a face loc, ca să zicem aşa, imensului pom de Crăciun care atingea cu steaua lui tavanul verde-pal al frumosului nostru salon – şi o săptămână de vacanţă de Paşti, în timpul căreia micul dejun era înveselit de ouă încondeiate. Întrucât zăpada şi gerul ţineau din octombrie până în aprilie, nu e de mirare că tonalitatea amintirilor mele din şcoală este hibernală.

Când Ivan întâi (care a dispărut într-o bună zi) sau Ivan al doilea (care va apuca ziua când îl voi trimite cu mesaje romantice) venea să mă trezească pe la 8 dimineaţa, lumea exterioară era încă acoperită cu gluga unei bezne maronii hiperboreene. Lumina electrică din dormitor avea o nuanţă mohorâtă, aspră, ca de icter, care-mi provoca usturimi la ochi. Proptindu-mi urechea care-mi zbârnâia pe mână şi rezemându-mi cotul pe pernă, îmi impuneam să-mi pregătesc cele zece pagini ale temei neterminate. Pe noptieră, alături de o veioză masivă cu două capete de lei din bronz, se afla un mic ceas neconvenţional: un recipient înalt de cristal în care nişte lamele cu cifre negre, albe ca fildeşul şi semănând cu nişte pagini scrise, săltau din dreapta în stânga, fiecare oprindu-se pentru un minut aşa cum încă se mai opreau reclamele pe vechiul ecran de cinema. Îmi acordam zece minute ca să-mi înregistrez textul în memorie (astăzi mi-ar trebui două ore!) şi – să zicem – douăsprezece minute să fac baie, să mă îmbrac (cu ajutorul lui Ivan), să fug jos ca să dau pe gât o ceaşcă de cacao călduţă de pe suprafaţa căreia pescuiam din mijloc un rotocol de pieliţă cafenie boţită. Dimineţile erau aglomerate şi activităţi precum lecţiile de box şi de scrimă pe care mi le dădea un franţuz foarte elastic, Monsieur Loustalot, au fost întrerupte.

Acesta venea totuşi, aproape zilnic, ca să facă box sau scrimă cu tata. Eu dădeam buzna, pe jumătate îmbrăcat cu haina de blană, din salonul verde (unde mai rămânea mult timp după Crăciun miros de brad, ceară fierbinte şi mandarine) în bibliotecă, de unde se auzea un potpuriu de bătăi din picioare şi zăngăneli. Acolo îl găseam pe tata, un bărbat masiv, robust, părând şi mai masiv în

treningul alb, atacând şi parând, în timp ce agilul lui instructor exclama vioi *Battez*! *Rompez* S[42], acompaniat de clinchetul săbiilor.

Gâfâind puţin, tata scotea masca de scrimă bombată de pe faţa roz transpirată pentru a mă săruta şi a-mi spune bună dimineaţa. Locul acela era o combinaţie plăcută între erudiţie şi sportivitate, între pielea cu care erau îmbrăcate cărţile şi pielea mănuşilor de box. De-a lungul pereţilor căptuşiţi cu cărţi se înşiruiau fotolii voluminoase. O complicată instalaţie, „mingea de box", achiziţionată din Anglia – patru stâlpi din oţel care susţineau scândura de care atârna sacul pentru lovit, în formă de pară – sclipea în capătul spaţioasei încăperi. Scopul acestui aparat, mai ales din cauza răpăitului ca de mitralieră al sacului, a fost pus la îndoială, dar explicaţia oferită în silă de majordom i-a satisfăcut pe cei câţiva luptători de stradă înarmaţi până-n dinţi care au intrat pe fereastră în 1917. După ce Revoluţia Sovietică ne-a silit să părăsim St. Petersburg-ul, biblioteca aceea s-a dezintegrat, dar bizare rămăşiţe ale ei au apărut mereu în străinătate. După vreo doisprezece ani, la Berlin, am luat de pe un stand de cărţi un asemenea obiect abandonat, cu ex*libris-vi* tatii, într-un mod adecvat situaţiei, acesta s-a dovedit & *Fi Războiul lumilor* de Wells. După ce s-a mai scurs un deceniu, am descoperit într-o zi în Biblioteca Publică din New York, indexată sub numele tatii, o copie a meticulosului catalog tipărit de el personal în perioada când cărţile-fantomă, înregistrate în el, încă mai stăteau proaspete şi strălucitoare pe rafturile bibliotecii lui.

Tata îşi punea la loc masca şi continua să bată din picioare şi să atace în timp ce eu ieşeam repede pe unde intrasem. După căldura din holul de la intrare, unde buştenii trosneau în căminul mare, plămânii primeau şocul aerului îngheţat de afară. Mă uitam să văd care dintre cele două maşini, Benz sau Wolseley, mă aştepta să mă ducă la şcoală. Prima, un automobil mare decapotabil, condus de Volkov, un şofer blând, cu faţă palidă, era cea mai veche.

42 „Atacaţi! împingeţi!" (în fr. în orig.)

Linia ei părea în mod sigur aerodinamică în comparaţie cu cea a coupe-ului electric insipid, bont şi silenţios, care-o precedase; dar căpătase, la rândul ei, o înfăţişare demodată, foarte greoaie, cu o capotă trist contractată, îndată ce limuzina englezească neagră şi relativ lungă a venit să împartă cu ea garajul.

Dacă mergeai cu maşina cea nouă, începeai ziua cu spor. Pirogov, al doilea şofer, era un individ foarte scund şi grăsan, cu un ten roşcat care se asorta minunat cu culoarea blănurilor pe care le purta peste costumul de catifea reiată şi jambierele maro-portocalii. Când vreun obstacol ivit în timpul mersului îl silea să frâneze (acţiune pe care o efectua întinzându-se brusc, cu o elasticitate deosebită) sau când îl enervam încercând să comunic cu el prin tubul de vorbit hârâitor şi nu foarte eficient, ceafa lui groasă văzută prin despărţitura de sticlă se făcea stacojie. El prefera sincer să conducă îndrăzneţul Opel decapotabil pe care l-am folosit la ţară în trei sau patru sezoane şi atingea nouăzeci de kilometri la oră (o viteză uluitoare în 1912, dacă ne gândim cât de mult a crescut viteza în zilele noastre): într-adevăr, însăşi esenţa libertăţii din timpul verii – când scăpăm de şcoală şi de oraş – rămâne asociată în mintea mea cu uruitul bizar al motorului degajat prin toba de eşapament pe şoseaua lungă şi pustie. Când, în cel de-al doilea an al Primului Război Mondial, Pirogov a fost mobilizat, el a fost înlocuit cu Ţiganov, un tip cu pielea măslinie şi ochi sălbatici, fost campion de curse, care participase la diverse competiţii atât în Rusia, cât şi în străinătate şi îşi rupsese câteva coaste într-un grav accident în Belgia. Mai târziu, prin 1917, curând după ce tata a demisionat din cabinetul lui Kerenski, Ţiganov s-a hotărât – în ciuda protestelor energice ale tatii – să salveze puternicul Wolseley de la o posibilă confiscare, desfăcându-l în bucăţi şi răspândind piesele în nişte ascunzători cunoscute doar de el. Şi mai târziu, într-o apăsătoare şi tragică toamnă, când bolşevicii luaseră puterea, unul dintre aghiotanţii lui Kerenski i-a cerut tatii o maşină solidă pe care premierul s-o poată folosi în caz că

ar fi fost silit să plece în pripă: dar bătrânul şi plăpându-l nostru Benz nu era bun, iar Wolseley-ul dispăruse în mod jenant, şi păstrez cu drag amintirea acestei solicitări (recent negată de eminentul meu prieten, dar în mod cert formulată de aghiotantul său) numai dintr-un punct de vedere compoziţional – din cauza amuzantului ecou tematic al rolului jucat de Christina von Korff în episodul Varennes din 1791.

Deşi căderile abundente de zăpadă erau mult mai obişnuite în St. Petersburg decât – să zicem – în jurul Bostonului, cele câteva automobile care circulau printre numeroasele sănii ale oraşului înainte de Primul Război Mondial nu păreau să intre niciodată în oribilele dificultăţi în care intră maşinile moderne într-un minunat Crăciun alb din New England. Multe forţe străine luaseră parte la construirea oraşului. Îţi vine să crezi că s-a ajuns la aranjamentul zăpezilor sale – nămeţi ordonaţi de-a lungul trotuarelor şi o suprafaţă netedă şi solidă ce acoperea cu zăpadă butucii de lemn octogonali ai pavajului – printr-o colaborare neortodoxă dintre geometria străzilor şi dinamica norilor de ninsoare, în orice caz, drumul cu maşina până la şcoală nu dura niciodată mai mult de un sfert de oră. Casa noastră se afla pe strada Morskaia la numărul 47. Apoi venea casa prinţului Ogiński (la numărul 45), Ambasada italiană (la numărul 43), Ambasada germană (la numărul 41), şi apoi vasta Piaţă Maria, după care numerele caselor continuau să descrească.

În partea de nord a pieţei era un mic parc public. Într-unul din teii săi au fost găsite într-o zi o ureche şi un deget – rămăşiţele unui terorist, a cărui mână alunecase în timp ce pregătea un pacheţel mortal în camera lui din celălalt capăt al pieţei. Aceiaşi copaci (ce alcătuiau un filigran de argint pe fundalul ceţei perlate pe care se profila domul de bronz al Catedralei Sf. Isaac) văzuseră şi copii împuşcaţi la întâmplare pe crengile pe care se căţăraseră în încercarea zadarnică de a scăpa de jandarmii călare care au înăbuşit Prima Revoluţie (1905 – 1906). Multe asemenea povestioare erau legate de pieţele şi

străzile St. Petersburg-ului.

După ce ajungeai pe bulevardul Nevski, mergeai pe el o lungă bucată de drum, pe parcursul căreia era o plăcere să depăşeşti fără niciun efort un gardian înfăşurat în manta, în sania lui uşoară trasă de o pereche de armăsari negri care fornăiau gonind pe sub reţeaua de sârmă albastră strălucitoare ce ocrotea faţa pasagerului de bucăţile de zăpadă. Pe stânga, o stradă cu un nume frumos – Karavanaia (Strada Caravanelor) – te ducea prin faţa unui magazin de jucării de neuitat. Apoi venea Circul Cinizelli (celebru pentru luptele sale corp la corp). În sfârşit, după ce traversai un canal acoperit cu gheaţă, ajungeai la porţile Şcolii Tenişev de pe strada Mohovaia (Strada lui Moise).

4

Aparţinând prin propria voinţă marii intelectualităţi fără de clasă a Rusiei, tata a considerat că trebuie să urmez o şcoală cunoscută pentru principiile ei democratice, pentru politica ei nediscriminatorie în materie de rang, origine socială şi credinţă şi pentru metodele ei moderne de învăţământ. În afară de asta, Şcoala Tenişev nu se deosebea cu nimic de oricare altă şcoală ca durată sau spaţiu. Ca în toate şcolile, băieţii îi tolerau pe unii profesori şi îi detestau pe alţii şi, la fel ca în toate şcolile, se făcea permanent schimb de replici obscene şi informaţii erotice. Fiind bun la jocuri, nu m-ar fi scârbit prea mult toată treaba asta, dacă profesorii mei nu s-ar fi străduit atât să-mi mântuiască sufletul.

Mă acuzau că nu mă adaptez mediului înconjurător; că „bravez” (îndeosebi presărând tezele mele de rusă cu termeni englezeşti şi franţuzeşti, care îmi veneau spontan în minte); că mă bat cu pumnii strânşi, în loc să folosesc lovitura cu partea interioară a pumnului, ca o pălmuială, adoptată de bătăuşii ruşi. Dirigintele, care nu prea se pricepea la jocuri, deşi agrea virtuţile lor asociative, mă bănuia că preferam să fiu portar la fotbal, „în loc să alerg pe teren împreună cu ceilalţi jucători”. Un alt fapt care producea resentimente era că veneam şi plecam de la

şcoală cu un automobil, în loc să călătoresc cu tramvaiul sau cu trăsura, aşa cum făceau ceilalţi băieţi, mici democraţi buni. Un profesor mi-a sugerat, cu toată faţa schimonosită de o grimasă de dezgust, că puteam măcar să cobor din automobil cu câteva intersecţii mai departe, pentru a-i scuti pe colegii mei de şcoală de vederea unui şofer în livrea scoţându-şi şapca în faţa mea. Era ca şi cum şcoala îmi permitea să ţin de coadă un şobolan mort, cu condiţia să nu-l balansez pe sub nasurile oamenilor.

Situaţia cea mai gravă a survenit din faptul că încă de atunci aveam o aversiune puternică faţă de înscrierea în orice fel de mişcare sau asociaţie. Îi înfuriam pe cei mai blânzi şi mai bine intenţionaţi profesori ai mei prin refuzul de a participa la orice activitate de grup în afara programului şcolar – societăţi de dezbateri unde se desfăşurau alegeri solemne de preşedinţi şi se citeau referate cu teme istorice, iar în clasele mai mari – adunări mai ambiţioase pentru discutarea evenimentelor politice curente. Presiunea exercitată constant asupra mea pentru a mă înrola într-un grup sau altul n-a reuşit să-mi înfrângă rezistenţa, provocând în schimb o stare de încordare pe care n-o puteau atenua toţi cei care elogiau exemplul oferit de tata.

Tata era, într-adevăr, un om foarte activ, dar, aşa cum se întâmplă deseori cu copiii unor taţi celebri, eu vedeam activităţile lui prin prisma mea, care descompunea în nenumărate culori încântătoare lumina destul de austeră pe care o zăreau profesorii mei. Diversele lui preocupări – criminologie, legislaţie, politică, activităţi editoriale şi filantropice – îl obligau să asiste la numeroase şedinţe de comitet care se ţineau deseori la noi acasă. Apropierea acestor şedinţe putea fi întotdeauna dedusă dintr-un sunet specific care se auzea dinspre capătul îndepărtat al holului de la intrare, o încăpere mare, cu o rezonanţă puternică. Acolo, într-un ungher de sub scara de marmură, *şevistarul* nostru (portarul) ascuţea preocupat creioane când eu mă întorceam de la şcoală. Folosea în acest scop o maşinărie demodată, voluminoasă, cu o rotiţă zbârnâitoare, a cărei

manivelă o învârtea rapid cu o mână, în timp ce cu cealaltă ţinea un creion introdus într-un orificiu lateral. Ani de zile el a reprezentat tipul cel mai banal de „servitor credincios”, dotat cu un umor şi o înţelepciune bizare, cu impresionantul lui obicei de a-şi netezi mustaţa cu două degete, de la dreapta spre stânga, degajând permanent un miros de peşte prăjit: acesta provenea din misterioasa lui reşedinţă de la subsol, unde avea o nevastă obeză şi doi gemeni – un elev de aceeaşi vârstă cu mine şi o micuţă auroră îngălată, cu ochi albaştri saşii şi bucle arămii; dar cred că pe bietul moş Ustin îl enerva îngrozitor corvoada ascuţirii creioanelor – eu îl înţeleg perfect, întrucât nu scriu decât cu creioane foarte bine ascuţite, am întotdeauna la îndemână pahare cu mănunchiuri de B3 şi învârt de o sută de ori pe zi mânerul instrumentului (fixat de marginea mesei) care acumulează rapid în sertăraşul lui o mulţime de resturi de creion maroniu-închis. Ulterior s-a dovedit că avea de mult legături cu poliţia secretă a ţarului – nişte novici, desigur, în comparaţie cu oamenii lui Dzeijiński sau ai lui Iagoda, dar totuşi destul de turbulenţi. De pildă, încă din 1906, suspectându-l pe tata că organizează întruniri clandestine la Vira, poliţia s-a folosit de Ustin, care s-a rugat în acest scop de tata, sub un pretext oarecare pe care nu mi-l amintesc, dar cu intenţia profundă de a spiona tot ce se petrecea, să-l ia cu el la ţară în vara aceea ca lacheu suplimentar, pe lângă ceilalţi pe care-i avea (el fusese chelar în casa Rukavişnikov); şi tot el, omniprezentul Ustin, a fost acela care, în iarna din 1917 – 1918, i-a condus eroic pe reprezentanţii victorioşilor sovietici în biroul tatii de la etajul al doilea şi de acolo, prin salonul de muzică şi prin budoarul mamei, în camera din colţul dinspre sud-est, în care m-am născut eu şi la nişa din zid, la diademele cu scânteieri colorate care constituiseră o recompensă adecvată pentru fluturele *Swallowtail* pe care-l prinsese odată pentru mine.

În jur de ora opt seara, holul adăpostea o grămadă de mantale şi galoşi. În sala de şedinţe a comitetului, de lângă bibliotecă, la o masă lungă acoperită cu postav (pe care

fuseseră aşezate acele creioane frumos ascuţite), tata şi colegii lui se adunau pentru a discuta o anumită etapă a opoziţiei lor faţă de ţar. Peste zumzetul de glasuri, o pendulă înaltă dintr-un colţ întunecat bătea ora ca la Westminster; şi dincolo de sala de şedinţe erau profunzimi misterioase – magazii, o scară în spirală, un fel de cămară – unde vărul meu Iuri şi cu mine ne opream, cu pistoalele trase, în drumul nostru spre Texas şi unde, într-o noapte, poliţia a postat un spion gras, cu ochi urduroşi, care a îngenuncheat cu multă caznă în faţa bibliotecarei noastre, Liudmila Borisovna Grinberg, când a fost descoperit. Dar cum Dumnezeu puteam eu să discut toate acestea cu profesorii de şcoală!

5

Presa reacţionară nu a încetat niciodată să atace partidul tatii şi mă obişnuisem cu caricaturile mai mult sau mai puţin vulgare care apăreau din când în când – tata împreună cu Miliukov oferind Sfânta Rusie pe tavă Evreimii Mondiale şi altele de acest gen. Dar într-o zi, parcă prin iarna anului 1911, cel mai puternic ziar de dreapta a folosit un gazetar dubios pentru a scrie un articol trivial conţinând insinuări pe care tata nu le putea trece cu vederea. Întrucât binecunoscuta ticăloşie a autorului articolului îl introducea în categoria „neduelabililor" (*neduelesposobnîi*, după cum prevedea codul rusesc de duelare), tata l-a provocat pe mai puţin discreditatul redactor-şef al ziarului în care apăruse articolul.

Duelul rusesc era o chestiune mult mai serioasă decât convenţionala versiune pariziană. Redactorului-şef i-au trebuit câteva zile ca să se hotărască dacă să accepte sau nu provocarea la duel. În ultima din aceste zile, într-o luni, eu am plecat, ca de obicei, la şcoală. Din cauză că nu citisem ziarele, nu ştiam absolut nimic despre toată povestea. La un moment dat, în timpul zilei, mi-am dat seama că o revistă deschisă la o anumită pagină era trecută din mână în mână, în clasă, producând chicoteli. O manevră bine sincronizată m-a pus în posesia a ceea ce s-a

dovedit a fi ultimul număr al unui săptămânal ieftin ce conţinea o relatare senzaţională a provocării la duel lansate de tata, cu comentarii stupide asupra ofertei făcute de el adversarului, de a-şi alege armele. Se făceau aluzii ironice la faptul că reînvia un vechi obicei feudal pe care-l criticase în scrierile lui. Se vorbea de asemenea foarte mult despre numărul servitorilor şi al costumelor lui de haine. Am aflat că îşi alesese ca secund pe cumnatul lui, amiralul Kolomeiţev, erou al războiului cu Japonia. În timpul bătăliei de la Tsushima[43], acest unchi al meu, care deţinea pe atunci gradul de căpitan, izbutise să-şi aducă vasul distrugător lângă vasul-amiral în flăcări şi să-l salveze pe comandant.

După ore, am aflat că revista aparţinea unuia dintre cei mai buni prieteni ai mei. L-am acuzat că m-a trădat şi m-a batjocorit. În bătaia care a urmat, s-a prăvălit cu spatele pe o bancă, prinzându-şi piciorul într-o îmbucătură a ei şi fracturându-şi glezna. A zăcut la pat o lună, dar a avut eleganţa de a nu dezvălui faţă de familia lui şi de profesorii noştri contribuţia mea la această tărăşenie.

Mustrările de conştiinţă care m-au cuprins văzând cum este coborât pe scară s-au pierdut în supărarea mea generală. Dintr-un motiv sau altul, în ziua aceea n-a venit să mă ia nicio maşină şi, în timpul friguroasei, plictisitoarei şi incredibil de lentei călătorii spre casă într-o sanie închiriată, am avut destul timp să chibzuiesc. Mi-am dat seama de ce în ziua precedentă mama stătuse atât de puţin timp cu mine şi nu coborâse la masă. Am înţeles de asemenea de ce în ultimul timp tata fusese antrenat de Thernant, un *maître d'armes*[44] şi mai bun decât Loustalot. Ce armă va alege adversarul lui, mă tot întrebam, sabia sau glonţul? Sau alegerea fusese deja făcută? Am încercat să transfer cu grijă imaginea îndrăgită, familiară, extrem de vie a tatii la scrimă, minus masca şi costumul vătuit, pe

43 Moment culminant al Războiului Ruso-Japonez (1904-1905), când flota rusă a fost spulberată în apele arhipelagului Tsushima de japonezii comandaţi de amiralul Togo. (n.r.)

44 Profesor de scrimă (în fr. în orig.).

terenul de duelare, în vreun hambar sau vreo şcoală de călărie. I-am vizualizat pe el şi pe adversarul lui, amândoi cu piepturile goale, cu pantaloni negri, bătându-se furioşi, mişcările lor energice fiind marcate de acea ciudată neîndemânare pe care nici cei mai eleganţi spadasini n-o pot evita într-o înfruntare reală. Tabloul era atât de respingător, atât de acut mi-am simţit inima bătând nebuneşte, prea plină şi despuiată, gata să fie străpunsă, încât m-am pomenit sperând să fie folosită ceea ce în acel moment părea o armă mai abstractă. Dar în curând aveam să mă afund într-o şi mai adâncă disperare.

În timp ce sania aluneca de-a lungul bulevardului Nevski, unde lumini estompate înotau în amurgul care se lăsa, m-am gândit la Browningul negru şi greu pe care tata îl ţinea în sertarul de sus, din dreapta, al biroului. Cunoşteam acel pistol la fel de bine ca pe toate celelalte obiecte aflate mai la vedere în camera lui de studiu; *Ies objets d'art* din cristal sau piatră cu vinişoare, la modă pe atunci; sclipitoarele fotografii de familie; imensul Perugino aflat sub o lumină blândă; uleiurile olandeze mici, strălucitoare ca mierea; şi chiar deasupra biroului, portretul pastel, ca un abur trandafiriu, al mamei, pictat de Bakst: artistul îi desenase faţa în trei sferturi, scoţându-i minunat în evidenţă trăsăturile delicate – bolta părului cenuşiu (încărunţise la douăzeci şi ceva de ani), arcuirea pură a frunţii, ochii albaştri şi blânzi, graţioasa linie a cefei.

Când îl îndemnam pe birjarul ca o păpuşă de cârpă să mâne mai iute, el se apleca doar într-o parte cu o mişcare semicirculară specială a braţului, ca pentru a face calul să creadă că va scoate imediat biciuşca pe care o ţinea în carâmbul cizmei de pâslă de pe piciorul drept şi că acest gest va fi suficient pentru ca mica mârţoagă jigărită să-şi manifeste la fel de vag intenţia de a mări pasul ca şi birjarul pe aceea de a scoate *knutişko*[45]. În starea aproape halucinatorie pe care o crea călătoria noastră înecată în zăpadă, m-am bătut din nou în toate duelurile celebre atât

45 Biciul (în rusă în orig.).

de bine cunoscute de orice băiat rus. L-am văzut pe Puşkin, rănit mortal de la primul foc, ridicându-se în capul oaselor cu o înfăţişare cumplită pentru a-şi descărca pistolul spre d'Anthès. L-am văzut pe Lermontov zâmbind când l-a înfruntat pe Martânov. L-am văzut pe solidul Sobinov în rolul lui Lenski prăvălindu-se şi azvârlindu-şi pistolul spre orchestră. Niciun scriitor rus de un oarecare renume n-a pregetat să descrie *une rencontre*, o confruntare ostilă, făţişă, întotdeauna, desigur, de tipul clasicului *duel à volonté* (nu acel ridicol spectacol spate-înspate-paşi-întoarcere-pac-pac, cunoscut din filme şi caricaturi), în perioade mai mult sau mai puţin recente, multe morţi tragice s-au produs pe terenul de duelare, victime fiind membrii multor familii de vază. Sania mea aluneca încet-încet, ca prin vis, pe strada Morskaia şi încet-încet siluete vagi de duelişti înaintau unele spre celelalte, ocheau şi trăgeau cu pistolul – la ivirea zorilor, în poienile umede ale unor vechi moşii, pe terenuri de instrucţie militară pustii sau pe cărarea acoperită de zăpadă dintre două şiruri de brazi.

În spatele acestor imagini era totuşi un abis emoţional foarte special pe care încercam disperat să-l ocolesc, ca să nu izbucnesc într-un potop de lacrimi, şi acest abis era tandra prietenie care se împletea cu respectul pentru tatăl meu; farmecul înţelegerii noastre perfecte; partidele de la Wimbledon pe care le urmăream împreună, în ziarele londoneze; problemele de şah pe care le rezolvam; iambii lui Puşkin care se rostogoleau victorioşi de pe buzele lui, ori de câte ori menţionam vreun poet minor al zilei. Relaţia noastră era marcată de acel schimb obişnuit de prostioare de-ale casei, cuvinte comic trunchiate, încercări de imitaţii ale unor presupuse intonaţii şi toate acele glume intime care constituie codul secret al familiilor fericite. Cu toate acestea, era extrem de sever în materie de comportare şi înclinat să facă remarci usturătoare când se supăra pe un copil sau un servitor, dar omenia lui înnăscută îl împiedica să-l jignească cu adevărat pe Osip când îl certa fiindcă nu pregătise cămaşa care-i

trebuia, la fel cum, ştiind din experienţa proprie că orice băiat are mândria lui, asprimea mustrărilor lui se domolea, având drept urmare o iertare bruscă. Astfel, am fost mai mult nedumerit decât încântat într-o zi, când, aflând că m-am tăiat dinadins la picior, chiar deasupra genunchiului (mai am şi acum o cicatrice) pentru a scăpa de o recitare la oră, pe care n-o pregătisem, tata nu părea în stare să se înfurie cu adevărat; şi, recunoscând ulterior o întâmplare similară în propria lui copilărie, am fost răsplătit că nu ascunsesem adevărul.

Îmi amintesc acea după-amiază de vară (care încă de atunci părea să se fi petrecut demult, deşi nu trecuseră decât patru sau cinci ani), când a năvălit în camera mea, mi-a înşfăcat plasa, a coborât în fugă treptele de la verandă – şi s-a întors imediat ţinând între două degete o magnifică femelă foarte rară din specia *Russian Poplar Admirable* pe care o văzuse încălzindu-se la soare pe o frunză de plop tremurător din balconul biroului său. Îmi amintesc lungile noastre plimbări cu bicicleta de-a lungul netedei şosele spre Luga şi eficienţa cu care – îmbrăcat cu pantaloni trei sferturi, cu haină de tweed şi şapcă în carouri, cu gleznele lui puternice – se urca pe bicicleta Dux cu şa înaltă, pe care valetul i-o aducea la scara verandei, de parcă ar fi fost un armăsar. Examinând starea luciului ei, tata îşi punea apoi mănuşile din piele de căprioară şi încerca sub privirile îngrijorate ale lui Osip dacă pneurile erau suficient de umflate. Apoi apuca ghidonul, punea piciorul stâng pe o plăcuţă metalică ieşită în afară pe partea din spate a cadrului, împingea cu piciorul drept, de cealaltă parte, roata din spate şi după trei sau patru asemenea impulsuri (între timp bicicleta era pusă în mişcare) îşi transfera piciorul drept pe pedală, îl ridica pe stângul şi se instala pe şa.

În sfârşit, am ajuns acasă şi, imediat ce am intrat în vestibul, am auzit glasuri vesele, vorbind tare. Cu oportunitatea pe care o au coincidenţele din vis, unchiul meu, amiralul, cobora scările. De pe palierul de deasupra, acoperit cu un covor roşu, unde o grecoaică fără braţe

prezida asupra unui vas din malahit pentru cărţi de vizită, părinţii mei încă i se mai adresau şi, în timp ce cobora, unchiul privi în sus râzând şi bătând în balustradă cu mănuşile pe care le ţinea în mână. Mi-am dat seama imediat că nu avea loc niciun duel, că provocarea fusese întâmpinată cu scuze, că totul era în regulă. Am trecut în goană pe lângă unchiul meu şi am ajuns sus. Am văzut chipul senin, de fiecare zi, al mamei, dar nu mă puteam uita la tata. Şi atunci inima mi s-a ridicat în piept ca valul pe care s-a ridicat vasul *Buinti* când căpitanul lui l-a adus lângă vasul *Suvorov* în flăcări şi n-aveam batistă şi vor trece zece ani până la o anumită noapte a anului 1922, când, la o conferinţă publică din Berlin, tata l-a ocrotit pe conferenţiar (vechiul său prieten, Miliukov) de gloanţele trase de doi fascişti ruşi şi, în timp ce l-a doborât energic pe unul dintre asasini, a fost împuşcat mortal de celălalt. Dar acel incident ulterior n-a aruncat nicio umbră asupra strălucitoarei scări ale casei noastre din St. Petersburg; mâna mare şi răcoroasă aşezată pe capul meu n-a tremurat, şi liniile tactice ale unei dificile partide de şah nu fuseseră încă deranjate pe tabla de joc.

Scriitorul însuşi în 1915, la Sankt Petersburg

Capitolul 10

1

Romanele despre Vestul Sălbatic ale căpitanului Mayne Reid (1818 – 1883), traduse şi simplificate, erau extrem de populare printre copiii ruşi la începutul acestui secol, mult timp după ce faima lui apusese în America. Ştiind englezeşte, am putut savura *Călăreţul fără cap*, în versiunea originală neprescurtată. Doi prieteni schimbă

între ei haine, pălării, cai şi în cele din urmă este ucis cine nu trebuie – acesta este filonul principal al complicatei sale intrigi. Ediţia pe care o aveam (probabil una britanică) a rămas în rafturile memoriei mele ca o carte rotofeie legată în pânză roşie, cu un frontispiciu gri-apos, al cărei luciu fusese ocrotit, când cartea era nouă, de o foiţă de hârtie de mătase. Văd foiţa dezintegrându-se – la început fiind prost îndoită, apoi ruptă –, dar frontispiciul însuşi, care fără îndoială îl înfăţişa pe nefericitul frate al Louisei Pointdexter (şi probabil unul doi coioţi, dacă nu cumva confund cu *împuşcătura mortală*, o altă povestire de Mayne Reid), a fost atât de mult timp expus imaginaţiei mele înflăcărate, încât acum s-a decolorat complet (fiind însă în mod miraculos înlocuit de realitate, după cum notam când am tradus acest capitol în limba rusă, în primăvara anului 1953, şi anume, de priveliştea pe care am zărit-o de la o fermă pe care tu şi cu mine o închinaserăm în anul acela; un deşert cu cactuşi şi flori de yucca, de unde se auzea în dimineaţa aceea ţipătul tânguitor al unei prepeliţe – prepeliţa

Gambei, cred – copleşindu-mă cu un sentiment de împliniri şi recompense nemeritate).

Vom face acum cunoştinţă cu vărul meu Iuri, un băiat slăbuţ şi palid, cu un cap rotund bine tuns şi cu ochi cenuşii luminoşi. Fiu al unor părinţi divorţaţi, fără vreun preceptor care să se ocupe de el, un băiat fără casă la ţară, Iuri se deosebea de mine în multe privinţe. Îşi petrecea iernile la Varşovia, la tatăl lui, baronul Evghenii Rausch von Traubenberg, guvernatorul militar al oraşului, iar verile şi le petrecea la Batovo sau Vira, când nu era dus în străinătate de mama lui, excentrica mea mătuşă Nina, în plicticoasele staţiuni balneare din Europa Centrală, unde făcea lungi plimbări solitare, lăsându-l în grija curierilor şi a cameristelor. La ţară, Iuri se trezea târziu şi nu-l vedeam până la masa de prânz, când mă întorceam acasă, după patru-cinci ore de vânătoare de fluturi. Încă din prima copilărie a fost un băiat curajos, dar privea cu precauţie şi scârbă „ştiinţele naturii”, nu suporta să atingă lucruri

şerpuitoare, nici amuzantele zvârcoliri ale unei broscuţe închise într-un pumn, care-şi croia drum înăuntrul lui ca un om, nici mângâierea plăcută, răcoroasă, cu unduiri ritmice a unei omizi care ţi se urcă pe pielea goală. Colecţiona soldăţei din plumb vopsit – mie nu-mi spuneau nimic, dar el le deosebea uniformele, aşa cum eu deosebeam diverşi fluturi. Nu juca niciun joc cu mingea, nu era în stare să arunce o piatră ca lumea, nu ştia să înoate, dar nu mi-a spus asta niciodată şi într-o zi, când încercam să traversăm râul pe o grămadă de buşteni de pin care plutea în apropierea unei mori, era să se înece când un trunchi foarte alunecos a început să se scufunde, învârtindu-se sub picioarele lui.

Am devenit pentru prima oară conştienţi unul de celălalt în Ajunul Crăciunului din 1904 (eu aveam cinci ani şi jumătate, el, şapte), în Wiesbaden: îmi aduc aminte că a ieşit dintr-un magazin de suvenire şi a alergat spre mine cu un breloc, un minuscul pistol de argint, pe care era nerăbdător să mi-l arate – şi dintr-odată, s-a întins pe trotuar, dar n-a plâns în timp ce se aduna de pe jos, nebăgând în seamă genunchiul care-i sângera şi ţinând încă strâns în mână minuscula armă. În vara lui 1909 sau 1910, m-a iniţiat plin de entuziasm în posibilităţile dramatice ale cărţilor lui Mayne Reid. Le citise în rusă (fiind în toate privinţele, cu excepţia numelui de familie, mult mai rus decât mine) şi, când căuta un scenariu care să poată fi jucat, avea tendinţa să combine cărţile lui Fenimore Cooper cu propriile lui născociri fantastice. Eu priveam jocurile noastre cu mai multă detaşare şi încercam să respect scenariul. Spectacolul se ţinea de obicei în parcul de la Batovo, unde aleile erau mai întortocheate şi mai înşelătoare decât cele de la Vira. În vânătoarea noastră reciprocă de oameni foloseam pistoale cu arc care lansau cu o forţă considerabilă beţe lungi cât nişte creioane (de pe ale căror vârfuri de alamă scosesem cu îndemânare micile ventuze protectoare). Mai târziu au apărut diverse tipuri de puşti cu aer, care împroşcau alice de ceară sau mici suliţe cu ciucuri, având consecinţe

neletale, dar deseori foarte dureroase. În 1912, impresionantul revolver îmbrăcat în sidef, cu care venise Iuri, a fost confiscat şi încuiat la loc sigur, cu mult calm, de preceptorul meu, Lenski, dar nu înainte ca noi să fi spulberat un capac de cutie de pantofi (ca preludiu la adevărata ţintă, un punct) pe care am ochit-o pe rând la o distanţă de gentlemani, pe o alee înverzită, unde se zvonea că avusese loc un duel, demult de tot în negura timpului. În vara următoare, a plecat în Elveţia cu mama lui – şi curând după moartea lui (în 1919), revizitând acelaşi hotel şi căpătând aceleaşi camere ca acelea pe care le ocupaseră ei în acel iulie, ea şi-a vârât mâna în scobitura unui fotoliu căutând un ac de păr care-i căzuse acolo şi a scos la iveală un micuţ cuirasier, fără cal, dar strângând încă între picioarele lui crăcănate un bidiviu invizibil.

Când a sosit pentru o vizită de o săptămână în iunie 1914 (având acum şaisprezece ani şi jumătate faţă de cei cincisprezece ai mei, şi diferenţa începea să se observe), primul lucru pe care l-a făcut îndată ce ne-am aflat singuri în grădină a fost să scoată degajat o ţigară „ambrată" dintr-o elegantă tabacheră de argint, invitându-mă să remarc pe partea interioară aurită formula 3 x4 = 12, gravată în amintirea celor trei nopţi pe care le petrecuse, în sfârşit, cu contesa G. Acum era îndrăgostit de tânăra soţie a unui bătrân general din Helsingfors şi de fiica unui căpitan din Gatcina. Am asistat cu un fel de disperare la fiecare nouă desfăşurare a stilului său de om de lume. „De unde pot să dau câteva telefoane intime?" m-a întrebat. L-am condus prin faţa celor cinci plopi şi a vechii fântâni secate (din care fuseserăm scoşi cu frânghia de trei grădinari speriaţi, doar cu doi ani în urmă) spre un coridor din aripa servitorilor, unde se auzea gânguritul porumbeilor de pe un pervaz de fereastră îmbietor şi unde era agăţat, pe peretele scăldat în soare, cel mai îndepărtat şi mai vechi dintre telefoanele casei noastre de la ţară, o maşinărie voluminoasă a cărei manivelă trebuia învârtită viguros pentru a extrage din ea glasul stins al unei operatoare. Iuri era acum mai relaxat şi mai sociabil decât

vânătorul de mustangi de odinioară. Aşezat pe o masă din scânduri de brad lipită de perete şi legănându-şi picioarele lungi, a trăncănit cu servitorii (ceea ce eu nu se cuvenea să fac şi nici nu ştiam cum) – cu un valet bătrân cu favoriţi, pe care nu-l văzusem niciodată până atunci şi chicotind cu o fetişcană de la bucătărie, în timp ce eu remarcam abia atunci ceafa ei goală şi ochii îndrăzneţi. După ce Iuri şi-a terminat cea de-a treia convorbire interurbană (am observat cu un amestec de uşurare şi dezamăgire cât de groaznică era franceza lui), ne-am dus pe jos până la băcănia din sat, pe care altfel n-aş fi visat niciodată s-o vizitez, şi în niciun caz să mai şi cumpăr o jumătate de kilogram de seminţe vărgate de floarea-soarelui. Întorcându-ne agale spre casă, printre fluturii de sfârşit de după-amiază care se pregăteau pentru noapte, am ronţăit şi am scuipat, în timp ce el îmi arăta cum să efectuez aceste operaţii ca pe bandă rulantă: desfaci sămânţa între dinţii de pe partea dreaptă, extragi miezul cu limba, scuipi cele două coji, deplasezi miezul neted spre molarii din stânga şi-l ronţăi acolo, în timp ce următoarea sămânţă, care între timp a fost deja despicată în partea dreaptă, este prelucrată la rândul ei. Apropo de dreapta, a recunoscut că este un „monarhist” convins (de o natură mai degrabă romantică decât politică), deplângând apoi aşa-zisele (şi perfect abstractele) mele vederi „democratice”. Mi-a recitat câteva mostre din fluentul lui album de poezii, remarcând cu mândrie că a fost felicitat de Dilanov-Tomski, un poet la modă pe atunci (care avea o slăbiciune pentru epigrafe italiene şi titluri fragmentare precum „Cântece ale iubirii pierdute”, „Urne nocturne” şi aşa mai departe, pentru şocanta rimă „lungă” *unemliu muze ia* („ascultaţi glasul muzei”) şi *liu*bri *kontuzia* („contuzia dragostei”), cărora eu le-am opus cea mai bună (şi încă nefolosită) descoperire a mea: *zâpoved* (poruncă) cu *posăpâvat* (a adulmeca). Clocotea de furie la adresa lui Tolstoi, fiindcă respingea arta războiului, şi îl admira entuziasmat pe prinţul Andrei Bolkoński – căci tocmai descoperise *Război şi pace*, pe care eu o citisem pentru

prima oară la unsprezece ani (la Berlin, pe un divan turcesc, în sumbrul nostru apartament rococo din Privatstrasse care dădea spre o grădină din dos, întunecoasă şi umedă, cu zade şi gnomi, care au rămas pentru totdeauna între filele acelei cărţi, ca o ilustrată veche).

Mă văd dintr-odată în uniforma unei şcoli de instrucţie pentru ofiţeri: mergem din nou agale spre sat, în 1916, şi (precum Maurice Gerald şi comandantul Henry Pointdexer) am schimbat hainele între noi – Iuri poartă pantalonii mei albi sport şi cravata cu dungi. În scurtul răstimp de o săptămână al şederii lui la noi în acel an, inventaserăm o ciudată distracţie pe care n-am descris-o nicăieri. În mijlocul unui mic teren circular de joacă, în fundul grădinii, exista un leagăn înconjurat de iasomie. Am ajustat frânghiile în aşa fel încât scândura verde a leagănului să poată trece cu câţiva centimetri pe deasupra frunţii şi nasului celui care stătea culcat pe spate pe nisipul de dedesubt. Unul dintre noi începea reprezentaţia stând în picioare pe scândură şi balansându-se tot mai tare; celălalt se întindea pe jos cu capul pe un loc marcat şi, de la o înălţime care părea enormă, scândura leagănului se balansa în viteză pe deasupra feţei celui culcat pe nisip. Trei ani mai târziu, fiind ofiţer de cavalerie în armata lui Denikin, Iuri a fost ucis în lupta împotriva Roşilor, în nordul Crimeii. L-am văzut la Ialta, mort, cu toată partea frontală a craniului împinsă înăuntru la impactul cu mai multe gloanţe, care-l loviseră ca placa de fier a unui leagăn monstruos, când, după ce o luase înaintea detaşamentului lui, atacase singur, cu un curaj nesăbuit, un cuib de mitraliere al Roşilor. Astfel a fost domolită setea care l-a măcinat toată viaţa de a se comporta vitejeşte în bătălie, setea de acel ultim galop curajos cu pistolul pregătit sau cu sabia scoasă din teacă. Dacă aş fi fost în stare să-i scriu epitaful, aş fi rezumat poate totul spunând – în cuvinte mai frumoase decât cele pe care le-am improvizat aici – că toate sentimentele, toate gândurile lui Iuri erau dominate de un unic dar: un simţ al onoarei echivalent, din punct de

vedere moral, cu o acută absolută.

2

Am recitit recent *Călăreţul fără cap* (într-o ediţie mohorâtă, fără ilustraţii). Are totuşi virtuţile ei. Gândiţi-vă, de pildă, la barul acela dintr-un hotel texan cu pereţi din bârne, din anul de graţie (cum ar spune căpitanul) 1850, cu barmanul de *saloon* în cămaşă cu mânecă scurtă – un filfizon de felul lui, de vreme ce cămaşa avea un jabou „din cea mai fină pânză cu dantelă”. Sticlele colorate (printre care „ticăia bizar” un ceas olandez) erau ca „un curcubeu ce strălucea în spatele umerilor lui”, ca „o aureolă ce-i înconjura capul înfumurat”. Gheaţa, vinul şi apa râului Monongahela treceau din pahar în pahar. Să/oon-ul mirosea a mosc, absint şi coajă de lămâie. Lumina lămpilor cu camfan scotea la iveală asteriscurile întunecate produse „de expectoraţie” pe nisipul alb de pe pardoseală. Într-un alt an de graţie – şi anume 1941 – am prins câţiva frumoşi fluturi de noapte la lumina de neon a unei benzinării dintre Dallas şi Fort Worth.

Ticălosul ajunge după gratii – acel Cassius Cahloun din Mississippi care-şi biciuia sclavii, ex-căpitan de voluntari, un bărbat chipeş, fudul şi veşnic încruntat. După ce a băut pentru ca „America să fie a americanilor şi să-i ia naiba pe toţi intruşii străini – mai ales pe irlandezii d. – d [46]„ (eufemism care m-a nedumerit total când am dat prima dată de el: decedaţi, detestaţi?), s-a ciocnit intenţionat de Maurice Vânătorul de mustangi (eşarfă stacojie, pantaloni de catifea ferfeniţiţi, sânge fierbinte de irlandez), un tânăr geambaş care era de fapt un baronet, *Sir* Maurice Gerald, după cum va descoperi emoţionată mireasa lui, la sfârşitul cărţii. Asemenea emoţii false au constituit poate unul dintre motivele pentru care faima autorului de origine irlandeză a apus atât de repede în ţara lui adoptivă.

Imediat după ciocnire, Maurice a efectuat mai multe acţiuni în ordinea următoare: şi-a depus paharul pe tejgheaua barului, şi-a scos o batistă de mătase din buzunar, şi-a şters „murdăria de whiskey” de pe piepţii

46 în engl, damned („afurisiţi").

brodaţi ai cămăşii, a transferat batista din mâna dreaptă în cea stângă, a luat paharul pe jumătate gol de pe tejghea, a împroşcat cu conţinutul care mai rămăsese faţa lui Calhoun, şi-a depus din nou calm paharul pe tejghea. Mai ştiu şi acum această secvenţă pe dinafară, după ce am jucat scena de nenumărate ori împreună cu vărul meu.

Duelul a avut loc acolo şi atunci, în barul golit de oameni, cei doi bărbaţi folosind Colţ-uri de şase gloanţe. În ciuda interesului meu faţă de luptă („… amândoi au fost răniţi… sângele ţâşnea pe toată suprafaţa pardoselii acoperite cu nisip”), nu m-am putut abţine să nu părăsesc în imaginaţia mea *saloon-ul*, ca să mă amestec în mulţimea tăcută adunată în faţa hotelului pentru a desluşi (în „întunericul înmiresmat”) anumite *señoritas* „cu o profesiune dubioasă”.

Cu şi mai multă emoţie am citit despre Louise Pointdexer, frumoasa verişoară a lui Calhoun, fiica unui plantator de trestie de zahăr, „cel mai nobil şi mai arogant din clasa lui socială” (deşi pentru mine era un mister de ce trebuia un bătrân care planta trestie de zahăr să fie nobil şi arogant). Ea este înfăţişată ca fiind pradă geloziei (sentiment pe care-l trăiam acut la nişte oribile petreceri când Mara Rjevuski, o copilă palidă cu o fundă albă de mătase prinsă în părul negru, înceta brusc şi inexplicabil să mă mai bage în seamă), în timp ce stătea la marginea *azoteei*[47] ei cu mâna albă odihnindu-se pe cornişa parapetului „încă umezit de roua nopţii”, şi sânii ei gemeni coborau şi urcau în ritmul respiraţiei ei iuţi şi spasmodice, sânii ei gemeni, recitesc, coborau şi se ridicau, iar lornieta ei era îndreptată spre…

Am descoperit ulterior acea lornietă la Madame Bovary, mai târziu a deţinut-o Anna Karenina, şi apoi a intrat în posesia Doamnei cu căţelul a lui Cehov, după care ea a pierdut-o pe cheiul de la Ialta. Când o deţinea Louise, ea era îndreptată spre umbrele pestriţe de sub *mesquites*[48], unde călăreţul inimii ei purta o conversaţie

47 Grădină suspendată (în spaniolă în orig.).

48 Arbore spinos (Prosopis glandulosa) specific regiunilor deşertice din

nevinovată cu fiica unui bogat *haciendado*, Doña Isidora Covarubio de Ios Llanos (al cărei „cap acoperit cu un păr bogat rivaliza cu coada unui armăsar sălbatic”).

„Am avut privilegiul”, i-a explicat mai târziu Maurice Louisei ca între călăreţi, „să-i fiu de folos Doñei Isidora, salvând-o odată de nişte indieni necuviincioşi”. „Un mic serviciu, îi spui dumneata!” exclamă tânăra creolă. „Un bărbat care face atâtea pentru *minei*...” „Tu ce-ai face *pentru el*? întrebă Maurice nerăbdător. *Pardieu*! L-aş *iubi*!” „Atunci mi-aş da jumătate din viaţă ca să te văd în mâinile Pisicii Sălbatice şi ale tovarăşilor lui beţi – şi cealaltă jumătate ca să te salvez de primejdia asta”.

Şi în acest punct, bravul autor interpolează o ciudată confesiune: „Cea mai dulce sărutare pe care am primit-o în viaţa mea a fost când o femeie – o făptură blondă, pe terenul de vânătoare – s-a aplecat în şa şi m-a sărutat în timp ce şedeam în şaua mea”.

Să considerăm că „şedeam” conferă durată şi concreteţe sărutării pe care căpitanul „a primit-o” atât de confortabil, dar nu puteam să nu mă gândesc, chiar şi la vârsta de unsprezece ani, că acest mod de a face dragoste în poziţie de centauri era totuşi îngrădit de anumite limite. Mai mult de atât, Iuri şi cu mine cunoşteam un băiat care încercase, dar calul fetei îl împinsese pe al lui într-un şanţ. Epuizaţi de aventurile noastre din hăţiş, stăteam tolăniţi în iarbă şi discutam despre femei. Inocenţa noastră mi se pare acum aproape monstruoasă, văzută în lumina diverselor „confesiuni sexuale” (care se găsesc în Havelock Ellis şi la alţii) ale unor ţânci care se împerechează ca nişte nebuni. Mizeriile actului sexual ne erau necunoscute. Dacă s-ar fi întâmplat să auzim de doi flăcăi normali masturbându-se ca nişte idioţi unul în prezenţa celuilalt (după cum se înfăţişează cu multă înţelegere, cu toate mirosurile aferente, în romanele americane moderne), numai ideea unui asemenea act ni s-ar fi părut comică şi la fel de imposibilă ca şi cum te-ai culca cu o femeie fără membre. Idealul nostru era Regina Guinevere, Isolda, *une*

---

sud- vestul SUA (în spaniolă în orig.).

belle dame nu prea nemiloasă, nevasta unui alt bărbat, mândră şi docilă, modernă şi iute, cu glezne suple şi mâini subţiri. Fetiţele cu şosete şi balerini curaţi, cu care noi şi alţi băietani ne întâlneam la lecţiile de dans sau la petrecerile de Crăciun, aveau tot farmecul, toate bomboanele şi steluţele din pomul de Crăciun reflectate în irisul ochilor lor scânteietori şi ele ne tachinau, ne priveau peste umăr, participau cu bucurie la visurile noastre vag festive, dar aceste nimfe aparţineau unei alte categorii de făpturi decât frumoasele adolescente şi vampele cu pălării mari după care tânjeam noi cu adevărat. După ce m-a obligat să pecetluiesc cu sânge un jurământ de păstrare a tainei, Iuri mi-a povestit despre doamna căsătorită din

Varşovia de care a fost îndrăgostit în secret la doisprezece sau treisprezece ani şi cu care a făcut dragoste doi ani mai târziu. Mă temeam că prin comparaţie ar fi părut lipsit de interes să-i povestesc despre tovarăşele mele de joacă de la mare, dar nu mai ţin minte ce substitut am inventat pe măsura idilei lui. Totuşi, cam în aceeaşi perioadă mi-a ieşit în cale o aventură romantică adevărată. Acum voi face un lucru foarte dificil, un fel de dublu salt mortal cu balans velş (bătrânii acrobaţi ştiu la ce mă refer) şi, vă rog, să păstrăm linişte perfectă.

3

În august 1910, fratele meu şi cu mine eram la Bad Kissingen cu părinţii şi preceptorul nostru (Lenski); după aceea, tata şi mama au călătorit la München şi la Paris, înapoi la St. Petersburg şi apoi la Berlin, unde noi, băieţii, împreună cu Lenski, ne-am petrecut toamna şi începutul iernii, aranjându-ne dinţii. Un dentist american – Lowell sau Lowen, nu-mi amintesc exact numele lui – ne-a smuls câţiva din rădăcini şi ne-a legat alţii laolaltă, desfigurându-ne apoi cu aparate de îndreptat dantura. Şi mai diabolice decât acţiunea parei de cauciuc care-ţi provoca dureri cumplite în cavităţi erau tampoanele de vată – nu suportam contactul uscat şi scârţâitul lor – care erau vârâte între gingie şi limbă pentru bunul mers al operaţiei; pe geamul din faţa ochilor mei neputincioşi se zărea o

transparenţă, un peisaj marin mohorât sau nişte struguri cenuşii, tremurând din cauza reverberaţiilor seci ale tramvaielor din depărtare, sub un cer sec. „*În den Zelten achtzen* A” – adresa aceasta dansează din nou ca un troheu în mintea mea, urmată imediat de deplasarea făcută în şoaptă în taxiul electric bej care ne ducea acolo. Ne aşteptam la tot felul de compensaţii ca răsplată pentru suportarea acelor cumplite dimineţi. Fratelui meu îi plăcea muzeul figurilor de ceară de la Arcada de lângă Unter den Linden – grenadierii lui Friedrich, Bonaparte conversând cu o mumie, tânărul Liszt care compunea o rapsodie în somn şi Marat care a murit înecat în sânge; iar pentru mine (nu ştiam pe atunci că Marat fusese un lepidopterist pasionat), într-un colţ al acelei Arcade se afla celebrul magazin de fluturi „Gruber”, un paradis mirosind a camfor, situat la capătul unei străzi abrupte şi înguste pe care o urcam la fiecare două zile pentru a mă interesa dacă fusese în sfârşit achiziţionat pentru mine noul specimen *Hairstreak* al lui Champan sau recent redescoperitorul *White* al lui Mann. Am încercat să jucăm tenis pe un teren public; dar un vânt de iarnă fugărea pe el frunzele veştede şi, pe lângă asta, Lenski nu prea ştia să joace, deşi insista să ni se alăture, cu paltonul pe el, într-o asimetrică partidă în trei. Mai târziu, ne petreceam aproape toate după-amiezile pe un ring pentru patine cu rotile din Kurfürstendamm. Îmi amintesc că Lenski se îndrepta cu patinele, ca un făcut, numai spre stâlpul pe care încerca să-l îmbrăţişeze, în timp ce se prăvălea cu un zdrăngănit asurzitor; şi, după ce mai persevera un timp, se mulţumea să stea într-una din lojile ce flancau parapetul îmbrăcat în pluş, consumând acolo felii triunghiulare de *torte* moka uşor sărate, asortate cu frişcă, în timp ce eu îl depăşeam mereu, plin de înfumurare, pe bietul Serghei care se împiedica jucăuş, ca una din acele mici imagini sâcâitoare care ţi se rotesc la nesfârşit în minte. O fanfară militară (Germania era în perioada aceea ţara muzicii), condusă de un dirijor deosebit de smucit, se trezea la viaţă cam la fiecare zece minute, dar nu reuşea să înăbuşe uruitul

dominant, neîncetat, al rotilelor.

Exista în Rusia, şi fără îndoială că mai există, un gen special de băiat de vârstă şcolară, care, fără a avea neapărat o înfăţişare atletică sau o inteligenţă remarcabilă, cu un orizont larg, deloc activ în orele de clasă şi având o constituţie firavă sau poate chiar un pic de tuberculoză pulmonară, excelează, ca nişte adevărate fenomene, la fotbal *şi* şah, învăţând cu cea mai mare uşurinţă şi eleganţă orice fel de sport, joc sau meserie (Boria Sik, Kostea Buketov, celebrii fraţi Sarabanov – unde sunt acum coechipierii şi rivalii mei?). Patinam bine pe gheaţă şi treceam la patinele cu rotile cu uşurinţa cu care orice bărbat trece de la brici la aparatul de ras. Am învăţat foarte repede doi-trei paşi mai complicaţi pe ringul de lemn şi nici într-o sală de bal n-aş fi dansat cu mai mult zel şi mai multă iscusinţă (noi, familiile Sik şi Buketov, eram de regulă proşti dansatori de bal). Erau mai mulţi instructori în uniforme stacojii, jumătate de husari, jumătate de oameni de serviciu la hotel. Toţi vorbeau engleza, mai mult sau mai puţin bine. Printre vizitatorii regulaţi am remarcat un grup de tinere americance. La început, au apărut toate într-un vârtej comun de strălucitoare frumuseţe exotică. Procesul de diferenţiere a început când, în timpul unuia dintre dansurile mele singuratice (cu câteva secunde înainte de a încasa cea mai zdravănă buşitură pe care am încasat-o vreodată pe un ring), cineva a spus ceva despre mine când treceam rotindu-mă prin apropiere şi o voce feminină nazală i-a replicat „Da, nu-i aşa că este fermecător?”

Mai văd şi acum silueta ei înaltă îmbrăcată într-un taior bleumarin, făcut la comandă. Pălăria mare de catifea era fixată cu un ac strălucitor. Din motive evidente, am hotărât că numele ei este Louise. Noaptea stăteam treaz imaginându-mi tot felul de situaţii romantice şi mă gândeam la talia ei de salcie şi la gâtul ei alb, stingherit de un bizar disconfort pe care-l asociasem înainte doar cu chiloţii care mă jenau. Într-o după-amiază, am zărit-o în holul ringului, unde cel mai chipeş dintre instructori, un

ticălos sclivisit gen Calhoun, o ţinea de încheietura mâinii şi o interoga cu un rânjet parşiv, iar ea îi ocolea privirea şi îşi răsucea ca un copil încheietura mâinii în strânsoarea lui; în noaptea următoare, individul a fost împuşcat, prins cu lasoul, îngropat de viu, împuşcat din nou, sugrumat, insultat îngrozitor, ochit cu sânge rece, cruţat şi lăsat să-şi târâie viaţa în ruşine.

Lenski, un tip cu aspiraţii înalte, dar absolut, aflându-se pentru prima dată în străinătate, reuşea cu greu să păstreze echilibrul între plăcerile turismului şi îndatoririle lui pedagogice. Noi am profitat de acest lucru şi l-am îndrumat spre locuri unde părinţii noştri nu ne-ar fi lăsat să ne ducem. N-a putut rezista de pildă să nu meargă la Wintergarten şi astfel ne-am pomenit într-o seară acolo, consumând îngheţată de ciocolată într-o fosă de orchestră. Spectacolul se derula în direcţia obişnuită: un jongler în haine de seară; apoi o femeie cu pieptul sclipind de strasuri, ciripind o arie de concert sub revărsarea alternativă de lumini verzi şi roşii; apoi un comic pe patine cu rotile. Între el şi numărul cu biciclete (despre care voi mai vorbi mai târziu) era un număr intitulat „Gala fetelor” şi, suferind cam acelaşi şoc fizic, cutremurător şi umilitor, pe care l-am avut când am încasat buşitura aceea pe ring, le-am recunoscut pe domnişoarele mele americance în ghirlanda de „fete” înlănţuite unele de celelalte, cu voci ascuţite şi lipsite de ruşine, unduindu-se toate de la stânga la dreapta, apoi de la dreapta la stânga, ridicând simultan zece picioare identice lansate din zece corole de volane. Am reperat faţa Louisei mele şi mi-am dat seama imediat că totul se terminase, că o pierdusem, că n-o voi ierta niciodată pentru că zâmbea atât de neruşinat, cânta atât de tare şi se travestea atât de ridicol, neavând nimic din farmecul „mândrelor creole” nici din cel al „dubioaselor *señoritas*[11]. Desigur că n-am putut înceta definitiv să mă gândesc la ea, dar şocul acela părea să fi declanşat în mine un proces de inducţie, căci am observat curând că *orice* evocare a formei feminine era însoţită de derutantul disconfort care-mi devenise deja familiar. I-am consultat pe

părinţii mei (veniseră la Berlin să vadă cum ne descurcăm), şi tata a foşnit puţin ziarul german pe care tocmai îl deschisese şi a răspuns în engleză (parodiind un posibil citat – o manieră de a vorbi pe care o adopta deseori ca să înceapă conversaţia): „Asta este, băiete, una dintre combinaţiile absurde ale naturii, cum sunt ruşinea şi roşeaţa feţei sau supărarea şi ochii injectaţi”.

„*Tolstoi vient de mourir*”[49] a adăugat el brusc, încremenit, pe un alt ton, întorcându-se spre mama.

şto ti” (un fel de „Doamne, Dumnezeule!”), exclamă ea îndurerată, încleştându-şi mâinile în poală. *Jora domoi*” („E timpul să mergem acasă”), conchise ea, de parcă moartea lui Tolstoi ar fi anunţat nişte catastrofe apocaliptice.

4

Şi acum urmează acel număr cu biciclete – sau cel puţin versiunea mea despre acel număr. În vara următoare, Iuri nu ne-a vizitat la Vira şi eu am rămas singur, pradă agitaţiei mele romantice. În zilele ploioase, ghemuit la picioarele etajerei cu cărţi puţin folosite, la o lumină slabă care se străduia să descurajeze eforturile mele de tainică cercetare, căutam cuvinte necunoscute, inexplicabil de ispititoare şi enervante, în ediţia rusească în optzeci şi două de volume & *Enciclopediei Brockhaus*, unde, pentru economie de spaţiu, în cuprinsul articolului detaliat în care era explicat cuvântul respectiv, acesta era redus la iniţială lui, scrisă cu majusculă, astfel încât coloanele de rânduri dese cu caractere de tipar minion, pe lângă faptul că îţi solicitau concentrarea, dobândeau ridicola fascinaţie a unei mascarade, în care prescurtarea unui cuvânt deloc familiar se juca de-a v-aţi ascunselea cu ochii tăi lacomi: „Moise a încercat să desfiinţeze P., dar n-a reuşit… În epoca modernă, primitoarea R a înflorit în Austria sub domnia Mariei Tereza… În multe părţi ale Germaniei, profiturile obţinute de R erau donate clerului… în Rusia, R este tolerată oficial începând din 1843… Sedusă la vârsta de zece sau doisprezece ani de stăpânul

49 A murit Tolstoi (în fr. în orig.)

ei, de fiii lui sau de unul dintre servitorii lui, orfana sfârşeşte invariabil în P". – şi aşa mai departe, toate acestea adâncind misterul, în loc să elucideze sobru aluziile la amorul de curtezană pe care l-am întâlnit în primele mele contacte cu Cehov sau Andreev. Vânătoarea de fluturi şi diverse sporturi îmi ocupau orele însorite, dar oricâte exerciţii fizice aş fi practicat, nu scăpăm de neliniştea care mă propulsa în fiecare seară în confuze călătorii de descoperiri. După ce călăream aproape toată după-amiaza, plimbarea cu bicicleta în amurgul colorat îmi dădea o senzaţie ciudat de subtilă, aproape imaterială. Întorsesem cu susul în jos şi coborâsem sub nivelul şeii ghidonul bicicletei mele Enfield, transformând-o într-o versiune proprie a unui model de curse. Rulam pe cărările parcului, pe urmele lăsate în ziua precedentă de modelul cauciucurilor Dunlop; ocolind cu grijă cocoaşele din rădăcinile copacilor; alegând câte o crenguţă căzută ca s-o retez cu sensibila roată din faţă; şerpuind între două frunze plate şi apoi între o pietricică şi gaura din care fusese dislocată în seara precedentă; bucurându-mă de scurta suprafaţă netedă a unui podeţ peste un pârâu; mergând de-a lungul gardului de sârmă al terenului de tenis; deschizând cu botul bicicletei poarta spoită cu var de la capătul parcului; şi apoi, cuprins de un extaz melancolic de libertate, goneam pe marginile din pământ bătătorit, plăcut cleios, ale lungilor drumuri de ţară.

În vara aceea treceam întotdeauna pe lângă o izbă, aurie în lumina soarelui ce apunea, în pragul căreia stătea rezemată de uşorul uşii Polenka, o fată de vârsta mea – fiica vizitiului nostru principal, Zahar cu braţele goale încrucişate pe piept, cu acel gest domol şi comod, specific Rusiei rurale. Mă urmărea cum mă apropii, cu o faţă luminoasă care-mi spunea bun venit, dar, pe măsură ce mă apropiam mai mult, lumina de pe faţa ei se întuneca, prefăcându-se într-o jumătate de zâmbet, apoi într-o luminiţă vagă în colţurile buzelor strânse şi, în cele din urmă, şi aceasta dispărea, iar când ajungeam în dreptul ei, faţa ei rotundă şi frumuşică se golea de orice expresie. Dar

imediat după ce treceam de ea şi îmi întorceam o clipă capul, aruncând o ultimă privire înainte de a o lua în sus, gropiţa se ivea din nou şi lumina aceea enigmatică dansa iarăşi pe chipul ei drag. N-am vorbit niciodată cu ea, dar la mult timp după ce încetasem să mă plimb cu bicicleta la ora aceea, relaţia noastră oculară a fost reînnodată din când în când, în timpul a două sau trei veri. Apărea ca din pământ, stătea întotdeauna deoparte, întotdeauna în picioarele goale, frecându-şi partea din interior a tălpii strângi de glezna piciorului drept sau scărpinându-şi cu degetul inelar cărarea din părul castaniu, în timp ce calul meu era înşeuat lângă trunchiul unui copac, când tot alaiul servitorilor noştri de la ţară ne conducea într-o dimineaţă răcoroasă de septembrie spre oraş, unde ne stabileam iarna. De fiecare dată, pieptul ei părea ceva mai plin, antebraţele ei ceva mai puternice şi o dată sau de două ori am desluşit, exact înainte de a o pierde din vedere (la şaisprezece ani s-a măritat cu un fierar dintr-un sat îndepărtat), o licărire de blândă ironie în ochii ei căprui, distanţaţi unul de celălalt. Este ciudat, dar ea a fost prima care a avut o mare putere asupra mea, prin simplul gest de a nu îngădui zâmbetului ei să dispară, de a-mi tulbura somnul ca o flacără ce mă ardea, zgâlţâindu-mă apoi ca să mă trezesc buimac, ori de câte ori o visam, deşi în realitate mă temeam mai mult de faptul că mă revoltau picioarele ei pline de noroi şi hainele ei cu miros stătut decât de posibilitatea de a o jigni cu banalitatea unor avansuri cvasisenioriale.

5

Există două ipostaze deosebit de vii ale acestei fete, pe care aş vrea să le am simultan în faţa ochilor ca o concluzie a imaginii ei obsedante. Prima a dăinuit mult timp în mine, cu totul aparte de acea Polenka pe care o asociam cu praguri de uşi şi apusuri de soare, de parcă aş fi zărit încarnarea într-o nimfă a sărmanei ei frumuseţi ce ar fi trebuit să fie lăsată în pace. Într-o zi de iunie, în anul în care amândoi aveam treisprezece ani, umblam pe malurile râului Oredej să prind pentru colecţie aşa-zişi

fluturi Parnasieni – *Parnassius mnemosyne*, mai exact – nişte fluturi ciudaţi de origine străveche, cu aripi lucioase, foşnitoare, semitransparente şi cu abdomene mătăsoase, ca nişte mâţişori. Căutările mele mă duseseră într-un hăţiş des de racemosa alb-lăpos şi de arini negri, chiar la marginea râului rece şi albastru, când am auzit deodată clipociri şi ţipete şi din spatele unui tufiş înmiresmat s-au ivit în faţa ochilor mei Polenka şi alţi trei-patru copii în pielea goală care se scăldau la câţiva metri mai încolo, printre ruinele unui vechi corp de cabine pentru baie. Udă, gâfâind, cu apa picurându-i dintr-o nară a nasului cârn, cu coastele trupului de adolescentă arcuite sub pielea palidă, încreţită de frig, cu gleznele stropite cu mâl negru, cu un pieptene curbat sclipind în părul devenit negru fiindcă era ud, se lupta să scape de fâsâitul şi şfichiuiala tulpinilor de nuferi, pe care o altă fată cu pântecele ca o tobă şi rasă în cap, împreună cu un adolescent excitat fără jenă, având coapsele încinse cu un fel de sfoară folosită local împotriva deochiului, le smulgeau din apă şi o hărţuiau pe fată cu ele; şi preţ de o secundă sau două – înainte de a mă ascunde în ceaţa mohorâtă a scârbei şi a dorinţei – am văzut o altă Polenka, străină mie, tremurând ghemuită pe scândurile pontonului pe jumătate sfărâmat, acoperindu-şi sânii cu braţele încrucişate, pentru a se feri de vântul dinspre răsărit, în timp ce scotea limba provocator spre urmăritorii ei.

Cealaltă imagine aparţine unei sâmbete din vacanţa de Crăciun a anului 1916. Priveam de pe peronul tăcut, înveşmântat în zăpadă, al micii gări Siverski de pe traseul trenului de Varşovia (era cea mai apropiată de moşia noastră) un crâng argintiu din depărtare care devenea plumburiu sub cerul serii şi aşteptam să apară dâra de fum violet-închis a trenului ce urma să mă ducă la St. Petersburg, după o zi de schi. Dâra de fum a apărut la timp şi, în acelaşi moment, Polenka a trecut împreună cu altă fată pe lângă mine, amândouă cu broboade pe cap, cu cizme imense de pâslă în picioare şi îmbrăcate cu nişte pufoaice matlasate, lungi, oribile, fără nicio formă, din

care ieşea vatelina în porţiunile sfâşiate ale materialului negru grosolan; când a trecut pe lângă mine, Polenka, învineţită sub ochi şi cu o buză umflată (oare o bătea bărbatul sâmbăta?), a remarcat pe un ton melancolic şi melodios, fără a se adresa cuiva în mod special: „A *barciuk-te menia ne priznal* (Ia uită-te, conaşul nu mă cunoaşte) ” – şi atunci a fost singura dată când am auzit-o vorbind.

6

Serile de vară ale adolescenţei mele, când treceam cu bicicleta prin faţa casei ei, îmi vorbesc acum cu glasul Polenkăi. Pe un drum dintre câmpuri, în locul unde se întâlnea cu şoseaua pustie, mă dădeam jos şi-mi rezemam bicicleta de un stâlp de telegraf. Un apus de soare, aproape unic în splendoarea lui, întârzia pe cerul expus total luminii. Printre splendorile pe care le îngrămădea acel apus şi care se modificau imperceptibil, se desluşeau detalii de structură cu pete luminoase ale unor organisme cereşti, maluri întunecate cu fisuri sclipitoare sau plaje netede, eterice, ce păreau mirajele unor insule pustii. Nu ştiam atunci (cum ştiu astăzi la perfecţie) ce să fac cu asemenea lucruri – cum să scap de ele, cum să le transform în ceva ce poate fi predat cititorului sub forma caracterelor tipărite pentru a-l obliga *pe el* să ţină piept acelui fior binecuvântat – şi această incapacitate îmi sporea sentimentul de opresiune. O umbră uriaşă începea să învăluie câmpurile, stâlpii de telegraf bâzâiau în tăcerea din jur, iar vietăţile care ies noaptea după hrană escaladau tulpinile plantelor în căutarea ei. O omidă cu dungi, superbă, care nu figurează în Spuler, înainta ciugulind, lipită de lujerul unui clopoţel, croindu-şi drum în jos cu mandibulele de-a lungul marginii celei mai apropiate frunze din care ronţăia agale un semicerc, apoi întinzându-şi din nou gâtul şi din nou încovoindu-l încet-încet, în timp ce adâncea tot mai mult meşteşugită scobitură. Cu un gest automat o strecuram, probabil împreună cu o bucăţică din mica plantă, într-o cutie de chibrituri şi o duceam acasă pentru a produce în anul următor o splendidă surpriză, dar

gândurile mele hoinăreau în altă parte: la Zina şi Colette, tovarăşele mele dejoacă de la mare; la nărăvaşa Louise; la toate fetiţele cu obraji rumeni, cu eşarfe cu fundă pe şolduri, cu păr de mătase, de la petrecerile festive; la languroasa contesă G., doamna vărului meu; la Polenka zâmbind în agonia ultimelor mele visuri – toate se contopeau pentru a alcătui o persoană pe care n-o cunoşteam, dar pe care urma s-o cunosc în curând.

Îmi amintesc un anumit apus de soare. Clopoţelul bicicletei mele era parcă de chihlimbar. Sus, deasupra muzicii negre a stâlpilor de telegraf, un evantai de nori alungiţi, violet-închis, tiviţi cu roz de flamingo, stătea neclintit; totul era o miraculoasă sărbătoare a formei şi culorii! Totuşi, apusul era pe moarte şi totul în jur se întuneca; dar chiar deasupra orizontului, într-un spaţiu limpede, turcoaz, sub un strat negru, ochiul descoperea o privelişte pe care doar un neghiob ar fi confundat-o cu piesele de rezervă ale unui alt apus de soare. Aceasta ocupa o porţiune foarte mică din cerul imens şi avea acea claritate specifică a unui lucru văzut prin capătul nefolosit al unui telescop. Stătea acolo aşteptând, o familie de nori senini în miniatură, o acumulare de circumvoluţiuni sclipitoare, anacronice în paloarea lor şi extrem de îndepărtate; îndepărtate, dar perfecte până la ultimul detaliu; straniu reduse, dar cu o formă ireproşabilă; minunatul meu viitor aştepta să-mi fie înmânat.

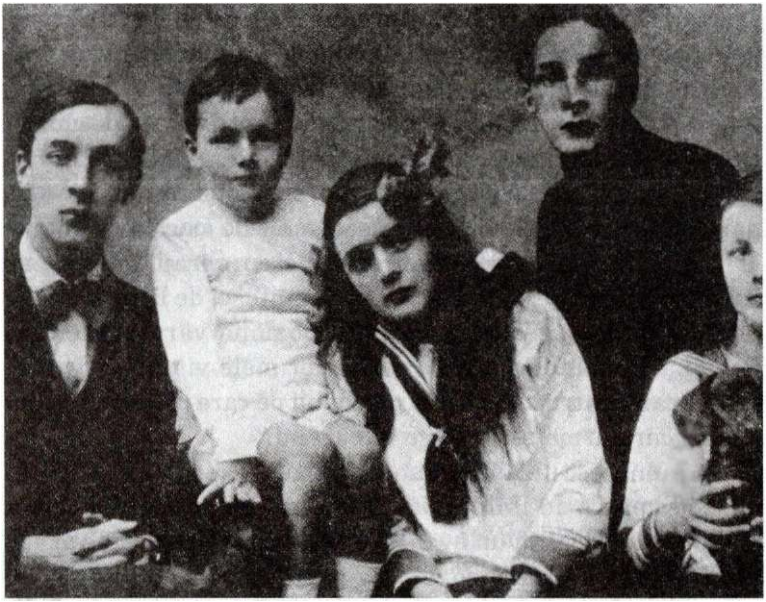

Scriitorul, la vârsta de 19 ani, împreună cu fraţii şi surorile sale, la Ialta (nov. 1918). Kirill are 7 ani; Serghei (din păcate desfigurat din pricina unor defecte ale fotografiei), cu un pince-nez fără rame şi îmbrăcat în uniforma Gimnaziului din Ialta, are 18; Olga, 15; iar Elena (ţinându-l strâns pe Box II), 12.

Capitolul 11

1

Pentru a reconstitui vara anului 1914, când m-a cuprins prima furie paralizantă de a face versuri, îmi este de-ajuns să vizualizez un anumit pavilion. Acolo, flăcăul slăbănog de cincisprezece ani, care eram eu atunci, s-a adăpostit în timpul unei furtuni, una dintre numeroasele care izbucniseră în acel iulie. De regulă, pavilionul apare în visele mele cu totul independent de subiectul lor, care poate fi, bineînţeles, oricare, de la abducţie până la zoolatrie. Pavilionul pluteşte în aer – ca să zicem aşa – discret, ca semnătura unui pictor. Îl găsesc pitit într-un colţ al pânzei din vis sau introdus abil într-o parte ornamentală a tabloului. Uneori însă apare suspendat la jumătatea distanţei, un pic cam baroc şi totuşi în armonie cu frumoşii copaci, cu brazii întunecaţi şi cu mestecenii

strălucitori, a căror sevă curgea cândva prin lemnul lui. Romburi de vitraliu rubinii, verzi sau albastre conferă o atmosferă de capelă zăbrelelor de la ferestrele cu canaturi. Este exact aşa cum era în adolescenţa mea, o structură veche şi solidă din lemn, deasupra unei vâlcele cu ferigi în partea mai veche, dinspre râu, a parcului nostru de la Vira. Exact aşa cum era sau poate şi mai perfectă. În cel adevărat lipseau o parte din geamuri, şi frunzele fărâmiţate fuseseră măturate de vânt. Podeţul îngust care se arcuia peste vâlcea în porţiunea sa cea mai adâncă, pavilionul înălţându-se în mijlocul lui ca un curcubeu condensat era atât de alunecos după o rafală de ploaie, încât părea uns cu o alifie închisă la culoare şi, într-un sens, magică. Din punct de vedere etimologic, „pavilion” şi „papilio” sunt strâns înrudite. Înăuntru nu era nicio mobilă, în afară de o masă rabatabilă prinsă cu nişte balamale ruginite de peretele de sub fereastra de la răsărit, prin ale cărei despărţituri, două sau trei, unele fără geam, altele cu geamuri palide, printre nuanţele de albastru afumat şi de roşu beat, puteai zări râul. Pe o scândură a pardoselii, zăcea pe spate, la picioarele mele, o muscă de cal moartă, lângă rămăşiţele cafenii ale unui mâţişor de mesteacăn. Porţiunile văruite în curs de dezintegrare de pe interiorul uşii fuseseră folosite de diverşi intruşi pentru mâzgăleli de genul: „Daşa, Tamara şi Lena au fost aici”. sau „Jos Austria!”

Furtuna s-a sfârşit repede. Ploaia, o cădere violentă de apă, sub care copacii se clătinaseră şi se smuciseră, a fost redusă dintr-odată la nişte linii oblice aurii şi tăcute, ce se izbeau, când scurte, când lungi, de fundalul tot mai domoalei agitaţii vegetale. Vârtejuri de albastru voluptuos se desfăşurau între nori măreţi – grămadă peste grămadă de alb pur şi cenuşiu purpuriu, *lepota* („frumuseţe maiestuoasă”, în rusa veche), mituri mişcătoare, guaşă şi guano, în ale căror unduiri puteai desluşi o aluzie mamară sau masca mortuară a unui poet.

Terenul de tenis era o regiune a marilor lacuri.

Dincolo de parc, deasupra câmpiilor aburinde, se

ivea curcubeul; câmpiile se sfârşeau în marginea întunecată şi crestată a unei păduri de brazi îndepărtate; o parte a curcubeului o traversa, şi acea porţiune a marginii de pădure sclipea magic prin vălul irizat, verde şi roz-pal, tras în faţa ei: era atâta tandreţe şi splendoare în acest spectacol, încât, pe lângă el, reflexele romboidale, colorate, produse pe pardoseala pavilionului de întoarcerea soarelui, păreau nişte rubedenii sărace.

O clipă mai târziu a început prima mea poezie. Ce a declanşat-o? Cred că ştiu. Fără nicio adiere de vânt, simpla greutate a unui strop de ploaie, strălucind cu o extravaganţă de parazit pe o frunză cordată, îi făcea vârful să picure şi ceea ce părea o globulă de mercur executa un glissando brusc în jos, pe vena centrală şi apoi, după ce îşi lepăda povara strălucitoare, frunza uşurată se îndrepta. Pic, tic, tac, pic, tac, tic – clipa în care se petreceau toate acestea nu mi se părea o fracţiune de timp, ci o fisură în el, o bătaie de inimă eşuată, compensată imediat de un răpăit de rime: spun „răpăit” intenţionat, căci, atunci când se stârnea într-adevăr vântul, copacii începeau repede să picure toţi deodată, ca o imitaţie a recentei rafale, la fel de grosolană ca asemănarea strofei pe care o murmuram deja cu şocul suferit când, preţ de o clipă, simţisem că inima şi frunza erau la unison.

2

În zăpuşeala lacomă a începutului de după-amiază, bănci, poduri şi trunchiuri de copaci (totul, de fapt, în afară de terenul de tenis) se uscau cu o rapiditate incredibilă şi în curând rămăsese prea puţin din inspiraţia mea iniţială. Deşi strălucitoarea fisură se închisese, eu continuam cu încăpăţânare să compun. Întâmplător, mijlocul meu de exprimare era limba rusă, dar ar fi putut foarte bine să fie ucraineana, engleza minimală sau limba volapiik[50]. Genul de poezie pe care am creat-o atunci aproape că nu era altceva decât un semn pe care-l dădeam pentru a arăta că trăiesc; că trec sau am trecut sau că sper să trec prin anumite emoţii umane intense. Era mai mult

50 Amor nebun (în fr. în orig.)

un fenomen de orientare decât artistic, comparabil cu dungile de vopsea de pe o stâncă de la marginea drumului sau cu o piramidă de pietre ce marchează o potecă de munte.

1. Una din primele limbi auxiliare internaţionale, construită artificial (cu elemente mai ales proprii germanei şi englezei), creată în 1879 de pastorul german Johann Schleyer.

Dar, pe de altă parte, într-un anumit sens orice poezie este poziţională: încercarea de a-ţi exprima poziţia faţă de universul cuprins de conştiinţă este un îndemn imemorial. Braţele conştiinţei se întind şi bâjbâie şi, cu cât sunt mai lungi, cu atât mai bine. Tentacule, nu aripi sunt membrele fireşti ale lui Apollo. Vivian Bloodmark, un prieten filosof, va afirma ulterior că, în timp ce omul de ştiinţă vede tot ce se întâmplă într-un punct al spaţiului, poetul simte tot ce se întâmplă într-un punct al timpului. Cufundat în gânduri, el se bate pe genunchi cu creionul în chip de baghetă magică şi în aceeaşi clipă o maşină (cu număr de New York) trece pe şosea, un copil sparge uşa de sticlă a verandei vecinilor, un bătrân cască într-o livadă din Turkmenia învăluită în ceaţă, un grăunte de nisip cenuşiu este purtat de vânt pe planeta Venus, un oarecare doctor Jacques Hirsch din Grenoble îşi pune ochelarii de citit şi miliarde de asemenea nimicuri se petrec – toate alcătuind un organism momentan şi transparent de evenimente, al cărui nucleu este poetul (lungit într-un şezlong, în Ithaca, statul New York).

În vara aceea, eram mult prea tânăr pentru a zămisli o bogăţie de „sincronizare cosmică” (pentru a-l cita din nou pe filosoful meu). Dar am descoperit cel puţin că o persoană care speră să devină poet trebuie să aibă capacitatea de a se gândi la mai multe lucruri deodată. Pe parcursul lâncedelor hoinăreli ce-au însoţit crearea primei mele poezii, m-am întâlnit cu învăţătorul din sat, socialist înfocat, un om bun, foarte devotat tatii (revin cu plăcere asupra acestei imagini), veşnic cu un buchet de flori sălbatice în mână, veşnic zâmbitor, veşnic transpirat. În

timp ce discutam politicos cu el despre brusca hotărâre a tatii de a pleca la oraş, am înregistrat simultan şi cu egală claritate nu numai florile veştejite, cravata care-i flutura şi coşurile de pe volutele cărnoase ale nărilor lui, ci şi glăsciorul plicticos al unui cuc ce se auzea de departe, strălucirea unui fluture *Queen ofăpain*, odihnindu-se pe drum şi imaginea bine întipărită în mintea mea a tablourilor (dăunători agricoli măriţi şi scriitori ruşi cu barbă) ce atârnau în sălile de clasă bine aerisite ale şcolii din sat pe care o vizitasem o dată sau de două ori; şi – continuând o catalogare care nedreptăţeşte simplitatea eterică a întregului proces – pulsaţia unei amintiri cu totul irelevante (un pedometru pe care-l pierdusem) a pornit dintr-o celulă cerebrală învecinată, iar savoarea firului de iarbă pe care-l mestecam s-a amalgamat cu cântecul cucului şi cu decolarea fluturelui din lalea şi în tot acest timp eram conştient pe deplin, cu seninătate, de multă mea luciditate.

Învăţătorul a zâmbit şi s-a înclinat (în maniera exuberantă a radicalilor ruşi), a făcut doi paşi înapoi, s-a întors şi şi-a continuat ţanţoş drumul, iar eu am reînnodat firul poeziei mele. În scurtul răstimp când aveam alte preocupări, ceva părea să se fi întâmplat cu acele cuvinte pe care le adunasem deja: îşi pierduseră strălucirea pe care o avuseseră înainte de a fi întrerupt. Mi-a trecut prin minte bănuiala că am de-a face cu nişte fantasme. Din fericire, această licărire rece de luciditate critică n-a dăinuit. Înflăcărarea pe care încercasem s-o redau s-a înstăpânit din nou, readucându-şi mijlocul de exprimare la o viaţă iluzorie. Şirul de cuvinte pe care l-am trecut în revistă era din nou atât de strălucitor, cu piepturile lor bombate şi uniformele dichisite, încât am pus pe seama închipuirii prăbuşirea pe care o zărisem cu coada ochiului.

3

Pe lângă lipsa de experienţă justificată, tânărul versificator rus mai avea de înfruntat un handicap special. În contrast cu vocabularul bogat al versului satiric sau narativ, elegia rusă suferea de boala gravă a anemiei

verbale. Numai când intra pe mâini bune reuşea să-şi depăşească originea modestă – palida poezie franceză din secolul al optsprezecelea. Este adevărat că pe vremea mea o nouă şcoală încerca să distrugă vechile ritmuri, dar începătorul conservator tot la acestea recurgea când căuta un instrument neutru – poate pentru că nu voia să se abată de la exprimarea simplă a unor emoţii simple, aventurându-se în forme riscante. Cu toate acestea, forma se răzbuna. Modelele destul de monotone pe care poeţii ruşi din secolul al nouăsprezecelea le-au impus suplei elegii au avut ca rezultat asocierea repetată a anumitor cuvinte sau tipuri de cuvinte (cum ar fi echivalentele ruseşti pentru *fol* amour1 sau *langoureux et rêvant*[51]) de care poeţii lirici de mai târziu nu s-au putut debarasa timp de un întreg secol.

Într-un aranjament absolut obsedant, caracteristic iambului de patru până la şase picioare, un adjectiv lung şi întortocheat ocupa primele patru sau cinci silabe din ultimele trei picioare ale versului. Un bun exemplu de tetrametru ar fi *terpi bes-cis-len-nî-le mu-ki* (*en-dure incal-cu-la-ble torments*). Poetul rus tânăr aluneca în mod obligatoriu, cu o fatală uşurinţă, în acest ademenitor abis de silabe, pentru a cărui ilustrare am ales cuvântul *bescislennâie* numai pentru că se poate traduce bine; adevăratele favorite erau elemente tipice elegiei, precum *zadumcivâie* (gânditor), *utracennâie* (pierdut), *mucitelinâie* (îndurerat) şi aşa mai departe, toate cu accentul pe a doua silabă. În pofida lungimii sale, un cuvânt de acest gen avea un singur accent propriu şi, în consecinţă, penultimul accent metric al versului se întâlnea cu o silabă în mod firesc neaccentuată (*nî* în exemplul din rusă, „Za” în cel din engleză). Acest lucru producea un şoc plăcut, care era totuşi un efect mult prea familiar pentru a compensa banalitatea sensului.

Ca orice începător inocent, am căzut în toate capcanele întinse de epitetul melodios. Nu înseamnă că nu m-am împotrivit. De fapt, trudeam din greu la elegia mea,

51 Languros şi visător (în fr. în orig.)

chinuindu-mă la nesfârşit cu fiecare vers, alegând şi respingând, plimbând cuvintele pe limbă ceremonios şi entuziast, ca un degustător de ceai, şi tot apărea cumplita trădare. Rama influenţa tabloul, coaja dădea formă miezului. Banala ordine a cuvintelor (verb scurt sau pronume – adjectiv lung – substantiv scurt) dădea naştere unei dezordini banale de gândire, şi un vers precum *poeta gorestnâie griozli* – traductibil şi etichetat drept „reveriile melancolice ale poetului" – ducea în mod fatal la un vers rimat terminat în *rozii* (trandafiri) sau *beriozli* (mesteceni) sau *grozâi* (furtuni) şi în felul acesta anumite sentimente erau asociate cu anumite împrejurări, nu prin voinţa proprie, ci pentru a desfăşura în continuare panglica decolorată a tradiţiei. Cu toate acestea, cu cât mă apropiam mai mult de sfârşitul poeziei, deveneam tot mai sigur că tot ce vedeam în faţa ochilor vor vedea şi alţii. În timp ce îmi concentram privirea asupra unui strat de flori în formă de rinichi (şi observam o petală roz căzută pe pământ şi o mică furnică investigându-i marginea descompusă) sau contemplam coaja ca o diafragmă a unui trunchi de mesteacăn pe care un huligan o despuiase de învelişul ca o hârtie pepit, eram convins că toate acestea le va vedea şi cititorul prin vălul magic al cuvintelor mele, *utracennâie rozii* sau *zadumicivoi beriozii*, de pildă. Pe atunci nu-mi trecea prin cap că, departe de a fi un văl, acele biete cuvinte erau atât de opace, încât, de fapt, ele formau un zid în care nu puteai distinge altceva decât nişte jalnice rămăşiţe din poeţii majori şi minori pe care-i imitam. Câţiva ani mai târziu, îmi amintesc că am văzut în mahalaua mizeră a unui oraş străin un gard ale cărui scânduri fuseseră aduse din alt loc unde mai fuseseră folosite, pare-se, la îngrădirea unui circ ambulant. Pe ele fuseseră pictate animale, în scop publicitar; dar cel care scosese scândurile şi apoi le alăturase din nou trebuie să fi fost orb sau nebun, căci acum gardul înfăţişa doar părţi disparate de animale (mai mult, unele dintre ele erau cu susul în jos) – o coapsă roşiatică, un cap de zebră, un picior de elefant.

La nivel fizic, truda mea intensă era marcată de un număr de acţiuni şi gesturi confuze, ca de pildă acelea de a mă plimba, de a mă aşeza, de a sta întins. Fiecare dintre acestea se descompunea din nou în fragmente lipsite de importanţă spaţială: în etapa de plimbare, de pildă, într-un anumit moment hoinăream poate prin inima parcului, iar în cel următor măsurăm încăperile casei. Sau, dacă luăm în considerare etapa şederii pe scaun, îmi dădeam seama brusc că un fel de mâncare, pe care nici nu-mi aminteam să-l fi ales, era luat de la masă şi că mama, căreia îi zvâcnea obrazul stâng ca atunci când era supărată, urmărea cu atenţie, din locul ei de la capătul mesei lungi, indispoziţia şi lipsa mea de poftă de mâncare. Eu ridicam capul ca să dau o explicaţie – dar masa dispăruse, şi eu şedeam singur pe o buturugă de la marginea drumului, desenând curbe după curbe pe nisipul maroniu cu băţul plasei de fluturi, care se legăna ca un metronom; curbele erau curcubeie pământene ale căror culori diferite erau redate prin diversele adâncimi ale şanţurilor produse cu băţul.

Când m-am angajat irevocabil să-mi termin poezia sau altminteri să mor, eram mai mult ca oricând într-o stare de transă. Deloc surprins, m-am pomenit, dintre toate locurile posibile, tocmai pe canapeaua de piele din încăperea rece, umedă, puţin folosită, care fusese biroul bunicului. Pe canapeaua aceea stăteam întins pe burtă, într-un fel de încremenire de reptilă, cu un braţ atârnând, astfel încât dosul palmei atingea molatic motivele florale ale covorului. Când am ieşit din transă, flora verzuie era la locul ei, braţul îmi atârna încă, dar acum stăteam culcat pe marginea unui ponton şubred, şi nuferii pe care-i atingeam erau reali, iar umbrele dolofane, unduitoare, ale frunzişului de arin pe apă – pete de cerneală apoteozate, amoebe supradimensionate – palpitau ritmic, extinzându-se şi retrăgându-se ca nişte pseudopode întunecate, care, atunci când se contractau, îşi zdrenţuiau marginile rotunjite, devenind nişte pete fluide şi evazive şi acestea se uneau din nou pentru a reface terminalele nefinisate. M-

am cufundat iarăşi în ceaţa mea personală şi, când am ieşit din nou din ea, suportul corpului meu culcat era acum o bancă joasă din parc, şi umbrele vii, în care se afundase mâna mea, se mişcau acum pe pământ, printre nuanţe de violet care luaseră locul nuanţelor acvatice de negru cu verde, în starea aceea, dimensiunile obişnuite ale existenţei aveau o semnificaţie atât de matură, încât aş fi fost surprins dacă aş fi ieşit din tunelul ei în parcul de la Versailles, în Tiergarten sau în Pădurea Naţională de arbori sequoia; şi, în direcţie inversă, când mai cad astăzi în vechea transă, sunt pregătit să mă pomenesc, atunci când mă trezesc din ea, sus, într-un anumit copac, deasupra băncii bălţate din adolescenţa mea, cu burta lipită de creanga groasă, comodă, şi cu un braţ atârnând în jos, printre frunzele pe care se mişcă umbrele altor frunze.

Diverse sunete ajungeau la urechile mele în aceste atitudini diverse. Putea fi gongul de masă sau ceva mai puţin obişnuit, cum ar fi fost de pildă oribila muzică a unei flaşnete. Pe undeva, pe lângă grajduri, un bătrân vagabond învârtea manivela şi, marcat de impresii mai directe din anii anteriori, îl vedeam în minte din locul în care eram cocoţat. Pe instrumentul lui erau pictaţi un fel de ţărani balcanici dansând printre nişte sălcii palmoide. Din când în când, muta manivela dintr-o mână în cealaltă. Vedeam jerseul şi fusta maimuţicii chele, zgarda, rosătura de pe gât, lanţul pe care îl smucea ori de câte ori omul trăgea de el, provocându-i dureri şi câţiva servitori stând în jurul lor, căscând gura, rânjind – oameni simpli care se amuzau teribil de „giumbuşlucurile” maimuţei. Chiar zilele trecute, în apropierea locului unde consemnez aceste întâmplări, am întâlnit un fermier împreună cu fiul lui (genul de copil vioi şi sănătos pe care-l vedeţi în reclamele cu alimente pentru micul dejun) amuzându-se în mod similar la vederea unui pisoi care chinuia un pui de veveriţă – lăsându-l să fugă câţiva centimetri, apoi repezindu-se din nou la el. Aproape nu mai avea coadă, şi ciotul rămas sângera. Întrucât nu putea să scape fugind, micuţa victimă a încercat un ultim remediu: s-a oprit şi s-a întins pe o

parte ca să se confunde cu pata de lumină şi umbră de pe pământ, dar mişcarea prea bruscă a dat-o de gol.

Fonograful familiei, pus în funcţiune odată cu lăsarea serii, era o altă maşinărie muzicală pe care o auzeam răzbătând prin versul meu. Pe veranda unde se adunau rudele şi prietenii noştri emitea din pâlnia lui de alamă aşa-zisele *ţâganskie romansî*, îndrăgite de generaţia mea. Acestea erau imitaţii mai mult sau mai puţin anonime ale cântecelor ţigăneşti sau imitaţii ale unor astfel de imitaţii. Calitatea de „ţigănesc" era dată de un geamăt adânc şi monoton, întrerupt de un fel de sughiţ, expresia sonoră a sfărâmării unei inimi bolnave de dragoste. În varianta lor cea mai bună, produceau o notă spartă vibrând pe alocuri în operele unor poeţi adevăraţi (mă gândesc îndeosebi la Aleksandr Blok). În varianta lor cea mai proastă, puteau fi asemănate cu acele cântece în stil apaş, compuse de modeşti oameni de litere şi interpretate de doamne planturoase în barurile de noapte pariziene. Mediul lor natural era populat de privighetori înlăcrimate, lilieci înfloriţi şi alei mărginite de copaci foşnitori ce înnobilau parcurile nobilimii de ţară. Acele privighetori scoteau triluri şi, într-un crâng de pini, soarele ce apunea scălda la diverse nivele trunchiurile de copaci cu un roşu de foc. O tamburină încă vibrând părea să zacă pe muşchiul tot mai întunecat. Un timp, ultimele note ale răguşitului contralto mă urmăreau în lumina crepusculară. Când se făcu din nou linişte, prima mea poezie era gata.

Era într-adevăr un jalnic ghiveci, cu multe alte împrumuturi în afară de modulaţiile pseudo-puşkiniene. Scuzabile erau doar un ecou al tunetului lui Tiuteev şi o rază de soare refractată din Fet. În rest, îmi amintesc vag de menţionarea „ghimpelui memoriei" – *vospominania jalo* (pe care o vizualizasem de fapt ca ovipozitorul unei muşte ihneumonide călărind o omidă de varză, dar nu îndrăznisem s-o redau aşa) – şi ceva despre parfumul vechii lumi adus din depărtare de o flaşnetă. Cele mai penibile dintre toate erau ruşinoasele spicuiri din textele cântecelor lui Apuhtin şi ale marelui duce Konstantin, de

tipul *ţâgański*. Acestea îmi erau insistent băgate pe gât de o mătuşă tinerică şi destul de atrăgătoare, care ştia de asemenea să recite celebra poezie a lui Louis Bouilhet (A *une femme*), în care un arcuş de vioară metaforic este inadecvat folosit pentru a cânta pe o chitară metaforică, şi o mulţime de prostii de Ella Wheeler Wilcox – care aveau un succes răsunător la împărătească şi la doamnele de companie. Aproape că nu mai merită să adaug că, în conformitate cu subiectele la modă, elegia mea avea ca temă pierderea unei doamne iubite – Delia, Tamara sau Lenore – pe care n-am pierdut-o, n-am iubit-o, n-am întâlnit-o niciodată, dar doream din tot sufletul s-o întâlnesc, s-o iubesc, s-o pierd.

În inocenţa prostiei mele, credeam că scrisesem ceva frumos şi minunat. În timp ce o duceam acasă, încă nescrisă, dar completă, de vreme ce până şi semnele de punctuaţie erau întipărite în mintea mea ca urma lăsată de o pernă pe carnea unui om care a dormit cu capul pe ea, nu mă îndoiam că mama va întâmpina realizarea mea cu lacrimi de bucurie şi mândrie. Nu-mi trecea deloc prin cap că s-ar fi putut să fie ocupată cu alte treburi în seara aceea şi să nu aibă timp să-mi asculte versurile. Niciodată nu-mi dorisem atât de mult laudele ei. Niciodată nu fusesem mai vulnerabil. Aveam nervii încordaţi din cauza întunericului care se lăsase asupra pământului – pe care nu-l observasem coborând – şi a goliciunii bolţii cereşti, a cărei despuiere – tot aşa – n-o observasem. Deasupra mea, între copacii fără formă ce mărgineau poteca tot mai neclară, cerul pălise din cauza stelelor. În anii aceia, minunata aglomerare de constelaţii, nebuloasele, golurile interstelare şi tot ce mai alcătuia acel spectacol impresionant îmi produceau o stare indescriptibilă de greaţă, de panică totală, de parcă aş fi stat atârnat de pământ cu susul în jos, pe marginea spaţiului infinit, în timp ce gravitaţia terestră încă mă ţinea de călcâie, dar era gata să-mi dea drumul în orice clipă.

Cu excepţia a doua ferestre de pe colţ de la ultimul etaj (salonul mamei), casa era deja cufundată în întuneric.

Paznicul de noapte îmi dădu drumul înăuntru şi, încet-încet, cu grijă ca să nu tulbur aranjamentul de cuvinte din capul care mă durea, am urcat scara. Mama era întinsă pe canapea cu ziarul *Rech* din St. Petersburg în mâini şi un *Times* din Londra în poală. Un telefon alb strălucea pe măsuţa acoperită cu sticlă de lângă ea. Deşi era târziu, ea încă mai aştepta telefonul tatii de la St. Petersburg, unde era reţinut de încordarea produsă de apropierea războiului. Lângă canapea era un scaun, dar eu îl evitam întotdeauna din cauza satinului auriu cu care era îmbrăcat, căci simpla lui vedere mă cutremura, dându-mi nişte fiori ce porneau din şira spinării şi se răspândeau ca nişte nervuri prin tot corpul, ca un fulger în noapte. Am tuşit discret, apoi m-am aşezat pe un taburet şi am început să recit. În timpul acestei acţiuni, priveam fix peretele opus pe care văd şi acum retrospectiv câteva mici dagherotipuri şi nişte siluete în rame ovale, o acuarelă a lui Somov (mesteceni tineri, o jumătate de curcubeu – totul foarte duios şi umed), o splendidă toamnă la Versailles de Alexandre Benois şi un desen în creion făcut de mama mamei în adolescenţă – şi din nou acel pavilion cu frumoasele lui ferestre pe jumătate camuflate de o reţea de crengi. Somov-ul şi Benois-ul se află acum într-un muzeu sovietic, dar pavilionul nu va fi niciodată naţionalizat.

În timp ce memoria mea ezita o clipă în pragul ultimei strofe, pentru care fuseseră încercate atâtea cuvinte de deschidere încât cel ales în cele din urmă era acum oarecum mascat de un păienjeniş de intrări false, am auzit-o pe mama pufnind. M-am oprit imediat din recitat şi mi-am ridicat privirea spre ea. Zâmbea fericită printre lacrimile ce-i picurau pe faţă. „Ce minunat este, ce frumos!” spuse ea şi, cu un zâmbet tot mai tandru, îmi întinse o oglinjoară de mână ca să pot vedea dâra de sânge de pe unul din pometi, în locul unde într-un moment nedeterminat strivisem un ţânţar ghiftuit, prin gestul inconştient de a-mi propti obrazul de pumn. Dar am văzut mai mult de-atât. Privindu-mă în ochi, am avut senzaţia

şocantă de a descoperi doar nişte resturi ale eului meu obişnuit, rămăşiţele unei identităţi evaporate, pe care cu un mare efort al raţiunii am reuşit s-o adun din nou în oglindă.

Scriitorul la Cambridge, în primăvara lui 1920. Nu era nimic neobişnuit pentru un rus care descoperea treptat plăcerile vieţii la Cambrigde să prefere, la început, o barcă tradiţională cu vâsle în locul mai practicei canoe.

Capitolul 12

1

Când am întâlnit-o prima dată pe Tamara – ca să-i dau un nume de aceeaşi culoare cu cel real avea cincisprezece ani şi eu eram cu un an mai mare. Locul era aspru, dar încântătorul peisaj de ţară (brad negru, mesteacăn alb, turbării, câmpuri cosite şi pământ arid) se afla chiar la sud de St. Petersburg. Un război continua undeva, departe. Doi ani mai târziu, a izbucnit acel banal *deus ex machina*, Revoluţia Rusă, silindu-mă să părăsesc acel decor de neuitat. De fapt, încă de atunci, din iulie 1915, semne întunecate de rău augur şi forfoteli de culise, răsuflarea fierbinte a unor mişcări sociale colosale, afectau deja aşa-numita „şcoală simbolistă” a poeziei ruse – îndeosebi versurile lui Aleksandr Blok.

La începutul acelei veri şi pe tot răstimpul verii precedente, numele Tamarei apărea tot mereu (cu prefăcuta naivitate atât de tipică sorţii când e pusă pe treabă) ici şi colo, pe moşia noastră (Intrarea interzisă), şi pe domeniul unchiului meu (Intrarea strict interzisă) de pe celălalt mal al râului Oredej. Îl găseam trasat cu un băţ pe nisipul roşiatic al unei alei din parc sau scris cu creionul pe o portiţă spoită sau proaspăt încrustat (dar nu complet) în lemnul unei bănci foarte vechi, de parcă mama natură îmi anunţa dinainte, în mod misterios, existenţa Tamarei. În acea după-amiază tăcută de iulie, când am descoperit-o stând total nemişcată (doar ochii i se mişcau) într-un crâng de mesteceni, părea să se fi ivit spontan acolo, printre acei copaci ce stăteau de pază, cu plinătatea tăcută a unei manifestări mitologice.

A omorât cu palma o muscă de cal pe care o aşteptase să coboare şi a plecat după două alte fete, mai puţin drăguţe, care o strigau. Le-am văzut imediat, dintr-un punct de observaţie de deasupra râului, traversând podul, ţăcănind cu tocurile înalte, în pas vioi, toate trei cu mâinile vârâte în buzunarele hainelor bleumarin şi dând din când în când din capetele pline de panglici şi de flori, ca să alunge muştele. Foarte curând am dat de urmele Tamarei în modesta *daşka* (căsuţa de vară) închiriată de familia ei în sat. Mă plimbam călare sau cu bicicleta prin apropiere şi, cu senzaţia bruscă a unei explozii orbitoare (după care inimii mele îi trebuia un răgaz ca să-şi revină), dădeam peste Tamara la câte o cotitură a drumului. Mama natură a eliminat mai întâi una dintre fetele care o însoţeau, apoi pe cealaltă, dar abia în august – pe 9 august 1915, ca să fiu exact precum Petrarca, la ora patru şi jumătate a celei mai frumoase după-amiezi a acelui anotimp, în pavilionul cu ferestre de curcubeu, am văzut-o intrând pe intrusa mea – abia atunci am reuşit să-mi fac curaj ca să-i vorbesc.

Văzută prin lentilele timpului şterse cu grijă, frumuseţea chipului ei îmi este la fel de apropiată şi strălucește la fel ca întotdeauna. Era scundă şi un pic cam durdulie, dar foarte graţioasă, cu glezne suple şi o talie zveltă. Un strop de sânge tătar sau cerchez explica ochii ei negri şi veseli, puţin oblici şi obrajii rumeni, măslinii. Un puf discret, asemănător celui de pe fructele din specia migdalei, îi mărginea profilul cu un frumos contur strălucitor. Se plângea că părul ei castaniu bogat n-o asculta şi o enerva, amenințând că o să şi-l tundă scurt şi chiar s-a tuns un an mai târziu, dar eu mi-l amintesc întotdeauna aşa cum arăta la început, împletit foarte strâns într-o coadă groasă prinsă la spate cu o fundă mare de mătase neagră. Gâtul ei minunat era întotdeauna dezgolit, chiar în iernile din St. Petersburg, căci reuşise să obţină permisiunea de a nu purta gulerul sufocant al uniformei şcolăriţelor din

Rusia. Ori de câte ori făcea o remarcă nostimă sau

rostea cu un glas de clopoţel o mostră din vastul ei bagaj de poezie minoră, avea un fel al ei, cuceritor, de a-şi dilata nările, pufnind amuzată. Totuşi, nu ştiam niciodată cu precizie când era serioasă şi când nu. Râsul ei generos şi unduitor, vorbirea rapidă, r-ul rostogolit şi foarte uvular, strălucirea umedă, tandră a pleoapelor inferioare – într-adevăr toate trăsăturile ei mă fascinau şi mă extaziau, dar nu ştiu cum se făcea că, în loc să-mi dezvăluie mai bine persoana ei, ele tindeau să formeze un văl sclipitor în care mă încurcam ori de câte ori încercam să aflu mai multe despre ea. Când îi spuneam mereu că ne vom căsători în ultimele zile ale anului 1917, imediat după ce vom termina şcoala, ea îmi spunea calm că sunt un prost. Mi-o imaginam acasă, dar foarte vag. Prenumele şi numele mamei ei (era tot ce ştiam despre această femeie) trimiteau la clasa negustorilor sau a clerului. Tatăl ei, care, din câte am înţeles, nu prea se interesa de familia lui, era administratorul unei mari moşii, undeva în sud.

Toamna a venit devreme în anul acela. Straturile de frunze căzute ajungeau până la glezne la sfârşitul lui august. Fluturi negri catifelaţi din specia *Camberwell Beauties*, tiviţi cu crem, roiau prin luminişuri. Preceptorul distrat, în grija căruia fuseserăm încredinţaţi fratele meu şi cu mine în acel sezon, avea obiceiul să se ascundă în tufişuri ca să ne spioneze pe Tamara şi pe mine cu ajutorul unui vechi telescop pe care-l găsise în pod; dar într-o zi, iscoada a fost la rândul ei urmărită de Apostolski, bătrânul grădinar cu nas purpuriu al unchiului (întâmplător un mare măscărici al fetelor din sat), care i-a dat raportul, cu amabilitate, mamei. Mama nu putea să sufere iscodeala şi pe lângă asta (deşi eu nu i-am vorbit niciodată despre Tamara) ştia tot ce ar fi dorit să ştie despre idila mea, din poeziile pe care i le recitam într-un spirit de obiectivitate elogioasă şi pe care le copiase cu dragoste într-un album special. Tata era plecat cu regimentul; a socotit că era de datoria lui, după ce a luat cunoştinţă de problemă, să-mi mai pună câteva întrebări stânjenitoare când s-a întors de pe front, cu o lună mai târziu; dar curăţenia sufletească a

mamei o ajutase şi încă urma s-o mai ajute să depăşească dificultăţi şi mai mari. Se mulţumi să clatine din cap a îndoială, dar nu fără dragoste, spunându-i majordomului să-mi lase în fiecare seară câteva fructe pe veranda luminată.

Mi-am dus fata adorată în toate locurile tainice din pădure, unde o întâlnisem şi o creasem cu patimă în visurile mele cu ochii deschişi. Într-un anumit crâng de pini, totul s-a petrecut firesc, acolo am sfâşiat ţesătura imaginaţiei şi am gustat realitatea. Întrucât unchiul meu lipsea de acasă în acel an, am putut rătăci în voie şi prin parcul lui imens, des, bisecular, cu lespezi clasice de piatră înverzită pe aleea principală şi cu potecile de labirint ce porneau în raze de la fântâna centrală. Ne plimbam „legănându-ne mâinile”, cum era obiceiul la ţară. Am cules pentru ea dălii de pe marginile aleii cu pietriş pentru trăsuri, privit cu bunăvoinţă de la distanţă de bătrânul Priapostolski. Nu ne simţeam în aceeaşi siguranţă când o conduceam acasă, până aproape de casă sau măcar până la podul din sat. Îmi amintesc grosolanele graffiti care au unit prenumele noastre cu ciudate diminutive, pe o anumită poartă albă şi, puţin mai încolo, acea mâzgălitură făcută parcă de idiotul satului, maxima „Prudenţa este prietenul Pasiunii” notată cu un scris aspru, bine cunoscut mie. Odată, la apusul soarelui, lângă râul portocaliu şi negru, un tânăr *dacinik* (vilegiaturist) cu o biciuşcă în mână s-a înclinat când a trecut pe lângă ea; ea a roşit ca fetele din romane, dar a spus doar, chicotind amuzată, că nu s-a urcat în viaţa ei pe un cal. Altă dată, când am apărut la o cotitură a şoselei, cele două surioare ale mele, roase de curiozitate, era să cadă de pe „torpedoul” roşu al familiei, cotind brusc spre pod.

În serile ploioase întunecate, încărcăm felinarul bicicletei cu bucăţi magice de carbură de calciu, le aprindeam cu chibritul, ferindu-mă de rafalele de vânt, şi, după ce închideam astfel în sticlă flacăra albă, pedalam cu prudenţă în întuneric. Cercul de lumină răspândit de felinar scotea la iveală porţiunea netedă a drumului dintre

reţeaua lui centrală de băltoace şi lungile porţiuni de iarbă de pe margine. Clătinându-se ca o stafie, raza aceea palidă mătura la cotitură un mal argilos, când coboram spre râu. Dincolo de pod, drumul o lua din nou în sus până la încrucişarea cu şoseaua Rojestreno-Luga şi chiar deasupra acelei încrucişări, o cărare croită printre tufele de iasomie, din care picura ploaia, urca un povârniş abrupt. Trebuia să cobor din şa şi să-mi împing bicicleta. Când ajungeam în vârf, lumina mea vie dansa pe porticul alb cu şase coloane din dosul conacului tăcut şi cu obloanele trase – tăcut şi cu obloanele trase este probabil şi astăzi, după o jumătate de secol, conacul unchiului. Acolo, într-un colţ al adăpostului boltit de unde urmărise şerpuirile luminii mele în urcuş, Tamara aştepta, cocoţată pe parapetul lat, rezemată de o coloană. Stingeam felinarul şi înaintam bâjbâind spre ea. Întotdeauna doreşti să vorbeşti mai elocvent despre asemenea lucruri, despre multe altele care speri întotdeauna că ar putea supravieţui captivităţii în grădina zoologică a cuvintelor – dar teii străvezii îngrămădiţi lângă casă înăbuşă monologul Mnemosinei cu trosnetele şi gemetele lor în noaptea agitată. Suspinul lor va dăinui. Burlanul dintr-o parte a terasei se aude bolborosind constant, ca o persoană pisăloagă. Uneori, un foşnet tulbură ritmul ploii printre frunze, făcând-o pe Tamara să se întoarcă în direcţia unui imaginar zgomot de paşi, şi atunci, într-o lumină firavă – care se ridică acum deasupra orizontului memoriei mele, în ciuda ploii – puteam desluşi conturul chipului ei; dar n-avea de ce sau de cine să se teamă şi imediat scotea încet aerul pe care-l reţinuse o clipă în piept şi închidea din nou ochii.

2

Odată cu venirea iernii, neînfricata noastră idilă s-a transferat în mohorâtul St. Petersburg. Ne-am dat seama că ne lipseşte îngrozitor siguranţa silvestră cu care ne obişnuiserăm.

Hotelurile îndeajuns de neonorabile ca să ne primească se aflau dincolo de limitele cutezanţei noastre şi măreaţa epocă a amorurilor consumate în parcuri era încă

departe. Tăinuirea, atât de plăcută la ţară, devenea acum o povară şi totuşi niciunul dintre noi nu putea accepta ideea unor întâlniri cu martori acasă la ea sau la mine. Drept urmare, am fost siliţi să hoinărim mult prin oraş (ea, în blăniţa ei gri, eu cu ghetre albe şi guler de caracul şi cu un box în buzunarul căptuşit cu catifea) şi această permanentă căutare a unui refugiu oarecare dădea naştere unui ciudat sentiment de deznădejde care, la rândul lui, prefigura alte hoinăreli mult mai singuratice, mult mai târziu.

Chiuleam de la şcoală: am uitat cum proceda Tamara; eu procedam în felul următor: îl convingeam pe unul dintre cei doi şoferi să mă lase la un colţ al drumului spre şcoală (amândoi erau băieţi cumsecade şi refuzau efectiv să-mi primească banii – monede comode de cinci ruble scoase din bancă în ispititori cârnaţi alcătuiţi din zece sau douăzeci de monede sclipitoare, de care-mi pot îngădui să-mi amintesc cu o plăcere estetică acum, când mândria mea rănită de emigrant aparţine de asemenea trecutului). N-am avut probleme nici cu minunatul nostru Ustin, extrem de uşor de mituit, care răspundea la telefonul nostru de la parter, al cărui număr era 24 – 43, *dvaţati cetire sorok tri*; răspundea prompt că mă doare în gât. Apropo, mă întreb ce s-ar întâmpla dacă aş cere o convorbire internaţională chiar acum, de la telefonul de pe biroul meu? Nu răspunde? Nu există numărul? Nu există ţara? Sau voi auzi glasul lui Ustin rostind *„moio pocitenieţe/”* (îndatoritorul diminutiv de la „respectele mele”)? Există, la urma urmelor, slavi şi kurzi, trecuţi bine de vârsta de o sută cincizeci de ani, cărora li s-a făcut multă publicitate. Telefonul din biroul tatii (584 – 51) nu era în cartea de telefon, şi dirigintele meu, încercând să afle adevărul despre îmbolnăvirile mele, nu s-a lămurit niciodată, deşi uneori lipseam trei zile la rând.

Ne plimbam pe sub ajurul alb al aleilor proslăvite în versuri din parcurile publice. Ne înghesuiam unul într-altul pe băncile reci – după ce dădeam jos stratul neted de omăt de pe ele şi apoi ne scoteam mănuşile încrustate cu

zăpadă. Bântuiam muzeele. Acestea erau adormite şi pustii în dimineţile zilelor de lucru şi foarte calde, în contrast cu ceaţa glacială şi cu soarele ei roşu, care stătea suspendat, ca o lună îmbujorată, la ferestrele dinspre răsărit. Acolo, căutam sălile dosnice şi liniştite, surogatele mitologice la care nimeni nu se uita, gravurile, medaliile, exponate paleografice, „Povestea Tiparului" – sărmane exponate ca acestea. Cea mai grozavă descoperire a noastră a fost – cred – o mică încăpere unde se ţineau măturile şi scările; dar o stivă de rame goale care a început brusc să alunece şi să se prăvălească în întuneric a atras un iubitor de artă curios şi am luat-o la fugă. Ermitajul, Luvrul St. Petersburg-ului, ne oferea cotloane plăcute, mai ales într-un anumit hol de la parter, printre vitrinele cu scarabei, din spatele sarcofagului lui Nana, înaltul preot al lui Ptah. În Muzeul Rus al împăratului Alexandru III, două săli (numerele 30 şi 31, în colţul dinspre nord) care găzduiau tablourile respingător de academice ale lui Şişkin (*Luminiş într-o pădure de pini*) şi ale lui Harlamov (*Cap de tânără ţigancă*) ne-au oferit un pic de intimitate prin prezenţa unor şevalete cu desene – până când un veteran al campaniei turceşti, cu gură spurcată, ne-a ameninţat că o să cheme poliţia. De la aceste mari muzee am avansat la unele mai mici, de pildă Muzeul Suvorov, din care îmi amintesc o sală foarte tăcută, plină de armuri şi tapiserii vechi, flamuri de mătase sfâşiate şi mai multe manechine cu peruci, cu cizme grele şi uniforme verzi stând de strajă deasupra noastră. Dar oriunde ne duceam, invariabil, după câteva vizite, un paznic bătrân, cu ochi urduroşi şi cu papuci de pâslă devenea bănuitor şi trebuia să ne transferăm patima consumată pe furiş în altă parte – la Muzeul Pedagogic, la Muzeul Caleştilor Curţii Regale sau la un mic muzeu cu hărţi vechi, nemenţionat în ghiduri – şi apoi, din nou, în frig, pe o stradă cu porţi maiestuoase şi lei verzi cu belciuge în fălci, în peisajul de iarnă stilizat din „Lumea artei", *Mir Iskustra* – Dobujiński, Alexandre Benois – atât de drag mie pe vremea aceea.

La sfârşitul după-amiezilor ne aşezam pe ultimul rând

de scaune în unul dintre cele două cinematografe (Pariziana şi Piccadilly) de pe bulevardul Nevski. Arta progresa. Valurile mării erau vopsite într-un albastru bolnăvicios şi, în timp ce năvăleau, lovindu-se înspumate de o stâncă neagră din amintirile mele (Rocher de la Vierge, Biarritz – ce ciudat este – mă gândeam – că revăd plaja copilăriei mele cosmopolite), o maşinărie specială imita zgomotul valurilor, producând un fel de clipoceală care nu prea reuşea să se sincronizeze cu scena respectivă, acompaniind trei-patru secunde secvenţa următoare – o înmormântare animată, de pildă, sau nişte prizonieri de război zdrenţăroşi însoţiţi de dichisiţii învingători. De cele mai multe ori, titlul filmului principal era un citat dintr-un poem sau un cântec cunoscut şi putea fi foarte lung, de pildă *Crizantemele nu mai înfloresc în grădină* sau *Inima ei era o jucărie în mâinile lui şi ca o jucărie s-a sfărâmat*. Vedetele feminine aveau frunţi înguste, sprâncene magnifice, ochi umbriţi de gene bogate. Actorul preferat al zilei era Mojuhin. Un regizor celebru achiziţionase în împrejurimile Moscovei un conac cu coloane albe (destul de asemănător cu cel al unchiului meu) şi acesta apărea în toate filmele pe care le făcea. Mojuhin venea spre conac într-o sanie elegantă şi îşi fixa privirea de oţel asupra unei ferestre luminate, în timp ce un mic muşchi devenit celebru îi zvâcnea sub pielea întinsă a fălcii.

Când nu mai erau muzee şi cinematografe care să ne găzduiască şi abia se lăsase noaptea, nu ne mai rămânea decât să explorăm pustietatea celui mai mohorât şi mai enigmatic oraş din lume. Umezeala glacială de pe genele noastre metamorfoza felinarele solitare de pe stradă în vietăţi marine cu ţepi prismatici. În timp ce traversam pieţele vaste, diverse fantome arhitectonice se înălţau brusc, tăcute, în faţa noastră. Ne treceau fiori reci, în general provocaţi nu de înălţime, ci de adâncime – aveam senzaţia că ni se deschide o prăpastie la picioare – când nişte pilaştri monolitici impunători, din granit lustruit (lustruit de sclavi, apoi din nou de lună şi rotindu-se

încetişor în hăul lustruit al nopţii) ţâşneau deasupra noastră pentru a susţine misterioasele rotunjimi ale catedralei Sf. Isaac. Ne opream, cum ar fi, la marginea abisului căscat lângă acei masivi periculoşi din piatră şi metal şi, cu mâinile înlănţuite, cuprinşi de o groază liliputană, ne întindeam gâturile ca să privim cum se ridică în calea noastră alte perspective uriaşe – cei zece atlanţi gri-lucios ai porticului unui palat, un vas uriaş de porfir lângă poarta de fier a unei grădini sau acea enormă coloană cu un înger negru în vârf care mai degrabă bântuia decât împodobea Piaţa Palatului scăldată în razele lunii şi se înălţa tot mai sus, încercând în van să ajungă la postamentul acelui *Exegi monumentum* al lui Puşkin.

Ea a susţinut ulterior, în rarele ei momente de proastă dispoziţie, că dragostea noastră nu rezistase încordării acelei ierni; se ivise o fisură, spunea ea. În tot răstimpul acelor luni, continuasem să-i închin versuri, scrise pentru ea, despre ea, câte două sau trei poezii pe săptămână; în primăvara anului 1916 le-am publicat într-o culegere şi am fost îngrozit când ea mi-a atras atenţia asupra unui lucru pe care nu-l observasem când alcătuisem volumul. Există în el aceeaşi fisură de rău augur, acea banală notă cavernoasă, acea insinuare credibilă că dragostea noastră era condamnată, de vreme ce nu putea recepta niciodată miracolul primelor clipe, foşnetul şi forfota acelor tei în ploaie, compasiunea câmpurilor sălbatice. Pe lângă asta – dar niciunul dintre noi nu-şi dădea seama pe atunci – poeziile mele erau nişte încercări juvenile, lipsite de orice merit şi n-ar fi trebuit să fie niciodată puse în vânzare. Cartea (mai există din păcate un exemplar din ea în „fondul secret” al Bibliotecii Lenin din Moscova) a meritat să ajungă o pradă în ghearele celor câţiva cronicari care au consemnat-o în nişte periodice obscure. Profesorul meu de literatură din şcoală, Vladimir Hippius, un poet de prima mână, dar cam esoteric, pentru care aveam o mare admiraţie (o depăşea după părerea mea, ca talent, pe vara lui mult mai cunoscută, Zinaida Hippius, poetesă şi critic) a adus un exemplar în clasă şi a

provocat ilaritatea delirantă a celor mai mulţi colegi ai mei, aplicând sarcasmul lui usturător (era un bărbat fioros, cu păr roşcat) celor mai romantice versuri ale mele. La o şedinţă a Fondului Literar, celebra lui verişoară l-a rugat pe tata, care era preşedinte, să-mi spună să nu mă fac cumva vreodată scriitor. Un gazetar bine intenţionat, sărman şi lipsit de talent, care avea motive să-i fie recunoscător tatii, a scris un articol oribil de entuziast despre mine, vreo cinci sute de rânduri debordând de elogii dezgustătoare; a fost interceptat la timp de tata şi îmi amintesc cum scrâşneam amândoi din dinţi şi gemeam în timp ce citeam manuscrisul – era ritualul adoptat de familia noastră când avea de-a face cu ceva de prost gust sau cu *gafa* cuiva. Povestea asta m-a lecuit definitiv de orice preocupare pentru gloria literară şi a fost probabil cauza acelei indiferenţe aproape patologice, dar nu întotdeauna justificate, faţă de cronicile care în anii următori m-au privat de emoţiile pe care se spune că le trăiesc majoritatea scriitorilor.

Acea primăvară a anului 1916 o văd ca pe o primăvară petersburgheză tipică, atunci când îmi amintesc imagini ca acestea: Tamara purtând o pălărie albă nefamiliară, printre spectatorii unei obositoare partide de fotbal interşcolar, în care, în duminica aceea, un noroc extraordinar m-a ajutat să reţin nenumărate mingi; sau un fluture *Camberwell Beauty*, exact de aceeaşi vârstă cu idila noastră, încălzindu-şi la soare aripile negre vătămate, cu marginile înălbite de hibernare, pe speteaza unei bănci din Grădina Alexandrovski; sau dangătele clopotelor catedralei în aerul tăios, deasupra albastrului întunecat al apelor unduitoare ale Nevei, eliberate cu voluptate de gheţari; iarmarocul din zloata presărată cu confetti de pe bulevardul Gărzii Călare în săptămâna Mâţişorilor, cu vacarmul lui de scheunături şi pocnituri, cu jucăriile lui de lemn, cu strigătele vânzătorilor de rahat şi cu acei diavoli cartezieni denumiţi *amerikanskie jiteli* („locuitori americani”) – minusculi spiriduşi din sticlă care se ridică şi coboară în nişte tuburi de sticlă umplute cu alcool roz sau

cu nuanţe liliachii, imitându-i pe americanii adevăraţi (deşi epitetul avea noţiunea de „străin”) din cuştile de ascensor ale zgârie-norilor transparenţi surprinşi în momentul când luminile din birouri se topesc în cerul verzui. Agitaţia de pe străzi te îmbăta de dorul pădurilor şi al câmpiilor. Tamara şi cu mine eram nerăbdători să ne întoarcem în vechile noastre refugii, dar toată luna aprilie mama ei a oscilat între alternativă de a închiria aceeaşi vilă şi aceea de a face economie rămânând la oraş. În cele din urmă, cu o anumită condiţie (acceptată de Tamara cu tăria micii sirene a lui Andersen), vila a fost închiriată şi imediat ne-a învăluit o vară superbă şi iat-o pe Tamara mea, fericită, ridicându-se pe vârfuri, încercând să tragă o creangă de racemosa pentru a-i culege fructele zbârcite, în timp ce toată lumea copacilor se învârteşte pe orbita ochilor ei surâzători şi, sub braţul ridicat, se formează pe rochiţa galbenă din şantung natural o pată închisă la culoare, din cauza efortului făcut în soare. Ne-am rătăcit în păduri pline de muşchi, ne-am scăldat într-un lac de basm şi ne-am jurat dragoste eternă pe coroniţele de flori, pe care-i plăcea să le împletească, asemenea tuturor micilor sirene rusoaice, şi, la începutul toamnei, s-a mutat la oraş în căutarea unei slujbe (aceasta era condiţia pusă de mama ei), iar pe parcursul lunilor următoare n-am văzut-o deloc, fiind angrenat în acel gen de experienţe variate pe care credeam că orice *littérateur* rafinat trebuie să le caute. Intrasem deja într-o fază extravagantă de sentimente şi senzualitate, care a durat vreo zece ani. Privind această fază din turnul meu (actual), mă văd ca o sută de tineri diferiţi deodată, toţi curtând o singură fată care se schimbă mereu, într-o serie de legături amoroase simultane sau suprapuse, unele încântătoare, altele sordide, de la aventuri de o noapte până la complicaţii şi disimulări de durată, cu rezultate artistice foarte slabe. Nu numai că această experienţă este îndoielnică, şi umbrele acelor fermecătoare doamne îmi sunt inutile acum, când îmi reconstitui trecutul, dar ea determină o de focalizare enervantă pentru că, oricât mi-aş potrivi lentilele

memoriei, nu-mi pot aminti cum m-am despărţit de Tamara. Poate că această neclaritate are un alt motiv: ne despărţiserăm de prea multe ori până atunci. În ultima vară petrecută la ţară, ne despărţeam pentru totdeauna după fiecare întâlnire secretă când, în bezna fluidă a nopţii, pe acel vechi pod de lemn dintre luna camuflată şi râul acoperit de ceaţă, îi sărutam pleoapele umede şi calde, faţa răcorită de ploaie şi apoi imediat mă întorceam ca să-mi mai iau o dată rămas-bun de la ea – apoi lungul urcuş împleticit, în întuneric, când picioarele mele pedalau încet şi cu trudă, încercând să presez bezna monstruos de rezistentă şi de mobilă care refuza să fie supusă de picioarele mele.

Îmi amintesc totuşi cu o claritate sfâşietoare o anumită seară din vara anului 1917 când, după o iarnă în care n-am înţeles de ce am fost despărţiţi, am întâlnit-o întâmplător pe Tamara într-un tren suburban. Timp de câteva minute, între două opriri, pe coridorul unui vagon care se zgâlţâia şi zdrăngănea, am stat unul lângă celălalt, eu – extrem de stingherit, copleşit de regrete, ea – consumând un pachet de ciocolată, rupând metodic câte o bucăţică tare din ea şi vorbind despre biroul unde lucra. De o parte a şinelor, deasupra smârcurilor albăstrui, fumul întunecat al turbei care ardea se îmbina cu focul mocnit al epavei unui imens apus de soare chihlimbariu. Cred că se poate dovedi prin consemnările publicate că Aleksandr Blok descria chiar atunci în jurnalul lui fumul de turbă pe care l-am văzut eu şi epava cerului. A existat ulterior în viaţa mea o perioadă când aş fi considerat poate că toate acestea au fost relevante pentru ultima privire aruncată Tamarei, când s-a întors pe scară, privindu-mă peste umăr, înainte de a coborî în mica gară învăluită în lumina crepusculară cu parfum de iasomie, în care greierii îşi făceau de cap; dar astăzi nicio notă marginală străină nu poate întuneca puritatea acelei dureri.

La sfârşitul anului, imediat ce Lenin a preluat puterea, bolşevicii au subordonat totul menţinerii puterii şi atunci şi-a început uluitoarea carieră regimul vărsărilor de

sânge, al lagărelor de concentrare şi al ostaticilor. Pe atunci, mulţi credeau că se poate lupta împotriva bandei lui Lenin şi că se pot salva cuceririle Revoluţiei din Martie. Tata, fiind ales în Adunarea Constituantă care, în faza sa preliminară, s-a străduit să împiedice întărirea sovietelor, s-a hotărât să stea cât mai mult timp la St. Petersburg, trimiţându-şi însă numeroasa familie în Crimeea, o zonă încă liberă (această libertate a mai dăinuit doar câteva săptămâni). Am călătorit în două grupuri, fratele meu şi cu mine plecând separat de mama şi de cei trei copii mai mici. Trecuse o săptămână plicticoasă de când se născuse epoca sovietică; încă mai apăreau ziare liberale; tata ne-a condus la gara Nikolaevski şi, aşteptând împreună cu noi, s-a instalat la o masă într-un colţ al bufetului pentru a scrie imperturbabil, cu scrisul lui curgător, „divin” (cum spuneau zeţarii, minunându-se de absenţa corecturilor), un articol de fond pentru muribundul ziar *Rech* (sau poate pentru o publicaţie scoasă de urgenţă) pe acele fâşii speciale de hârtie liniată care corespundeau cu coloanele de tipar. Din câte îmi amintesc, principalul motiv pentru care fratele meu şi cu mine am fost expediaţi atât de prompt era pericolul de a fi încorporaţi în noua armată „Roşie”, dacă rămâneam în oraş. Mă enerva să mă duc într-o regiune fascinantă, la mijloc de noiembrie, mult timp după ce se încheiase sezonul fluturilor, întrucât nu m-am priceput niciodată să scotocesc după pupe (deşi, în cele din urmă, am găsit câteva sub un stejar mare în grădina noastră din Crimeea). Enervarea s-a transformat în disperare când, după ce a făcut câte o cruce mică pe faţa fiecăruia dintre noi, tata a adăugat pe un ton destul de degajat că este foarte posibil *ves ma vozmoşno*, să nu ne mai vadă niciodată; după care silueta lui îmbrăcată cu un trenci, cu şapcă kaki pe cap şi cu servieta sub braţ, a dispărut în ceaţa produsă de aburi.

Lunga călătorie spre sud a început suportabil; radiatoarele încă zumzăiau, lămpile erau încă intacte în vagonul de dormit de clasa întâi din trenul Petrograd-Simferopol, o cântăreaţă destul de celebră cu un machiaj

de scenă, ţinând la piept un buchet de crizanteme înfăşurat în hârtie maro, stătea pe culoar, bătând tactul pe pervaz, culoar pe care cineva umbla şi făcea cu mâna în timp ce trenul începea să se deplaseze, fără nicio zgâlţâitură care să indice că părăseam pentru totdeauna cenuşiul oraş. Dar curând după Moscova, s-a terminat cu tot confortul. În mai multe puncte ale înaintării noastre plicticos de lente, trenul, inclusiv vagoanele de dormit, a fost invadat de soldaţi mai mult sau mai puţin bolşevizaţi care se întorceau acasă de pe front (li se spunea „dezertori" sau „eroi roşii", în funcţie de vederile politice ale persoanei respective). Fratele meu şi cu mine ne amuzam încuindu-ne în compartiment şi dejucând astfel orice tentativă de a fi deranjaţi. Mai mulţi soldaţi care călătoreau pe acoperiş ne ajutau să ne distrăm şi mai bine, încercând să folosească, fără succes, ventilatorul compartimentului nostru ca toaletă. Fratele meu, care era un actor de primă mână, a reuşit să simuleze toate simptomele unui caz grav de tifos, ceea ce ne-a folosit când, în sfârşit, uşa a cedat. În zorii celei de-a treia zile, la o scurtă oprire, am profitat de o perioadă de acalmie a acelei vesele activităţi, ca să iau o gură de aer curat. M-am deplasat încetişor pe culoarul aglomerat, călcând peste trupurile bărbaţilor care sforăiau şi am coborât din tren. O ceaţă lăptoasă plutea peste peronul unei gări anonime – eram pe undeva, în apropiere de Harkov. Purtam ghetre şi o pălărie derby. Bastonul pe care-l ţineam în mână, un obiect de colecţie ce aparţinuse unchiului Ruka, era din lemn de culoare deschisă cu frumoase pete maronii, iar mânerul era un glob neted, roz, de coral, încastrat într-o coroniţă de aur. Dacă aş fi fost unul dintre tragicii vagabonzi care stăteau ascunşi în ceaţa de pe peronul unde un tânăr filfizon firav se fâţâia încoace şi-ncolo, n-aş fi rezistat tentaţiei de a-l lichida. Tocmai când mă pregăteam să mă urc în tren, acesta a pornit smucindu-se; piciorul mi-a alunecat, şi bastonul a zburat sub roţi. Nu ţineam în mod special la acel obiect (de fapt, chiar l-am pierdut din neglijenţă peste câţiva ani), dar, fiind observat,

scânteia acelui *amour propre* al adolescenţilor m-a împins să fac ceea ce nu-mi pot imagina că ar face persoana mea acum. Am aşteptat să treacă unul, două, trei vagoane (trenurile ruseşti erau celebre pentru încetineala cu care luau viteză) şi când, în sfârşit, la ultimul, au ieşit la iveală şinele, mi-am luat bastonul dintre ele şi am gonit după tamponul care se îndepărta ca într-un coşmar. Un braţ vânjos de proletar m-a pus de acord cu regulile ficţiunii sentimentale (şi nu cu cele ale marxismului), ajutându-mă să sar în tren. Dacă aş fi rămas jos, acele reguli ar fi rămas valabile, întrucât aş fi fost aproape de Tamara, care în perioada aceea se mutase şi ea în sud şi locuia într-un cătun ucrainean la mai puţin de o sută cincizeci de kilometri de scena acelui incident ridicol.

4

Am aflat pe neaşteptate unde era Tamara la o lună şi ceva după ce am sosit în sudul Crimeii. Familia mea s-a stabilit în apropiere de Ialta, la Gaspra, lângă satul Koreiz. Totul mi se părea complet străin; mirosurile nu erau ruseşti, sunetele nu erau ruseşti, răgetul de măgar al muezinului care psalmodia în fiecare seară din minaretul satului (un turn zvelt, albastru, care se profila pe cerul de culoarea piersicii) era categoric un sunet al Bagdadului. Şi iată-mă stând pe un drum de călăreţi calcaros lângă albia calcaroasă a unui râu, în care peste pietrele ovale şerpuiau nişte firişoare de apă – iată-mă acolo, ţinând în mână o scrisoare de la Tamara. Priveam abrupţii munţi Iaila, acoperiţi până la culmile stâncoase cu pini taurini întunecaţi ca o blană de caracul; priveam fâşia de vegetaţie perenă, de maquis, dintre munte şi mare; priveam cerul roz translucid, pe care strălucea un sfios crai nou, alături de care era o singură stea jilavă; şi toată această scenă artificială mi s-a părut desprinsă dintr-o ediţie frumos ilustrată, dar din păcate prescurtată, a *Celor o mie şi una de nopţi*. Dintr-odată am simţit toată tristeţea exilului. Există desigur antecedentul lui Puşkin – Puşkin care hoinărise aici în exil, printre chiparoşii şi dafinii aclimatizaţi –, dar, deşi eram poate influenţat şi de elegiile

lui, nu cred că exaltarea mea era jucată. De atunci încolo, timp de mai mulţi ani, până ce scriind un roman m-am eliberat de acea emoţie fertilă, am asociat pierderea ţării mele cu pierderea dragostei mele.

Între timp, viaţa familiei mele se schimbase, eram complet ruinaţi. Cu excepţia câtorva bijuterii îndesate bine în spaţiul normal al unui flacon de talc, nu mai aveam absolut nimic. Dar aceasta era o chestiune minoră. Guvernul tătar local fusese înlăturat de la putere de un Soviet nou-nouţ şi am fost supuşi scandalosului şi umilitorului sentiment de nesiguranţă. În timpul iernii 1917 – 1918 şi al unei bune părţi din primăvara însorită şi vântoasă din Crimeea, moartea absurdă ne dădea târcoale. La două zile, pe cheiul alb de la Ialta (unde, după cum vă amintiţi, „Doamna cu căţelul" a lui Cehov şi-a pierdut lornieta în mulţimea de vilegiaturişti), diverşi oameni inofensivi, după ce li se ataşau în prealabil greutăţi la picioare, erau împuşcaţi de durii marinari bolşevici, importaţi din Sevastopol în acest scop. Tata, care nu era inofensiv, ajunsese între timp la noi, după câteva aventuri periculoase şi, în acea regiune a specialiştilor în boli de plămâni, adoptase travestiul unui medic, fără a-şi schimba numele („simplu şi elegant" – cum ar fi spus un comentator de şah despre o mutare corespunzătoare pe tablă). Locuiam într-o vilă discretă pe care o prietenă generoasă, contesa Sofia Panin, ne-o pusese la dispoziţie. În anumite nopţi, când se înteţeau zvonurile despre apropierea unor asasini, bărbaţii familiei făceau cu rândul de pază. Umbrele zvelte ale frunzelor de leandru se mişcau cu prudenţă în adierea brizei marine de-a lungul unui zid palid, de parcă ar fi arătat spre ceva, făcând paradă că acţionau pe furiş. Aveam o puşcă de vânătoare şi un automat belgian şi ne străduiam să ignorăm decretul conform căruia orice persoană care deţinea ilegal arme de foc era executată pe loc.

Soarta ne-a tratat cu blândeţe; nu s-a întâmplat altceva mai grav decât şocul pe care l-am suferit în miezul unei nopţi de ianuarie, când o siluetă de tâlhar

înveşmântată în piele şi blană s-a furişat printre noi – dar s-a dovedit a fi doar fostul nostru şofer, Ţiganov, care nu pregetase să facă tot drumul de la St. Petersburg, pe tampoane şi în vagoane de marfă, prin imensa pustietate îngheţată a Rusiei, numai pentru a ne aduce o bine-venită sumă de bani trimisă pe neaşteptate de un bun prieten. Ne-a adus şi corespondenţa Sosită la adresa noastră din St. Petersburg; în ea era şi o scrisoare de la Tamara. După o şedere de o lună, Ţiganov a declarat că peisajul Crimeii îl plictiseşte şi a plecat – pe lungul drum de întoarcere spre nord, cu un sac mare pe umăr, conţinând diverse obiecte pe care i le-am fi dăruit bucuroşi, dacă am fi ştiut că şi le doreşte (cum ar fi o presă pentru pantaloni, tenişi, cămăşi de noapte, un ceas deşteptător, un fier de călcat şi alte lucruri ridicole pe care le-am uitat) şi a căror lipsă ar fi ieşit la iveală treptat, dacă n-ar fi fost semnalată, cu râvnă vindicativă, de o slujnică anemică ai cărei nuri palizi fuseseră de asemenea cuceriţi de el. Destul de ciudat, ne convinsese să transferăm pietrele preţioase ale mamei din flaconul de talc (pe care-l descoperise imediat) într-o groapă săpată în grădină sub un stejar mlădios – şi acolo au rămas şi după plecarea lui.

Apoi, într-o zi de primăvară a anului 1918, când puful roz al florilor de migdali însufleţea versanţii mohorâţi ai munţilor, bolşevicii au dispărut, fiind înlocuiţi de o armată germană ciudat de tăcută. Ruşii patrioţi erau sfâşiaţi între senzaţia de uşurare animalică de a fi scăpat de călăii băştinaşi şi necesitatea de a recunoaşte că îşi datorează izbăvirea unor invadatori străini – şi pe deasupra germani. Aceştia pierdeau însă războiul în Vest şi veneau la Ialta în vârful picioarelor, zâmbind sfioşi, o armată de fantome cenuşii pe care un patriot o putea ignora cu uşurinţă, şi ignorată era, cu excepţia chicotelilor provocate de apariţia timidelor plăcuţe cu „Nu călcaţi pe iarbă” de pe peluzele parcurilor. Două luni mai târziu, după ce au reparat frumuşel instalaţiile de apă din diversele vile evacuate de comisari, germanii au dispărut şi ei; Albii se scurgeau dinspre răsărit şi în curând au început să lupte împotriva

Armatei Roşii, care ataca Crimeea dinspre nord. Tata a devenit ministru de Justiţie în Guvernul Regional instalat la Simferopol, şi familia lui a fost instalată lângă Ialta, la Livadia, fostul domeniu al ţarului. O veselie impertinentă şi agitată provocată de cucerirea câtorva oraşe de către Albi a readus, într-o versiune vulgarizată, bucuriile anilor de pace. Localurile făceau afaceri minunate. Toate genurile de teatru prosperau. Într-o dimineaţă, pe un drum de munte, am întâlnit brusc un bizar cavaler, înveşmântat într-un costum cerchez, cu faţa transpirată, încordată, vopsită într-un galben straniu. Îşi tot smucea furios calul care, fără să-l bage în seamă, o pornise în jos pe o cărare abruptă, cu un pas ciudat de hotărât, ca o persoană care părăseşte jignită o petrecere. Mai văzusem cai fugind dintr-un loc, dar nu mai văzusem niciodată unul ştergând-o la pas şi mirarea mea a crescut în mod plăcut când l-am recunoscut în nefericitul călăreţ pe Mojuhin, pe care Tamara şi cu mine îl admiraserăm de atâtea ori pe ecran. Filmul *Hadji Murad* (după povestirea lui Tolstoi despre acea căpetenie vitează care hălăduia călare prin munţi) se turna pe păşunile acelui lanţ muntos. „Opreşte afurisitul ăla de animal! (*Derjiteprokliatoe jivotnoe* /) ” rosti el printre dinţi când mă văzu, dar în acelaşi moment, într-o avalanşă de pietre care se sfărâmau şi trosneau, doi tătari autentici au coborât în fugă să-l salveze, şi eu am plecat agale mai departe, cu plasa mea pentru fluturi, spre stâncile de mai sus, unde mă aştepta specia euxină a fluturelui *Hippolyte Grayling*.

În acea vară a anului 1918, o mică oază amărâtă a tinereţii ispitite de miraje, fratele meu şi cu mine frecventam prietenoasa şi excentrica familie care deţinea moşia Oleiz, de pe ţărmul mării. Am legat curând o prietenie zeflemitoare cu Lidia T., care era de aceeaşi vârstă cu mine. În jurul nostru era întotdeauna mult tineret; tinere frumoase cu membre bronzate şi brăţări pe mâini, un cunoscut pictor cu prenumele Sorin, actori, un balerin, ofiţeri veseli din Armata Albă, dintre care câţiva au murit la puţin timp după aceea, şi ba cu petrecerile de

pe plajă, ba cu petreceri cu pături pe noi, cu artificii, cu o mare scăldată în lumina lunii şi o cantitate frumuşică de Muscat Lunel din Crimeea, hârjoneala amoroasă era în toi; şi, între timp, pe acest fundal frivol, decadent şi întrucâtva ireal (care – îmi făcea plăcere să cred – reconstituia atmosfera vizitei lui Puşkin în Crimeea, cu un secol în urmă), Lidia şi cu mine practicam un joc de oază născocit de noi. Ideea care stătea la baza lui era parodierea unei abordări biografice, proiectată – ca să zicem aşa – în viitor, transformând astfel prezentul amăgitor într-un fel de trecut încremenit, aşa cum ar fi el văzut de un memorialist senil care îşi aminteşte, ca printr-o ceaţă neputincioasă, cum a cunoscut un mare scriitor când amândoi erau tineri. De pildă, ori Lidia, ori eu (care din noi se întâmpla să aibă inspiraţie) spunea – să zicem – pe terasă, după cină: „Scriitorului îi plăcea să iasă pe terasă după cină" sau „O să-mi amintesc întotdeauna remarca făcută într-o noapte caldă de V.V.: «Este, într-adevăr» – a observat el – «o noapte caldă»"; sau şi mai stupid: „Avea obiceiul să-şi aprindă ţigara înainte de a o fuma" – toate acestea rostite cu înflăcărare, pe un ton grav şi nostalgic, care atunci ni se părea comic şi inofensiv; dar acum – acum mă surprind întrebându-mă dacă nu cumva tulburam fără să ne dăm seama un demon duşmănos şi arţăgos.

Pe tot parcursul acelor luni, ori de câte ori un sac cu corespondenţă reuşea să ajungă din Ucraina la Ialta, sosea o scrisoare de la Cynara mea. Nu există mister mai mare decât modul în care scrisorile, aflate sub ocrotirea unor poştaşi inimaginabili, circulă prin ciudata harababură a unui război civil; dar ori de câte ori, din cauza acelei harababuri, corespondenţa noastră era întreruptă, Tamara se comporta de parcă ar fi aşezat livrarea corespondenţei în aceeaşi categorie cu fenomene naturale obişnuite – cum ar fi vremea sau mareea, care nu sunt afectate de îndeletnicirile omeneşti – şi mă acuza că nu-i răspund, când de fapt în acele luni n-am făcut altceva decât să-i scriu şi să mă gândesc la ea – în ciuda multor trădări.

Fericit este romancierul care reuşeşte să introducă o scrisoare de dragoste adevărată, primită în tinereţe, într-o operă de ficţiune, înfigând-o în ea ca un glonţ curat în carnea flască, şi punând-o acolo la adăpost, printre vieţile contrafăcute. Mi-aş fi dorit să fi păstrat toată corespondenţa noastră în felul acesta. Scrisorile Tamarei erau o evocare plastică a peisajului rural pe care noi îl cunoşteam atât de bine. Ele erau într-un sens o replică antifonică extrem de clară la poeziile mult mai puţin expresive pe care i le dedicasem odinioară. Prin cuvinte deloc pretenţioase, al căror secret nu reuşesc să-l descopăr, proza ei de liceană izbutea să evoce cu o forţă răscolitoare fiecare adiere cu miros de frunze umede, fiecare fir de ferigă ruginie a toamnei din ţinuturile din jurul St. Petersburg-ului. „De ce eram atât de bucuroşi când ploua?" a întrebat ea într-una din ultimele ei scrisori, întorcându-se parcă la izvorul pur al retoricii., *JBoje moi*" (*mon Dieu* – mai degrabă decât Dumnezeule), unde a dispărut această îndepărtată, luminoasă, strălucitoare, îndrăgită: *Vsio eto daliokoe*, *svetloe*, *miloe*? (În rusă nu este nevoie de subiect aici, pentru că toate sunt adjective neutre care joacă rolul unor substantive abstracte, pe o scenă goală, într-o lumină discretă.)

Tamara, Rusia, păduri sălbatice avansate la demnitatea de vechi grădini, mestecenii şi brazii nordici, imaginea mamei aplecându-se în genunchi ca să sărute pământul de fiecare dată când ne întorceam de la oraş la ţară pentru a petrece vara, *et la montagne et le grand chene*[52] – acestea au fost lucrurile pe care într-o bună zi soarta le-a vârât alandala într-o boccea şi le-a aruncat în mare, rupându-mă complet de adolescenţa mea. Mă întreb însă dacă sunt mai privilegiate acele destine anesteziate, de pildă acea continuitate lină, stabilă a vieţii dintr-un mic oraş, cu primitiva sa lipsă de perspectivă, unde la cincizeci de ani mai locuieşti încă în casa cu şindrilă din copilărie şi,

52 Muntele şi falnicul stejar (în fr. în orig.) – aluzie la un vers al unei romanţe populare din Auvergne, reprodusă de Chateaubriand în Les aventures du dernier Abencérage (n.r.).

de fiecare dată când se face curăţenie în pod, dai peste acelaşi teanc de cărţi vechi de şcoală, maronii, stând laolaltă printre acumulări ulterioare de obiecte moarte, şi unde, în dimineţile de duminică din timpul verii, soţia ta se opreşte pe trotuar ca să suporte un minut-două conversaţia acelei femei din familia McGee, oribilă, limbută, vopsită, în drum spre biserică în 1915, frumoasa şi zburdalnica Margaret Ann de odinioară, cu gura mirosind plăcut a mentă şi cu degete îndemânatice.

Ruptura din destinul meu îmi produce retrospectiv o puternică sincopă pe care n-aş fi vrut s-o ratez pentru nimic în lume. De la acel schimb de scrisori cu Tamara, dorul de casă a devenit pentru mine o chestiune personală concretă, în momentul de faţă, imaginea mentală a covorului de iarbă de pe Iaila sau a unui canion din Urali sau a straturilor de sare din regiunea Arai mă afectează la fel de puţin, la nivel nostalgic sau patriotic, ca, de pildă, statul Utah; dar arată-mi orice, pe orice continent, care să semene cu împrejurimile St. Petersburg-ului, şi inima mea se topeşte. Nici nu-mi pot imagina ce-ar însemna cu adevărat să revăd meleagurile mele de odinioară. Uneori mă închipui revizitându-le cu un paşaport fals, sub un alt nume. Ar fi posibil.

Dar nu cred că o voi face vreodată. Am visat asta prea mult timp în zadar. Tot aşa, în cea de-a doua jumătate a şederii mele de şaisprezece luni în Crimeea, am plănuit atâta timp să mă înrolez în armata lui Denikin, nu atât în intenţia de a năvăli în zăngănit de arme pe cai cu măşti de oţel în mahalalele pietruite ale St. Petersburg-ului (visul sărmanului meu Iuri), ci pentru a ajunge în satul ucrainean unde se refugiase Tamara, încât armata încetase să existe când eu în sfârşit m-am hotărât. În martie 1919, Roşii au pătruns în nordul Crimeii şi a început o grabnică evacuare a grupurilor antibolşevice prin diferite porturi. Pe o mare sticloasă, în golful Sevastopolului, sub rafalele sălbatice ale mitralierelor de pe ţărm (trupele bolşevice tocmai capturaseră portul), familia mea şi cu mine am pornit spre Constantinopole şi Pireu pe un mic vas grecesc, nu prea

grozav, numit *Nadejda* (Speranţa) care transporta fructe uscate. Îmi amintesc că încercam să mă concentrez, în timp ce vasul ieşea şerpuind din golf, asupra unei partide de şah pe care o jucam cu tata – unul din cai nu mai avea cap şi o fisă de pocher înlocuia o tură care lipsea – şi sentimentul produs de părăsirea Rusiei era total eclipsat de chinuitorul gând că, fără Roşii sau cu Roşii, scrisorile de la Tamara vor continua să sosească, în mod miraculos şi inutil, în sudul Crimeii, căutând acolo un destinatar care evadase şi vor bate ostenite din aripi ca nişte fluturi nedumeriţi lăsaţi în libertate într-o regiune nefamiliară, la o altitudine nepotrivită, într-o floră necunoscută.

Capitolul 13

1

În 1919, o mulţime de Nabokovi – de fapt trei familii – au fugit din Rusia în Europa Occidentală prin Crimeea şi Grecia. S-au făcut demersuri pentru ca fratele meu şi cu mine să ne ducem la Cambridge cu o bursă acordată mai mult ca o compensaţie pentru persecuţiile politice decât în semn de recunoaştere a unor merite intelectuale. Restul familiei mele urma să stea un timp la Londra. Cheltuielile de trai urmau să fie acoperite de o mână de bijuterii, pe care Nataşa, o bătrână cameristă prevăzătoare, le luase în grabă dintr-un sertar, chiar înainte de plecarea mamei din St. Petersburg, în noiembrie 1917, şi le vârâse într-un *nécessaire*, care pentru scurt timp fusese supus înhumării sau poate unei misterioase coaceri într-o grădină din Crimeea. Ne părăsiserăm casa din Nord pentru ceea ce credeam că va fi doar o scurtă aşteptare, o oprire prudentă pe marginea sudică a Rusiei, ca o pasăre care-şi întrerupe zborul, odihnindu-se pe o creangă; dar furia noului regim refuza să se domolească. În Grecia, în răstimpul a două luni de primăvară, am umblat în zadar după fluturele *Orange-tip* al lui Gruner, după fluturele *Sulphur* al lui Heldreich, după fluturele *White* al lui Krueper: nu se găseau în acea parte a ţării. Pe pachebotul *Cunard Pannonia*, care a părăsit Grecia pe 18 mai 1919 (mai devreme cu douăzeci şi unu de ani în ceea ce mă priveşte)

pornind spre New York, dar lăsându-ne la Marsilia, am învăţat să dansez foxtrot. Franţa a trecut pe lângă noi în zăngănitul trenului prin bezna de tăciune a nopţii. Palidul Canal al Mânecii se mai clătina încă în noi, când trenul Dover-Londra s-a oprit. Imagini repetate înfăţişând pete cenuşii pe pereţii mohorâţi ai gării Victoria făceau reclamă săpunului de baie cu care mă spălau în copilărie guvernantele englezoaice. După o săptămână, îmi târşâiam picioarele într-un dans obraz-lângă-obraz, la un bal de binefacere, cu prima mea iubită englezoaică, o fată capricioasă şi mlădioasă cu cinci ani mai mare decât mine.

Tata mai vizitase Londra – ultima dată în februarie 1916, când, împreună cu cinci alţi reprezentanţi de marcă ai presei ruse, fusese invitat de guvernul britanic pentru a lua cunoştinţă de realizările Angliei în război (care – se spunea – nu erau suficient apreciate de opinia publică din Rusia). În drum spre Anglia, fiind provocat de tata şi de Kornei Ciukov. → ki să găsească o rimă pentru Africa, poetul şi romancierul Alexei Tolstoi (n-are nicio legătură cu contele Lev Nikolaievici) compusese, deşi suferind de rău de mare, fermecătorul cuplet:

Viju palimui Kafrika Eto – Afrika.

(Văd un palmier şi un mic Kafru. Aceasta-i Africa.)

În Anglia, vizitatorilor li s-a arătat flota. Au urmat, într-o nobilă succesiune, dineuri şi discursuri. Oportuna cucerire a Erzerum-ului[53] de către ruşi şi aşteptata introducere a serviciului militar obligatoriu în Anglia („Vreţi să fiţi martiri şi voi sau aşteptaţi până pe 2 martie?", după cum se exprimau afişele), prin jocuri de cuvinte, furnizând vorbitorilor subiecte grase. A avut loc un banchet oficial prezidat de Sir Edward Grey şi un interviu comic cu George al V-lea pe care Ciukovski, *l'enfant terrible* al grupului, insistase să-l întrebe dacă-i plac operele lui Oscar Wilde – *zăooarks of Oald*. Regele, pe care-l deruta accentul anchetatorului lui şi care nu se omorâse niciodată cu lectura, a parat elegant lovitura, interesându-se dacă oaspeţilor lui le plăcea ceaţa

53 Oraş în Turcia.

londoneză (mai târziu.

Ciukovski va cita victorios această întâmplare ca ilustraţie a făţărniciei britanice – ostracizarea unui scriitor din cauza moralei lui).

Vizitând recent Biblioteca Publică din New York, am constatat că incidentul mai sus menţionat nu figurează în cartea tatii, *Iz Voiuiuşicei Anglii*, Petrograd, 1916 (*Raport asupra Angliei în război*) – şi într-adevăr nu sunt în această lucrare prea multe mostre ale umorului lui obişnuit, în afară, poate, de descrierea unei partide de badminton (sau poate de *fives*[54]) pe care a jucat-o cu H.G. Wells şi o relatare amuzantă a vizitei în nişte tranşee din prima linie a frontului din Flandra, unde ospitalitatea a mers până într-acolo încât o grenadă germană a fost lăsată să explodeze la câţiva metri de vizitatori. Înainte de a fi publicat în volum, raportul a apărut în foileton într-un cotidian rus. Acolo tata relatase cu o anumită naivitate caracteristică vechii lumi cum îi dăruise stiloul lui marca Swan amiralului Jellicoe, care i-l luase cu împrumut la masă pentru a da un autograf pe o listă de bucate şi îi elogiase peniţa delicată şi fluentă. Această nefericită dezvăluire a mărcii stiloului a fost prompt reflectată în ziarele londoneze printr-o reclamă Mabie, Todd and Co., Ltd., care cita traducerea pasajului şi îl înfăţişa pe tata înmânând produsul firmei comandantului-şef al marii flote, sub cerul haotic al unei bătălii navale.

Dar acum nu mai erau nici banchete, nici discursuri şi nici măcar partide de *fives* cu Wells, care s-a dovedit că nu poate fi convins că bolşevismul nu este altceva decât o formă extrem de brutală şi perfecţionată de oprimare barbară – la fel de veche precum nisipul deserturilor – şi nicidecum un experiment revoluţionar atrăgător prin noutatea lui, cum l-au crezut atâţia observatori străini. După câteva luni costisitoare petrecute într-o casă închiriată din Elm Park Gardens, părinţii mei, împreună cu cei trei copii mai mici, au părăsit Londra plecând spre Berlin (unde, până la moartea lui, survenită în martie

54 Joc englezesc cu mingea.

1922, tata a editat împreună cu Iosif Hessen, membru ca şi el în Partidul Libertăţii Poporului, un ziar al emigraţiei ruse), în timp ce fratele meu şi cu mine am plecat la Cambridge – el, la Christ Collège, eu la Trinity.

2

Am avut doi fraţi, Serghei şi Kirill. Kirill, mezinul familiei (1914 – 1964), era şi finul meu, cum este obiceiul în familiile ruseşti. Într-o anumită etapă a slujbei de botez, oficiată în salonul casei noastre din Vira, l-am ţinut cu duioşie în braţe înainte de a-l preda naşei lui, Ekaterina Dmitrievna Danzas (vara primară a tatii şi nepoata colonelului K.K. Danzas, secundul lui Puşkin în duelul care i-a fost fatal). În copilărie, Kirill locuia împreună cu cele două surori ale mele în camerele pentru copii, aflate departe, distinct separate de apartamentele fraţilor mai mari, atât în casa de la oraş, cât şi în conacul de la ţară. L-am văzut foarte puţin în răstimpul celor două decenii de expatriere în Europa, perioada 1919 – 1940, şi după aceea deloc, până la următoarea mea vizită în Europa, în 1960, când a urmat o scurtă perioadă de întâlniri foarte vesele şi prietenoase.

Kirill a urmat şcoala la Londra, Berlin şi Praga şi colegiul la Louvin. S-a căsătorit cu Gilberte Barbanson, belgiancă, a condus (cu umor, dar şi cu succes) o agenţie de voiaj la Bruxelles şi a murit de infarct la München.

Îi plăceau staţiunile de pe litoral şi mâncarea bună. Detesta, ca şi mine, luptele de tauri. Vorbea cinci limbi. Adora să facă farse. Singura mare realitate a vieţii lui a fost literatura, îndeosebi poezia rusă. Versurile lui reflectă influenţa lui Gumiliov şi a lui Hodaşevici. A publicat puţin şi se ferea întotdeauna să vorbească despre scrierile lui, ca şi despre viaţa lui lăuntrică, pe care o ascundea, persiflând-o.

Fără ştirea mea, soţia mea a făcut această fotografie în care mă surprinde scriind la un roman în camera noastră de hotel. Hotelul respectiv era l'Etablissement Thermal din Le Bolon, în Est Pyrénées. Data (vizibilă pe calendarul de birou) este 27 februarie 1929. Romanul, *Apărarea Lujin*, are drept subiect o apărare inventată de un şahist nebun. Observaţi modelul cu pătrăţele al feţei de masă. Între călimară şi scrumiera care dă pe dinafară se poate zări un pachet de Gauloises pe jumătate gol. Fotografii de familie stau sprijinite de cele patru volume ale dicţionarului rus al lui Dahl. Un colţ al penarului meu solid, maro-închis (un obiect la care am ţinut mult, făcut din lemn de stejar, pe care l-am folosit în cei 20 de ani de osteneli literare prin Europa şi care poate se găseşte încă într-unul din cuferele de la Dean's College, Ithaca), este deja uzat. Mâna cu care scriu ascunde pe jumătate placa pe care sunt aşezate foile. În nopţile calde, fluturii de noapte zburau prin fereastra deschisă şi poposeau pe peretele luminat din stânga mea. Astfel, am adăugat la colecţie câteva exemplare rare de Pugs, într-o condiţie excelentă (acestea se află acum într-un muzeu american).

Rareori un instantaneu oferă o imagine atât de completă a vieţii unui om. Cu mulţi ani înainte, la St. Petersburg, îmi amintesc că mă amuzaseră operele complete ale unui vatman, mai ales fotografia lui în uniformă şi cu cizme grele în picioare, cu o pereche de papuci de casă noi pe podea, alături de el, şi cu decoraţiile militare ale tatălui pe măsuţa lângă care poza. O, vatman înţelept; o, fotograf vizionar!

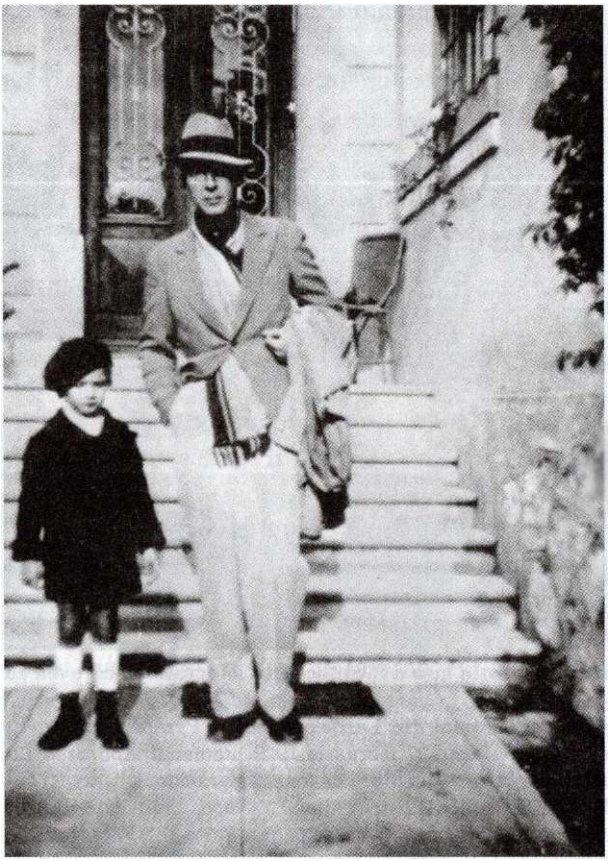

Un instantaneu pe care soţia mea ni l-a făcut, mie şi fiului nostru de 3 ani, Dmitri (născut în 10 mai 1934), în faţa internatului din Mentone (se numea Les Hespérides) în decembrie 1937. Ne-am întors acolo 22 de ani mai târziu. De atunci nu s-a schimbat nimic, decât administratorul şi scaunul de pe verandă. Am încercat, desigur, fiorul timpului regăsit; dar nu simt nicio altă

emoţie specială când revăd astfel de puncte de trecere din istoria emigraţiei mele prin acele ţări în care am ajuns din întâmplare. Îmi aduc aminte că ţânţarii de acolo erau groaznici. De-abia stingeam lumina şi începea să răsune zumzăitul lor atotcuprinzător, al cărui ritm lent, paşnic se găsea într-un contrast puternic cu viteza satanică a mişcării lor bezmetice. Aşteptam gestul făcut pe întuneric, îmi eliberam de sub aşternuturi un braţ atent – şi apoi îmi trăgeam câte o scatoalcă zdravănă peste ureche, iar ţiuitul ce urma se împletea cu zumzăitul ţânţarului bătând în retragere. Dar apoi, în dimineaţa următoare, cu câtă nerăbdare mă întindeam după plasa de fluturi atunci când îmi zăream călăul îmbuibat de sânge – un punct negru şi dolofan pe albul tavanului!

Din diverse motive, îmi este extrem de greu să vorbesc despre celălalt frate. Întortocheata căutare a fluturelui *Sebastian Knight* (1940), a cărui evoluţie semăna cu cele mai sofisticate mutări de şah, a fost un fleac pe lângă sarcina la care m-am înhămat în prima versiune a acestei autobiografii şi cu care mă confrunt acum. Cu excepţia a două sau trei mici aventuri amărâte pe care le-am schiţat în capitolele anterioare, adolescenţa mea şi a lui s-au intersectat rareori. El este doar o umbră pe fundalul celor mai bogate şi mai detaliate amintiri ale mele. Eu eram cel răzgâiat; el, martorul răsfăţului meu. Născut, prin operaţie cezariană, la zece luni şi jumătate după mine, pe 12 martie 1900, s-a maturizat mai devreme decât mine şi fizic părea mai mare. Ne-am jucat rareori împreună, el fiind indiferent faţă de aproape tot ce îndrăgeam eu – trenuleţe, pistoale de jucărie, Piei Roşii, fluturi roşii. Pe la şase-şapte ani, a făcut pentru Napoleon o pasiune ce friza veneraţia, încurajată de Mademoiselle, şi îşi lua cu el în pat un mic bust de bronz al lui. Eu eram un copil zgomotos, aventurier şi cam bătăuş. El era liniştit şi apatic şi petrecea mai mult timp cu mentorii lui decât mine. La zece ani a început să-l preocupe muzica şi de atunci a luat nenumărate lecţii de muzică, se ducea cu tata la concert şi petrecea ore-n şir cântând fragmente din

opere pe pianul de sus, în auzul tuturor. Eu mă furişam în spatele lui şi-l înghionteam în vertebre – o amintire oribilă.

Am urmat şcoli diferite; el a mers la gimnaziul de odinioară al tatii şi a purtat reglementara uniformă neagră, la care, la cincisprezece ani a adăugat un retuş ilegal: ghetre gri-şoarece. Cam tot pe-atunci i-am găsit pe birou o pagină din jurnal şi am citit-o şi, într-un elan de stupidă uimire, i-am arătat-o tutorelui meu care, la rându-i, i-a arătat-o cu promptitudine tatii, oferind brusc o clarificare retroactivă a anumitor excentricităţi din comportamentul fiului.

Singurul joc care ne plăcea amândurora era tenisul. Am jucat mult împreună, mai ales în Anglia, pe un teren cu iarbă crescută alandala în Kensington şi pe un teren bun, de argilă, la Cambridge. Era stângaci. Se bâlbâia rău, ceea ce stânjenea conversaţiile pe teme discutabile. Deşi avea un serviciu slab şi practic nu folosea reverul, nu era uşor să-l baţi, fiind genul de jucător care nu repetă niciodată o greşeală şi întoarce orice minge cu consecvenţa unui zid de antrenament. La Cambridge ne-am văzut mai mult decât oricând şi am avut şi noi în sfârşit câţiva prieteni comuni. Ne-am dat diploma la aceeaşi materie, am luat aceleaşi note, după care el s-a mutat la Paris, unde, în anii următori, a dat lecţii de engleză şi rusă, în timp ce eu făceam acelaşi lucru la Berlin.

Ne-am reîntâlnit în anii ’30, am fost în termeni foarte buni în perioada 1938 – 1940, la Paris. Trecea deseori pe la mine ca să stăm de vorbă, în rue Boileau, unde locuiam în două odăi sărăcăcioase împreună cu soţia mea şi copilul nostru, dar s-a întâmplat (lipsise un timp) să afle de plecarea noastră în America abia după ce se săvârşise. Cele mai deprimante amintiri ale mele sunt asociate cu Parisul şi m-am simţit extrem de uşurat când l-am părăsit, dar regret că Serghei a trebuit să-şi bălmăjească nedumerirea faţă de un portar indiferent. Ştiu puţine lucruri despre viaţa lui în perioada războiului. La un moment dat a fost angajat ca traducător la un birou din Berlin. Fiind un om franc şi curajos, a criticat regimul în

faţa colegilor, care l-au denunţat. A fost arestat, sub acuzaţia de „spion britanic” şi trimis în lagărul de concentrare de la Hamburg, unde a murit de inaniţie, pe 10 ianuarie 1945. Este una din acele vieţi care solicită în zadar ceva ce vine prea târziu – compasiune, înţelegere, indiferent ce –, dar pe care nu le poţi înlocui şi nici restitui prin simpla recunoaştere a unei asemenea lipse.

Primul meu trimestru la Cambridge a început sub auspicii rele. Spre sfârşitul după-amiezii unei zile de octombrie mohorâte şi umede, mi-am pus pe mine proaspăt achiziţionată pelerină academică neagră-albăstruie şi bereta neagră pătrată, cu sentimentul că iau parte la o stranie reprezentaţie teatrală, pentru a face prima vizită oficială la E. Harrison, îndrumătorul meu universitar. Am urcat o scară şi am bătut la o uşă masivă care era uşor întredeschisă. „Intră”, a rostit o voce de departe, cu o bruscheţe găunoasă. Am traversat un fel de sală de aşteptare şi am intrat în biroul îndrumătorului meu. Amurgul cafeniu sosise înaintea mea. În birou nu era altă lumină decât licărirea unui cămin masiv lângă care şedea o siluetă întunecată, într-un fotoliu şi mai întunecat. Am înaintat spunând: „Numele meu este…” şi m-am împiedicat de serviciul de ceai aşezat pe preş lângă fotoliul de răchită al domnului Harrison. S-a aplecat mormăind într-o parte ca să pună la loc ceainicul, apoi a adunat cu mâna şi a turnat înapoi terciul negru din frunze de ceai care cursese din el. Astfel a început viaţa mea la colegiu, cu o notă de stinghereală, care se va repeta destul de insistent în timpul celor trei ani de frecventare a cursurilor.

Domnul Harrison s-a gândit că ar fi o idee minunată să adune doi „ruşi albi” în aceeaşi locuinţă şi astfel am împărţit la început apartamentul din Trinity Lane cu un compatriot nedumerit. După câteva luni, acesta a părăsit colegiul şi am rămas singurul ocupant al locuinţei. Părea insuportabil de sărăcăcioasă în comparaţie cu casa mea îndepărtată şi actualmente inexistentă. Îmi amintesc bine ornamentele de pe policioara căminului (o scrumieră de

sticlă cu însemnele lui Trinity College, lăsată de un fost locatar; o scoică de mare în care am găsit întemniţat zumzetul uneia din propriile mele veri petrecute la mare) şi vechiul pian mecanic al proprietăresei, o maşinărie patetică, plină de piese muzicale sfâşiate, strivite, înnodate, pe care le puneai o dată de probă şi nu-ţi mai trebuiau a doua oară. Trinity Lane era o străduţă îngustă, tihnită şi cam tristă, pe care aproape că nu se circula, dar cu un lung trecut sinistru ce începea din secolul al şaisprezecelea, când se numea Findsilver Lane, deşi pe atunci avea şi o denumire mai vulgară datorită canalelor sale dezgustătoare. Sufeream teribil de frig, deşi nu este adevărat ceea ce susţin unii, şi anume că temperatura polară din dormitoarele de la Cambridge făcea să îngheţe apa în cana de la lavoar. Ca să fiu sincer, nu se forma decât o pojghiţă subţire de gheaţă la suprafaţă, care putea fi spartă uşor cu periuţa de dinţi, în multe ace, producând un clinchet, care, retrospectiv, are pentru auzul meu americanizat un farmec festiv. Altminteri, nu era nicio bucurie să te trezeşti. Simt şi acum în oase frigul tăios în care parcurgeam dimineaţa distanţa dintre Trinity Lane şi băi, târşâindu-mi picioarele, făcând aburi la gură, îmbrăcat într-un halat subţire pus peste pijama, cu o pungă voluminoasă pentru burete sub braţ. Nimic pe lume nu mă putea convinge să port pe piele „lâneturile” care le ţin de cald englezilor pe ascuns. Paltoanele erau considerate efeminate. Vestimentaţia obişnuită a studentului mediu de la Cambridge, fie el atlet sau poet de stânga, era rezistentă şi mohorâtă: pantofii aveau tălpi groase de cauciuc, pantalonii de flanel erau gri-închis, iar puloverul cu nasturi numit *jumper*, purtat pe sub sacoul cu cordon, avea conservatoarea culoare maro. Cei care ar fi putut fi denumiţi probabil lotul homosexualilor purtau vechii pantofi escarpin, pantaloni de flanel gri foarte deschis, un *jumper* galben strălucitor şi haina de la un costum bun. Pe vremea aceea preocuparea mea tinerească pentru haine era pe cale de dispariţie, dar, după moda sobră din Rusia, mi se părea o adevărată năzdrăvănie să umblu în papuci,

să scap de jartiere şi să port gulerul cusut de cămaşă – o inovaţie îndrăzneaţă pe vremea aceea.

Uşoara mascaradă la care m-am pretat cu indolenţă a lăsat în mintea mea nişte impresii atât de nesemnificative încât ar fi plicticos să mai continui în această direcţie. Povestea anilor de colegiu petrecuţi în Anglia este de fapt povestea strădaniei mele de a deveni scriitor rus. Aveam sentimentul că întreg Cambridge-ul şi toate celebrele sale caracteristici – ulmi venerabili, ferestre cu blazoane, turnuri cu orologii locvace – nu erau importante prin ele însele, ci existau doar ca un cadru şi un suport al profundei mele nostalgii. Pe plan emoţional eram în situaţia unui om care, pierzând o femeie, rudă apropiată, îşi dă seama – prea târziu – că din cauza unei leneveli a sufletului omenesc drogat de rutină, nici nu s-a ostenit s-o cunoască aşa cum ar fi meritat ea pe deplin, nici nu i-a arătat clar dovada afecţiunii lui, de care atunci nu-şi dădea seama şi care pe urmă a rămas nedezvăluită. Mă usturau ochii meditând lângă foc, în camera mea de la Cambridge, şi în acest timp banalitatea convingătoare a tăciunilor, a singurătăţii şi a unor dangăte de clopote îndepărtate mă apăsa, schimonosindu-mi până şi cutele feţei, aşa cum faţa unui pilot este desfigurată de viteza fantastică a zborului. Mă gândeam la tot ce ratasem în ţara mea, la lucrurile pe care n-aş fi omis să le observ şi să le păstrez cu sfinţenie dacă aş fi bănuit dinainte că viaţa mea îşi va schimba atât de violent direcţia.

Pentru câţiva dintre colegii emigranţi pe care i-am întâlnit la Cambridge, direcţia generală a sentimentelor mele era un lucru atât de evident şi de familiar, încât exprimarea ei prin cuvinte ar fi fost primită cu răceală şi ar fi părut aproape o necuviinţă. Am descoperit curând că înfierbântarea patriotică şi politică a celor mai albi dintre ruşii albi se reducea la o duşmănie înverşunată îndreptată mai mult împotriva lui Kerenski decât a lui Lenin, care izvora exclusiv din neplăceri şi pierderi materiale. Apoi am mai întâmpinat dificultăţi neaşteptate cu câteva cunoştinţe, englezi, consideraţi oameni subţiri, cultivaţi şi

generoşi, dar care, în ciuda amabilităţii şi rafinamentului lor, începeau brusc să facă spume la gură când se discuta despre Rusia. Doresc să detaşez dintre ei o singură figură, un tânăr socialist pe care-l cunoşteam, un uriaş uscăţiv care executa cu pipa mişcări lente şi multiple, groaznic de enervante când nu erai de acord cu el, şi încântătoare şi liniştitoare, în caz contrar. Am purtat cu el multe bătălii politice, a căror înverşunare dispărea invariabil când reveneam la poeţii pe care-i îndrăgeam amândoi. Astăzi nu este un necunoscut în cercul lui, ceea ce – recunosc sincer – nu înseamnă mai nimic, dar e drept că şi eu mă străduiesc să-i ascund identitatea; mă voi referi la el cu numele de „Nesbit”, după cum l-am poreclit (sau afirm acum că l-am poreclit), nu numai din cauza pretinsei lui asemănări cu primele portrete ale lui Maxim Gorki, o mediocritate regională a acelei epoci, din ale cărui prime povestiri, una, şi anume *Tovarăşul meu de drum* (o altă notă oportună) a fost tradusă de un anume R. Nesbit Bain, dar şi pentru că „Nesbit” are avantajul de a intra într-o asociere palindromică voluptuoasă cu „Ibsen”, nume pe care-l voi evoca imediat.

Este probabil adevărat – după cum au susţinut unii – că simpatia liberalilor englezi şi americani din anii douăzeci faţă de leninism a fost determinată de considerente de politică internă. Dar în acelaşi timp s-a datorat pur şi simplu dezinformării. Prietenul meu ştia câte ceva despre trecutul Rusiei şi acest ceva îi parvenise prin canalele comuniste poluate. Când era provocat să justifice teroarea bestială legiferată de Lenin – camera de tortură, zidul împroşcat cu sânge –, Nesbit îşi scutura scrumul din pipă de mânerul uşiţei de la sobă, îşi încrucişa din nou spre stânga picioarele uriaşe, cu încălţări grele, încrucişate spre dreapta, şi bălmăjea ceva referitor la „Blocada Aliaţilor”. Vâra laolaltă sub eticheta „elemente ţariste” emigranţi ruşi de toate culorile, de la ţăranul socialist până la generalul alb – la fel cum scriitorii sovietici manipulează astăzi termenul „fascist”. Nu şi-au dat seama niciodată că, dacă el şi alţi idealişti străini ar fi

trăit ca ruşi în Rusia, el şi ei ar fi fost distruşi de regimul lui Lenin la fel de firesc cum sunt distruşi iepurii de către dihori şi fermieri. După părerea lui, ceea ce el numea afectat „varietatea de opinie mai redusă” sub bolşevici decât în cele mai negre zile ale ţarismului se datora „lipsei totale a tradiţiei libertăţii cuvântului în Rusia”, afirmaţie pe care cred că a extras-o din tâmpenii de genul „S-au ivit zorile în Rusia”, pe care leninişti englezi şi americani le scriau în acei ani. Dar ceea ce mă enerva poate cel mai mult era atitudinea lui Nesbit faţă de Lenin însuşi. Toţi ruşii cultivaţi şi cu spirit de discernământ ştiau că acest politician viclean avea la fel de mult gust şi interes faţă de presiunile estetice ca burghezul rus mediocru de tipul flaubertian *épicier* (genul care îl admira pe Puşkin pentru oribilele librete la Ceaikovski, plângea la opera italiană şi era fermecat de orice tablou care spune o poveste); dar Nesbit şi snobii intelectuali care-i erau prieteni vedeau în el un fel de patron şi promotor sensibil, cu suflet de poet, al celor mai noi curente din artă şi arborau un zâmbet superior când încercam să le explic că legătura între o politică progresistă şi arta progresistă este doar o legătură verbală (exploatată cu entuziasm de propaganda sovietică) şi că rusul, cu cât este mai radical în politică, cu atât este mai conservator în artă.

Aveam la îndemână mai multe adevăruri ca acesta, de care îmi plăcea să fac caz, dar pe care Nesbit, ferm ancorat în ignoranţa lui, le considera nişte simple fantezii. Istoria Rusiei (puteam, de pildă, să afirm) poate fi judecată din două puncte de vedere (ambele îl iritau pe Nesbit, dintr-un motiv oarecare, în egală măsură): primul, prin prisma evoluţiei poliţiei (o forţă ciudat de impersonală şi detaşată, funcţionând uneori într-un fel de vid, uneori neputincioasă, iar alteori depăşind guvernul în persecuţii brutale); şi al doilea, prin prisma dezvoltării unei minunate culturi. Sub ţari (aş fi putut continua), în ciuda stupidităţii şi ferocităţii fundamentale ce caracteriza regimul, un rus iubitor de libertate avea incomparabil mai multe mijloace de a se exprima şi risca mai puţin dacă o făcea decât sub

Lenin. După reformele din 1860, ţara deţinuse (deşi nu aplicase întotdeauna) o legislaţie cu care s-ar fi putut mândri orice democraţie occidentală, o opinie publică sănătoasă care-i ţinea în şah pe despoţi în periodice foarte critice, de toate nuanţele gândirii politice liberale şi, ceea ce era absolut uluitor, judecători neînfricaţi şi independenţi („Hai, zău…” intervenea Nesbit). Când revoluţionarii au fost în cele din urmă prinşi, surghiunul la Tomsk sau Omsk (astăzi Bombsk) era o vacanţă de odihnă în comparaţie cu lagărele de concentrare introduse de Lenin. Exilaţii politici fugeau din Rusia cu uşurinţă, ca într-o farsă, ca dovadă celebra fugă a lui Troţki – Moş Leo, Moş Crăcilă Troţki – zburând vesel în sania lui Moş Crăciun trasă de reni: zboară ca vântul, zboară, sănioară, zboară până-n seară!

Mi-am dat seama în curând că, în timp ce vederile mele, vederi nu tocmai neobişnuite printre democraţii ruşi din străinătate, erau primite cu întristată uimire sau cu rânjete politicoase de către democraţii englezi *in situ*, un alt grup, ultraconservatorii englezi, trecea entuziast de partea mea, dar o făcea determinat de o motivaţie reacţionară atât de primitivă, încât mă stingherea sprijinul lui vrednic de dispreţ. Mă mândresc într-adevăr că am detectat încă de atunci simptomele fenomenului atât de clar astăzi, când s-a format treptat un fel de cerc de familie, care-i uneşte pe reprezentanţii tuturor naţiunilor, pe jovialii constructori de imperii în bucata lor de junglă defrişată; poliţişti francezi, acel produs german ce nu poate fi menţionat, bunul şi bătrânul *pogromşcik* bisericos rus sau polonez, americanul slăbănog care linşează oameni, tipul cu dinţi stricaţi care împroaşcă barul sau toaleta cu anecdote antiminoritare şi, într-un alt punct al aceluiaşi cerc subuman, acei roboţi cu feţe pomădate, îmbrăcaţi cu pantaloni luxoşi comandaţi la John Held şi haine cu umeri înalţi, acei *Sitzreisen* care se arată la toate mesele noastre de conferinţe, acei oameni – sau să spun obiecte? – pe care statul sovietic a început să-i exporte prin 1945, după ce i-a crescut şi i-a fasonat timp de peste

două decenii, perioadă în care moda masculină din străinătate avusese destul timp să se schimbe, şi prin urmare simbolul unei stofe folosite la infinit nu mai putea provoca decât un dispreţ necruţător (aşa cum s-a întâmplat după război în Anglia, când o celebră echipă sovietică de fotbalişti s-a întâmplat să apară la paradă în civil).

Foarte curând m-am lăsat de politică şi m-am concentrat asupra literaturii. Am poftit în apartamentul meu de la Cambridge scuturile roşu-închis, de culoarea cinabrului şi fulgerul albastru din *Cântec pentru oastea lui Igor* (acea incomparabilă şi misterioasă epopee de la sfârşitul secolului al doisprezecelea sau al celui de-al optsprezecelea), poeziile lui Puşkin şi Tiuteev, proza lui Gogol şi Tolstoi şi minunatele lucrări ale marilor naturalişti ruşi care au explorat şi au descris pustietăţile Asiei Centrale. La un stand de cărţi din Market Place am descoperit întâmplător o lucrare rusească, un exemplar la mâna a doua din *Dicţionarul interpretativ al limbii ruse vii* de Dahl, în patru volume. L-am cumpărat şi m-am hotărât să citesc cel puţin zece pagini pe zi, notându-mi cuvintele şi expresiile care-mi plăceau în mod deosebit şi am păstrat acest obicei mult timp. Teama mea de a pierde sau a altera prin influenţe străine singurul lucru pe care-l salvasem din Rusia – limba ei – a devenit de-a dreptul morbidă şi mult mai chinuitoare decât teama pe care o voi încerca două decenii mai târziu, de a nu mai reuşi niciodată să aduc proza mea în engleză cât de cât la nivelul celei în rusă. Stăteam treaz până noaptea târziu, înconjurat de o grămadă aproape donquijotescă de volume greu de mânuit şi cream poezii în rusă, bine cizelate şi cam sterile, nu atât din celulele vii ale vreunei emoţii puternice, ci mai mult în jurul unui cuvânt plastic sau al unei imagini verbale pe care voiam să le folosesc de dragul de a le folosi. M-ar fi îngrozit pe atunci să descopăr ceea ce văd acum foarte clar, influenţa directă exercitată asupra structurilor mele ruseşti de diverse tipare de versuri din engleza contemporană („georgiană”) care mişunau prin camera mea şi pe tot trupul ca nişte şoareci îmblânziţi. Şi când mă

gândesc câtă trudă a însemnat asta! în zorii unei zile de noiembrie, deveneam brusc conştient de tăcerea şi frigul din jur (cea de-a doua iarnă petrecută la Cambridge mi se pare a fi fost cea mai rece şi cea mai prolifică). Flăcările roşietice-albăstrui, în care văzusem o bătălie închipuită, se micşoraseră, licărind acum sinistru ca un apus de soare arctic printre brazi brumaţi. Şi totuşi nu mă înduram să mă culc, temându-mă nu atât de insomnie, cât de inevitabila sistolă dublă, produsă de răceala aşternutului şi totodată de ciudata afecţiune numită *anxietas tibiarum*, o stare dureroasă de nelinişte, o chinuitoare accentuare a încordării musculare, care te face să-ţi schimbi continuu poziţia membrelor. Mai adunam nişte cărbuni şi învioram flăcările întinzând o foaie din ziarul londonez *Times* peste fălcile negre fumegânde ale căminului, camuflând astfel complet cavitatea lui deschisă, începea să se audă un sfârâit de sub hârtia întinsă care căpăta netezimea unei piei de tobă şi frumuseţea unui pergament fosforescent. Dintr-odată, sfârâitul se transforma în vuiet, în mijlocul foii apărea o pată portocalie şi porţiunea de text tipărit care era din întâmplare acolo (de pildă, „Liga nu deţine niciun ban şi nicio armă…” sau „… Nemesis s-a răzbunat pe ezitările şi indecizia Aliaţilor în Europa Centrală şi de Est…”) ieşea în relief cu o claritate de rău augur – până ce pata portocalie exploda brusc. Apoi foaia arzândă zbura pe coş, zumzăind ca o pasăre phoenix eliberată, pentru a se alătura stelelor. Te costa o amendă de doisprezece şilingi dacă pasărea aceea de foc era observată.

Nesbit şi prietenii lui din lotul literar, deşi aveau numai cuvinte de laudă pentru strădaniile mele nocturne, strâmbau din nas la alte preocupări ale mele, cum erau entomologia, farsele, fetele şi, mai ales, sportul. Dintre jocurile pe care le-am practicat la Cambridge, fotbalul a rămas o oază măturată de vânt în mijlocul unei perioade destul de tulburi. Îmi plăcea la nebunie să fiu portar. În Rusia şi în ţările latine, această artă galantă a fost întotdeauna înconjurată de un nimb de unică strălucire. Distant, solitar şi imperturbabil, celebrul portar este urmat

pe străzi de băietani vrăjiţi. El rivalizează cu matadorul şi cu un campion aviatic, constituind obiectul unei adulări înflăcărate. Puloverul lui, şapca lui cu cozoroc, apărătoarele de genunchi, mănuşile care ies puţin din buzunarul de la şold al şortului îl detaşează de restul echipei. El este vulturul singuratic, bărbatul misterios, ultimul campion care-şi apără titlul. Fotografii, stând reverenţioşi pe un genunchi, îl surprind în momentul când face un salt spectaculos în gura porţii pentru a respinge cu vârfurile degetelor un şut jos, fulgerător şi stadionul îşi exprimă printr-un muget admiraţia, în timp ce el rămâne o clipă două lungit acolo unde a căzut, în cadrul porţii încă intacte.

Dar în Anglia, cel puţin în Anglia tinereţii mele, repulsia naţională faţă de oamenii care-şi dau aere şi preocuparea prea îndârjită pentru solidaritatea de echipă nu încurajau înflorirea excentricei arte a portarului. Aceasta este cel puţin explicaţia pe care am găsit-o pentru slabul succes înregistrat de mine pe terenurile de joc de la Cambridge. Ah, desigur, aveam şi eu zile în care simţeam că prind aripi – mirosul plăcut al gazonului, bucuria de a-l vedea pe acel celebru înaintaş al echipei interuniversitare driblând tot mai aproape de mine cu mingea cafenie nou-nouţă în bombeul lui strălucitor, apoi şutul vijelios, norocul de a-l apăra, senzaţia de fericire prelungită… Dar mai erau alte zile, mai uşor de ţinut minte, mai esoterice, sub un cer mohorât, când zona din jurul porţii era o masă de mocirlă neagră, mingea era lipicioasă ca o budincă de prune şi capul îmi crăpa de durere după o noapte de nesomn în care scrisesem versuri. Nu reuşeam să prind mingea – şi o scoteam din plasă. Soarta se îndura de mine şi jocul se deplasa în capătul opus al terenului mizerabil. Începea o burniţă slabă, sâcâitoare, care ezita la început, apoi continua. Nişte ciori jumulite se roteau în jurul unui ulm desfrunzit şi croncănitul lor surd se prefăcea parcă într-un tandru gângurit. Se aduna ceaţa. Jocul devenea o masă de capete mişcătoare pe lângă cealaltă poartă a terenului de la St. John sau Christ sau alt colegiu, unde jucam. Sunetele

înăbuşite care se auzeau de departe, un strigăt, fluierul, bufnitura unui şut, toate astea erau cu totul neimportante şi nu aveau legătură cu mine. Nu mai apăram mingile trase la poartă, ci mai degrabă un secret. Stând cu mâinile încrucişate, rezemat de stâlpul din stânga al porţii, savuram plăcerea de a închide ochii, ascultând astfel cum îmi bate inima şi simţind burniţa oarbă pe faţă, auzind de departe zgomotele intermitente ale partidei, imaginându-mă o fiinţă exotică fabuloasă deghizată în fotbalist englez, compunând versuri într-o limbă pe care nimeni n-o ştie despre o ţară îndepărtată pe care nimeni n-o cunoaşte. Curios, nu eram foarte popular printre colegii mei.

Nici măcar o dată în cei trei ani petrecuţi la Cambridge – repet: nici măcar o dată – n-am vizitat Biblioteca Universitară, nici măcar nu m-am ostenit să aflu unde e (acum ştiu unde este noul ei loc) sau să aflu dacă există o bibliotecă a colegiului care împrumută cărţi pentru acasă. Chiuleam de la cursuri. Fugeam la Londra sau în alte părţi. Întreţineam mai multe legături amoroase simultan. Am avut nişte discuţii îngrozitoare cu domnul Harrison. Am tradus în rusă douăzeci de poezii de Rupert Brooke, *Alice în Ţara Minunilor* şi *Colas Breugnon* al lui Romain Rolland. Din punct de vedere didactic ar fi fost acelaşi lucru dacă aş fi urmat cursurile „Institutului de Mine" din Tirana.

Chiflele prăjite în unt şi gogoşile fierbinţi pe care le primeam la ceai după meciuri sau strigătele vânzătorilor de ziare în engleza de mahala: „E calde, e calde!", amestecându-se cu soneriile de biciclete pe străzile pe care se lăsa întunericul, mi se păreau pe atunci mai caracteristice Cambridge-ului decât mi se par acum. Nu pot să nu-mi dau seama că, pe lângă nişte obiceiuri şocante, dar mai mult sau mai puţin trecătoare, exista şi un ceva greu de explicat la Cambridge, ceva mai profund decât orice ritualuri şi reguli, acel ceva pe care mulţi absolvenţi ceremonioşi au încercat să-l definească. Eu văd această trăsătură esenţială în senzaţia constantă pe care o aveai că eşti conştient de curgerea neîntreruptă a

timpului. Nu ştiu dacă se va duce cineva vreodată la Cambridge în căutarea urmelor lăsate de cuiele ghetelor mele de fotbal pe mocirla neagră din faţa hăului unei porţi sau va urmări umbra şepcii mele de-a curmezişul curţii interioare până la scara îndrumătorului meu; dar ştiu că eu m-am gândit la Milton, la Marvell şi la Marlowe cu mai multă emoţie decât cea a unui turist atunci când am trecut pe lângă venerabilele ziduri. Nimic din ceea ce priveai nu era izolat de timp, totul era o deschidere firească spre el, pentru ca mintea să se obişnuiască să lucreze într-un mediu deosebit de pur şi de vast şi deoarece, în termeni spaţiali, străduţa îngustă, peluza închisă între ziduri, bolta întunecată te constrângeau fizic, acea urzeală diafană şi elastică a timpului era prin contrast extrem de bine-venită pentru minte, aşa cum, văzând marea de la fereastră, te bucuri imens, chiar dacă nu te atrage să o străbaţi. Nu mă interesa deloc istoria locului şi eram convins că totuşi Cambridge-ul era cel care furniza nu numai cadrul ocazional, dar înseşi culorile şi ritmurile lăuntrice pentru gândurile mele ruseşti foarte speciale. Presupun că mediul acţionează într-adevăr asupra unei fiinţe dacă există deja în acea fiinţă o anumită particulă sau o anumită coardă sensibilă (engleza pe care am absorbit-o în copilărie). Am bănuit vag acest lucru pentru prima dată chiar înainte de a părăsi Cambridge-ul, în timpul ultimei şi celei mai triste primăveri petrecute acolo, când am simţit dintr-odată că exista în mine ceva la fel de firesc legat de mediul meu apropiat, ca de trecutul meu rusesc, şi că această stare de armonie a fost atinsă chiar în momentul când reconstituirea minuţioasă a lumii ruseşti artificiale, dar superb de precise a fost în sfârşit terminată. Cred că una dintre foarte puţinele acţiuni „practice” de care m-am făcut vreodată vinovat a fost aceea de a folosi o parte din acel material cristalin pentru a obţine un titlu universitar.

Îmi amintesc fluxul de vis al bărcilor cu vâsle şi al canoelor de pe râul Cam, tânguiala ca de havaiană a fonografelor trecând încet prin soare şi umbră, mâna unei fete răsucind uşor dintr-o parte într-alta mânerul

umbreluţei de soare viu colorate ca un păun, în timp ce ea se lăsa pe pernele bărcii la care eu vâsleam visător. Castanii cu inflorescenţe roz erau ca nişte evantaie deschise; alcătuiau o reţea care acoperea malurile, alunga cerul din râu, şi modelul special alcătuit din florile şi frunzele lor producea un fel de efect *en escalier*, o ornamentaţie colţuroasă a unei splendide tapiserii verzi şi roz intens. Era la fel de cald ca în Crimeea şi în aer plutea aceeaşi mireasmă dulce, vaporoasă a unei anumite tufe de flori pe care n-am putut s-o identific niciodată precis (mai târziu am simţit-o în grădinile din statele sudice ale Americii). Cele trei arcade ale unui pod în stil italian care se întindea peste râul îngust se împleteau pentru a alcătui, cu ajutorul replicilor – aproape perfecte, aproape nevălurite – din apă, trei frumoase ovaluri. Apa arunca, la rândul ei, o pată de lumină dantelată pe piatra intradosurilor pe sub care luneca ambarcaţiunea. Din când în când, o petală cobora, cobora, cobora, lepădată de un copac înflorit şi cu sentimentul ciudat că vezi ceva ce nu s-ar cuveni să vadă nici adoratorul, nici spectatorul ocazional, reuşeai să zăreşti reflexia ei, care se înălţa repede – mai repede decât cădea petala – ca să-i iasă în întâmpinare; şi, pentru o fracţiune de secundă, te temeai că scamatoria va da greş, că uleiul binecuvântat nu se va aprinde, că reflexia ar putea rata, şi petala va pluti singură mai departe, dar de fiecare dată această delicată contopire avea loc cu precizia vrăjită cu care un cuvânt al poetului întâlneşte la jumătatea drumului amintirea lui sau a unui cititor.

Când, după o absenţă de aproape şaptesprezece ani, am revizitat Anglia, am comis teribila greşeală de a mă duce să văd Cambridge-ul, din nou, nu la începutul splendidei vacanţe de Paşti, ci într-o zi aspră de februarie care nu-mi amintea decât de vechea şi confuza mea nostalgie. Încercam disperat să găsesc un post universitar în Anglia (uşurinţa cu care am obţinut acest gen de post în SUA este pentru mine, acum când privesc înapoi, o sursă constantă de uimire recunoscătoare). Vizita a fost un eşec

în toate privinţele. Am luat dejunul cu Nesbit într-un mic local, care ar fi trebuit să fie plin de amintiri, dar care, din pricina unor schimbări diverse, n-a fost. El se lăsase de fumat. Trecerea timpului îi îmblânzise trăsăturile şi nu mai semăna cu Gorki sau cu traducătorul lui Gorki, ci aducea puţin cu Ibsen, minus vegetaţiile simiene. O supărare ocazională (vărul sau sora nemăritată care-i ţinea gospodăria tocmai fusese dus sau dusă la clinica Binet ori cam aşa ceva) părea a-l împiedica să se concentreze asupra chestiunii foarte personale şi importante despre care voiam să-i vorbesc. Pe o masă dintr-un fel de mic vestibul, pe care şedea înainte un bol cu peştişorii aurii, se afla acum un teanc de reviste *Punch* legate – totul arăta cu totul altfel. Altfel erau şi uniformele înzorzonate ale chelneriţelor, niciuna nefiind la fel de nostimă ca una anume pe care mi-o aminteam foarte clar. Cu o oarecare disperare, luptându-se parcă împotriva plictiselii, Ibsen s-a lansat în politică. Ştiam prea bine la ce să mă aştept – demascarea stalinismului. În primii ani ai deceniului al treilea, Nesbit confundase propriul lui idealism entuziast cu o latură romantică şi umană a cumplitului regim al lui Lenin. În epoca nu mai puţin cumplitului Stalin, Ibsen a confundat creşterea cantitativă a cunoştinţelor sale cu o schimbare calitativă a regimului sovietic. Lovitura de trăsnet provocată de epurările ce-i afectaseră pe „vechii bolşevici”, eroii tinereţii lui, îi produsese un şoc salutar, pe care nu reuşiseră să i-l producă pe vremea lui Lenin toate gemetele ce răzbăteau din lagărul de muncă forţată de la Solovki sau din temniţa Lubianka. Rosti cutremurat de groază numele lui Ejov şi Iagoda, dar uitase complet de predecesorii lor, Uritki şi Dzerjinski. Deşi odată cu trecerea timpului învăţase să judece mai corect problemele sovietice contemporane, nu se ostenea să-şi reconsidere ideile preconcepute din tinereţe şi încă mai vedea în scurta domnie a lui Lenin un fel de strălucitor *quinquennium Neronis*[55].

55 Aluzie la primii cinci ani, consideraţi buni, ai domniei lui Nero (împărat roman, 54-68).

S-a uitat la ceas, eu m-am uitat la al meu şi ne-am despărţit, iar eu am hoinărit prin oraş pe ploaie, apoi am vizitat The Backs[56] şi am privit câtva timp ciorile din plasa neagră a ulmilor desfrunziţi şi primele flori de şofran apărute pe gazonul presărat cu mărgăritare de brumă. În timp ce mă plimbam pe sub acei copaci cântaţi în versuri, am încercat să mă transpun în aceeaşi stare de extatică aducere aminte faţă de anii de studenţie ca în perioada când am trăit această stare faţă de adolescenţa mea, dar n-am reuşit să evoc decât mici imagini fragmentare: rusul M.K. Înjurând prost dispus consecinţele unei cine în sala de festivităţi a colegiului; un alt rus, N.R., zbenguindu-se ca un copil; RM. năvălind în camera mea cu un exemplar din *Ulise* adus recent pe ascuns de la Paris; J.C. trecând pe la mine discret, ca să-mi spună că şi el îşi pierduse recent tatăl; R.C. invitându-mă amabil să-l însoţesc într-o excursie în Alpii elveţieni; Christopher nu mai ştiu cum, retrăgându-se dintr-o partidă de dublu de tenis, când a aflat că partenerul lui urma să fie un hindus; T., un chelner foarte bătrân şi plăpând, vărsând supa pe profesorul universitar A.E. Housman, care se ridicase brusc în acel moment, de parcă s-ar fi trezit dintr-o transă; S.S., care n-avea nicio legătură cu Cambridge-ul, dar care, aţipind pe fotoliu la o serată literară (la Berlin) şi fiind înghiontit de vecinul lui, s-a ridicat de asemenea brusc – în mijlocul lecturii unei povestiri; şoarecele lui Lewis Caroll, începând dintr-odată să spună o poveste; E. Harrison dăruindu-mi din senin *Flăcăul din Shropshire*, un mic volum de versuri despre tineri şi moarte.

Ziua aceea mohorâtă începea să se micşoreze, din ea rămânând doar o dungă galbenă palidă pe cerul cenuşiu, la apus, când, acţionând la primul imbold, m-am hotărât să-l vizitez pe vechiul meu îndrumător. Am urcat ca un somnambul scara familiară şi automat am bătut la uşa întredeschisă pe care era scris numele lui. Cu un glas care era doar un pic mai puţin repezit şi ceva mai sec, m-a

56 Terenuri din spatele colegiilor de la Cambridge, situate de-a lungul râului Cam, vestite pentru frumuseţea lor.

poftit să intru. „Nu ştiu dacă mă mai ţineţi minte…” am început eu să spun în timp ce traversam odaia întunecată, îndreptându-mă spre locul unde şedea, lângă un foc plăcut. „Ia să vedem”, spuse el, întorcându-se încet în fotoliul scund, „Nu-mi prea dau seama…” A urmat un trosnet îngrozitor, o zăngăneală fatală: călcasem în serviciul de ceai aşezat pe jos, lângă fotoliul lui de răchită. „O, da, desigur”, a rostit el, „ştiu cine eşti”.

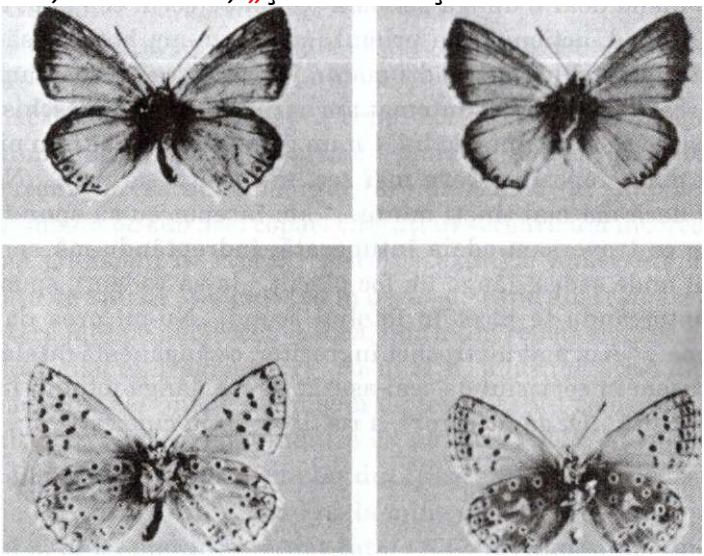

Micul fluture din fotografii, albastru-deschis pe partea dorsală, cenuşiu pe partea ventrală, din care sunt redate aici două specimene (holotip masculin la stânga, cu una dintre aripile inferioare puţin zdrenţuită; paratip masculin la dreapta), expus la Muzeul American de Istorie Naturală şi fotografiat acum pentru prima oară prin grija respectivei instituţii, este *Plebejus* (*Lysancira*) *cormion Nabokov*. Primul nume este al genului, al doilea al subgenului, al treilea al speciei şi al patrulea al autorului primei descrieri a acestuia, pe care am publicat-o în septembrie 1941 (în *Journal of the New York Entomological Society*, vol. 49, p. 265); ulterior, am descris aparatul genital al paratipului (26 octombrie 1945, în *Psyche*, vol. 52, pl. 1). Aşa cum am arătat în articol, este posibil ca fluturele meu să fi provenit dintr-o încrucişare

între *Plebejus* (*Lysandra*) *coridon Poda* (în sensul larg) şi *Plebejus* (*Meleageria*) *daphins* Schiffermuller. Organismele vii sunt mai puţin conştiente de diferenţele dintre genuri şi specii decât cei care întocmesc clasificările. Am prins cele două exemplare de mai sus şi am mai văzut cel puţin două (tot masculi) pe 20 (paratip), respectiv 22 (holotip) iulie 1938, la aproape 1, 5 km depărtare de satul Moulinet din Alpii Maritimi. S-ar putea să nu fie atât de important încât să merite un nume, dar, orice ar fi – o specie sau un accident –, rămâne o raritate încântătoare.

Capitolul 14

1

Spirala este un cerc spiritualizat. În formă de spirală, cercul, nedescolăcit, nedesfăşurat, încetează să fie vicios: este eliberat. Am descoperit asta când eram elev şi am descoperit de asemenea că seria triadică a lui Hegel (atât de populară în vechea Rusie) exprimă doar spiralitatea esenţială a lucrurilor în relaţia lor cu timpul. Un vârtej urmează altui vârtej şi fiecare sinteză este teza seriei următoare. Dacă luăm în considerare cea mai simplă spirală, se pot distinge în ea trei etape, corespunzătoare celor ale triadei: putem numi „tetică" mica boltă sau micul arc care iniţiază încolăcitura din centru; „antitetic", arcul mai mare care se opune primului, în procesul de continuare a lui; şi „sintetic" arcul şi mai amplu care-l continuă pe cel de-al doilea, urmându-l în acelaşi timp pe primul de-a lungul părţii din afară. Şi aşa mai departe.

Îmi văd viaţa ca pe o spirală colorată dintr-un mic glob de sticlă. Cei douăzeci de ani pe care i-am petrecut în Rusia natală (1899 – 1919) sunt incluşi în arcul tetic. Cei douăzeci şi unu de ani de exil voluntar în Anglia, Germania şi Franţa (1919 – 1940) aparţin, evident, antitezei. Perioada petrecută în ţara de adopţie (1940 – 1960) alcătuieşte o sinteză – şi o nouă teză. Pe moment mă interesează etapa mea antitetică şi în mod deosebit viaţa mea în Europa continentală după ce mi-am încheiat studiile la Cambridge în 1922.

Privind înapoi spre acei ani de exil, mă văd pe mine şi

alte mii de ruşi ducând o existenţă bizară, dar nicidecum neplăcută, cu lipsuri materiale şi bogăţie intelectuală, printre străini absolut nesemnificativi, germani şi francezi fantomatici în ale căror mari oraşe mai mult sau mai puţin iluzorii noi, emigranţii, se întâmpla să locuim. Aceşti indigeni erau pentru ochiul minţii la fel de plaţi şi de transparenţi ca figurinele croite din celofan şi, deşi ne foloseam de invenţiile lor, îi aplaudam pe clovnii lor, culegeam prunele şi merele căzute la marginea drumurilor lor, nu exista între ei şi noi o comunicare reală, acea relaţie umană bogată atât de răspândită printre noi. Uneori părea că îi ignorăm, aşa cum un invadator arogant şi foarte prost ignoră o masă de băştinaşi fără formă şi fără chip; dar din când în când, foarte des de fapt, lumea fantomatică în care ne etalam senini suferinţa manifesta un fel de convulsie oribilă ca să ne arate cine era robul imaterial şi cine era adevăratul stăpân. Dependenţa noastră fizică totală faţă de cutare sau cutare naţie, care ne acordase cu răceală azil politic, devenea dureros de evidentă atunci când trebuia obţinută sau prelungită o „viză" oarecare, vreo „carte de identitate" diabolică, căci în acest caz un iad birocratic nesăţios încerca să-l înghită pe petiţionar, şi acesta putea să-şi piardă minţile în timp ce dosarul lui creştea, devenind tot mai voluminos în birourile consulilor şi poliţiştilor cu favoriţi ca nişte şobolani. S-a spus că *dokumentîi* sunt placenta rusului. Liga Naţiunilor i-a dotat pe emigranţii care şi-au pierdut cetăţenia rusă cu un aşa-numit paşaport „Nansen", un document de calitate inferioară de o culoare verde bolnăvicioasă. Deţinătorul lui era tratat ceva mai bine decât un criminal scos din puşcărie pe cauţiune şi era silit să se supună unui calvar cumplit de fiecare dată când dorea să călătorească dintr-o ţară într-alta şi cu cât acea ţară era mai mică, vâlva pe care o făcea era mai mare. Pe undeva, prin străfundurile glandelor lor, autorităţile secretau ideea că, oricât de ticălos ar fi un stat – să zicem, Rusia sovietică – orice persoană care fugea din el este din start demnă de dispreţ, de vreme ce vieţuieşte în afara unei administraţii naţionale; şi de aceea era privită cu

dezaprobarea absurdă cu care anumite grupuri religioase privesc un copil născut în afara căsătoriei. Nu toţi consimţeam să fim bastarzi şi fantome. Tare plăcute sunt amintirile păstrate cu drag de unii emigranţi ruşi despre modul în care i-au insultat sau păcălit pe diverşi înalţi funcţionari din diverse ministere, *Préfectures* şi *Polizeipraesidiums*!

La Berlin şi la Paris, cele două capitale ale exilului, ruşii alcătuiau colonii compacte, cu un coeficient de cultură care depăşea cu mult media culturală a altor comunităţi de străini în mod necesar mai diluate, în mijlocul cărora erau plasaţi, în cadrul acestor colonii se ţineau deoparte. Mă refer desigur la intelectualii ruşi care aparţineau îndeosebi grupurilor democratice şi nu la acel gen de persoană mai poleită care „a fost, ştiţi, consilier al ţarului sau cam aşa ceva”, la care se gândesc automat americancele din cluburile de femei, ori de câte ori sunt menţionaţi „ruşii albi”. În aceste aşezări viaţa era atât de bogată şi de intensă încât aceşti *Intelligentîi*” ruşi (cuvânt care trimitea la mai mult idealism social şi la mai puţin snobism intelectual decât termenul de „intelectuali”, aşa cum este el folosit în America) nu aveau nici timp şi nici motive să-şi facă legături în afara cercului lor. Astăzi, într-o lume nouă şi îndrăgită, în care am învăţat să mă simt ca acasă cu aceeaşi uşurinţă cu care am încetat să pun bara la cifra 7, extrovertiţii şi cosmopoliţii în faţa cărora se întâmplă să menţionez aceste chestiuni din trecut îşi închipuie că glumesc sau mă acuză dimpotrivă de snobism, când eu susţin că în aproape o cincime de secol petrecută în Europa Occidentală n-am avut, printre puţinii germani şi francezi pe care i-am cunoscut (în majoritate proprietărese şi literaţi), mai mult de doi buni prieteni în total.

Nu ştiu cum s-a făcut, dar în anii mei de izolare petrecuţi în Germania nu i-am întâlnit niciodată pe duioşii muzicanţi de odinioară care, în romanele lui Turgheniev, cântau vara rapsodii până noaptea târziu; nici pe acei bătrâni şi fericiţi vânători cu prada prinsă în ace de calota pălăriei, de care făcea atâta haz Epoca Raţiunii; nici pe

gentleman-ul lui La

Bruyère vărsând lacrimi deasupra unei omizi năpădite de paraziţi, pe filosofii lui Gay, „mai mult gravi decât înţelepţi”, care, cu voia dumneavoastră, „caută ştiinţa în fluturi” şi, mai puţin jignitor, pe „ciudaţii germani” ai lui Pope, ce „ţin la mare preţ”… „un fluture semeţ”; sau pur şi simplu pe acei aşa-numiţi oameni sănătoşi şi buni, pe care în timpul ultimului război soldaţii din Vestul Mijlociu bântuiţi de dorul de casă păreau să-i prefere cu mult fermierului francez evaziv şi veselului cântec *Madelon* II. În schimb, cea mai vie figură pe care o găsesc când sortez în memorie firavul stoc de cunoştinţe neruseşti şi neevreieşti din anii dintre cele două războaie este imaginea unui tânăr student german, bine-crescut, liniştit, cu ochelari, al cărui hobby era pedeapsa capitală. Când ne-am văzut a doua oară, mi-a arătat o colecţie de fotografii printre care era o serie cumpărată („*Ein bischen retouchiert*”[57], a spus el încreţindu-şi nasul pistruiat) care înfăţişa etapele succesive ale unei execuţii de rutină din China; a vorbit foarte competent despre splendoarea spadei mortale şi despre spiritul de perfectă colaborare dintre călău şi victimă, încununată de un veritabil gheizer de sânge care ţâşnea ca un nor cenuşiu din gâtul foarte clar fotografiat al părţii decapitate. Fiind foarte înstărit, acest colecţionar îşi putea permite să călătorească şi a călătorit mult, între diversele studii de ştiinţe umanistice pe care le-a făcut pentru a-şi lua doctoratul în filologie. Se plângea totuşi că e urmărit permanent de ghinion, adăugând că, dacă nu va vedea curând ceva cu adevărat zguduitor, s-ar putea să nu mai suporte încordarea. Asistase la câteva spânzurări acceptabile în Balcani şi la o *guillotinade* mecanică, cu o bună publicitate, dar cam deprimantă (îi plăcea să recurgă la ceea ce el numea franceza colocvială) pe Boulevard Arago, la Paris; nu ştiu însă cum se făcea, dar nu reuşea niciodată să se apropie destul pentru a observa totul în detaliu, şi minusculul aparat de fotografiat extrem de scump ascuns în mâneca

57 Puţin retuşată (în germ. în orig.).

trenciului lui nu era atât de bun pe cât crezuse. În ciuda unei răceli zdravene, călătorise până la Regensburg, unde decapitarea era efectuată violent cu securea; se aşteptase să fie un spectacol grandios, dar, spre profunda lui dezamăgire, subiectul părea să fi fost drogat şi nu reacţionase aproape deloc, zbătându-se doar un pic pe podea, în timp ce călăul mascat şi neîndemânaticul lui asistent au căzut peste el. Dietrich (acesta era prenumele cunoştinţei mele) spera să ajungă într-o bună zi în Statele Unite ca să asiste cel puţin la o electrocutare; în inocenţa lui, a derivat din acest cuvânt adjectivul nehotărât „cutare", învăţat de la un văr care fusese în America, şi, încruntându-se puţin îngrijorat şi melancolic, Dietrich se întreba dacă o fi adevărat că, în timpul reprezentaţiei, din orificiile naturale ale corpului ies nişte senzaţionali norişori de fum. La cea de-a treia şi ultima întâlnire a noastră (încă mai erau câteva crâmpeie din el pe care voiam să le pun la dosar pentru o eventuală folosinţă) mi-a relatat, mai degrabă trist decât furios, cum a pierdut odată o noapte întreagă privindu-l răbdător pe un bun prieten care se hotărâse să se împuşte şi consimţise s-o facă, trăgându-şi un glonţ în cerul gurii, cu faţa spre colecţionarul nostru, într-o lumină bună, dar, fiindcă era lipsit de ambiţie şi de simţul onoarei, în loc să se împuşte, s-a îmbătat criţă. Deşi i-am pierdut de mult urma lui Dietrich, îmi pot imagina perfect privirea de calmă satisfacţie din ochii lui albaştri de peşte când arată acum (poate chiar în clipa când scriu aceste rânduri) o bogăţie de comori neaşteptate coveteranilor lui care se bat cu palmele pe coapse şi hohotesc entuziasmaţi – imaginile absolut *wunderbar* pe care le-a surprins în timpul regimului lui Hitler.

Am vorbit îndeajuns despre tristeţea şi splendoarea exilului în romanele mele scrise în limba rusă şi îndeosebi în cel mai bun dintre ele, *Dar* (publicat recent în engleză cu titlul *Darul*); dar poate că e necesară aici o recapitulare rapidă. Cu foarte puţine excepţii, toate forţele creatoare cu concepţii liberale – poeţi, romancieri, critici, istorici,

filosofi şi aşa mai departe – au părăsit Rusia lui Lenin şi a lui Stalin. Cei care nu plecaseră fie continuau să se ofilească acolo, fie îşi prostituau talentul satisfăcând cerinţele politice ale statului. Ceea ce ţarii nu izbutiseră niciodată să realizeze, şi anume supunerea totală a minţilor voinţei Guvernului, a fost realizat de bolşevici într-un timp record, după ce contingentul principal de intelectuali a fugit în străinătate sau a fost distrus. Întrucât norocosul grup de expatriaţi s-a putut dedica ulterior preocupărilor proprii, uneori aceştia se întrebau dacă nu cumva sentimentul de a se bucura de o libertate mentală absolută nu se datora faptului că lucrau într-un vid absolut. Existau – e adevărat – printre emigranţi destui cititori buni care să garanteze publicarea de cărţi şi periodice în limba rusă, cu un tiraj relativ mare la Berlin, Paris şi alte oraşe; dar, întrucât niciuna dintre aceste scrieri nu putea circula în Uniunea Sovietică, toată afacerea căpăta un aer de irealitate fragilă. Numărul de titluri era mai impresionant decât numărul exemplarelor vândute, iar numele editurilor – Orion, Cosmos, Logos şi aşa mai departe – păreau plăpânde, instabile şi uşor clandestine, precum firmele care scot cărţi de astrologie sau de sexologie. Totuşi, privind în urmă cu seninătate şi judecând numai după standarde artistice şi ştiinţifice, cărţile create *în vacuum* de scriitorii emigraţiei par astăzi, indiferent de defectele lor individuale, mai durabile şi mai potrivite pentru consum decât torentele slave de conştiinţă politică, convenţionale şi teribil de provinciale, care izvorau în aceiaşi ani din condeiele tinerilor autori sovietici pe care statul-tătuc îl aproviziona cu cerneală, pipe şi pulovere.

Redactorul-şef al cotidianului *Rul* (şi editorul primelor mele cărţi), Iosif Vladimirovici Hessen, a avut generozitatea de a-mi îngădui să-i umplu rubrica de poezie cu versurile mele necoapte. Nopţile albastre din Berlin, castanul înflorit din colţ, o inimă uşoară, sărăcia, dragostea, culoarea de mandarină a luminilor din vitrine aprinse prematur şi un dor animalic, dureros după mirosul

încă proaspăt al Rusiei – toate acestea erau versificate, copiate de mână pe curat şi expediate la biroul redactorului-şef, unde miopul I.V. îşi apropia de faţă noua poezie şi după această scurtă luare la cunoştinţă, mai mult sau mai puţin tactilă, o punea pe birou, în 1928, romanele mele începuseră să-mi aducă nişte bani din traducerile lor în germană şi, în primăvara lui 1929, tu şi cu mine am plecat la vânătoare de fluturi în Pirinei. Dar abia la sfârşitul anilor treizeci am părăsit definitiv Berlinul, deşi călătoream de mult la Paris pentru a-mi citi în public scrierile.

O trăsătură caracteristică vieţii în emigraţie, conformă cu caracterul său itinerant şi dramatic, era frecvenţa anormală a acelor lecturi publice în case particulare sau săli închiriate. Diversele tipuri de actori se profilează foarte clar în spectacolul de marionete care se desfăşoară în mintea mea. Era actriţa fanată, cu ochii ca nişte nestemate, care, după ce îşi presa o clipă batista ţinută strâns în mână pe gura înfierbântată, începea să evoce nostalgice ecouri ale Teatrului de Artă din Moscova, supunând câteva versuri celebre acţiunii – pe jumătate disecţie, pe jumătate mângâiere – executate de vocea ce rostea rar şi limpede cuvintele. Mai era veşnicul autor de mâna a doua al cărui glas se zbuciuma în pâcla unei proze ritmice, în timp ce urmăreai tremurul nervos al sărmanelor lui degete neîndemânatice, dar prudente, de fiecare dată când vâra pagina pe care o terminase sub cele ce trebuiau să urmeze, astfel încât manuscrisul îşi menţinea pe tot parcursul lecturii jalnica şi înfricoşătoarea lui grosime. Mai era tânărul poet în care confraţii invidioşi nu puteau să nu vadă o tulburătoare licărire de geniu la fel de evidentă ca dungile unui sconcs; ţinându-se drept pe scenă, cu ochii palizi şi sticloşi, neavând în mâini nimic pentru a-l ancora de această lume, îşi azvârlea capul spre spate şi îşi recita poezia psalmodiind curgător şi îngrozitor de enervant, iar la sfârşit se oprea brusc, trântind uşa în nas ultimului vers şi aşteptând ca aplauzele să populeze tăcerea. Şi mai era bătrânul *cher maître* depănând perlă după perlă dintr-o

admirabilă povestire pe care o citise de nenumărate ori şi întotdeauna la fel, cu acelaşi aer dezgustat pe care-l avea chipul lui cu nobile cute de pe frontispiciul operelor sale complete.

Presupun că pentru un observator detaşat ar fi uşor să facă haz de toţi acei oameni ireali care mimau în oraşe străine o civilizaţie moartă, mirajele îndepărtate, aproape legendare, aproape sumeriene, ale St. Petersburg-ului şi ale Moscovei din perioada 1900 – 1916 (perioada care, chiar şi în anii douăzeci şi treizeci, părea perioada 1916 – 1900 î.Hr.). Dar cel puţin erau protestatari pentru majoritatea scriitorilor mari ai Rusiei de când există literatura rusă şi, devotaţi acestei condiţii de răzvrătit după care setea lor de dreptate şi de libertate tânjea la fel ca pe vremea oprimării ţariste, emigranţii considerau monstruos de nerusesc şi subuman comportamentul autorilor răsfăţaţi ai Uniunii Sovietice, reacţia slugarnică a acelor autori faţă de fiecare nuanţă a fiecărui decret guvernamental; căci arta prosternării se dezvolta acolo direct proporţional cu eficienţa crescândă a poliţiei politice a lui Lenin şi apoi a lui Stalin şi auzul fin al scriitorului sovietic de succes prindea din zbor sugestia oficială abia şoptită, cu mult înainte de a fi trâmbiţată.

Din cauza tirajului limitat al operelor ei în străinătate, nici măcar generaţia mai veche de scriitori ai emigraţiei, cu o celebritate solidă în Rusia prerevoluţionară, nu putea spera să trăiască din cărţile publicate. O rubrică săptămânală la un ziar al emigraţiei nu le era niciodată suficientă pentru a se întreţine şi a continua să scrie în acelaşi timp. Din când în când, câte o traducere în altă limbă aducea un câştig neaşteptat; dar, în general, sumele oferite de diverse organizaţii ale emigranţilor, câştigurile de pe urma lecturilor cu public şi generoasele acte de caritate particulare asigurau prelungirea vieţii autorilor vârstnici. Scriitorii mai tineri, mai puţin cunoscuţi, dar mai adaptabili îşi suplimentau subvenţiile ocazionale cu diverse slujbe. Îmi amintesc că eu am dat lecţii de engleză şi de tenis. Am combătut cu

răbdare perseverenţa cu care oamenii de afaceri din Berlin pronunţau cuvântul *business* în aşa fel încât să rimeze cu *dizziness*; şi ca o maşinărie perfectă serveam minge după minge peste plasă fiicelor lor bronzate, tunse băieţeşte, pe terenuri pline de praf, sub norii ce se deplasau lent pe cerul unei lungi zile de vară. Am căpătat cinci dolari (o sumă frumuşică în perioada inflaţiei din Germania) pe *Alice în Ţara Minunilor* în limba rusă. Am colaborat la compilarea unei gramatici a limbii ruse pentru străini, în care primul exerciţiu începea cu cuvintele *Madam, ia doktor, vot banan* (Doamnă, sunt medic, poftiţi o banană). Cea mai bună slujbă a fost să compun pentru un cotidian al emigranţilor, berlinezul *Rul*, primele careuri ruseşti de cuvinte încrucişate, pe care le-am botezat *krestosloviţâi*. Mi se pare ciudat să-mi amintesc acea existenţă fantastică. Foarte îndrăgită de cei care fac publicitate autorilor pe copertele cărţilor sunt listele cu meseriile mai mult sau mai puţin grosiere pe care le-a practicat un tânăr autor (scriind despre Viaţă şi Idei – două noţiuni bineînţeles cu mult mai importante decât pur şi simplu, „artă"): vânzător de ziare, vânzător de sifon, călugăr, luptător, supraveghetor într-o oţelărie, şofer de autobuz şi aşa mai departe. Cu regret, nu am avut niciuna dintre aceste ocupaţii.

Pasiunea mea pentru literatura bună mi-a prilejuit contactul direct cu diverşi autori ruşi din străinătate. Pe atunci eram tânăr, şi interesul meu faţă de literatură era mult mai viu. Proza şi poezia care circulau pe atunci, planete strălucitoare şi galaxii palide, se perindau pe la fereastra mansardei mele, noapte după noapte. Erau autori independenţi, de diverse vârste, mai talentaţi sau mai puţin talentaţi, şi mai erau grupări şi găşti în care se adunau câţiva scriitori tineri şi mai puţin tineri, unii dintre ei foarte înzestraţi, în jurul unui critic care filosofa. Cel mai important dintre aceşti mistagogi îmbina înzestrarea intelectuală cu mediocritatea morală, un simţ de discernământ tulburător de exact faţă de poezia rusă modernă cu o cunoaştere fragmentară a clasicilor ruşi.

Grupul lui considera că nici simpla negare a bolşevismului, nici idealurile rutinate ale democraţiilor occidentale nu erau suficiente pentru a clădi o filosofie pe care să se poată sprijini literatura emigraţiei. Tânjeau după un caz, cu setea cu care un narcoman întemniţat tânjeşte după paradisul lui iubit. Invidiau destul de patetic grupurile catolice pariziene pentru subtilităţile picante care lipseau în mod evident misticismului rus. Zbuciumul dostoievskian nu putea concura cu gândirea neotomistă; dar nu erau alte căi? Se descoperise că aspiraţia spre un sistem de credinţă, oscilaţia aceea constantă la periferia unei religii recunoscute, constituia o sursă de satisfacţie specială în sine. Abia mult mai târziu, prin anii patruzeci, au găsit în sfârşit acei scriitori un povârniş pe care să alunece într-o poziţie mai mult sau mai puţin umilă. Acest povârniş era naţionalismul înfocat care era în stare să socotească un stat (Rusia lui Stalin, în acest caz) bun şi atrăgător pentru simplul motiv că armata lui câştigase un război. Cu toate acestea, la începutul anilor treizeci, prăpastia naţionalistă era doar vag percepută şi mistagogii trăiau încă emoţia unei poziţii suspendate, instabile. Erau ciudat de conservatori în atitudinea lor faţă de literatură; pentru ei, pe primul loc era mântuirea sufletului, apoi urma tămâierea reciprocă şi pe ultimul loc era arta. Privirea retrospectivă de azi consemnează surprinzătorul fapt că aceşti beletrişti liberi din străinătate maimuţăreau gândirea încătuşată de acasă, decretând că este mai important să fii reprezentantul unui grup sau al unei epoci decât să fii scriitor individual.

Vladislav Hodaşievici se plângea în anii douăzeci şi treizeci că tinerii poeţi ai emigraţiei împrumutaseră de la el meşteşugul, dar se conformau principalelor clişee la modă, *angoisse* şi remodelarea sufletului. Am căpătat cu timpul o mare admiraţie pentru acest om înverşunat, alcătuit din ironie şi o genialitate metalică, a cărui poezie era un miracol de complexitate, ca poezia lui Tiuteev sau Blok. Aspectul lui fizic era bolnăvicios, cu nişte nări dispreţuitoare şi sprâncene proeminente şi când îi

reconstitui imaginea în minte, el nu se ridică niciodată de pe scaunul tare pe care stă cu picioarele lui subţiri încrucişate, cu ochii sticlind de atâta sănătate şi spirit, în timp ce degetele lui lungi înşurubează într-un ţigaret jumătatea unei ţigări Caporal Vert. Puţine piese din poezia modernă universală se pot compara cu poeziile din volumul lui *Lira cea grea*, dar, din nefericire pentru celebritatea lui, francheţea absolută cu care şi-a exprimat antipatiile i-a atras câţiva duşmani redutabili în cele mai influente cercuri de critici. Nu toţi mistagogii erau ca Alioşa lui Dostoievski, mai erau printre ei câţiva Smerdiakovi, şi poezia lui Hodaşevici era ignorată cu meticulozitatea unui jucător de tenis cu un serviciu neiertător.

Un alt scriitor independent era Ivan Bunin. Am preferat întotdeauna versurile lui puţin cunoscute prozei lui celebre (întrepătrunderea lor în cadrul operei lui aminteşte de Hardy). În perioada aceea l-am găsit extrem de frământat de problema personală a îmbătrânirii. De cum m-a văzut, a ţinut să remarce cu satisfacţie că situaţia lui este mai bună decât a mea, deşi este cu treizeci de ani mai bătrân decât mine. Se fudulea cu Premiul Nobel pe care tocmai îl primise şi m-a invitat la un restaurant scump şi la modă din Paris, ca să stăm de vorbă de la suflet la suflet. Din păcate, întâmplător am o aversiune morbidă faţă de restaurante şi bistrouri, în special faţă de cele pariziene – detest îmbulzeala, chelnerii agitaţi, boemii, cocteilurile cu vermut, *zakuski*, spectacolele de bar şi aşa mai departe. Îmi place să mănânc şi să beau lungit (de preferinţă pe o canapea) şi în linişte. Nici discuţiile de suflet, destăinuirile în manieră dostoievskiană, nu sunt genul meu. Bunin, un bătrân domn vioi, cu un vocabular bogat şi deocheat, a fost nedumerit de lipsa mea de reacţie la servirea ieruncii de care mă săturasem în copilărie şi exasperat de refuzul meu de a discuta pe teme scatologice. Spre sfârşitul mesei ne plictisiserăm total unul de celălalt. „O să mori într-o suferinţă îngrozitoare şi în izolare totală”, a remarcat Bunin cu asprime când ne îndreptam spre

garderobă. O fată atrăgătoare cu o înfăţişare fragilă ne-a luat fisele şi s-a întors imediat cu paltoanele noastre grele în braţe, aşezându-le pe tejgheaua scundă. Am vrut să-l ajut pe Bunin să-şi pună raglanul, dar m-a oprit cu un gest orgolios al mâinii deschise. Luptându-ne încă, de ochii lumii – acum *el* încerca să mă ajute *pe mine* – am ieşit în mohoreala palidă a unei zile de iarnă pariziene. Dând să-şi încheie gulerul, însoţitorul meu făcu o grimasă ce exprima nedumerire şi disperare, care-i schimonosi frumoasele lui trăsături. Desfăcându-şi încet paltonul, începu să tragă de ceva ce se afla la subţioară. I-am venit în ajutor şi în cele din urmă am reuşit să extragem din mânecă lungul meu fular de lână pe care fata îl îndesase în paltonul lui. Obiectul ieşi centimetru cu centimetru; parcă despachetam o mumie învârtindu-ne încet unul în jurul celuilalt, spre marea veselie a trei târfe de pe trotuar. Apoi, după ce operaţiunea a fost încheiată, am mers fără să scoatem o vorbă până la un colţ de stradă, unde ne-am strâns mâinile şi ne-am despărţit. Ulterior ne-am mai întâlnit destul de des, dar întotdeauna printre alţi oameni, în general în casa lui I.I. Fondamiński (un suflet sfânt şi eroic care a sprijinit mai mult decât oricine literatura rusă a emigraţiei şi care a murit într-o închisoare germană). Conversaţiile dintre Bunin şi mine au căpătat cu timpul un ton zeflemitor, dar cam deprimant, o versiune rusească a „băşcăliei” americane, care împiedica orice apropiere reală între noi.

Am cunoscut mulţi autori ruşi ai emigraţiei. Nu l-am cunoscut pe Poplavski, care a murit tânăr, o vioară îndepărtată printre balalaicile apropiate.

Dormi în pace, o, Morella, cumplite sunt vieţile acviline.

Nu voi uita niciodată tonalităţile lui tânguitoare şi nici nu mă voi ierta vreodată pentru cronica furibundă în care am atacat câteva greşeli minore din versurile lui de începător. L-am cunoscut pe fermecătorul şi afectatul Aldanov; pe decrepitul Kuprin, purtând cu multă grijă o sticlă de *vin ordinaire* pe străzile bătute de ploaie; pe

Aihenvald – versiunea rusească a lui Walter Pater – omorât ulterior de un troleibuz; pe Marina Tvetaeva, soţia unui agent dublu şi poetă de geniu, care, în ultimii ani ai deceniului al patrulea, s-a întors în Rusia, unde s-a stins din viaţă. Dar autorul care m-a interesat cel mai mult a fost, fireşte, Sirin. El aparţinea generaţiei mele. Dintre tinerii scriitori formaţi în exil, el era cel mai singuratic şi cel mai arogant. Începând cu apariţia primului său roman în 1925 şi pe tot parcursul următorilor cincisprezece ani, până când a dispărut la fel de straniu cum apăruse, opera lui a stârnit în mod constant un interes viu şi cam morbid din partea criticilor. În aceeaşi măsură în care publiciştii marxişti din anii optzeci din vechea Rusie ar fi demascat lipsa lui de preocupare faţă de structura economică a societăţii, în mod similar, mistagogii literaturii emigraţiei au deplâns lipsa lui de intuiţie religioasă şi de preocupări morale. La el totul era sortit să ofenseze convenţiile ruseşti şi îndeosebi acel simţ rusesc al etichetei, pe care un american, de pildă, îl jigneşte atât de periculos astăzi, când, în prezenţa unor distinşi militari sovietici, se întâmplă să-şi vâre ambele mâini în buzunare. La polul opus, admiratorii lui Sirin făceau poate mult prea mult caz de stilul lui neobişnuit, de precizia lui sclipitoare, de figurile lui de stil funcţionale şi alte asemenea lucruri. Cititorii ruşi care fuseseră educaţi în francheţea robustă a realismului rus şi taxaseră cacealmalele impostorilor decadenţi au fost impresionaţi de unghiurile pe care propoziţiile lui clare, dar bizar de înşelătoare le aşezau ca pe nişte oglinzi în faţa noastră şi de faptul că realitatea din cărţile lui se revărsa în figurile lui de stil, pe care un critic le-a comparat cu „ferestre ce dau spre o lume învecinată, un corolar continuu, umbra unui şir de idei”. Sirin a trecut pe cerul întunecat al exilului – ca să folosim o comparaţie mai conservatoare – ca un meteor şi a dispărut, nelăsând în urma lui decât o vagă senzaţie de nelinişte.

3

În decursul celor douăzeci de ani de exil mi-am dedicat o imensă parte din timp pentru a compune

probleme de şah. Se stabileşte o anumită poziţie pe tablă şi problema care trebuie rezolvată este posibilitatea de a da şah-mat la negru într-un anumit număr de mişcări, în general două sau trei. Este o artă frumoasă, complexă şi sterilă, care are legătură cu forma obişnuită a jocului doar în măsura în care – să zicem – proprietăţile unei sfere sunt exploatate atât de jonglerul care-şi ticluieşte un nou număr, cât şi de jucătorul de tenis în scopul de a câştiga o competiţie. În realitate, majoritatea şahiştilor, amatori sau profesionişti, nu sunt foarte interesaţi de aceste ghicitori rafinate, fanteziste, foarte specializate şi, deşi apreciază o problemă complicată, ar fi total derutaţi dacă li s-ar cere să compună şi ei una.

Procesul de creaţie a unei probleme şahiste de acest gen implică o inspiraţie de tip cvasimuzical, cvasipoetic sau, mai exact, poetico-matematic. Mi se întâmpla în mod frecvent, în miezul plăcut al unei zile, să simt pe neaşteptate un fior de plăcere mentală, marginală faţă de îndeletnicirea minoră pe care o aveam în acel moment, în umbra leneşă a unui gând fugar, în clipa când o problemă de şah îmi străfulgera prin minte, anunţându-mi o noapte de trudă şi de sublimă bucurie. Putea fi o nouă metodă de a îmbina o schemă strategică neobişnuită cu o linie de apărare neobişnuită; putea fi întrezărirea unei configuraţii concrete a pieselor care ar lămuri în sfârşit cu umor şi eleganţă o temă dificilă pe care mă chinuisem s-o exprim până atunci; sau putea fi un simplu gest făcut în minte de diferitele grupe de forţă reprezentate de piesele mele de şah – un fel de spectacol mut, rapid, ce sugera noi armonii şi noi conflicte; indiferent ce era, însă, aparţinea unei categorii de senzaţii deosebit de însufleţitoare şi singurul reproş pe care i-l aduc astăzi este faptul că manevrarea obsedantă a figurinelor sculptate sau a replicilor lor mentale în perioada cea mai clocotitoare şi mai prolifică a vieţii mele mi-a înghiţit prea mult din timpul pe care l-aş fi putut afecta aventurii literare.

Specialiştii disting mai multe şcoli în arta problemelor de şah; şcoala anglo-americană, care combină

o construcţie exactă cu modele tematice strălucitoare şi respinge constrângerea oricăror reguli convenţionale; frumuseţea severă a şcolii teutonice; rezultatele extrem de cizelate, dar neplăcut de line şi de insipide ale stilului ceh, care adera cu stricteţe la anumite condiţii artificiale; vechile studii ruseşti despre finalurile de partidă care ating strălucitoarele culmi ale artei şi problema sovietică mecanică de tip „sarcină”, care înlocuieşte strategia artistică prin elaborarea greoaie a unor teme la capacitatea maximă. Trebuie să se înţeleagă că temele de şah sunt scheme tactice precum înaintări, retrageri, desfăşurări şi replieri şi aşa mai departe; dar numai atunci când sunt combinate într-un anumit mod, problema îţi dă satisfacţie. Tactica însemna în concepţia mea o înşelătorie aproape diabolică şi o originalitate vecină cu grotescul; şi, deşi în chestiuni de construcţie încercam să mă conformez, ori de câte ori era posibil, regulilor clasice, cum ar fi economia forţei, a unităţii, eliminarea fleacurilor, eram întotdeauna gata să sacrific puritatea formei exigenţelor conţinutului fantastic, făcând forma să se umple şi să explodeze ca un săculeţ de burete în care se află un drăcuşor furios.

Una este să concepi operaţiunea principală şi alta este s-o construieşti. Efortul la care este supusă mintea este uriaş; elementul temporal este total ignorat, mâna care construieşte bâjbâie după un pion în cutie, îl ia, în timp ce mintea încă mai chibzuieşte dacă e mai bine să respingă un atac sau să temporizeze şi, când deschizi pumnul, constaţi că s-a scurs poate o oră întreagă, o oră prefăcută în scrum în cursul activităţii cerebrale incandescente a jucătorului. Tabla de şah din faţa lui este un câmp magnetic, un sistem de tensiuni şi de abisuri, o boltă înstelată. Nebunii se deplasează pe ea ca nişte reflectoare. Calul acesta sau celălalt este o pârghie reglată şi încercată, iarăşi reglată şi iarăşi încercată, până ce problema este acordată astfel încât să atingă nivelul necesar de frumuseţe şi surpriză. De câte ori nu m-am luptat să domolesc teribila forţă a reginei albului pentru a

evita o dublă soluţie! Trebuie să se înţeleagă că în problemele de şah competiţia nu are loc între Alb şi Negru, ci între persoana care compune problema şi persoana prezumtivă care o rezolvă (la fel cum într-o operă de ficţiune de prima mână adevăratul conflict nu este între personaje, ci între autor şi lume), astfel încât o mare parte din valoarea problemei este dată de numărul de „încercări" – mutări înşelătoare de deschidere, piste false, strategii de joc aparent plauzibile, pregătite cu viclenie şi cu dragoste pentru a deruta potenţială persoană care o va rezolva. Dar orice aş spune despre chestiunea compunerii de probleme, nu izbutesc să transmit în mod satisfăcător extazul pe care-l produce nucleul acestui proces şi să relev punctele sale de tangenţă cu diverse alte operaţiuni ale minţii creatoare, mai evidente şi mai fructuoase, începând de la cartografierea mărilor periculoase, până la scrierea unuia dintre acele romane incredibile în care autorul, cuprins de o criză de nebunie lucidă, şi-a impus singur anumite reguli unice pe care le respectă, anumite obstacole de coşmar pe care le depăşeşte, cu sârgul unei zeităţi care clădeşte o lume vie din cele mai imposibile ingrediente – stânci, carbon şi falşi fiori, în cazul compunerii de probleme, acest eveniment este însoţit de o dulce satisfacţie fizică, mai ales când piesele de şah încep să-şi joace rolurile în mod adecvat, într-o penultimă repetiţie, visul creatorului de probleme. Ai o senzaţie de confort (care te trimite înapoi în copilărie, când îţi faci planuri de joacă şi în cotloanele creierului se îmbucă părţi ale jucăriilor); te bucuri de modul în care se pândesc piesele unele în spatele celorlalte, în confortul şi căldura unui pătrat izolat; şi mai simţi plăcerea mişcării line a unui mecanism bine lubrifiat şi lustruit care intră lin în funcţiune la atingerea a două degete bifurcate care ridică şi coboară încet o piesă.

Îmi amintesc o anumită problemă pe care încercasem s-o compun luni în şir. Într-o noapte am reuşit în sfârşit să formulez tema dorită. Era menită să fie o sursă de delectare pentru un expert în soluţionarea unor asemenea

probleme. Persoanele nesofisticate s-ar putea să ignore cu totul poanta problemei şi să descopere soluţia ei „tetică”, foarte simplă, fără a trece prin chinurile plăcute pregătite pentru persoana sofisticată. Aceasta din urmă va cădea la început în cursa unei scheme de joc amăgitoare, bazate pe o temă de avangardă la modă (expunând regele albului la şahuri), pe care creatorul problemei s-a străduit mult s-o „planteze” (ea putând fi dejucată doar de o mică şi nesemnificativă mutare a unui pion discret). După ce a trecut prin acest infern „antitetic”, persoana care caută soluţia, devenită acum ultrasofisticată, va descoperi acea simplă mutare-cheie (nebun la c2) la fel cum o persoană care umblă după potcoave de cai morţi ar parcurge drumul de la Albany la New York, prin Vancouver, Eurasia şi insulele Azore. Experienţa plăcută furnizată de această rută ocolitoare (peisaje ciudate, gonguri, tigri, obiceiuri exotice, ocolirea de trei ori a unui vas din lemn, în care arde focul sacru, de câte o pereche de proaspăt căsătoriţi) îl vor recompensa din belşug pentru neplăcerea de a fi fost înşelat şi după aceea, când va descoperi cheia atât de simplă, va fi cuprins de o sinteză de profundă bucurie artistică.

Îmi amintesc cum, trezindu-mă încet dintr-o stare de leşin produsă de concentrarea asupra unei partide de şah, am văzut, pe o tablă englezească mare, din piele crem şi roşu cardinal, că impecabila distribuţie a pieselor era în sfârşit echilibrată ca o constelaţie. Reuşisem. Trăia. Piesele mele de şah marca Staunton (un set pe care mi-l dăruise în urmă cu douăzeci de ani fratele tatii, Konstantin, naturalizat englez), nişte piese masive splendide, din lemn maro sau negru, atingând peste zece centimetri înălţime, îşi etalau strălucitoarele contururi, de parcă ar fi fost conştiente de rolul pe care-l jucau. Din păcate, dacă le examinai de aproape, se vedea că unele piese erau ciobite (după ce călătoriseră în cutia lor prin cincizeci sau şaizeci de locuinţe pe care le-am schimbat pe parcursul acelor ani); dar pe vârful turei regale şi pe fruntea calului regal încă se mai zărea o coroniţă purpurie

pictată, evocând semnul rotund de pe fruntea unui preafericit hindus.

Ceasul meu, un pârâiaş al timpului în comparaţie cu lacul îngheţat al tablei de şah, arăta trei şi jumătate. Era luna mai, jumătatea lunii mai a anului 1940. Cu o zi înainte, după luni întregi de petiţii şi înjurături, vomitivul concretizat prin mită fusese administrat şobolanului potrivit din biroul potrivit, având în sfârşit ca rezultat obţinerea unei *visa de sortie*, care, la rândul ei, condiţiona permisiunea de a traversa Atlanticul. Dintr-odată, am simţit că, odată cu rezolvarea problemei mele de şah, se încheiase în mod satisfăcător o întreagă perioadă a vieţii mele. Pretutindeni în jur era linişte; sentimentul meu de uşurare parcă produce gropiţe în obraji. În camera de alături dormeai tu şi copilul nostru. Veioza de pe masa mea avea un abajur dintr-un con de hârtie albastră, şi (o amuzantă precauţie militară) lumina care rezulta dădea o nuanţă lunară aerului greu în care pluteau nori de fum de ţigară. Nişte draperii opace mă separau de Parisul camuflat. Titlul din capul paginii unui ziar care atârna de pe un scaun anunţa invazia hitleristă în Ţările de Jos.

Am în faţa mea foaia de hârtie pe care am schiţat în acea noapte la Paris diagrama poziţiilor din problemă. Albul: rege la a7 (adică primul dosar, al şaptelea rând), regina la b6, turele la f4 şi h5, nebunii la e4 şi h8, caii la d8 şi e6, pionii la b7 şi g3; Negrul: regele la e5, tura la g7, nebunul la h6, caii la e2 şi g5, pionii la c3, c6 şi d7. Albul începe jocul şi dă mat în două mutări. Pista falsă, irezistibilă „încercare", este: pion la b8, luând un cal, după care urmează trei frumoase şah-maturi ca răspuns la descoperirea unor şahuri la rege al negrului; dar negrul poate apăra această manevră strălucită nedând şah la alb şi în schimb executând o mutare modestă de extindere în altă parte a tablei. Într-un colţ al foii de hârtie cu diagramă, observ un timbru ştampilat care împodobeşte şi alte hârtii şi cărţi pe care le-am scos din Franţa pentru a le duce în America în mai 1940. Este o ştampilă circulară în ultima nuanţă a spectrului – *violet de bureau*. În mijlocul ei

sunt două majuscule de mărime cicero, *R.F.*, însemnând bineînţeles la *République Française*. Cu alte caractere mai mici, dispuse pe margine, este scris *Contrôle des Informations*. Cu toate acestea, abia acum, după atâţia ani, informaţia ascunsă în simbolurile mele şahiste, care au trecut de control, poate fi, şi este de fapt, divulgată.

Signaturc du tilulairc.

Capitolul 15

1

Trec anii, se scurg, trec anii în goană – ca să folosesc o tonalitate horaţiană răscolitoare. Anii trec, draga mea, şi în curând nimeni nu va şti ceea ce ştim tu şi cu mine. Copilul nostru creşte; trandafirii din Paestum, din ceţosul Paestum nu mai sunt; nişte idioţi cu înclinaţii mecanice fac cârpeli, corupând forţele naturii, precum se pare că au prevăzut unii matematicieni îngăduitori, spre tainica lor surpriză; de aceea este poate momentul să examinăm vechi instantanee, grotele sertarelor cu trenuleţe şi avioane, grămezile de jucării din debaraua plină cu boarfe.

Ne vom întoarce şi mai mult, într-o dimineaţă de mai

a anului 1934, şi vom schiţa în legătură cu acest punct fix diagrama unui sector al Berlinului. Iată-mă întorcându-mă acasă la ora cinci dimineaţa, de la maternitatea de lângă Bayerischer Platz, unde te dusesem cu două ore în urmă. Flori de primăvară împodobeau portretele lui Hindenburg şi Hitler în vitrina unui magazin care vindea rame şi fotografii colorate. Grupuri stângiste de vrăbii ţineau şedinţe zgomotoase în lilieci şi tei. Zorile limpezi despuiaseră complet o parte a străzii pustii. Pe cealaltă parte, casele erau încă vinete de frig şi diverse umbre lungi se turteau treptat în acea manieră degajată în care tânăra zi ia locul nopţii într-un oraş bine îngrijit, bine stropit, unde mirosul tare de asfalt al caldarâmului scoate în evidenţă mireasma sevei copacilor ce îl umbresc; dar pentru mine partea optică a chestiunii părea foarte nouă, ca un mod ciudat de a pune masa, pentru că nu văzusem niciodată acea stradă în zori, deşi, pe de altă parte, trecusem deseori pe acolo, când n-aveam copii, în seri însorite.

În puritatea şi goliciunea orei mai puţin familiare, umbrele erau pe partea străzii unde ele nu cădeau de obicei, investigând-o cu un simţ al inversiunii destul de elegant, ca atunci când vezi reflectată în oglinda unei frizerii fereastra spre care melancolicul frizer îşi întoarce privirea în timp ce îşi ascute briciul la curea (aşa cum fac toţi în asemenea momente) şi, încadrat în fereastra reflectată, o porţiune de trotuar deviind o procesiune de pietoni indiferenţi în direcţia greşită, în lumea abstractă care îşi pierde brusc hazul şi dezlănţuie un torent de teroare.

Ori de câte ori încep să mă gândesc la dragostea mea pentru o persoană, am obiceiul să trasez imediat raze din centrul unde este dragostea mea – inima mea, nucleul fragil al unei probleme intime – până la cercul alcătuit din puncte ale universului aflate la o depărtare monstruoasă. Ceva mă împinge să pun în balanţă conştiinţa dragostei mele cu lucruri inimaginabile şi incalculabile cum sunt comportarea nebuloaselor (care prin însăşi distanţa uriaşă

ce le desparte de noi par a fi o formă de nebunie), înfricoşătoarele abisuri ale eternităţii, tot ceea ce nu poate fi cunoscut dincolo de ceea ce nu este cunoscut, neputinţa, frigul, înnebunitoarele încolăcituri şi interpenetrări ale spaţiului cu timpul. Este un obicei bolnăvicios, dar n-am nicio putere împotriva lui. Poate fi comparat cu mişcarea necontrolabilă a limbii unui om suferind de insomnie care bâjbâie după un colţ de măsea în bezna gurii, zdrelindu-se în timp ce face asta, şi totuşi perseverând. Am cunoscut oameni care, după ce au atins accidental un obiect – tocul uşii, un perete –, au trebuit să fie supuşi unei serii sistematice şi foarte rapide de contacte cu diverse suprafeţe din încăpere înainte de a reveni la o existenţă echilibrată. N-am încotro; trebuie să ştiu unde sunt situat, unde sunteţi situaţi tu şi fiul meu. Când se produce în mine acea explozie de dragoste, cu încetinitorul, fără zgomot, dezvăluind rămăşiţele topite de ea şi copleşindu-mă cu sentimentul că există ceva mult mai vast, mult mai trainic şi mai puternic decât acumularea de materie şi energie din orice cosmos imaginabil, atunci mintea mea se ciupeşte ca să constate dacă într-adevăr e trează. Trebuie să facă un inventar rapid al universului, ca un om care încearcă în vis să ignore absurditatea poziţiei sale, asigurându-se că visează. Trebuie să silesc timpul şi spaţiul să participe la emoţia mea, la dragostea mea muritoare, pentru a mă debarasa de ceea ce este muritor în ea, ajutându-mă astfel să lupt împotriva degradării totale, a ridicolului, a groazei de a fi manifestat o infinitate de sentimente şi de gânduri, în cadrul strâmt al unei existenţe finite.

Întrucât, în metafizica mea, sunt un nonunionist înrăit şi nu mă atrag excursiile organizate prin paradisuri antropomorfe, mă las în voia propriilor stratageme, deloc neglijabile, când mă gândesc la ce e mai bun în viaţă; ca acum, când văd retrospectiv grija mea de falsă lăuză pentru copilaşul nostru, îţi aminteşti descoperirile noastre (pe care le fac probabil toţi părinţii): forma perfectă a unghiilor miniaturale ale mâinii pe care mi-o arătai în tăcere, aşezată pe palma ta ca o meduză eşuată pe plajă;

ţesătura epidermei de pe membre şi obraji, spre care îmi atrăgeai atenţia cu un glas ce venea parcă din întuneric, de departe, de parcă delicateţea cu care trebuia atinsă nu putea fi exprimată decât prin delicateţea produsă de depărtare; acel ceva care plutea, aluneca, îţi scăpa, din nuanţa albăstruie întunecată a irisului, ce părea să păstreze încă în el umbrele pe care le absorbise din fabuloşii codri seculari unde erau mai multe păsări decât tigri şi mai multe roade decât spini, şi unde, într-o adâncime pestriţă, se născuse mintea omenească; şi, mai presus de toate, prima călătorie a unui nou-născut în următoarea dimensiune, raportul recent stabilit între ochi şi obiectul ce poarte fi atins, pe care băieţii care fac carieră în biometrică şi în branşa vânătorilor de şobolani cred că o pot explica. Mă gândesc că singura imagine care ar putea sugera cel mai bine naşterea minţii este acel fior de uimire ce însoţeşte momentul precis când, privind o încâlceală de crenguţe şi frunze, îţi dai seama brusc că o componentă aparent firească a acelei încâlceli este de fapt o insectă sau o pasăre superb travestită.

Mai este, de asemenea, extraordinara plăcere (şi la urma urmelor, nu acesta este scopul studierii ştiinţei?) de a rezolva ghicitoarea înmuguririi iniţiale a minţii omeneşti, admiţând fără dovezi o pauză voluptuoasă în evoluţia restului naturii, o tărăgănare şi o trândăveală care au permis înainte de toate formarea unui *Homo poeticus* – fără de care *sapiens* n-ar fi putut evolua. Auzi! „Lupta pentru supravieţuire!” Blestemul bătăliei şi al trudei readuce omul înapoi la starea de zimbru, la obsesia de nebun a sălbăticiunii care mormăie disperată în căutarea hranei. Tu şi cu mine am observat deseori licărirea de obsedat din ochii unei gospodine care-şi face planuri în timp ce îşi plimbă privirea peste alimentele dintr-o băcănie sau prin morga unui măcelar. Truditori ai lumii, împrăştiaţi-vă! Vechile cărţi greşesc. Lumea a fost creată într-o duminică.

2

Pe parcursul anilor primei copilării a băiatului nostru,

în Germania lui Hitler şi în Franţa lui Maginot, am fost (aproape constant) strâmtoraţi, dar am avut prieteni minunaţi care au avut grijă să-i asigure tot ce era mai bun pe atunci. Deşi nu ne stătea în putinţă să ameliorăm situaţia, tu şi cu mine am vegheat împreună ca să nu existe nicio fisură între copilăria lui şi propria noastră pruncie trăită în bogăţie şi aici interveneau acele destine prietenoase, doftoricind fisura ori de câte ori ameninţa să se deschidă. În perioada aceea, ştiinţa creşterii copiilor a făcut acelaşi progres fenomenal, rapid, pe care l-au înregistrat aviaţia sau agricultura – *eu*, când aveam nouă luni, nu căpătăm o jumătate de kilogram de spanac pasat la fiecare masă şi nici zeama de la o duzină de portocale pe zi; iar igiena pediatrică pe care ai adoptat-o tu era incomparabil mai artistică şi mai scrupuloasă decât cele mai frumoase visuri ale bătrânelor doici din pruncia noastră.

Cred că taţii burghezi – muncitori cu gulere răsfrânte şi pantaloni cu dungi subţiri, taţi demni, purtând cravată la birou, atât de diferiţi de tinerii veterani americani de azi sau de expatriatul născut în Rusia, fericit şi şomer, de acum cincisprezece ani – nu vor înţelege atitudinea mea faţă de copilul nostru. Ori de câte ori îl ridicai în braţe, suprasaturat cu terciul lui călduţ cu lapte şi grav ca un idol, şi aşteptai semnalul verde postlactic pentru a transforma bebeluşul vertical într-unul orizontal, eu împărtăşeam şi aşteptarea ta, dar şi tensiunea îmbuibării lui, pe care o exageram, şi de aceea displăcându-mi cât de veselă şi de convinsă erai de dispersia rapidă a ceea ce eu percepeam a fi o oprimare dureroasă; şi când, în sfârşit, grosolana bulă de aer se ridică şi exploda din gura lui sobră, eu trăiam un minunat sentiment de uşurare, în timp ce tu, murmurând un fel de felicitare, te aplecai să-l depui în crepusculul tivit cu alb al pătuţului lui.

Ştii? Mai simt şi acum în încheieturile mâinilor ecourile dibăciei cu care manevram căruciorul, de pildă apăsarea rapidă în jos a barei pentru a ridica botul cărucioruluiui ca să-l urc pe trotuar. Mai întâi a fost un

vehicul gri ca un şoarece, fabricat în Belgia, cu cauciucuri grase ca de automobil şi arcuri bogate, şi atât de mare că nu încăpea în minusculul nostru ascensor. Se balansa pe trotuare cu o mişcare lentă, maiestuoasă, misterioasă, ţinând în el captiv bebeluşul culcat pe spate, bine înfofolit în puf, mătase şi blană; doar ochii i se mişcau, cu prudenţă, şi uneori îşi ridicau privirea cu o fluturare rapidă a genelor bogate pentru a urmări retragerea dantelăriei de crengi pe fondul albastru, care se îndepărta pe marginea oblonului pe jumătate tras al căruciorului şi imediat îşi întorcea bănuitor privirea spre faţa mea, ca să vadă dacă cercul şi copacii jucăuşi nu aparţineau cumva aceleiaşi categorii cu jucărelele zornăitoare şi umorul părintesc. A urmat un cărucior mai uşor, şi când se răsucea, copilul avea tendinţa să se ridice, trăgând de ham, apucându-se de marginile căruţului; stând în picioare, nu atât ca pasagerul ameţit al unui vas de plăcere, cât ca un savant preocupat dintr-o navă spaţială; examinând jurubiţele pestriţe ale unei lumi vii şi calde; privind cu interes filosofic perna pe care a reuşit s-o azvârle peste bord; căzând şi el într-o zi când hamul a pocnit. Mai târziu a mers într-una din acele mici maşinării numite plimbătoare; de la înălţimile iniţiale, elastic şi sigur, copilul a ajuns tot mai jos, până ce, la un an şi jumătate, a atins pământul în faţa plimbătoarei, strecurându-se în faţă din locul pe care şedea şi bătând cu călcâiele pe trotuar, anticipând astfel eliberarea lui viitoare în vreo grădină publică. Un nou val evolutiv a început să se umfle, ridicându-l treptat, din nou, de la pământ, când, la aniversarea a doi ani, a primit un Mercedes de curse, vopsit argintiu, de un metru douăzeci lungime, manevrat cu pedale dinăuntru, ca o orgă, şi în acest vehicul umbla încoace şi-ncolo, producând un zbârnâit ritmic, pe trotuarul Kurfürstendamm-ului, în timp ce dinspre ferestrele deschise se auzea urletul multiplicat al unui dictator care încă se mai bătea cu pumnul în piept în valea Neander pe care o lăsasem în urmă.

Poate că ar merita să pătrundem în aspectele filogenetice ale pasiunii pe care o au copiii de sex masculin

pentru obiectele cu roţi, îndeosebi pentru trenuri. Ştim desigur ce părere avea despre această chestiune şarlatanul vienez[58]. Îl vom lăsa pe el şi pe tovarăşii lui de călătorie să alerge mai departe în vagonul de clasa a treia al gândirii lor, prin statul poliţienesc al mitului sexual (apropo de asta, mare greşeală fac dictatorii că ignoră psihanaliza – o întreagă generaţie ar putea fi uşor coruptă în acest fel!). Creşterea rapidă, gândirea cu viteză cuantică, sistemul circulator, năvalnic ca o navă de coastă – toate formele de vitalitate sunt forme de velocitate şi nu-i de mirare că un copil în creştere doreşte să întreacă natura dorind să se bucure cât mai mult de spaţiu într-o perioadă de timp cât mai scurtă. Înăuntrul sufletului omenesc există plăcerea spirituală pe care i-o furnizează posibilităţile de a depăşi gravitaţia, de a învinge şi a reproduce forţa de atracţie a pământului. Miraculosul paradox al obiectelor netede şi rotunde care cuceresc spaţiul prin simpla mişcare de rostogolire, în loc să ridice anevoios nişte membre grele pentru a înainta, a produs probabil un şoc extrem de salutar omenirii în copilăria ei. Focul de pe munte la care se uita visător micul sălbatic, stând gol-goluţ pe vine, sau înaintarea neabătută a unui foc ce cuprinsese pădurea – au afectat şi ele, probabil, un cromozom-doi, fără ştirea lui Lamarck, într-un mod misterios, pe care este puţin probabil că îl vor elucida geneticienii occidentali, aşa cum nu vor putea nici fizicienii profesionişti să distingă exteriorul de interior, să descopere punctul de tangenţă; căci fiecare dimensiune presupune un mediu în care se poate acţiona şi dacă, în desfăşurarea spiralată a lucrurilor, spaţiul se încovoaie înrudindu-se cu timpul, atunci precis urmează o altă dimensiune – poate un spaţiu special, nu cel vechi, suntem încredinţaţi, cu excepţia cazului în care spiralele ajung din nou cercuri vicioase.

Dar oricare ar fi adevărul, tu şi cu mine nu vom uita niciodată şi vom apăra întotdeauna, pe acest câmp de bătălie sau pe un altul, podurile pe care am aşteptat ore-n

58 Aluzie la Freud.

şir împreună cu micul nostru fiu (în vârstă de la doi la şase ani) să treacă un tren pe dedesubt. Am văzut copii mai mari şi mai puţin fericiţi oprindu-se pentru o clipă pentru a se apleca peste balustradă ca să scuipe în coşul astmatic al locomotivei care se întâmpla să treacă pe dedesubt, dar nici tu, nici eu nu suntem dispuşi să recunoaştem că din doi copii cel mai normal este cel care găseşte o soluţie pragmatică exaltării zadarnice a unei transe obscure. Tu n-ai făcut nimic ca să îngrădeşti sau să raţionalizezi acele opriri de o oră pe poduri bătute de vânt, când, cu un optimism şi o răbdare ce nu cunoşteau limite, copilul nostru aştepta să clipească un semafor sau să prindă contur o locomotivă ce tot creştea, într-un punct îndepărtat, unde numeroasele şine se uneau între dosurile goale ale caselor. În zilele friguroase era îmbrăcat cu o blăniţă de miel, cu o şapcă similară, ambele maronii, cu pete cenuşii ca de promoroacă şi acestea, împreună cu mănuşile cu un deget şi cu fervoarea credinţei lui, îl încălzeau şi îţi ţineau şi ţie de cald, de vreme ce tot ce aveai de făcut ca să nu-ţi îngheţe degetele delicate era să ţii una din mânuţele lui, când în dreapta, când în stânga, schimbând mâna cam la fiecare minut şi minunându-te câtă căldură degaja trupul unui bebeluş mare.

3

Pe lângă visurile de velocitate sau legat de ele, există în fiecare copil aspiraţia esenţial omenească de a remodela pământul, de a acţiona asupra unui mediu friabil (dacă nu este marxist sau un cadavru din naştere şi aşteaptă supus ca mediul să-l modeleze *pe el*). Aceasta este explicaţia bucuriei cu care copilul sapă, face drumuri şi tunele pentru jucăriile lui preferate. Fiul nostru avea un model micuţ al celebrului „Bluebird” al lui Sir Malcolm Campbell, din oţel vopsit şi cu cauciucuri detaşabile şi se juca la nesfârşit cu el pe pământ, în timp ce soarele alcătuia un fel de nimb din părul lui blond destul de lung şi dădea o nuanţă caramel spatelui gol pe care erau încrucişate bretelele pantalonilor scurţi bleumarin (pe sub care, când era dezbrăcat, se arăta un model cu funduleţ şi bretele de

un alb natural). N-am stat în viaţa mea pe atâtea bănci şi scaune de grădină, pe lespezi de piatră şi trepte de piatră, pe parapete de terase şi pe margini de bazine cu jeturi de apă, ca în zilele acelea. Vizitam rareori popularele pâlcuri de pini din jurul lacului din Grünewald-ul berlinez. Tu te îndoiai că locul acela îşi justifică denumirea de pădure, de vreme ce acolo se aruncau tot felul de vechituri şi era mult mai plin de gunoaie decât străzile lucitoare ale oraşului alăturat, mai conştiente de faptul că sunt observate. În acest Grünewald se petreceau lucruri ciudate. Vederea unui schelet de pat din fier care-şi expunea anatomia arcurilor în mijlocul unei poieniţe sau prezenţa unui manechin de croitorie negru, lungit sub un gherghin înflorit, te făcea să te întrebi cine oare se ostenise să care aceste obiecte şi altele răspândite peste tot, într-un loc atât de depărtat dintr-o pădure fără poteci. Odată am descoperit o oglindă grav mutilată, dar încă promptă, plină de reflexii silvestre – de parcă s-ar fi îmbătat combinând bere cu lichior – sprijinită cu o dezinvoltură suprarealistă de un trunchi de copac. Poate că aceste apariţii nedorite pe terenurile de agrement ale orăşenilor erau un crâmpei din imaginea dezastrului ce avea să vină, un coşmar profetic al exploziilor devastatoare, ceva în genul mormanului de capete de morţi pe care vizionarul Cagliostro le-a zărit în şanţul unei grădini regale. Iar şi mai aproape de lac, vara, mai ales duminicile, locul era năpădit de trupuri omeneşti în diverse stadii de goliciune şi solarizare. Numai veveriţele şi anumite omizi rămâneau îmbrăcate. Gospodine cu tălpi cenuşii şedeau pe nisipul cenuşiu slinos, în costume de baie; masculi respingători, cu glasuri de foci, în slipuri pline de noroi, se zbenguiau prin jur; fete extrem de atrăgătoare, dar neîngrijite, menite să aducă pe lume peste câţiva ani – la începutul lui 1946, mai exact – o recoltă neaşteptată de copii cu sânge turcesc sau mongol în vinele lor inocente, erau fugărite şi bătute pe fund (situaţie în care ele strigau: „Au, vai!”); şi emanaţiile care veneau de la aceşti nefericiţi ghiduşi şi de la hainele lepădate de ei (împrăştiate ici şi colo pe pământ)

se amestecau cu duhoarea de apă stătută pentru a alcătui un infern de mirosuri, căruia nu ştiu cum se face, dar nu i-am găsit nicăieri şi niciodată perechea. În grădinile publice din Berlin şi în parcurile oraşului era interzis să te dezbraci; dar era voie să-ţi deschei cămaşa şi şiruri întregi de tineri cu trăsături nordice pronunţate stăteau cu ochii închişi pe bănci, expunându-şi coşurile frontale şi pectorale acţiunii solare aprobate de întreaga naţiune. Fiorul de scârbă, poate exagerat, ce răzbate din aceste rânduri ar putea fi pus pe seama temerii noastre constante de vreo boală molipsitoare ce ar fi putut afecta copilul nostru. Tu socoteai întotdeauna îngrozitor de banală şi nu lipsită de un oarecare farmec filistin ideea că numai acei băieţei cărora nu le place să se spele şi le place să omoare vietăţi sunt nişte băieţei delicioşi.

Aş vrea să amintesc fiecare părculeţ pe care l-am vizitat; aş vrea să deţin abilitatea pe care profesorul Jack, de la Harvard şi de la pepiniera Arnold, le spunea studenţilor lui că o deţine, şi anume aceea de a identifica diverse crenguţe cu ochii închişi, numai după şfichiuitul pe care-l produceau. („Carpen, caprifoi, plop piramidal. Ah, ba nu! O foaie împăturită!”). Desigur, de multe ori sunt în stare să determin poziţia geografică a cutărui sau cutărui parc după o caracteristică anume sau după o combinaţie de caracteristici; bordurile ca nişte cutii pitice ce încadrau aleile înguste presărate cu pietriş, care se adunau laolaltă ca personajele unei piese de teatru; o bancă lungă, albastră, sprijinită de un gard viu de tisă, de forma unui cub; un strat pătrat de trandafiri încadrat de un brâu de heliotropi – aceste caracteristici sunt evident asociate cu micile zone de parcuri din intersecţiile de la marginea Berlinului. La fel de clar, un scaun de fier subţire, a cărui umbră de păianjen se întinde sub el, un pic spre mijloc, sau o stropitoare rotitoare, plăcut înfumurată, deşi clar psihopată, cu un curcubeu propriu atârnat în stropii împroşcaţi de ea deasupra ierbii presărate cu giuvaiere, evocă un parc parizian; dar tu vei înţelege foarte bine că ochiul memoriei se concentrează atât de mult asupra micii

siluete aşezate pe vine (încărcând un camion de jucărie cu pietricele sau admirând cauciucul strălucitor şi ud al furtunului unui grădinar pe care s-au lipit câteva pietricele peste care tocmai a alunecat furtunul), încât diversele situări geografice – Berlin, Praga, Franzensbad, Paris, Riviera, din nou Paris, Cap d'Antibes şi aşa mai departe – îşi pierd autonomia, îşi mobilizează laolaltă generalii pietrificaţi şi frunzele căzute, îşi cimentează prietenia aleilor lor înlănţuite şi se unesc într-o confederaţie de lumini şi umbre, prin care copii graţioşi cu genunchii goi alunecă pe patine cu rotile zornăitoare.

Ici şi colo, un petic cunoscut de fundal istoric contribuie la identificarea locului – şi suplineşte alte legături sugerate de o viziune personală. Copilul nostru trebuie să fi avut aproape trei ani, în acea zi cu puţin vânt, la Berlin (unde, desigur, nimeni nu putea evita familiaritatea cu omniprezentul portret al Führerului), când noi – tu şi cu mine – am stat în faţa unui rond de panseluţe palide, ale căror feţe ridicate etalau o pată neagră ca o mustaţă şi ne-am amuzat teribil când eu am sugerat destul de prosteşte asemănarea lor cu o mulţime de capete de mici Hitleri. În mod similar, pot identifica o grădină înflorită din Paris drept locul unde am remarcat, în 1938 sau în 1939, o fetiţă liniştită de vreo zece ani, cu o faţă albă şi imobilă, arătând, cu hăinuţele ei mohorâte, jerpelite şi nepotrivite pentru anotimpul respectiv, de parcă ar fi fugit dintr-un orfelinat (presupunerea mi-a fost confirmată mai târziu când am zărit cum este dusă de acolo de două călugăriţe cu veşminte fâlfâitoare), care legase cu îndemânare un fluture viu de o aţă şi plimba frumoasa insectă, fluturând anemic din aripi, uşor schilodită, de o lesă ca pentru spiriduşi (probabil un produs derivat al numeroaselor lecţii de aleasă broderie predate la orfelinat). M-ai acuzat deseori de o cruzime nenecesară în excursiile noastre în Pirinei sau Alpi; de aceea, dacă am abătut atenţia copilului nostru de la acea potenţială Titania, nu am făcut-o din compasiune pentru fluturele ei, *Red Admirable* (zis şi Amiralul, în vorbirea

vulgară), ci pentru că joaca ei posacă avea un simbolism cam respingător. Poate mi-a amintit de fapt manevra simplă şi răsuflată pe care a folosit-o un poliţist francez – şi fără îndoială încă o foloseşte – când, ducând la închisoare un muncitor cu nasul roşu, vreun scandalagiu de duminică, l-a transformat într-un satelit ciudat de docil şi chiar foarte vioi, înfigând un fel de cârlig de undiţă în carnea neîngrijită, dar sensibilă şi receptivă a omului. Tu şi cu mine ne-am străduit să răspundem cu o tandreţe vigilentă tandreţii încrezătoare a copilului nostru, dar ne-am confruntat inevitabil cu realitatea că murdăria lăsată de derbedei pe solariile terenurilor de joacă era cel mai puţin grav din ultrajele posibile şi că grozăviile pe care generaţiile trecute le-au alungat din minte ca fiind anacronice sau ca pe nişte lucruri care se petrec doar în hanate şi mandarinate îndepărtate erau prezente pretutindeni în jurul nostru.

Pe măsură ce timpul trecea şi umbra istoriei fabricate pentru proşti vicia până şi precizia cadranelor solare, ne deplasam tot mai neliniştiţi prin Europa şi parcă nu noi călătoream prin ea, ci acele grădini şi parcuri. Bulevardele ce porneau ca nişte raze de la Le Notre şi complicatele ronduri de flori au rămas în urma noastră ca nişte trenuri trase pe linie moartă. La Praga, unde ne-am dus ca să i-l arătăm mamei pe copilul nostru, în primăvara anului 1937, era parcul Stromovka, unde dincolo de arborii îngrijiţi de om era o atmosferă de sălbăticie unduitoare. Îţi aminteşti desigur şi grădinile stâncoase cu plante alpine – sedum şi saxifraga – care ne-au escortat – ca să zicem aşa – în Alpii din Savoia, însoţindu-ne într-o vacanţă (plătită din ceea ce reuşiseră să vândă traducătorii mei) şi apoi ne-au urmat înapoi până în oraşele de la şes. Nişte mâini de lemn bătute în cuie de trunchiurile din vechile parcuri ale staţiunilor balneare indicau direcţia din care se auzea duduitul surd al fanfarei din pavilion. O alee inteligent concepută însoţea aleea principală pentru vehicule; nu era peste tot paralelă cu ea, dar îi accepta neconstrânsă rolul de ghid, întorcându-se jucăuşă de la iazul cu raţe sau de la

iazul cu nuferi, pentru a se înscrie apoi în cortegiul de platani, în cutare sau cutare punct, unde parcul contractase o fixaţie de edil şi visa un monument. Rădăcinile, rădăcinile verdeţii din amintire, rădăcinile memoriei şi ale plantelor spinoase, rădăcinile – într-un cuvânt – sunt în stare să parcurgă lungi distanţe învingând unele obstacole, pătrunzând prin altele şi strecurându-se în crăpături înguste. Astfel au străbătut grădinile şi parcurile, împreună cu noi, Europa Centrală. Alei cu pietricele se reuneau şi se opreau la un *rond-point* spre a ne privi pe tine sau pe mine cum ne aplecăm şi ne concentrăm pentru a căuta o minge pe sub un gard viu din lemn câinesc unde pe pământul negru şi umed nu se desluşeau decât un bilet mov, perforat, de troleibuz, şi o bucăţică de tifon cu vată murdară. O bancă circulară înconjura un trunchi gros de stejar ca să vadă cine stă pe partea cealaltă şi descoperea acolo un bătrân trist citind un ziar într-o limbă străină şi scobindu-se în nas. Tufele veşnic verzi cu frunze lucioase care împrejmuiau o peluză cu iarbă, unde copilul nostru a descoperit pentru prima oară o broască vie, pătrundeau într-un labirint de gard viu, artistic tuns, şi tu ai spus că o să plouă. Într-o etapă mai îndepărtată, sub alte ceruri mai puţin plumburii, era o măreaţă paradă de mici văi cu trandafiri şi cu alei pe sub crengi împletite, grătare de lemn care-şi legănau plantele agăţătoare, gata să se transforme în viţa căţărătoare a pergolelor cu coloane, dacă li s-ar fi oferit prilejul său, în caz contrar, să dea la iveală cel mai bizar dintre ciudatele WC-uri publice, o drăcie oribilă ca un fel de cabană, de o curăţenie îndoielnică, unde la intrare o îngrijitoare îmbrăcată în negru tricota cu un fir negru.

O cărare acoperită cu lespezi ce cobora în pantă, pe care păşeai cu prudenţă, punând de fiecare dată acelaşi picior înainte, printr-o grădină cu crini, pe sub fagi; apoi se prefăcea într-un drum de pământ bătătorit ce ţi se mişca iute sub picioare şi pe care erau imprimate grosolan copite de cai. Grădinile şi parcurile păreau să se mişte tot mai repede pe măsură ce picioarele copilului nostru se lungeau

şi, când avea vreo patru ani, copacii şi tufele cu flori au pornit hotărâte spre mare. Aşa cum vezi câteodată în viteză un şef de gară plictisit stând singur pe peronul unei halte în care trenul tău nu opreşte, tot aşa se îndepărta tot mai mult cutare sau cutare paznic al unui parc cenuşiu, în timp ce parcul continua să curgă mai departe, purtându-ne spre sud, spre portocali şi arbuşti, spre mimozele ca puful de pe obraz şi spre un cer impecabil, ca un *pâte tendre*.

Grădini suspendate pe dealuri, o succesiune de terase, cu trepte de piatră de pe care ţâşneau cosaşi plin de ostentaţie, coborau trepte spre mare, în timp ce măslinii şi leandrii lor se învălmăşeau unii peste alţii în graba lor de a zări plaja. Acolo, copilul nostru stătea nemişcat în genunchi, ca să fie fotografiat în aburul tremurător al soarelui, pe fondul scânteietor al mării care în instantaneele pe care le-am păstrat este o pată lăptoasă, dar care în realitate era albastru-argintiu cu porţiuni superbe de purpuriu-albăstrui în depărtare, produse de curenţii calzi în colaborare şi coroboraţi cu (auzi pietrele cum se rostogolesc când se retrage valul?) vechi poeţi elocvenţi şi cu comparaţiile lor surâzătoare. Şi printre bobiţele de sticlă linse de mare, ca nişte bomboane – cu lămâie, cu cireşe, cu mentă –, printre pietricelele adunate de valuri şi printre micile scoici canelate, lucioase pe dinăuntru, apăreau uneori cioburi de ceramică, încă frumoase, cu smalţul şi culorile intacte. Ne erau aduse ţie sau mie spre examinare şi dacă aveau şevrouri indigo, benzi de ornamente cu frunze sau orice mozaic vesel şi erau declarate preţioase, erau azvârlite zornăind în găletuşă, iar dacă nu, un clipocit şi o strălfulgerare anunţau că sunt redate mării. Nu mă îndoiesc că printre acele bucăţele de majolică uşor convexe, găsite de copilul nostru, era şi una a cărei margine ca de pergament se potrivea exact şi continua modelul unui fragment găsit de mine în 1903 pe acelaşi ţărm şi că amândouă corespundeau cu un al treilea găsit de mama pe acea plajă din Menton în 1882 şi cu a patra bucăţică din aceeaşi ceramică găsită de mama *ei* în urmă cu o sută de ani – şi

aşa mai departe, până ce acele fragmente, dacă ar fi fost toate păstrate, ar fi putut fi îmbinate laolaltă pentru a alcătui vasul întreg, absolut întreg, spart de un copil italian, Dumnezeu ştie unde şi când, şi reparat cu aceste nituri de bronz.

În toamna anului 1939, ne-am întors la Paris şi în jurul datei de 20 mai a anului următor ne aflam din nou în preajma mării, de data aceasta pe coasta vestică a Franţei, la St. Nazaire. Acolo, o ultimă grădiniţă ne înconjura, în timp ce tu, eu şi cu copilul nostru, acum de şase ani, între noi, o străbăteam în drum spre portul unde, în spatele clădirilor din faţa noastră, ne aştepta pachebotul Champlain pentru a ne duce la New York. Grădina era ceea ce francezii numesc fonetic *skwarr*, şi ruşii *skver*, poate pentru că este situată de obicei în sau pe lângă piaţetele publice din Anglia[59]. Situată pe ultima graniţă a trecutului şi la marginea prezentului, ea rămâne în memoria mea ca un model geometric pe care l-aş putea umple cu culorile unor flori plauzibile, dacă aş fi atât de neglijent încât să sparg tăcerea memoriei pure, pe care (poate doar cu excepţia unui ţiuit întâmplător în urechi datorat tensiunii arteriale a sângelui meu obosit) n-am tulburat-o şi am ascultat-o cu smerenie încă de la început. Ceea ce îmi amintesc cu adevărat din acest model floral neutru este inteligenta sa conexiune tematică cu grădini şi parcuri de peste Ocean; căci dintr-odată, atunci când am ajuns la capătul potecii, tu şi cu mine am văzut ceva asupra căruia nu i-am atras imediat atenţia copilului nostru, pentru a se bucura pe deplin de splendidul şoc, de încântarea şi fericirea pe care le va simţi când va descoperi, în faţa ochilor lui, prototipul ireal de real al diferitelor vapoare de jucărie pe care le-a manevrat în băiţa lui. În faţa noastră, acolo unde un şir discontinuu de case se înălţa între noi şi port şi unde ochiul întâlnea tot felul de nimicuri, cum ar fi chiloţi bleu şi roz dansând pe o frânghie de rufe sau o bicicletă de damă şi o pisică tărcată împărţind în mod ciudat un balcon rudimentar din fier forjat, era o plăcere

59 Squares (engl.)

să desluşeşti prin învălmăşeala unghiulară de acoperişuri şi ziduri coşul unui superb vapor, arătându-se din spatele frânghiei de rufe, ca o imagine dintr-un joc de genul „Găsiţi ce a ascuns marinarul” – imagine care, odată descoperită, nu mai poate fi pierdută.

Index.

A

Abbazia: 22, 72, 82, 92, 115 Aldanov, vezi Landau Alexei (majordom): 26, 41, 183, 234

Alexei (prinţ): 57, 60 America: *passim* Andreev, L.N.: 211 *Apărarea Lujin*: 9, 257 Apostolski, Prohor: 233 Aihenvald, I.I.: 289 Aivazovski, I.K.: 63 Auzul colorat: 30, 31

B

Bad Kissingen: 131, 206 Bakst, L. (Rozenberg): 161, 192 Bain, R. Nesbit: 264 Batovo: *passim* Băi: *passim*

Benois Alexandre: 228, 237 Beaulieu: 82, 92 Berlin: 44, 51, 84, 92, 114, 160, *passim*

Biarritz: 9, 121, 125, 128, 142, 146, 149, 150, 151, 156, 159, 238

Bibliographie... vezi Zimmer Biciclism: 36, 59, 78, 124, 137, 142, 158, 176, 194, 209 – 212, 214, 215, 232, 234, 235, 270, 311 Bijuterii, pietre preţioase: *passim*, vezi şi Vitralii Blok, Aleksandr Aleksandrovici:

45, 226, 231, 242, 287 Bloodmark, Vivian (anagramă): 220

Bouvier, Mile: 115

Box, vezi *Dachsund*.

Bunin, Ivan Alekseevici: 126.

287, 288 Burness, Mr.: 83 – 86, 89

C

Cambridge: 4, 44, 181, 230, 253, 256, 260 – 263, 267 – 271, 273, 277

Cambridge, Mass.: 5, 123 Caprifoi: 6, 27, 72, 117, 306 Cazimir (valet): 98 Cehov, Anton Pavlovici: 44, 63.

Structura Indexului o urmează îndeaproape pe aceea din ediţia originală. Puţinele intrări adăugate în ediţia românească sunt marcate cu câte un asterisc.

204, 211, 246 Ciukovski, Kornei, vezi Korneiciuk Ciuperci (culesul de): 39, 40
„Clayton”, Miss: 76, 80, 82, 83 „Colette”: 148 – 151, 159, 215 Crimeea: 63, 131, 143, *passim* cu *doici şi mătuşi*: 9
D
Dachshund: 27, 44, 99, 142 Danzas, Ekaterina Dmitrievna: 256
Danzas, K.K.: 256 *Darul*: 7, 9, 33, 282 Diapozitive: 6 *Disperare*: 9
Dmitri (al 3-lea grădinar): 37 – 39, 102
Dobujiński, Mstistav Valerianovici: 87, 89
Dostoievski, F.M.: 49, 287 *Dovezi concludente*: 6 *Drumul Spânzuratului*: 7, 58, *passim* Drujnoselie: 57 *Duzina lui Nabokov*: 6, 7
E
Educaţia mea englezească: 5 *Educaţia mea rusească*: 5 Egor (grădinar-şef): 42, 104 Elveţia: *passim Exil*: 39, 44, 51, 92, 113, 123, 179, 246, 277, 279, 282, 289, 290
F
Persen, Axel von: 51 Field, Andrew: 180 Fischer, Elizabeth, vezi Graun Fischer Regina, născută Hartimg: 50
Fluturi vezi Lepidoptera Florenţa: 143 Fondamiński, I.I.: 288 Fotbal: 187, 207, 240, 268, 270 Fraţii (autorului), vezi Nabokov.
Kirill V. şi Serghei V. Freud, Sigmund: 10, 16
G
— Gogol, N.V.: 267 Golai, Angelica: 27 Golovnin, V.M.: 48 Golubţov, V.V.: 47 Graun, Antoinette, vezi Korff Graun, August: 50 Graun, Carl Heinrich: 50, 61 Graun, Dorothea, născută Rehkopp: 51 Graun, Elizabeth Regina, născută Fischer, al doilea mariaj von Stägemann: 50 Graun, *Justizrat* (*judecător*): 50 Graun, Wolfgang: 50, 181 *Grădini şi parcuri*: 6 Greco-catolic: 35, 45, 59, 81, 156, 158
Greenwood, Miss: 45, 165 Griazno: 36
Grinberg, Ludmila Borisovna: 189
Guvernante, vezi Bouvier, „Clayton”, Golai, Greenwood, Hofeld, Hunt, Lavington, „Mademoiselle”,

Nanny, „Norcott”, Rachel, „Robinson”.
H
Hamburg: 260
Harrison E.: 261, 270, 274
Härtung, Johann Heinrich: 50
Härtung, Regina, măritată Johann
Jakob Fischer: 50 – Harvard: 61, 88, 306 Hessen, Iosif Vladimirovici: 177.
179, 180, 256, 283 Hippius, Zinaida, vezi Merejkovski
Hippius („Bestujev”) Vladimir
Vasilievici: 239 Hodaşevici, Vladislav Felicianovici: 256, 286, 287 Hodunov, M.E.: 180 Hofeld, Evghenia Konstantinovna: 45
Hormuzaki: 134 Hristofor (valet): 154 Hunt, Violet: 83, 100
I
Iaremici: 87, 89
Invitaţie la eşafod: 9
Iuri, vezi Traubenberg, Iuri
Evghenovici Ivan (al doilea grădinar): 76 Ivan (pădurar): 136 Ivan I, Ivan II (valeţi): 182
J
Jernosekov, Vasili Martinovici: 24, 25
K
Kamenka: 57
Kaminka, August Isakovici: 177 Kerenski, Aleksandr Fiodorovici:
185, 263 Kissingen, Bad: 131, 206 Kleist, Heinrich von: 50 Kolomeiţev, Nikolai Nikolaevici: 55, 190
Kolomeiţeva, Nina Dmitrievna, născută Nabokov vezi şi Rausch Korff, Anna Christina, baroneasă von, născută Stegelman: 51 Korff, Antoinette Theodora, baroneasă von, născută Graun: 50 Korff, Eleonore Margarethe, baroneasă von der Osten-Sacken: 50
Korff, Ferdinand, baron von: 50 Korff, Fromhold Christian, baron von:
Korff, Maria Ferdinandovna, baroneasă von, vezi

Nabokov Korff, Nicolaus, baron von: 50 Korff, Nina Aleksandrovna, baroneasă von, născută Şişkov: 50 Korff, Olga Ferdinandovna, baroneasă von, măritată Jukovski: 52
Korff, Wilhelm Carl: 50 Korneiciuk (Ciucovski): 254 Kozlov, Nikolai Ilarionovici: 61, 62
Kozlov, Olga Nikolaevna, vezi
Rukavişnikov Kozlov, Praskovia Ivanovna, vezi
Tarnovski Kuprin, Aleksei Nicolaevici: 289 Kutuzov, Mihail Ilarionovici, prinţ de Smolensk: 55
L
Landau (Aldanov) Mark Aleksandrovici: 289 Lanterna Magică: 153, 155, 164, 165
Lavington, Miss: 45, 142, Leikmann, Elisaveta Dmitrievna, vezi Sayn-Wittgenstein Leikmann, Roman Fiodorovici: 55 „Lenski”: 112, 159, 160, 163, 164– 173, 192, 199, 206, 207, 209 Lepidoptera: *passim* Lermontov, Mihail Iurievici: 164
— 166, 170, 192 Lidia T.: 249 „Linderovski”, vezi „Max”. *Locuinţe din Trinity Lane*: 6 *Lolita*: 7, 61
Londra: 55, 56, 75, 115, 143, 179, 180, 228, 253, 254 – 256, 270
Louise: 197, 204, 208, 209, 215 Loustalot: 182, 191
M
„Mademoiselle”: 62, 80, 91, 95 – 98, 100 – 115, 118, 120, 125, 126, 157, 159, 165, 191, 259 *Mademoiselle O.*: 5, 6 Mama (autorului), vezi Nabokov, Elena Ivanovna, născută Rukavişnikov Marele Danez (Turka): 102 Matematică: 33 „Max”: 158, 159, 173 Mayne Reid, Captain: 65, 197, 199
Menajeră (Elena Borisovna): 99 Merejkovski, Zinaida Nikolaevna, născută Hippius: 239 Mitik, vezi Peterson Mitiuşino (moşia): 57 Mojuhin: 238, 248 Muromţev, Serghei Andreevici: 131
N
Nabokov (familia): 6, 12, 47 Nabokov, prinţ: 47
Nabokov, Aleksandr Ivanovici: 48 Nabokov, Anna Aleksandrovna, născută Nozimov: 48 Nabokov, Daria Nikolaevna, născută Tucikov: 55 Nabokov, Dmitri Dmitrievici: 55, 94

Nabokov, Dmitri Nikolaevici: 49.
52, 53, 59, 74, 175 Nabokov, Dmitri Vladimirovici:
49, 258, 296, *passim*. Nabokov, Ekaterina Ivanovna, născută Puşcin: 49 Nabokov, Elena Ivanovna, născută Rukavişnikov (mama autorului): 62, 127, 176, *passim* Nabokov, Elena Vladimirovna, vezi Sikorski Nabokov, Elizaveta Dmitrievna, vezi Sayn-Wittgenstein şi Leikmann Nabokov, Evdokim: 48 Nabokov, Filat: 48 Nabokov, Gilberte, născută Barbanson: 256 Nabokov, Ivan Aleksandrovici: 48
Nabokov, Kirill Vladimirovici (fratele autorului): 45, 216, 256, *passim* Nabokov, Konstantin Dmitrievici:
55, 63, 294 Nabokov, Lidia Eduardovna, născută Falz-Fein, în a doua căsătorie Peyker: 55 Nabokov, Luka (patronimic necunoscut): 48 Nabokov, Maria Ferdinandovna, născută baroneasă von Korff (bunica paternă a autorului): 49, 52, 74, 175
Nabokov, Marie, născută Redlich: 55
Nabokov, Nadejda Dmitrievna, vezi Vonliarliarski Nabokov, Natalia Dmitrievna, vezi Peterson Nabokov, Nikolai Aleksandrovici: 48
Nabokov, Nikolai Dmitrievici: 51
Nabokov, Nina Dmitrievna, vezi
Kolomeiţev Nabokov, Olga Vladimirovna, vezi Petkevici Nabokov, Serghei Sergheevici:
9, 48, 53, 59 Nabokov, Serghei Vladimirovici (fratele autorului): 21, 38, 70, 100, 101, 105, 109, 128, 140, *passim* Nabokov, Sofia Dmitrievna (Onia): 22
Nabokov, Vera Dmitrievna, vezi
Pâhacev Nabokov, Vera Evseevna, vezi Slonim (soţia autorului): 296, *passim* Nabokov, Vladimir Dmitrievici (tatăl autorului): 94, 175, *passim*
Nabokov, Vladimir Vladimirovici
(autorul): *passim* Nabokov, Vlas: 48 Nabokov’s Pug: vezi Lepidoptera Nabokov’s Regiment (regimentul lui Nabokov): 48 Nabokov’s River (râul Nabokov): 48
Nesbit: 264 – 266, 268, 273 Nikolai Andreevici (bucătar): 42, 178

Nisa: 54, 55, 82 „Norcott”, Miss: 21, 22, 82, 83 *Nouă povestiri*: 6 Novaia Zemlea: 48, 124 „Noyer”: 70, 170

O

Onia, vezi Nabokov, Sofia „Ordo”: 155, 156, 173 Oredej (râu) vezi şi Rojestreno şi Vira: 57, 60, 68, 124, 138, 213, 231 Osip (valet): 142, 178, 193 Osten-Sacken, Eleonore Margarethe, baroneasă von der, vezi Korff

P

Paris: 5, 9, 51, 52, 62, 67, 92, 123, 141 – 143, 146, 149, 151, 161, 206, 260, 274, 279, 280, 282, 283, 287, 294, 296, 307, 310 Pavilion: 132, 217, 218, 228, 232

Pâhacev, Ivan Grigorievici: 55 Pâhacev, Vera Dmitrievna, născută Nabokov: 55 Petersburg, vezi St. Petersburg Peterson, Dmitri Ivanovici (Mitik) de: 116

Peterson Ivan Karlovici de: 55.

72, 83, 116 Peterson Natalia Dmitrievna de născută Nabokov: 55, 116 Peterson Piotr Ivanovici (Peter) de: 115

Petkevici, Olga Vladimirovna, născută Nabokov, în prima căsnicie prinţesă Şahovskoi: 45, 140, 216, *passim*

Pirogov (şofer): 39, 184 *Pnin*: 7 Poem: *passim*

Polenka (fiica lui Zahar): 38.

211 – 215 Poplavski, Boris: 288 *Portretul mamei mele*: 6 *Portretul unchiului meu*: 7 Praga: 45, 143, 175, 256, 307, 308 *Prima iubire*: 6 *Prima poezie*: 6 Profesori meditatori vezi Burness, Jernosekov, «Lenski», «Max», «Ordo», Rogge, Tihotki, Volgin. Preceptori, vezi Cummings.

Dobujiński, Iaremici Puşcin, Ekaterina Ivanovna, vezi

Nabokov Puşcin, Ivan Ivanovici: 49 Puşkin: 56 – 60, 63, 168, 179, 192, 193, 239, 246, 249, 256, 265, 267

R

Racemosa: 65, 213, 241

Rachel, Miss: 82

Rîleev, Anastasia Matveevna, născută Essen: 57 Rîleev, Kondraţii Feodorovici: 57, 59

«Robinson», Miss: 83, 95, 98, 100, 101 Rogge, Herr: 71 Romano-catolic: 67, 158 Rojestreno: 57 – 60, 64, 65, 68, 235 Rostopcin, vezi Ségur Ruka, vezi Rukavişnikov, Vasili I.

Rukavişnikov, Elena Ivanovna, vezi Nabokov Rukavişnikov, Ivan Vasilievici: 62, 168

Rukavişnikov, Olga Nikolaevna, născută Kozlov: 61, 62, 93 Rukavişnikov, Vasili Ivanovici: 43, 49, 60, 62, 63, 64, 66, 68, 70, 72, 162, 244 Rukavişnikov, Vladimir Ivanovici: 60, 62

S

St. Petersburg (Leningrad): *passim* Sayn-Wittgenstein-Berleburg prinţesă, Elizaveta Dmitrievna, născută Nabokov, în a doua căsnicie Leikmann: 55 Sayn prinţ, Henri (Heinrich):

55, 57 Scrimă: 182, 183, 191 *Sebastian Knight*: 259 * Ségur, Madame de: 72 Sikorski, Elena Vladimirovna, născută Nabokov, în prima căsnicie Skulari: 45, 140, 216, *passim*

Sikorski, Vladimir Vsevolodovici: 8 Sirin, V.: 289, 290 Spirala: 124, 152, 277, 303 Stägemann, Christian August von: 50

Stägemann, Elizabeth Regina, vezi Graun Stägemann, Hedwig Marie: 50 Surorile (autorului), vezi Nabokov, Elena Vladimirovna şi Olga Vladimirovna

S

9

Şah: 193, 195, 207, 246, 252.

259, 290 – 295 Şişkov, Nina Aleksandrovna, vezi „Korff

T

Tamara: 6, 218, 227, 231, *passim* Tarnovski, Praskovia Ivanovna, născută Kozlov: 62, 63, 140 Tarnovski, Veniamin Mihailovici: 63

Tatăl (autorului), vezi Vladimir

Dmitrevici Nabokov Tenis: 170, 207, 211, 259, 274, 290

Tenişev, Şcoala: 181, 186, *passim* Thernant: 191 Tiuteev: 227, 267, 287 Tihotki, Ivan Alexandrovici: 116 Tolstoi, Alexei Nikolaevici: 254 Tolstoi, Lev N., conte: 154, 201.

210, 248, 254, 267, Trenuri: 20, 62, 141, 143, 145,

150
Trainy, vezi *Dachshund* Traubenberg, Evghenii Aleksandrovici Rausch von, baron: 198
Traubenberg, Nina Dmitrievna, baroneasă, născută Nabokov, vezi Kolomeiţev. Traubenberg, Iuri Evghenovici, baron: 189, 198 – 202, 205, 210, 252
Trecutul perfect: 6
T
9
u
Ustin: 188, 189, 236 V
Viaţa emigraţiei: *passim* Viaţa literară: 5 – 10 Viborg (Vipuri): 25, 177 Vira: *passim*
Vitralii vezi şi Auz colorat, Bijuterii şi Pavilion „Volgin”: 154 Volkov (şofer): 184 Vonliarliarski, Dmitri Vladimirovici: 55 Vonliarliarski, Nadejda Dmitrievna, născută Nabokov: 55, 155
W
Wiesbaden: 23, 83, 92, 100, 198 Wimbledon: 193 Wissmann von: 51
Z
Zahar (vizitiu): 96, 211, Zimmer, Dieter E.: 7, 9 Zina: 149, 215
Ţiganov (şofer): 184, 185, 247 Tvetaeva Marina: 289
În seria de autor „Vladimir Nabokov” au apărut:
Lolita Ada sau ardoarea Vorbeşte, *memorie* în pregătire: *Glorie Invitaţie la eşafod* www.polirom.ro
Redactor: Ruxandra Mihăilă Coperta: Laurenţiu Midvichi Tehnoredactor: Radu Căpraru
Bun de tipar: iulie 2008. Apărut: 2008 Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 P.O. Box 266 700506, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11; (0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: officepolirom.ro Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, el. 7, ap. 33, O.P. 37 P.O. Box 1 – 728, 030174 Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office. bucureştipolirom.ro
Tipărit la PRO Editură şi Tipografie
Contravaloarea timbrului literar se depune în contul

Uniunii Scriitorilor din România Nr. R044RNCB5101000001710001 BCR UNIREA

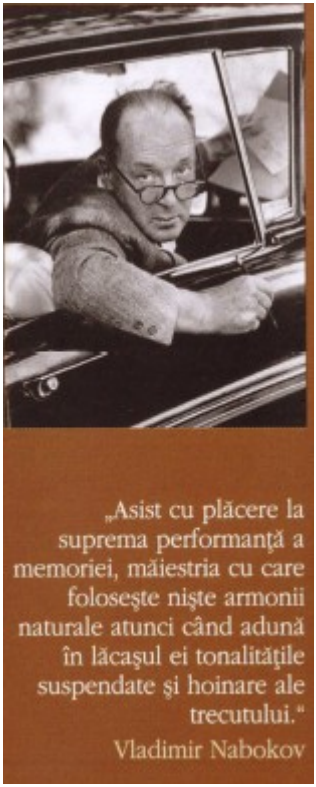
„Asist cu plăcere la suprema performanţă a memoriei, măiestria cu care foloseşte nişte armonii naturale atunci când adună în lăcaşul ei tonalităţile suspendate şi hoinare ale trecutului.“
Vladimir Nabokov

Asist cu plăcere la suprema performanţă a memoriei, măiestria cu care foloseşte nişte armonii naturale atunci când adună în lăcaşul ei tonalităţile suspendate şi hoinare ale trecutului”.

Vladimir Nabokov

Foto autor: e Carl Mydans/ Time & Life Pictures/ Getty Images/Gulliver fflewia cu cuU<w>

VLADIMIR NABOKOV

„De-a lungul anilor, unii cititori s-au plâns că în aceste pagini Nabokov apare ca fiind răsfăţat, arogant şi egoist; toate acestea sunt adevărate, dar nu contează câtuşi de puţin. Prin însăşi natura ei, autobiografia e, inevitabil, un act lipsit de modestie, orice ar spune cei care o practică. Adevăratul ei subiect este – sau ar trebui să fie – dezvoltarea interioară şi exterioară, care nu poate fi

descrisă altfel decât prin cufundarea în adâncul propriului sine. Memorialistul autentic este acela care, explorându-şi propria identitate, lasă să se întrevadă frânturi din ceea ce ne este comun tuturor, păstrându-şi totodată calitatea izbăvitoare a autoironiei”.

The Washington Post

„Când scrie despre persoane sau lucruri iubite, Nabokov este irezistibil; când descrie pe cineva sau ceva ce detestă, îi face pe cititori să simtă, fie şi temporar, aceeaşi repulsie faţa de obiectul dispreţului său”.

9789734606160
www.polirom.ro

The New York Review of Books

EDITURA POLIROM

4. Vagi (în fr. În orig.).

2. Scuzaţi-mă, zâmbeam la tristele-mi gânduri (în fr. În orig.).

I

O fotografie pentru un paşaport Nansen făcută în aprilie 1940 la Paris şi înfăţişându-i pe soţia autorului, Vera, şi pe fiul acestuia, Dmitri, pe atunci în vârstă de 5 ani. După câteva săptămâni, în mai, ultimul capitol al existenţei noastre europene avea să se încheie aşa cum se încheie şi în această carte.

Seria de autor

VLADIMIR NABOKOV

„De-a lungul anilor, unii cititori s-au plâns că în aceste pagini Nabokov apare ca fiind răsfăţat, arogant şi egoist; toate acestea sunt adevărate, dar nu contează câtuşi de puţin. Prin însăşi natura ei, autobiografia e, inevitabil, un act lipsit de modestie, orice ar spune cei care o practică. Adevăratul ei subiect este – sau ar trebui să fie – dezvoltarea interioară şi exterioară, care nu poate fi descrisă altfel decât prin cufundarea în adâncul propriului sine. Memorialistul autentic este acela care, explorându-şi propria identitate, lasă să se întrevadă frânturi din ceea ce ne este comun tuturor, păstrându-şi totodată calitatea izbăvitoare a autoironiei."

The Washington Post

„Când scrie despre persoane sau lucruri iubite, Nabokov este irezistibil; când descrie pe cineva sau ceva ce detestă, îi face pe cititori să simtă, fie şi temporar, aceeaşi repulsie faţă de obiectul dispreţului său."

The New York Review of Books